ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ

НАШРИЯИ АКАДЕМИЯИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТИИ НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

ИЗДАНИЕ АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

PUBLIC ADMINISTRATION

EDITION OF THE ACADEMY OF PUBLIC ADMINISTRATION UNDER THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

№ 2 (46), 2020 апрел – июн

МАҶАЛЛА АЗ СОЛИ 2005 НАШР МЕШАВАД.
ЖУРНАЛ ИЗДАЁТСЯ С 2005 ГОДА
PUBLISHED SINCE 2005

Сармуҳаррир:

Ғафурзода А.Д. – Ректори Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор.

Муовини сармуҳаррир:

Аҳмадзода З.К. – муовини ректор оид ба тарбияи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои педагогӣ.

Ҳайати таҳририя:

Ализода З. - Ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ ва намояндаи комилҳуқуқи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор.
Ализода Б.П. – сарходими илмии Пажӯҳишгоҳи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои филология, дотсент.
Бобозода Ф.Т. – Директори Пажӯҳишгоҳи равандҳои сиёсӣ, дипломатия ва масоили ҷаҳонишавӣ, Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, н.и.т., дотсент
Ғоибназарзода С.М. - декани факултети идоракунии давлатии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, н.и.и., дотсент
Камолутдинов Б. – доктори илмҳои филология, профессор.
Комилбеков А.Ё. - Мудири кафедраи дипломатия ва муносибатҳои байналмилалии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, н.и.п., дотсент
Маҳмудзода М. – академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор.
Муртазозода Ҷ.С. - вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор.
Мухторов З. – ходими илмии Пажӯҳишгоҳи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои филология.
Раҳмон Д.С. – декани факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент.
Сайдахмадзода Д. -мудири кафедраи психология ва сотсиологияи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, н.и.п., дотсент

Ҳайати мушовара:

Раҳмон Озода Эмомалӣ – Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Раҳмон Асадулло – Ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои кадрҳо
Раҳмонзода А.А.– Ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои рушди иҷтимоӣ ва робита бо ҷомеа, академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон
Давлатов Ҷ.М. – Директори Агентии хизмати давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Раҳимӣ Ф.Қ. – Президенти Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Главный редактор:

Гафурзода А.Д. – Ректор Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, доктор юридических наук, профессор.

Заместитель главного редактора:

Ахмадзода З.К. – проректор по воспитательной части Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, к.п.н.

Редакционная коллегия:

Ализода З. - Помощник Президента Республики Таджикистан по правовым вопросам - Полномочный представитель Президента Республики Таджикистан в Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан, доктор юридических наук, профессор.
Ализода Б.П. – главный научный сотрудник НИИ государственного управления и государственной службы Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, кандидат филологических наук, доцент.
Бобозода Ф. Т. – Директор Научно-исследовательского Института политических процессов, дипломатии и глобализации Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, к.и.н., доцент
Гоибназарзода С.М. - декан факультета государственного управления Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, к.э.н., доцент
Камолутдинов Б. –доктор филологических наук, профессор.
Комилбеков А.Ё. – Заведующий кафедрой дипломатии и международных отношений Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, к.п.н., доцент
Махмудзода М. – академик Академии наук Республики Таджикистан, доктор юридических наук, профессор.
Муртазозода Дж.С. - депутат Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан, доктор юридических наук, профессор.
Мухторов З. – научный сотрудник НИИ государственного управления и государственной службы Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, доктор филологических наук.
Рахмон Д.С. – декан юридического факультета Таджикского национального университета, кандидат юридических наук, доцент.
Сайдахмадзода Д. – заведующая кафедрой психологии и социологии Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, к.п.н., доцент

Состав редакционного совета:

Рахмон Озода Эмомали – Руководитель Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан

Рахмон Асадулло – Помощник Президента Республики Таджикистан по кадровым вопросам

Рахмонзода А.А.– Помощник Президента Республики Таджикистан по вопросам социального развития и связи с общественностью, академик Академии наук Республики Таджикистан

Давлатов Дж.М. – Директор Агентства государственной службы при Президенте Республики Таджикистан

Рахими Ф.К. – Президент Академии наук Республики Таджикистан

Editor in Chief:

A.D. Ghafurzoda – Rector of Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, Doctor in Law, Professor.

Deputy Editor in Chief:

Z.Z. Ahmadzoda – Vice-rector on parenting unit, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate of Pedagogy.

Board of Editors:

Z. Alizoda – Advisor of the President of the Republic of Tajikistan on legal issues – Plenipotentiary representative of the President of the Republic of Tajikistan in Majlisi Milli and Majlisi namoyandagon Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, Doctor in Law, Professor.
B.P. Alizoda – Chief research officer of Research Institute on public administration and civil service of Public Administration of the Academy under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate in Philology, Docent.
F.T. Bobozoda – Director of Research Institute on Political processes, Diplomacy and Globalization of Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate of History, Associate Professor,
S.M. Goibnazarzoda – Dean of the Public Administration Faculty of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate in Economy, Docent.
B. Kamoloddinov – Doctor of Philology, Professor.
A.Y. Komilbekov - Head of Diplomacy and Internation Relations Department of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate of Political Science, Docent.
M. Mahmudzoda – Academician of Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, Doctor in Law, Professor
J.S. Murtazozoda – Member of Majlisi namoyandagon Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, Doctor in Law, Professor
Z. Mukhtorov – Researcher of Research Institute on Public Administration and Civil Service of Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, Doctor of Philology.
D.S. Rahmon – Dean of Law Faculty of Tajik National University, Candidate in Law, Docent.
D. Saydahmadzoda – Head of Psychology and Sociology Department of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate of Pedagogy, Docent.

Editorial Review Board:

Rahmon Ozoda Emomali – Head of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan
Rahmon Asadullo – Assistant of the President of the Republic of Tajikistan on personnel matters
Rahmonzoda A.A. – Assistant of the President of the Republic of Tajikistan on social development and public relations, Academician of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan
Davlatov J.M. – Director of the State Service Agency under the President of the Republic of Tajikistan
Rahimi F.K. – President of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan

ХИЗМАТИ ДАВЛАТӢ БОЯД БА ТАТБИҚИ СИЁСАТИ ИҚТИСОДИВУ ИҶТИМОӢ ВА ФАРҲАНГИВУ МАЪНАВИИ ДАВЛАТ, ВАЗЪИ МУЪТАДИЛИ СИЁСӢ ВА БАЛАНД БАРДОШТАНИ САТҲИ ЗИНДАГИИ АҲЛИ ҶОМЕА НИГАРОНИДА ШАВАД.

МО БОЯД КАДРҲОИ ҶАВОБГӮ БА ТАЛАБОТИ МЕЪЁРҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ, МУТАХАССИСОНИ ДОРОИ САТҲИ БАЛАНДИ КАСБӢ ВА КОРМАНДОНИ ВАТАНДӮСТУ МАСЪУЛИЯТШИНОСРО ОМОДА НАМОЕМ.

ЭМОМАЛӢ РАҲМОН

Мундариҷа

ПРЕЗИДЕНТ

Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо олимони кишвар, 18 марти соли.2020, шаҳри Душанбе

ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ ВА ИДОРАКУНИИ ЗАХИРАҲОИ ИНСОНӢ, ИЛМҲОИ ҲУҚУҚШИНОСӢ ВА ИҚТИСОДИЁТ

Имомова Н.М. Вижагиҳо ва проблемаҳои ҳифзи ҳуқуқи оилавии кӯдак дар Тоҷикистон

Қаюмова Ш.Т. Шаклҳои дастгирии давлатии соҳибкории саноатӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Минакова И.В., Биковская Е.И. Ҳамшарикии стратегии Россия ва Хитой

Назарзода А.С. Шаклҳо ва механизмҳои ҳамкориҳои байнисоҳавии низоми КАС дар шароити гузариш ба рушди босубот

Раҳимзода М.З. Танзими ҳуқуқии бозори иттилоот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Соҳибов М.М., Раҳимов Д.Қ. Унсурҳои шартномаи иҷораи бино ва иншоот

Ҳайдарӣ С.С. Одоби роҳбарӣ ва идоракунӣ аз нигоҳи Абдураҳмони Ҷомӣ

ИЛМҲОИ ИҶТИМОӢ-ГУМАНИТАРӢ ВА МАСЪАЛАҲОИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Аҳмадзода З.К. Рушди соҳаи маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони Истиқлолият

Бабенко И.В., Михайлова О.В. Таҳлили фарҳанги ҳамкории муассисаи олии таълимӣ

Бобозода Ф.Т. Моҳият, зарурат ва дурнамои сиёсати «дарҳои кушода»-и Тоҷикистон

Қодиров З. Қ., Ҳақназарова Ш.А. Масъалаи секуляризатсияи динӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон

Маҳмадов И. М. Фаъолияти тибби минтақаи Кӯлоб дар давраи Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945)

Мирзоева С.Д. Бозиҳои таълимӣ ва машқҳои дамгирӣ барои инкишоф додани захираи луғавии хонандагон дар дарсҳои забони модарӣ

Неъматов М.С., Гулихандони Маликнеъмат Накши тадоии маонӣ дар пайванди воҳидҳои ривоии "Маснавӣ"

Рамазонова Р.С. Роҳҳои ташаккул додани қобилияти эҷодии хонандагон дар ҷараёни корҳои беруназсинфию берунаазмактабӣ

Сайдаҳмадзода Д. Одоби экологӣ ва тарбия дар ислом

Сироҷиддини Эмомалӣ, Иброҳимова С.З. Тасвири касбу ҳунар дар «Маъвои дил»-и Раҳим Ҷалил

Шарипов А.Н., Файзов Н.Н. Афзалияти минтақавӣ дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон

СИЁСАТИ ИТТИЛООТӢ, ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИТТИЛООТӢ, ИЛМҲОИ ТАБИАТШИНОСӢ

Қурбонов М. А., Исматуллои Шерхон Таъсирбахшии истифодаи технологияи иттилоотӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ (дар мисоли мавзеъҳои таърихӣ ва сайёҳии минтақаи Суғд)

Сарабекова И.З.,Маҳкамов Ф.Ф. Амсиласозии рушди соҳаи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси амсилаи тавозунӣ

Умаров А.А., Сафарали У. Робитаҳои байнифаннӣ-шарти дидактикии такомули таҳсилоти табиатшиносӣ

Содержание

ПРЕЗИДЕНТ

Речь Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона на встрече с учёными страны,18 марта 2020 года, город Душанбе

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ И УПРАВЛЕНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ, ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ, ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Имомова Н.М. Особенности и проблемы защиты семейных прав ребенка в Таджикистане

Каюмова Ш.Т. Формы государственной поддержки промышленного предпринимательства в регионах Республики Таджикистан

Минакова И.В., Быковская Е.И. Стратегическое партнерство России и Китая

Назарзода А.С. Формы и механизмы межотраслевого сотрудничества АПК в условиях перехода к устойчивому развитию

Рахимзода М.З. Правовое регулирование рынка информации в Республике Таджикистан

Сохибов М.М., Рахимов Д.К. Элементы договора аренды зданий и сооружений

Хайдари С.С. Этика руководства и управления с точки зрения Абдурахмона Джами

СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ И ВОПРОСЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Ахмадзода З.К. Развитие сферы образования в таджикистане в годы Независимости

Бабенко И.В., Михайлова О.В. Анализ корпоративной культуры Высшего учебного заведения

Бобозода Ф.Т., Сущность, необходимость и перспективы политики «открытых дверей» в Таджикистане

Кодиров З.К., Хакназарова Ш. А. Проблемы религиозной секуляризации в современном таджикском обществе

Махмадов И.М. Развитие здравоохранения Кулябского региона в период Великой Отечественной войны 1941-1945 годов

Мирзоева С.Д. Учебные игры и досуговые упражнения для развития словарного запаса учеников на уроках родного языка

Неъматов М.С., Гулихандони Маликнеъмат Роль ассоциации в связывании нарративних единиц «Маснави»

Рамазонова Р.С. Способы формирования потенциала творчества школьников во время внеклассных и внешкольных работ

Сайдахмадзода Д. Экологическая этика и воспитание в исламе

Сироджиддини Эмомали, Иброҳимова С.З. Описание умения и мастерства в «Пристанище сердца» Рахима Джалила

Шарипов А.Н., Файзов Н.Н. Региональный приоритет внешней политики Республики Таджикистан

ИНФОРМАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА, ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ, ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

Курбонов М.А., Исматуллои Шерхон Эффективность использования информационных технологий в туристических компаниях (на примере исторических и туристических объектов Согдийского региона)

Сарабекова И.З., Махкамов Ф.Ф. Моделирование развития туристической отрасли Республики Таджикистан на основе балансовой модели

Умаров А.А., Сафарали У. Межпредметные связи – дидактическое условие совершенствования естественно научного образования

Content

PRESIDENT

Speech of the President of the Republic of Tajikistan during the meeting with country's scientists, Dushanbe, March 18, 2020,

PUBLIC ADMINISTRATION AND HUMAN RESOURCE MANAGEMENT, LEGAL SCIENCE, ECONOMIC SCIENCE

Imomova N.M. Features and problems of protection of child's family rights in Tajikistan

Kayumova Sh.T. Forms of state support of industrial entrepreneurship in the regions of the Republic of Tajikistan

Minakova I.V., Bykovskaya C.I. Strategic partnership between Russia and China

Nazarzoda A. S. Forms and mechanisms of intersectoral cooperation of agro-industrial complex in the context of the transition to sustainable development

Rahimzoda M.Z. Legal regulation of information market in the Republic of Tajikistan

Sohibov M.M., Rakhimov D.Q. Elements of building and construction lease contract

Haidari S.S. Ethics of governance and administration from the point of view of Abdurrahman Jami

SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES AND INTERNATIONAL RELATIONS

Ahmadzoda Z.K. Education sphere development in Tajikistan during independence years

Babenko I.V., Mikhailova O.V. Analysis of corporate culture of higher education institution

Bobozoda F.T. Nature, need and perspectives of «open door» policy in Tajikistan

Qodirov Z.Q., Haqnazarova Sh.A. The problems of religious secularization in the modern tajik society

Mahmadov I.M. Health activities in Kulyab region during the Great Patriotic War in 1941-1945

Mirzoeva S.D. Educational games and exercises for developing of pupils' vocabulary on the lessons in native language

Nematov M.S., Gulikhandoni Maliknemat The role of association in binding of narrative units of «Masnavi»

Ramazonova R.S. Ways of developing a students' creative capacity during extracurricular activities

Saidahmadzoda D. Environmental ethics and education in Islam

Sirojiddini Emomali, Ibrohimova S.Z. Description of occupation in «Heart shelter» - of Rahim Jalil

Sharipov A.N., Faizov N.N., Regional priority of the foreign policy of the Republic of Tajikistan

INFORMATION POLICY, INFORMATION TECHNOLOGY, NATURAL SCIENCES

Qurbonov M.A., **Ismatulloi Sherkhon** Efficiency of information technologies usage in travel agencies (on the example of historical and tourist objects of Sughd region)

Sarabekova I.Z., Makhkamov F.F. Modeling of the tourism industry development in the Republic of Tajikistan on the basis of balance model

Umarov A.A., Umarzoda S. Interdisciplinary connections as a didactic condition of improvement of natural scientific education

муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо олимони кишвар

18 марти соли 2020, шаҳри Душанбе

Донишмандон ва зиёиёни гиромӣ!

Ҳамватанони азиз!

Мулоқоти мо бо аҳли илми кишвар дар остонаи ҷашни байналмилалии Наврӯз - соли нави аҷдодии мардуми ориёӣ баргузор мегардад.

Фаросии фасли зебои баҳор ва ҷашни бузурги миллиро ба шумо, аҳли илму маориф, зиёиёни эҷодкор ва тамоми мардуми шарифи Тоҷикистон, ҳамватанони бурунмарзӣ ва мардумони ҳавзаи тамаддуни Наврӯз самимона табрик мегӯям.

Дар сарчашмаҳои таърихӣ ва осори донишмандону муҳаққиқони маъруф зикр шудааст, ки замоне тоҷикони ориёитабор дар саргаҳи инқилобҳои ақлии тамаддуни башарӣ қарор доштаанд.

Онҳо дар бунёди давлатҳои муташаккилу нерӯманд, офаридани нахустин арзишҳои фарҳангӣ, низоми одилонаи ҳуқуқӣ, осори ахлоқӣ ва таълифоти илмӣ саҳми беназир гузоштаанд.

Баъди ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ, мо дар баробари эҳёи арзишҳои писандидаи Наврӯзи Аҷам, мулоқоти Роҳбари давлатро бо аҳли зиё – олимону донишмандон, адибону эҷодкорон, намояндагони маориф ва санъату ҳунар ба ҳукми анъана даровардем, то бо кору фаъолияти онҳо ошно гардида, масъалаву мушкилоти ҳалталабро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор диҳем.

Қобили зикр аст, ки зиёиёни кишвари мо дар муддати қариб се даҳсолаи охир дар таҳкими давлатдории навини тоҷикон, муаррифии таъриху фарҳанги миллӣ, адабиёти оламшумул ва санъату ҳунар саҳми муносиб гузоштаанд.

Дар омӯзишу таҳқиқи ҷашнҳои миллӣ ва эҳёи онҳо, аз ҷумла Наврӯз нақши зиёиён назаррас буда, онҳо дар заминаи сарчашмаҳои бостониву таърихӣ рисолаву таҳқиқоти арзишманд ба чоп расонидаанд.

Имрӯзҳо мардуми шарифи Тоҷикистон ба хотири истиқболи сазовори ҷашни муқаддаси миллиамон – сисолагии истиқлолияти давлатӣ бунёди ҳазорҳо иншооти истеҳсоливу иҷтимоиро ба нақша гирифта, тамоми қаламрави кишвари азизамонро ба корзори бузурги заҳмати созанда табдил додаанд, ки як қисми онҳо дар арафа ва рӯзҳои таҷлили Наврӯзи бостонӣ ба истифода дода мешаванд.

Донишмандони муҳтарам!

Асри XX1 замони пешрафти бесобиқаи илм ва техникаву технологияҳои навин мебошад.

Дар чунин шароит рушди минбаъдаи ҳар кишвар аз дастгирӣ ва дар истеҳсолот ҷорӣ кардани дастовардҳои илмӣ вобастагии амиқ дорад.

Вобаста ба ин, мо дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ба сармояи инсонӣ диққати аввалиндараҷа додаем.

Зеро дар шароити кунунӣ тавассуҳ ба нерӯи зеҳнӣ ва сармояи инсонӣ аҳаммияти беш аз пеш пайдо карда, ба нишондиҳандаҳои рушди иҷтимоиву иқтисодии кишвар таъсири амиқ мерасонад.

Имрӯз бе илму инноватсия, технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ ва ташаккули ҷаҳонбинии техникӣ қадаме ба пеш гузошта намешавад.

Мо дар доираи рушди илмҳои муосир саноатикунонии босуръати кишварро ҳадафи чоруми стратегии мамлакат эълон намудем.

Дар ин раванд, мақсад дорем, ки истифодаи технологияҳои муосирро дар тамоми соҳаҳои иқтисоди миллӣ густариш дода, тафаккури техникии аҳолӣ, дар навбати аввал, ҷавононро тақвият бахшем, барои пешрафти илмҳои бунёдӣ ва техникиву технологӣ фазои мусоид фароҳам оварем.

Маҳз бо ҳамин мақсад мо солҳои 2020-2040-ро бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиӣ, дақиқ ва риёзӣ эълон кардем ва бовар дорем, ки ин иқдом ба рушди тафаккури техникӣ ва тавсеаи ҷаҳонбинии илмии ҷомеа такони ҷиддӣ мебахшад.

Вобаста ба ин, ба Вазорати маориф ва илм дастур дода шуд, ки аз рӯйи фанҳои зикршуда ҳар сол озмунҳои байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ, вилоятӣ ва шаҳриву ноҳиявиро бо зиёд кардани шумораи ҷойҳои ифтихорӣ ва аз лиҳози молиявӣ ҳавасманд гардонидани ғолибон ба роҳ монад.

Илова бар ин, роҳбарияти вазоратро зарур аст, ки дар асоси талаботи нав ва бо мақсади мутобиқ сохтан ба меъёрҳои байналмилалӣ, инчунин, баланд бардоштани сифати таълим стандартҳои давлатӣ ва нақшаву барномаҳои таълимиро дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот таҷдиди назар намояд.

Халқи тоҷик аз қадим ба илм ва таълиму тарбия эҳтироми хос дошт ва дар тӯли таърих нобиғаҳое ба дунё овард, ки дар рушди илми ҷаҳонӣ ҳиссаи бузург гузоштаанд.

Махсусан, дар замони давлатдории Сомониён баробари адабиёту ҳунар илмҳои табиатшиносӣ низ инкишоф ёфтанд ва осори олимони барҷастаи тоҷик дар асрҳои баъдӣ низ шуҳрати ҷаҳонӣ доштанд.

Кашфиёту дастовардҳои илмии Муҳаммади Хоразмӣ, Аҳмади Фарғонӣ, Закариёи Розӣ, Абӯнасри Форобӣ, Абӯмаҳмуди Хуҷандӣ, Абӯрайҳони Берунӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Носири Хусрави Қубодиёнӣ ва дигарон дар фосилаи чандин аср аз тарафи олимони Аврупо ва дигар кишварҳои олам васеъ истифода шудаанд.

Ин раванди донишпарварӣ дар садсолаҳои баъдина низ идома ёфта, таҳқиқоти пурарзиш ва осори донишмандони тоҷик имрӯз ҳам аҳаммияти таърихиву илмии худро гум накардааст.

Дар даврони соҳибистиқлолӣ маорифпарварӣ яке аз самтҳои меҳварии давлатдории мо буда, рушди илму маориф, омӯзиши техника ва технологияҳои нав, тақвияти нерӯҳои зеҳнӣ ва ташаккули забони илм дар мақоми авлавият қарор дорад.

Дар ин раванд, мо ҷойгоҳу манзалат ва дар айни замон, масъулияти олимону донишмандон, аҳли маориф ва зиёиёни эҷодкорро дар ҷомеа давра ба давра баланд бардоштем.

Ҳамчунин, як силсила барнома ва лоиҳаҳои илмиро бо дарназардошти манфиатҳои давлатдории миллӣ таҳия ва мавриди амал қарор дода, барои пешрафти илму маориф заминаи мусоид фароҳам овардем.

Ҳозирини муҳтарам!

Вазъи илму маориф ва масъалаҳои вобаста ба рушди имкониятҳои зеҳнии мардуми кишвар дар шароити соҳибистиқлолӣ дар бисёр мулоқоту суханрониҳои мо ҳамаҷониба таҳлил гардидаанд.

Дар воҳўрии имрўза тасмим гирифтем, ки андешаҳои худро доир ба дурнамои рушди илм, маориф, беҳтар намудани омўзиши илмҳои табиӣ ва риёзиву дақиқ, ташаккул додани тафаккури техникӣ, вусъат бахшидан ба навовариву ихтироъкорӣ, бурду бохти раёсат ва институтҳои Академияи илмҳо, академияҳои соҳавӣ, муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, сохторҳои онҳо ва сатҳу сифати тарбияи кадрҳои илмӣ баён намоем.

Инчунин, дастоварду муваффақият ва камбудиву норасоиҳоро баррасӣ карда, вазифаҳоро барои пешрафти минбаъдаи илм ва таҳкими робитаи он бо истеҳсолот мушаххас созем.

Вобаста ба хусусиятҳои замони ҳозира дар соҳаи илм ва фаъолияти илмӣ масъалаҳое ба вуҷуд омадаанд, ки мо бояд мавриди таваҷҷуҳи махсус қарор дода, барои ҳаллу фасли онҳо тадбирҳои саривақтӣ андешем.

Дар робита ба ин, таъкид менамоям, ки мо бояд ба пешрафти илмҳои бунёдиву техникӣ ва технологиву инноватсионӣ таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир намоем, мавзўъҳои фармоиширо ба рушди иқтисодиёти кишвар мутобиқ гардонем, ба тарбияи кадрҳои илм ва тақвияти нерўи зеҳнӣ эътибори аввалиндараҷа диҳем ва маблағгузории соҳаҳои илмро, ки ба иҷрои ҳадафҳои стратегии давлат равона шудаанд, таҷдиди назар кунем.

Дар солҳои аввали соҳибистиқлолӣ, бо вуҷуди душвориҳои зиёде, ки ба сари давлат ва халқи Тоҷикистон омаданд, мо на танҳо Академияи илмҳоро нигоҳ доштем, балки академияҳои соҳавиро таъсис дода, соҳаҳои илму маорифро дастгирӣ кардем ва муассисаҳои илмиву таълимиро дар доираи имкониятҳои мавҷудаи буҷет маблағгузорӣ намудем.

Имрўз дар Академияи илмҳо беш аз 2000 нафар кормандон фаъолият менамоянд, ки 32 нафари онҳо аъзои пайваста, 52 нафар аъзои вобаста, 190 нафар доктори илм ва 360 нафар номзадҳои илм мебошанд.

Яке аз вазифаҳои муҳимме, ки дар назди Академияи илмҳо қарор дорад, омода кардани кадрҳои илмӣ мебошад.

Ҳоло бо ин мақсад дар магистратура ва докторантураи ин муассисаи илмӣ 1500 нафар ҷавонон, аз ҷумла 650 нафар ё 43 фоиз ба илмҳои табиӣ, дақиқ ва риёзӣ ба таҳсил фаро гирифта шудаанд.

Илова бар ин, солҳои охир беш аз 100 нафар муҳаққиқони ҷавон дар муассисаҳои бонуфузи илмии хориҷи кишвар таҳсил карда, ҳоло дар сохторҳои Академияи илмҳо кору фаъолият мекунанд.

Вале бо вуҷуди ин, дар баъзе самтҳои илм шумораи кадрҳои дараҷа ва унвонҳои илмидошта нокифоя буда, аксари муассисаҳо ба ходимони илмии болаёқат ниёз доранд.

Мушоҳида ва таҳлили вазъи имрўзаи муассисаҳои илмӣ ва ташкилоту корхонаҳо метавонад шоҳиди арзёбии вазъи таъминоти кадрии муассисаҳои илмӣ ва мактабҳои олии кишвар бошад.

Масалан, иқтидори кадрии Академияи илмҳо имрўз назар ба солҳои пеш хеле коҳиш ёфтааст.

Тибқи маълумоти оморӣ соли 1985 дар сохтори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи номзадҳои илм 656 нафарро ташкил медод, вале имрӯз номзадҳои илм дар ин муассиса ҳамагӣ 360 нафарро ташкил медиҳанд, ки дар муқоиса ба соли 1985 қариб 300 нафар камтар мебошад.

Бинобар ин, Академияи илмҳоро зарур аст, ки бо ҷалби иқтидори илмии донишгоҳҳои мамлакат ва дигар муассисаҳои таҳқиқотӣ барномаи дарозмуддату фарогири тарбияи кадрҳоро бо дарназардошти ҳадаф ва манфиатҳои миллӣ таҳия намояд ва дар самти тайёр кардани мутахассисони сатҳи баланди илмӣ тадбирҳои иловагӣ андешад.

Академияи илмҳо, инчунин, ҳамоҳангсозии корҳои илмиву таҳқиқотиро дар соҳаҳои табиатшиносӣ, техникӣ, тиббӣ, кишоварзӣ, гуманитарӣ ва ҷамъиятшиносӣ ба уҳда дорад.

Бо ин мақсад дар назди раёсати Академияи илмҳо Шӯрои ҳамоҳангсози корҳои илмиву таҳқиқотӣ фаъолият дорад, ки лоиҳаҳои илмиву таҳқиқотии фармоиширо баррасӣ менамояд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳоло низ дар интихоби мавзӯъҳо саҳлангорӣ мушоҳида шуда, маблағҷудокунӣ ба илмҳои барои кишвар зарурӣ кам мебошад.

Аз ин рӯ, Ҳукумати мамлакат бояд якҷо бо Шӯрои ҳамоҳангсоз самаранокии маблағгузории буҷетии лоиҳаҳои фармоишии илмиву таҳқиқотиро аз нуқтаи назари супоришҳои имрӯза баррасӣ намояд ва механизмҳои муосири маблағгузории онҳоро тасдиқ ва амалӣ гардонад.

Ҳамчунин, бо мақсади аз байн бурдани омилҳои коррупсионӣ ва таъмин намудани рақобати озоди истеъдодҳо ба манфиати илм ва давлат тартиби вобаста кардани лоиҳаҳои илмӣ ва мавзӯъҳои фармоиширо дар байни муассисаҳои илмӣ ва олимон бознигарӣ намояд.

Дар даврони соҳибистиқлолӣ донишмандони Академияи илмҳо як силсила кашфиётро дар соҳаҳои риёзӣ, физика, химия, биология, геология, физиология ва генетикаи растаниҳо мавриди амал қарор додаанд.

Аммо дар замони пешрафти босуръати ҷомеа ҷустуҷӯҳои илмӣ талаботи давлатро қонеъ карда наметавонанд.

Масалан, мо имконият дорем, ки бо ёрии олимону муҳаққиқони ихтироъкори соҳаҳои физика, химия, технология, биология ва физиологияи растаниҳо истеҳсоли баъзе таҷҳизоти техникиро дар мамлакат ба роҳ монем ё навъҳои гуногуни тухмии зироатҳоро худамон истеҳсол кунем.

Вале бо вуҷуди он, ки мо захираҳои зиёд дорем, то ба ҳол тухмии бисёр навъҳои зироатро аз хориҷи кишвар ворид мекунем ва тамоми таҷҳизоту технология, ҳатто молҳои талаботи ҳаррӯзаи мардумро низ аз берун харидорӣ менамоем.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки фаъолияти институтҳои Академия ба беҳбудии ҷиддӣ ниёз дорад ва бо вуҷуди дастгириҳои давлатӣ корҳои илмии кормандони онҳо ба талаботи давлат кам ҷавобгӯ мебошанд.

Дар бештари корҳои илмии олимони мо мавзӯъҳо ва самтҳои таҳқиқ такрор шуда, қисми ками натиҷаҳои онҳо дар истеҳсолоти ватанӣ татбиқ мегарданд.

Маълум мешавад, ки робита миёни институтҳои Академияи илмҳо бо вазорату кумитаҳои соҳавӣ, корхонаҳои саноатӣ ва ширкатҳои истеҳсолии хусусӣ ба таври ҷиддӣ ба роҳ монда нашудааст.

Вобаста ба ин, Академияи илмҳо, академияҳои соҳавӣ ва бахшҳои илмии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ вазифадор карда мешаванд, ки сохтори идории худро таҷдиди назар карда, самаранокии фаъолият ва назорати корҳои илмиву таҳқиқотиро дар тамоми муассисаҳои академӣ ва пажӯҳишгоҳҳои соҳавӣ таъмин намоянд.

Инчунин, меъёри арзёбии корҳои илмиву таҳқиқотиро мутобиқи талаботи байналмилалӣ таҳия ва ҷорӣ карда, минбаъд ҷобаҷогузории кадрҳо ва интихоби аъзои вобаставу пайвастаи Академияи илмҳоро тибқи ин меъёр ба роҳ монад.

Дар замонҳое, ки илм аз дастгирии давлат бархурдор набуд ва ҳамчун навъи шуури ҷамъиятӣ дар рақобати озод бо эътиқоду ахлоқ қарор дошт, тавонист садҳо нафар абармардони илми ҷаҳонӣ ва нобиғаҳоро ба майдон оварад.

Сабаб дар чӣ буд, ки олимони пешин чунин дастовардҳоро ноил шудаанд?

Ба назари мо, дар он давраҳои тираву тор олим ва илм ба хотири исботи ҳаққонияти худ мубориза мебурд ва барои мавҷудияти илм замина муҳайё мекард.

Аз ин рӯ, моро зарур аст, ки дар шароити кунунӣ, яъне дар замоне, ки барои рушди илм тамоми имкониятҳо муҳайё мебошанд, роҳу воситаҳои оқилонаи рақобати озоди илмро бо дарназардошти манфиатҳои милливу давлатӣ таъмин намоем.

Мусаллам аст, ки бе мавҷудияти озмоишгоҳҳои муҷаҳҳазу замонавӣ, пояи устувори моддиву техникӣ ва кадрӣ пешрафти илмҳои техникиву табиӣ ва хусусан, илмҳои таҷрибавӣ (эксперименталӣ) ғайриимкон аст.

Бояд ёдовар шуд, ки ҳоло маҳз бо ҳамин сабаб тақрибан тамоми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиву олӣ, илмиву таҳқиқотӣ ва озмоишгоҳҳои соҳаи тандурустии кишвар наметавонанд таҳқиқоти самаранок ва ташхиси дақиқу саривақтиро ба анҷом расонанд.

Мушкилоти зикршуда тарбияи мутахассисони ҷавобгӯйи талаботи муосирро дар самти фанҳои таҷрибавӣ ва таҳқиқоти бунёдӣ ғайриимкон месозад.

Илова бар ин, озмоишгоҳҳои санҷиши сифати маҳсулот дар назди марказҳои савдо, Корхонаи воҳиди давлатии "Роҳи оҳан", Хадамоти гумрук, Агентии "Тоҷикстандарт", Кумитаи бехатарии озуқаворӣ ва монанди инҳо низ фаъолияти худро бе таҷҳизоти зарурӣ ва маводи кимиёӣ наметавонанд дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монанд.

Ҳол он ки доир ба ин масъала ҳанӯз соли 2017 барномаи махсуси давлатӣ қабул гардида буд.

Бинобар ин, Маркази ҷумҳуриявии таъминоти соҳаҳои илм бо таҷҳизоти техникӣ, асбобҳо, маводи кимиёӣ ва васоити экспедитсионӣ вазифадор карда мешавад, ки сарфи назар аз мансубияти сохторӣ, тибқи талаботи муассисаҳои илмӣ ва таълимӣ ҷиҳати харидорӣ кардани таҷҳизот, ашё ва бахусус, маҳлулҳои кимиёиву биологӣ чораҷӯӣ намояд.

Ҳамзамон бо ин, Дастгоҳи иҷроияи Президент бо вазоратҳои адлия, молия, маориф ва илм, Академияи илмҳо ва академияҳои соҳавӣ тартиби фаъолияти ин муассисаро баррасӣ карда, доир ба ворид намудани тағйиру иловаҳои зарурӣ ба низомномаи он пешниҳод манзур намоянд.

Ҳозирини арҷманд!

Дар самти таҳқиқи таърих, забон ва адабиёт, фалсафа, сиёсатшиносӣ ва фарҳанги пурғановати миллати тоҷик донишмандони Академияи илмҳо корҳои арзишмандеро анҷом дода, осори бебаҳои нобиғаҳои илму адабро ба чоп расонидаанд.

Аз ҷумла монографияи шашҷилдаи “Таърихи халқи тоҷик” ба забони русӣ ба нашр расида, китоби “Этногенез ва таърихи этникии тоҷикон ” ба чоп омода гардид, ки аҳаммияти зиёди илмӣ ва амалӣ дорад.

То ба имрӯз ба муносибати 5500-солагии Саразм як қатор рисолаҳо таҳия ва ба нашр омода шудаанд.

Ҳоло дар чандин мавзеъҳои таърихии кишвар корҳои бостоншиносӣ идома доранд.

Аммо бояд иқрор шуд, ки кор дар ин самт дар сатҳи қаноатбахш ба роҳ монда нашудааст.

Мо Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносиро бо таҷҳизот, техника ва воситаҳои нақлиёт таъмин карда, донишҷӯёни ихтисосҳои бостоншиносии муассисаҳои таҳсилоти олии касбиро барои ҳамкорӣ бо онҳо сафарбар кардем, вале натиҷаҳои фаъолияти бостоншиносон қонеъкунанда нест.

Тибқи мушоҳида корҳои бостоншиносӣ дар ёдгориҳои таърихии Тахти сангин, Ҳулбук, қалъаҳои Кӯлоб, Ямчун, Шайдони Сари Хосор, ёдгориҳои Кангуртут, Золи Зард, Носири Хусрав ва Саразм ба талабот ҷавобгӯ набуда, маводи муаррификунанда доир ба ёдгориҳои таърихии зикршуда таҳия нашудаанд ва дар масири хатсайри онҳо то ҳол корҳои таъмиру азнавсозӣ амалӣ нагардидаанд.

Аз ин рӯ, ба Академияи илмҳо, Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносӣ ва муассисаҳои таҳсилоти олии касбие, ки бо ихтисоси таърих ва бостоншинос мутахассис омода мекунанд, супориш дода мешавад, ки корҳои илмиву бостоншиносиро дар мавзеъҳои таърихӣ васеъ ба роҳ монанд ва якҷо бо мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ҷиҳати таҷдиду барқарорсозии онҳо тадбирҳои мушаххас андешанд.

Ғайр аз ин, осори хаттии забонҳои гуногун, пеш аз ҳама, забонҳои қадимаи ориёӣ, ҳиндӣ, юнонӣ, арманӣ, арабӣ, хитоӣ ва русӣ вобаста ба таърих, адабиёт ва фарҳанги тоҷикон бояд ҷамъоварӣ гардида, ба забони тоҷикӣ тарҷума ва дастраси хонандагон карда шавад.

Дар баробари ин, мо бояд баргардон ва ба забони тоҷикӣ тарҷума кардани асарҳои таърихиву илмии донишмандонеро, ки дар таърихи илм хизматҳои барҷаста кардаанд, аз хотир набарорем.

Зеро ин кор ба рушди забони илм низ мусоидат мекунад.

Мо дар сохтори Иттифоқи нависандагон маркази тарҷума ва дар аксари донишгоҳҳо марказҳои илмӣ таъсис додаем.

Вазифаи онҳо маҳз тарҷума, баргардон ва бознашри осори арзишманди гузаштагону муосирони ҷаҳонӣ ва ватанӣ ба шумор меравад.

Гарчанде осори манзуму мансури адибони классикӣ ва муосир қисман таҳқиқу таҳия ва нашр шудааст, вале масъалаҳои таҳқиқталаб доир ба таърихи адабиёти тоҷик ҳанӯз хеле зиёд мебошад.

Солҳои охир дар пойтахт як амали неку дурандешона ба ҳукми анъана даромадааст, ки фарзандон ва наздикони олимону адибони фавтида китобхонаи волидайнашонро ба Китобхонаи миллӣ барои истифода месупоранд.

Ин китобҳо дар китобхона бо номи соҳибонашон нигоҳ дошта мешаванд ва хонандагон аз онҳо истифода мекунанд. Бо ин роҳ китобҳо аз ҳама гуна хатарҳо ҳифз мешаванд ва аз тарафи дигар, номи ин олимон абадӣ боқӣ мемонад.

Масалан, китобхонаҳои академик Муҳаммадҷон Шакурӣ, профессорон Соҳиб Табаров, Раҳим Мусулмониён бо номҳои худашон дар Китобхонаи миллӣ ҳифз шуда, дӯстдорони илму адабиёт ва умуман ҷавонон аз онҳо истифода менамоянд.

Вобаста ба ин, ба олимони калонсол, фарзандони донишмандон ва ҳамаи зиёиён муроҷиат карда, хоҳиш менамоям, ки китобхонаи худро ба Китобхонаи миллӣ супоранд, то дигарон низ аз онҳо истифода карда, манфиат бинанд ва ғизои маънавӣ гиранд.

Мо як нуктаро ҳамеша бояд дар ёд дошта бошем, ки китобхонӣ роҳи асосии баланд бардоштани сатҳи маърифат аст ва олим бе китобхонӣ олим намешавад.

Зеро бузургон гуфтаанд, ки ҳар гоҳ аз китобхонӣ бозмондӣ, аз фикр кардан ҳам мемонӣ.

Ман андешаҳои худро доир ба вазъи забони давлатӣ ва илми забоншиносӣ дар суханронӣ ба муносибати Рӯзи забон муфассал баён карда, дар назди сохтору мақомоти дахлдори давлатӣ ва олимони соҳа вазифаҳои мушаххас гузошта будам.

Ҷиҳати ҳалли масъалаҳои зикршуда ва дастуру супоришҳои додашуда роҳбарону масъулон ва мутахассисони ниҳодҳои дахлдор вазифадоранд, ки камбудиҳои ҷойдоштаро бартараф карда, ба омӯзиши масъалаҳои мубрами давлатдории миллӣ, таърихи пурифтихору тӯлонии халқи тоҷик, таърихи адабиёт ва забони тоҷикӣ ҷиддӣ машғул шаванд.

Бо истифода аз фурсат, бори дигар таъкид месозам, ки таърих, забон, фарҳанг, расму ойин ва маданияти либоспӯшии миллӣ арзишҳои ҳувиятсоз буда, оламиён мову шуморо, қабл аз ҳама, аз рӯи ҳамин сифатҳо мешиносанд ва эътироф мекунанд.

Имрӯз рисолати олимони ҷамъиятшинос аз он иборат аст, ки парчамбардорони омӯзишу таҳқиқ ва ташвиқу таблиғи ғояҳои фарҳангу адабиёти ҷаҳоншумули тоҷикон бошанд, аз арзишҳои миллӣ, ки аслу асоси давлатдории миллии дунявии мо маҳсуб мешаванд, бо нангу номуси ватандорӣ дифоъ кунанд ва дар амри густариши худшиносии милливу таърихии насли ҷавон бо кору пайкори худ намунаи ибрат нишон диҳанд.

Илова бар ин, дар шароити ҷаҳонишавӣ, вусъати рақобатҳои геополитикӣ, авҷгирии зуҳуроти хатарноки ифротгароиву терроризм ва дигар мушкилоти глобалӣ таҳқиқи ҳамаҷонибаи афкори фалсафию ҳуқуқӣ, иҷтимоиву сиёсӣ ва ахлоқиву маънавӣ талаби замон буда, омӯзиши фарҳанги моддиву ғайримоддии миллат бояд самти афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ бошад.

Бояд гуфт, ки хурофот, ифротгароӣ ва радикализми динӣ яке аз хатарҳои ба ояндаи босуботи мардуми мо таҳдидкунанда мебошад.

Аксари мардуми мо ба зиндагӣ ва воқеият аз нуқтаи назари мантиқ, илм ва ҷаҳонбинии илмӣ баҳо намедиҳанд.

Ба назари мо, як сабаби пеш нарафтани тафаккури мардум ҳамин омил мебошад.

Ҷавонон, ки ояндаи мамлакат мебошанд, бояд аз ақидаҳои хурофотӣ дур бошанд, донишҳои муосирро ҷиддӣ омӯхта, ҳар як рӯйдоди ҷомеаро аз нуқтаи назари илму мантиқ таҳлил кунанд ва дар зиндагӣ роҳи дурустро интихоб намоянд.

Аз ин рӯ, олимони сиёсатшинос, файласуфҳо ва умуман, ҷомеашиносонро зарур аст, ки сабабу омилҳои зуҳури ақидаҳои хурофотӣ, шиддат гирифтани ифратгароии динӣ ва оқибатҳои онҳоро таҳқиқ карда, роҳҳои аз байн бурдани хурофот ва сабабу омилҳои дохиливу хориҷии сар задани ҷанги таҳмилии шаҳрвандиро дар кишвар ҳамаҷониба мавриди арзёбӣ қарор диҳанд.

Дар давраи ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ, ки бо гуноҳи хоинони миллати тоҷик, аз ҷумла ҳизби террористиву экстремистии наҳзат сар зад, олимону мутахассисони беҳтарини мо ба тарки Ватан маҷбур шуданд ва илова ба хисороти зиёде, ки ба ҳамаи соҳаҳои ҳаёти давлат ва халқи мо расонида шуд, илму маориф низ зиёни бузург дид.

Имрӯз мардуми мо бояд сабабҳои он ҷанги хонумонсӯзро донанд. Дар ин бобат набояд хомӯш бошем.

Олимони мо бояд сабабу омилҳои онро таҳқиқ кунанд, то ки чунин хатоиҳо дар оянда такрор нашаванд.

Омӯзиш ва таҳлили равияҳои афзалиятноки илм дар Тоҷикистон ва муқоисаи онҳо бо кишварҳои дигар собит месозад, ки ин самт ба бознигарӣ ниёз дорад ва камбудиҳои ҷойдошта бояд ҳарчи зудтар бартараф карда шаванд.

Самту равияҳои афзалиятнок дар ин марҳала бояд, пеш аз ҳама, ба навсозӣ ва ислоҳоти иқтисоди миллӣ ва ҳадафҳои стратегии Ҳукумати мамлакат - таъмини истиқлолияти энергетикӣ, ҳифзи амнияти озуқаворӣ ва саноатикунонии босуръат равона карда шаванд.

Бинобар ин, вазоратҳои рушди иқтисод ва савдо, маориф ва илм, саноат ва технологияҳои нав, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ, Академияи илмҳо ва Академияи илмҳои кишоварзӣ вазифадор карда мешаванд, ки захираҳои зеҳнии мамлакатро ба самти таъмини иҷрои ҳадафҳои стратегии кишвар сафарбар карда, номгӯйи равияҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмиро дар муддати се моҳ аз нав таҳия ва барои тасдиқ ба Ҳукумати мамлакат пешниҳод намоянд.

Дар баробари Академияи илмҳо дар рушди илми ватанӣ саҳми академияҳои соҳавӣ ва муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ низ назаррас аст.

Академияи таҳсилот ва Пажӯҳишгоҳи рушди маориф дар сохтори Вазорати маориф ва илм фаъолият карда, масъалаҳои вобаста ба низоми таълиму тарбияро таҳқиқ менамоянд.

Олимони муассисаҳои илмии зикршуда илова ба таҳияи стандартҳои таълимиву фаннӣ, таълифи китобҳои дарсӣ ва омӯзиши масъалаҳои педагогикаи муосир нишондиҳандаҳои барномаву консепсияҳои давлатиро таҳлил карда, мониторинги сифати таълим ва иҷрои нақшаву барномаҳои таълимиро дар зинаи таҳсилоти миёнаи умумӣ анҷом медиҳанд.

Лекин тавре ки таҳлилҳо нишон медиҳанд, фаъолияти ин муассисаҳои илмӣ чандон самарабахш нест.

Академияи таҳсилот ба масъалаи дурнамои рушди маориф бояд диққати аввалиндараҷа дода, доир ба мақоми мактаби муосир, сатҳу сифати китобҳои дарсӣ, ворид кардани ғояҳои давлатдории миллӣ ва арзишҳои ҳувиятсози халқамон дар китобҳои дарсии фанҳои ҷамъиятиву гуманитарӣ, раванди таълим, таносуби соатҳои фаннӣ, усулҳои фаъоли

таълим, роҳҳои самараноки омӯзиши фанҳои табиӣ, риёзиву дақиқ ва ташаккули зеҳнияти хонандагону донишҷӯён пешниҳодҳои мушаххас манзур намояд.

Ҳоло дар кишвар ислоҳоти соҳаи маориф идома дорад.

Аммо консепсияи мукаммал доир ба шакли идораи сохторҳои соҳаи маориф ва азнавсозии таҳсилот дар ҳамаи зинаҳо то ҳанӯз таҳия нагардидааст.

Пажӯҳишгоҳ, инчунин, ба баланд бардоштани сифати таълиму тарбия, мазмуну мундариҷаи воситаҳои таълим, пешниҳоди китобҳои дарсии ҷавобгӯи талаботи замони истиқлолият аз фанҳои ҷамъиятиву гуманитарӣ ва тақсими соатҳо кам аҳаммият дода, доир ба усулҳои тағйир додану тавсеа бахшидани ҷаҳонбинии техникии наврасон тавсияҳои нав надорад.

Аслан назарсанҷии асосҳои ислоҳоти соҳаи маориф бояд аввал тавассути сохторҳои илмии зикршуда анҷом ёфта, баъдан дар муассисаҳои таълимӣ ҷорӣ карда шавад.

Вале, мутаассифона, пешравиҳо дар ин самт хеле кам ба мушоҳида мерасанд.

Аз ин рӯ, Академияи таҳсилот ва Пажӯҳишгоҳи рушди маорифро зарур аст, ки вазъи амалишавии ислоҳоти соҳаи маорифро ҳамаҷониба омӯхта, ҷиҳати ҷорӣ кардани таҷрибаи наву пешқадам, сатҳу сифати китобҳои дарсӣ дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот чораҷӯӣ намоянд.

Ҳамчунин, бо мақсади татбиқи Фармони Президенти мамлакат доир ба “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф”, ки ба таъмин намудани пешрафти корҳои илмиву таҳқиқотӣ ва ташаккули салоҳиятнокии касбӣ равона шудааст, чораҳои зарурӣ андешад.

Дигар нуктаи муҳим ин аст, ки мо бояд бо такя ба таҷрибаи ҷаҳони муосир интихобу тарбияи кӯдакони болаёқату боистеъдодро аз муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ оғоз кунем ва таълими онҳоро мақсадноку дурбинона ба роҳ монем.

Мо барои расидан ба ин ҳадаф дар сохтори Академияи илмҳо бунёди мактаби зеҳниро оғоз кардем, ки солҳои наздик ба истифода дода мешавад.

Дар мактаби мазкур барои таълими фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ шароити хуб фароҳам оварда шуда, кӯдакону наврасони боистеъдод тавассути озмун қабул ва таълим дода мешаванд.

Ғайр аз ин, дар кишвар шабакаи литсею гимназияҳо ва мактабҳои Президентӣ ташкил кардаем, ки то имрӯз соҳиби дастовардҳои назарраси фаннӣ гардидаанд.

Ба фаъолияти ин муассисаҳо низ бояд эътибори ҷиддӣ дода, сифати таълимро боз ҳам беҳтар ба роҳ мондан зарур аст.

Минбаъд дар литсейҳои Президентӣ аз ҳисоби хонандагони синфҳои болоӣ ҷиҳати омӯзиши фанҳои дақиқ, риёзӣ ва табиӣ гурӯҳҳои мақсаднок таъсис дода, ба сатҳу сифати донишандӯзии онҳо эътибори ҷиддӣ дода шавад.

Фаъолияти кафедраҳои тахассусии муассисаҳои таҳсилоти миёнаву олии касбӣ ва сифати омода кардани омӯзгорони фанҳои табиӣ ва риёзиву дақиқ низ беҳбудӣ мехоҳад.

Таъкид месозам, ки кафедраҳои тахассусии илмҳои табиӣ, риёзӣ ва дақиқ ба навсозӣ ва ислоҳот ниёз доранд.

Дар ин самт соатҳои таълимӣ намерасанд ва дар барномаву нақшаҳои таълимӣ таносуби нобаробари соатҳо вуҷуд дорад.

Дар назди кафедраҳои тахассусӣ дар доираи лоиҳаҳо озмоишгоҳҳои нав таъсис ёфта, ташкили технопаркҳо ва устохонаҳои муосир имкони дар истеҳсолот амалӣ кардани баъзе ихтироотро муҳайё намудаанд.

Вале дар ин самт низ корҳои илмии амалӣ ба назар намерасанд, натиҷаи корҳои озмоишӣ ва сатҳу сифати таҳияи рисолаҳои илмӣ талаботи давлатро қонеъ карда наметавонад.

Ташкили корхонаҳои хурди илмиву истеҳсолӣ бо мақсади дар истеҳсолот ҷорӣ намудани натиҷаи корҳои илмиву таҳқиқотӣ, таҳким бахшидан ба фаъолияти технопаркҳо, робитаи мустақими мактабҳо ва марказҳои илмии муассисаҳои илмӣ ва таҳсилоти олии касбӣ бо корхонаҳои истеҳсолии ватаниву хориҷӣ роҳи дигари пайвастани илм бо истеҳсолот мебошад.

Талаботи рӯз чунин аст, ки рушди илмҳои дақиқ бояд таъмин карда, натиҷаи корҳои илмӣ дар истеҳсолоти ватанӣ ҷорӣ ва таҷрибаҳои инноватсионӣ татбиқ гарданд ва дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии кишвар ихтисосҳои вобаста ба манбаъҳои таҷдидшавандаи нерӯ, яъне "энергияи сабз", "иқтисоди сабз" ва "иқтисоди рақамӣ" таъсис дода шаванд.

Дар баробари ин, бояд масъалаи арзёбии рейтинги донишкадаву донишгоҳҳо низ такмил дода шавад.

Дар оянда мо бояд мақоми муассисаҳои таҳсилоти олии касбиро на аз рӯйи шумораи хатмкардагон, балки вобаста ба шумораи хатмкардаҳои бо кор таъминшуда ва дастовардҳои илмии дар истеҳсолот татбиқгардида муайян намоем.

Вобаста ба ин, пешниҳод менамоям, ки аз 1 январи соли 2021 шумораи гирандагони стипендияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки дар омӯхтани фанҳои табиӣ ва риёзиву дақиқ натиҷаҳои баланд нишон медиҳанд, аз 400 нафар то 3000 нафар зиёд ва андозаи маблағи он 500 сомонӣ муқаррар карда шавад.

Инчунин, шумораи гирандагони чунин стипендияҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ аз 100 нафар то 500 нафар ва барои аспирантони мактабҳои олӣ ва муассисаҳои илмӣ аз 15 нафар то 50 нафар зиёд карда шавад.

Аз шумораи умумии стипендияҳои Президентӣ 70 фоиз барои фанҳои табиӣ, дақиқ ва риёзӣ равона карда шавад.

Ба вазоратҳои молия, маориф ва илм супориш дода мешавад, ки барои аз 1 сентябри соли 2021 зиёд намудани музди меҳнати омӯзгорони фанҳои табиӣ, дақиқ ва риёзии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва дигар имтиёзҳо барои омӯзгорони чунин муассисаҳо, бахусус, омӯзгорони ҷавон ба Ҳукумати мамлакат пешниҳод манзур намоянд.

Дар баробари ин, устодоне, ки шогирдони онҳо дар озмунҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ аз ин фанҳо ҷойҳои намоёнро ишғол менамоянд, аз ҷониби мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ аз лиҳози моддӣ ва маънавӣ қадрдонӣ карда шаванд.

Инчунин, олимоне, ки ихтирооташон дар истеҳсолоти ватанӣ ҷорӣ мешаванд, ба мукофотҳои давлатӣ пешниҳод карда шаванд.

Ҳозирини гиромӣ!

Бо ташаббуси мо соли 2009 дар сохтори Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ Академияи илмҳои тиб таъсис дода шуд.

Ҳарчанд ки дар муддати фаъолияти беш аз даҳсолаи худ ин муассиса як қатор усулҳои нави табобатро ҷорӣ кардааст, вале натавонист фаъолияти худро ҳамчун маркази илмӣ дуруст ба роҳ монад ва ба дастовардҳои назаррас дар соҳаи илми тиб ноил гардад.

Боиси нигаронист, ки дар зарфи беш аз ду даҳсола аз ҷониби олимони соҳаи тандурустии кишвар истеҳсоли ягон навъи доруи ватанӣ ба роҳ монда нашудааст.

Ҳол он ки табиати Тоҷикистони мо аз навъҳои гуногуни растаниҳои шифобахш бой буда, онҳо то имрӯз танҳо дар асоси таҷрибаи тибби халқӣ коркард мешаванд.

Олимони кишварро зарур аст, ки дар шароити рушди босуръати технологияҳои замони муосир истеҳсоли доруворӣро бо истифода аз гиёҳҳои шифобахши ватанӣ оғоз намоянд ва дар ҳифзи саломатии аҳолии мамлакат ҳисса гузоранд.

Ғайр аз ин, дар кишвари мо дар асоси ашёи хоми ватанӣ имкони коркард ва истеҳсоли таҷҳизоти гуногуни тиббӣ вуҷуд дорад.

Аммо ин имконият барои табобат ва сохтани техникаву таҷҳизоти соҳа кам истифода мешавад ва олимони кишвар бояд дар ин ҷода низ чораҳои мушаххас андешанд.

Аз ин рӯ, ба Ҳукумати мамлакат супориш дода мешавад, ки якҷо бо Академияи илмҳо, вазоратҳои маориф ва илм, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ дар муддати се моҳ лоиҳаи қарори Ҳукуматро ҷиҳати барҳам додан ва ба сохтори Академияи илмҳо ворид кардани Академияи илмҳои тиб пешниҳод намояд.

Ҳамчунин, Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолиро зарур аст, ки бо истифода аз таҷрибаи олимони муассисаҳои таълимие, ки дар сохтораш фаъолият менамоянд ва аз ҳисоби мавзӯъҳои фармоишии соҳаи тиб ҷиҳати ҳалли камбудиҳо чораҷӯӣ карда, ба рушди илми тиб ва ихтирооти нав дар ин самт диққати аввалиндараҷа диҳад.

Вобаста ба мавзӯъ, як масъалаи муҳимро таъкид менамоям, ки узвият дар академияҳо на барои шуҳрату номи баланд ёфтан, балки ба хотири кашфиёту навоварӣ, хизмати содиқона ба илм ва халқи Тоҷикистон, тарбияи кадрҳо, риояи одоби илмӣ, яъне этикаи илмӣ ва интизоми корӣ бояд бошад.

Донишмандони арҷманд!

Бо мақсади мусоидат ба рушди соҳаи кишоварзӣ, таъмини аҳолӣ бо ғизои хушсифат ва ҷорӣ намудани навгониҳо дар ин самт мо Академияи илмҳои кишоварзиро таъсис додем.

Ҳоло дар сохтори ин муассисаи илмӣ 7 институт, 4 марказ, 2 пойгоҳи асосӣ ва 26 филиал, хоҷагиҳои таҷрибавӣ ва пойгоҳҳои хурди илмӣ фаъолият менамоянд, ки дар онҳо 1120 нафар кор мекунанд.

Вазифаи асосии Академияи мазкур тавассути фаъолияти илмӣ дар ҳамаи бахшҳои кишоварзӣ ноил гардидан ба дастовардҳои навтарин дар ин самт ва мусоидат ба татбиқи яке аз ҳадафҳои стратегии кишвар - ҳифзи амнияти озуқаворӣ мебошад.

Инчунин, Академия ба омода кардани кадрҳои баландихтисос ва беҳтар намудани ҳамоҳангсозии илми кишоварзӣ машғул мебошад.

Бо ин мақсад институтҳои Академия 60 мавзӯи фармоишӣ, 6 лоиҳа дар доираи барномаи рушди инноватсионӣ, 5 барномаи байналмилалӣ ва 6 лоиҳаро аз ҳисоби маблағҳои Фонди Президентии таҳқиқоти бунёдӣ амалӣ карда истодаанд.

Дар доираи ин мавзӯъҳо 78 қитъаи таҷрибавӣ ташкил шуда, дар онҳо омӯзиши усулҳои муосири селексия, технологияи парвариши зироат ва чорво, бунёди боғҳои интенсивӣ, усулҳои мубориза бо касаливу зараррасонҳои зироату чорво гузаронида мешавад.

Ҳарчанд ки олимони соҳа дар бахшҳои мухталифи илми кишоварзӣ ба як қатор пешравиҳо ноил шудаанд, аммо дар шароити рушди босуръати илм навовариву ихтироот ва таҳқиқоту бозёфтҳои онҳо ҳоло ҳам қаноатбахш нестанд.

Масалан, мо даҳҳо навъи растаниҳо, дарахтони ороишиву мевадиҳанда ва гулҳои ҳамешасабзу мавсимиро то ба ҳол аз кишварҳои хориҷӣ ворид мекунем.

Инчунин, то ҳанӯз вазъи парвариши навъҳои меваю ангури ба содирот нигаронидашуда ба талабот ҷавобгӯ нест.

Ба сифати тухми ғалладонагӣ, аз ҷумла гандум, намудҳои серҳосили пахта, тухмии картошка ва дигар маҳсулоти кишоварзӣ, ки ба табиати кишвари мо мутобиқанд, беаҳаммиятӣ зоҳир мекунем.

Дар соҳаи чорводорӣ ҳам корҳои назарраси илмӣ каманд.

То ҳол натиҷаҳои фаъолият оид ба дурагакунии чорвои хушзот, навъҳои тоҷикии чорвои хурд ва калони шохдор хеле кам мебошанд.

Соҳибкорони мо зотҳои нави чорворо аз кишварҳои дигар ворид карда истодаанд, аммо чорвои маҳаллӣ, ки ба шароити мо мутобиқ мебошад, аз омӯзиш дур мондааст.

Олимони мо ҳатто таҷрибаи чорводорони пешқадамро дуруст намеомӯзанд ва ба зиёд кардани чорвои хушзоти маҳаллӣ кам диққат медиҳанд.

Мо аз олимони давлатҳои ҳамсоя дар масъалаи таҳқиқи ваксинаҳои чорво низ қафо мондаем ва аксари доруҳои ҳайвоноту паранда аз хориҷи кишвар ворид карда мешаванд.

То ба ҳол доир ба бунёди корхонаҳои фарматсевтии истеҳсоли доруҳои чорво ягон иқдом амалӣ нагардидааст.

Ба соҳаҳои парандапарварӣ, аз ҷумла парвариши мурғи марҷон, инчунин, моҳидорӣ, ки талабот ба маҳсулоти онҳо дар мамлакат зиёд мебошад, кам диққат медиҳем.

Ҳол он ки мо барои рушди ин соҳаҳо имтиёз муқаррар кардаем ва лоиҳаҳои фармоишиеро, ки дар ин самт таҳия мешаванд, аз ҷониби давлат маблағгузорӣ менамоем.

Вале ҳар сол ба кишвар ба маблағи 40-45 миллион доллар гӯшти паранда ворид мекунем.

Вобаста ба ин, Академияи илмҳои кишоварзӣ ва институтҳои онро зарур аст, ки фаъолияти худро ба шароит ва талаботи рӯз мувофиқ гардонида, маблағҳои фармоишӣ ва лоиҳавиро ба масъалаҳои мубрами соҳаи кишоварзӣ равона намоянд, низом ва сифати кору фаъолиятро куллан тағйир дода, ба корҳои илмӣ ҷиддӣ машғул шаванд ва ба рушди бахшҳои мухталифи соҳаи кишоварзӣ мусоидат намоянд.

Олимони соҳаи кишоварзӣ, ҳамчунин, вазифадоранд, ки ҳамкориро бо вазоратҳои кишоварзӣ, саноат ва технологияҳои нав, маориф ва илм, институтҳои Академияи илмҳо, муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, роҳбарони хоҷагиҳои деҳқонӣ ва бахши хусусӣ дуруст ба роҳ монда, ҷиҳати ҳалли камбудиҳо чораҷӯӣ намоянд.

Ҳозирини арҷманд!

Татбиқи дастовардҳои илмӣ дар истеҳсолот ва ҷорӣ кардани таҷрибаҳои инноватсионӣ дар корхонаву ширкатҳои саноативу истеҳсолӣ муҳаррики асосии рушди илм мебошад.

Аз ин рӯ, ба мақсад мувофиқ аст, ки баъзе таҳқиқоти илмии олимони ихтироъкор, магистру аспирантҳо ва докторантҳо дар ҳамкорӣ бо субъектҳои хоҷагидор иҷро ва дар истеҳсолот амалӣ карда шаванд.

Ба роҳ мондани чунин ҳамкорӣ ба таҳкими робитаи илму истеҳсолот мусоидат карда, натиҷаҳои хуб ба бор меоварад.

Дар кишвар олимоне, ки соҳиби патент мебошанд, хеле зиёданд.

Аммо онҳо танҳо рақамгузорӣ шуда, истеҳсолкунандагон ва ширкатҳои саноатӣ аз онҳо огоҳӣ надоранд ва ҷиҳати татбиқашон тадбире андешида намешавад.

Бинобар ин, Ҳукумати мамлакат вазифадор карда мешавад, ки бо мақсади ҳамоҳангсозии илму истеҳсолот дар муддати се моҳ ба Роҳбари давлат ҷиҳати таъсиси сохтори нав дар Дастгоҳи иҷроияи Президент пешниҳод манзур намояд.

Ҳамзамон бо ин, корхонаҳои истеҳсолиро зарур аст, ки бо мақсади боло бурдани самаранокии истеҳсолот ва замонавӣ сохтани раванди он технологияҳои илмталабро бештар татбиқ карда, ба ин васила имконияти ҳамкориҳоро бо муассисаҳои илмии кишвар васеъ намоянд.

Геология ва минералогия аз ҷумлаи илмҳоеанд, ки рушди онҳоро худи табиати Тоҷикистон тақозо мекунад ва дар ин самт барои таҳқиқот ва кашфиёту навоварӣ заминаи муосид вуҷуд дорад.

Кишвари мо, ки 93 фоизи онро кӯҳҳо ташкил медиҳанд, яке аз пурасрортарин мавзеъҳои ҷуғрофии олам дониста мешавад.

Аммо илми ин соҳаҳои мазкур дар мамлакати мо пеш нарафтааст ва дар онҳо камбудиҳои зиёд ба назар мерасанд.

Дар ин самт барои ҳимоя ду шӯрои илмӣ вуҷуд дорад, аммо оид ба ин соҳаҳо рисолаҳои илмӣ дифоъ нашудаанд.

Соҳибкорони ватанӣ ҳар сол барои ба кишвар овардани сангҳои табиии ороишӣ беш аз 20 миллион доллар сарф мекунанд.

Вале геологҳои мо ягон пешниҳод ё лоиҳаи асосноки илмиро ҷиҳати истифода аз сангҳои табиии худамон ба Ҳукумат ё соҳибкорон пешниҳод накардаанд.

Аз ин рӯ, ба Саридораи геология ва Академияи илмҳо супориш дода мешавад, ки дар ҳамкорӣ бо соҳибкорон ва ширкатҳои бонуфуз ҷиҳати ба роҳ мондани корҳои иктишофӣ, муайян кардани мавзеъи конҳои металу сангҳои қиматбаҳо, ороишӣ ё масолеҳи сохтмон, инчунин, коркарди онҳо чораҷӯӣ карда, доир ба ин масъала ҳар шаш моҳ ба Ҳукумат гузориш пешниҳод намоянд.

Инчунин, зарур аст, ки бо дарназардошти тағйирёбии иқлим ва обшавии пиряхҳо ба омӯзиши масъалаҳои обу экология ва таҳияи пешгӯиҳои асосноки илмӣ дар ин бахшҳо эътибори ниҳоят ҷиддӣ зоҳир карда шавад.

Бо мақсади ислоҳи камбудиҳои ҷойдошта ва беҳтар кардани сифати таҳқиқоти илмӣ дар ҳамаи институту марказҳои илмии академӣ зарур аст, ки ба масъалаҳои зерин диққати махсус дода шавад:

Якум. Вазорати маориф ва илм, Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, академияҳои соҳавӣ ва қисми илмии муассисаҳои таҳсилоти олии касбиро зарур аст, ки бо дарназардошти дурнамои рушди илми ватанӣ ва муносибатҳои нави ҷамъиятӣ мавзӯъҳои

фармоиширо бори дигар таҷдиди назар карда, сохторҳои худро ба шароити муосир мутобиқ гардонанд.

Дуюм. Академияи илмҳо, академияҳои соҳавӣ ва бахшҳои илмии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ тартиби муосири “маблағгузории барномавӣ”, “маблағгузории дархости давлатӣ” ва “маблағгузорӣ бо роҳи ҷалби сармояи хориҷӣ” - ро ҷорӣ намоянд.

Сеюм. Муассисаҳои таҳқиқотии ҳамаи сохторҳои илмӣ ҷиҳати дар истеҳсолот ҷорӣ шудани ихтирооти худ бо ниҳодҳои давлатӣ, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, соҳибкорон ва саноатчиён ҳамкориро ба роҳ монда, ба ин корхонаву ширкатҳо барои маблағгузорӣ кардан ҷиҳати амалӣ гардидани дархостҳои илмиашон пешниҳод манзур намоянд.

Чорум. Ҳукумати мамлакат ҷиҳати таҷдиди сохтори Академияи илмҳои кишоварзӣ чораҷӯӣ карда, дар муддати як моҳ пешниҳодоти худро ба Роҳбари давлат манзур намояд.

Панҷум. Вазоратҳои саноат ва технологияҳои нав, кишоварзӣ, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ, энергетика ва захираҳои об, корхонаҳои саноатӣ, сарфи назар аз шакли ташкиливу ҳуқуқӣ ва моликияташон, соҳибкорони истеҳсолӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатии вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо вазифадор карда мешаванд, ки ҷиҳати дар амал татбиқ намудани дастовардҳои олимони тоҷик чораҷӯӣ карда, аз натиҷаааш ҳар шаш моҳ ба Шӯрои илм, маориф ва инноватисияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳисобот пешниҳод намоянд.

Вазорати рушди иқтисод ва савдо ҳангоми арзёбии вазъи бахши воқеии иқтисоди миллӣ нишондиҳандаи аз тарафи истеҳсолкунандагони ватанӣ истифода гардидани дастовардҳои илмии олимони тоҷикро ҳамчун индекси дастовардҳои инноватсионии дар амалия истифодашуда таҳия ва ҷорӣ карда, аз натиҷаи он ҳамасола ба Ҳукумати мамлакат маълумот пешниҳод намояд.

Шашум. Вазоратҳои молия, рушди иқтисод ва савдо маблағгузории Фонди президентии таҳқиқоти бунёдиро аз ҳисоби буҷети давлатӣ ба андозаи 3 фоиз аз ҳаҷми умумии маблағгузорӣ ба соҳаи илм таъмин намоянд.

Академияи илмҳоро зарур аст, ки низоми маблағгузории мавзӯъҳои илмиро таҷдиди назар карда, маблағҳоро ба ҳалли масъалаҳое равона намояд, ки барои иқтисодиёту иҷтимоиёти мамлакат воқеан аҳаммияти аввалиндараҷа доранд.

Ҳафтум. Ба Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми миллӣ дода шуда, минбаъд он Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон номгузорӣ карда шавад.

Дар робита ба ин, Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон вазифадор карда мешавад, ки дар муҳлати се моҳ сохтори худро пурра таҷдид карда, санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдорро вобаста ба мақоми миллӣ гирифтани Академияи илмҳо таҳия ва бо тартиби муқаррааргардида ба Ҳукумати мамлакат пешниҳод намояд.

Ҳаштум. Ба Ҳукумати мамлакат ва Вазорати молия супориш дода мешавад, ки бо мақсади дастгирии олимон ва рушди илм баъди таҷдиди пурраи сохтори Академияи илмҳо дар хусуси то охири соли ҷорӣ бознигарӣ кардани андозаи маоши вазифавии кормандони Академияи миллии илмҳо чораҷӯӣ кунанд.

Нуҳум. Бо мақсади баррасии доимии вазъи воқеии илму маориф, ҷараёни иҷро ва мониторинги барномаҳои соҳавӣ ва татбиқи навовариҳои илми ватанӣ дар амалия пешниҳод

мегардад, ки дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Шӯрои илм, маориф ва инноватсия таъсис дода шавад.

Шӯро бояд дар як сол на кам аз ду маротиба даъват гардида, дар он масъалаҳои мубрами соҳаи илму маориф мавриди баррасӣ қарор дода шаванд.

Даҳум. Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҷалби мутахассисону коршиносон комиссияи босалоҳият таъсис дода, фаъолияти панҷ соли охири тамоми пажӯҳишгоҳҳо ва марказҳои илмиро санҷида, аз натиҷааш ба Роҳбари давлат гузориш пешниҳод намояд.

Дастгоҳи иҷроияи Президент, инчунин, комиссияи махсус таъсис дода, вазъи кафедраҳои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва шуъбаҳои институтҳои илмии соҳаҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзиро омӯхта, устодону кормандони онҳоро аз аттестатсия гузаронад ва аз натиҷааш ба Президенти кишвар гузориш диҳад.

Ба Дастгоҳи иҷроияи Президент супориш дода мешавад, ки аз ҳисоби кормандони Дастгоҳи иҷроия, вазоратҳои маориф ва илм, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ, саноат ва технологияҳои нав, меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолӣ, Академияи миллии илмҳо ва академияҳои соҳавӣ гурӯҳи муштарак таъсис дода, вазъи кабинетҳои фаннии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ, озмоишгоҳҳо ва марказҳои илмии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва пажӯҳишгоҳҳои академияҳоро дар муддати чор моҳ омӯхта, ба Президенти мамлакат маълумоти муфассал пешниҳод намояд.

Ёздаҳум. Ҳукумати мамлакат барои олимону омӯзгорони фанҳои табиӣ ва дақиқу риёзӣ мукофоти махсуси давлатӣ таъсис диҳад ва ҳар сол 15 нафар бо ин мукофот сарфароз гардонида шавад.

Дувоздаҳум. Роҳбарияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо вазифадор карда мешаванд, ки дар доираи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2006 «Дар бораи муқаррар намудани имтиёзҳо ба омӯзгорони ҷавон» муаллимон ва омӯзгорони ҷавонеро, ки шогирдонашон дар озмунҳои ҷумҳуриявӣ, минтақавӣ ва ҷаҳонӣ ҷойҳои сазоворро ишғол менамоянд, инчунин, дастовардҳои илмиву педагогӣ доранд, аз ҷиҳати моддӣ ва маънавӣ дастгирии ҳаматарафа ва ҳавасманд гардонанд.

Сездаҳум. Хонандагоне, ки муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро бо стипендияи Президентӣ хатм мекунанд, ба ихтисосҳои табиӣ, дақиқ ва риёзии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ бе супоридани имтиҳон дар Маркази миллии тестӣ қабул карда шаванд.

Чордаҳум. Кумитаи телевизион ва радио вазифадор карда мешавад, ки дар муддати шаш моҳ шабакаи нави телевизиониро бо номи «Илм ва табиат» таъсис диҳад ва дар ин шабака ва шабакаи «Баҳористон» таълими фанҳои табиӣ, дақиқ, риёзӣ, техникӣ ва технологиро ба роҳ монда, бо ин мақсад омӯзгорони ботаҷриба ва донишмандони соҳаро ҷалб намояд ва дар барномаҳои ҳаррӯзаи ин шабакаҳо дастовардҳои илми ватанию ҷаҳонӣ ва ихтирооти инноватсиониро муаррифӣ созад.

Донишмандони гиромӣ!

Мо бо мақсади сари вақт ҳимоя кардани рисолаҳои номзадиву докторӣ ва гирифтани дараҷаву унвонҳои илмӣ соли 2014 дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Комиссияи олии атестатсиониро таъсис додем.

Аз замони таъсиси комиссия то ба имрӯз дар кишвар 56 шӯрои диссертатсионӣ ва 15 шӯрои экспертӣ таъсис ёфтааст.

Дар муддати се сол ба ин муассиса 651 рисола ворид шудааст.

Аз ин шумора 415 рисолаи илмӣ тасдиқ ва 30 нафар соҳиби дараҷаи илмии доктори илм, 379 нафар соҳиби дараҷаи илмии номзади илм гардидаанд.

Бо вуҷуди ин, шумораи рисолаҳои илмии ҳимояшуда дар муқоиса бо кишварҳои пасошӯравӣ хеле кам буда, ҳоло ҳам дар муассисаҳои таълимиву илмӣ норасоии мутахассисони дараҷа ва унвонҳои илмидошта баръало эҳсос мегардад.

Дар зинаҳои таҳсилоти ибтидоиву миёнаи касбӣ низ вазъият нигаронкунанда аст.

То имрӯз дар самти илмҳои гуманитарӣ 385 рисола ҳимоя шуда, дар соҳаҳои техникӣ, табиӣ ва риёзӣ 160 рисола дифоъ шудааст.

Яъне рисолаҳои доир ба илмҳои гуманитарӣ ҳимояшуда нисбат ба самтҳои техникӣ ва табиатшиносиву риёзӣ беш аз дуюним баробар зиёд мебошанд.

Ғайр аз ин, то ба ҳол доир ба соҳаҳои бисёр муҳим, аз қабили мудофиа, генетика, экология, захршиносӣ, силшиносӣ, физикаи электронӣ, динамика, электроникаи нерӯӣ, геохимия, манбаъҳои барқароршавандаи энергия шӯроҳои илмӣ таъсис наёфтаанд ва мутахассисони ин соҳаҳо дар кишвар ниҳоят кам мебошанд.

Ин нобаробарӣ ва номутаносибӣ ба таври возеҳ нишон медиҳад, ки дар ин самт камбудиҳо зиёд буда, сохторҳои дахлдори давлатӣ ва муассисаҳои илмиву таълимӣ сари ин мушкилот ҷиддӣ андеша накардаанд.

Дар баробари ин, сатҳу сифати баъзе рисолаҳои ҳимояшуда ниҳоят паст буда, ба талаботи низомномаҳои тасдиқкардаи Ҳукумат ҷавобгӯ нест.

Ҳамин боис шудааст, ки дар муддати се соли охир чандин рисолаҳои докториву номзадӣ қабул нашуда, қисми дигар барои ислоҳи камбудиҳо баргардонида шудаанд.

Гузашта аз ин, солҳои охир шахсоне, ки дар соҳаҳои ғайриилмӣ фаъолият карда, дар вазифаҳои масъул роҳбар мебошанд, аз рӯи ихтисосҳои аз самти фаъолияташон дур рисолаҳои илмӣ таълиф карда, бе навбат ҳимоя мекунанд ва соҳиби дараҷаҳои илмӣ мегарданд.

Вобаста ба ин, дастур медиҳам, ки чунин шахсон аввал ариза навишта, аз вазифаҳояшон озод карда шаванд, сипас ба корҳои илмӣ машғул шуда, рисолаҳояшонро дар доираи талаботи мавҷуда ҳимоя намоянд.

Минбаъд аъзои Ҳукумат, муовинони онҳо, вакилони мардумӣ, дигар шахсони мансабдор ва хизматчиёни давлатӣ баъди дар асоси хулосаи муассисаи илмӣ навиштани ариза ба унвони Роҳбари давлат ба навиштани рисолаи илмӣ ва ҳимоя иҷозат дода мешаванд.

Агар шахсони мансабдор хоҳиши иштирок дар озмунҳои дарёфти унвонҳои узви вобаста ва узви пайвастаи академияҳоро дошта бошанд, аввал ариза навишта, аз вазифа озод мегарданд, ба муассисаҳои академӣ ё таълимӣ ба кор медароянд, баъдан барои иштирок дар чунин озмунҳо ҳуқуқ пайдо мекунанд.

Рушди забони илмии тоҷикӣ дигар масъалаи муҳиммест, ки Академияи илмҳо ва Комиссияи олии аттестатсионӣ бояд ба он таваҷҷуҳ намоянд.

Дар баробари бо забонҳои хориҷӣ навиштани рисолаҳо мо бояд ба рисолаҳое, ки бо забони тоҷикӣ, яъне бо забони давлатӣ таълиф мешаванд, афзалият диҳем.

Илова бар ин, таъкид бояд кард, ки дар рисолаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда ҳолатҳои асардуздӣ (сирқат) ба мушоҳида мерасанд.

Сабаби чунин муносибат, пеш аз ҳама, камҳавсалагии роҳбари илмӣ, фориғболии унвонҷӯ ва рӯякӣ таълиф гардидани рисола мебошад.

Имрӯз, ки дар шабакаҳои иҷтимоӣ рисолаҳои зиёд интишор мешаванд, баъзе унвонҷӯён аз онҳо рӯйбардор карда, бо роҳи осон мехоҳанд соҳиби дараҷаҳои илмӣ гарданд.

Дар натиҷа ҳам сифати илми ватанӣ коҳиш меёбад, ҳам обрӯву эътибори унвонҷӯ ва роҳбараш дар миёни ниҳодҳои илмӣ паст мегардад.

Ин "бемории" замони технологияҳои муосир буда, ба зеҳни олимони ҷавон ва роҳбарони онҳо сироят карда истодааст.

Зиёда аз 40 нафар олимоне, ки дар пойгоҳи "Диссернет" ба асардуздӣ муттаҳам шудаанд, онҳое мебошанд, ки рисолаҳои илмии худро дар шӯроҳои диссертатсионии марбут ба ихтисосҳои иқтисодӣ ва ҷомеашиносӣ, аз ҷумла сиёсатшиносӣ, ҳуқуқшиносӣ ва педагогика дифоъ кардаанд.

Маълум мешавад, ки баъзе унвонҷӯёни тоҷик роҳи осон ва камзаҳмати илмро пеш гирифта, аз рисолаҳои илмии олимони кишварҳои хориҷӣ васеъ истифода кардаанд.

Яъне ҷавонони мо ба таҳқиқи илмҳои дақиқ, табиатшиносӣ ва риёзӣ кам таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд, зеро дар доираи илмҳои зикршуда омода кардани рисолаҳои илмӣ заҳмати ҷиддиву мунтазам, ҷустуҷӯҳои илмӣ, инчунин, корҳои озмоишӣ ва дониши мукаммалу бунёдиро талаб мекунад.

Маҳз бо чунин сабаб муҳаққиқони ҷавони мо худро аз таҳқиқи илмҳои бунёдӣ канор мегиранд ва ин аст, ки солҳои охир мо ягон кашфиёти илмии бунёдӣ, ки ҷавобгӯи талаботи ҷоизаҳои сатҳи ҷаҳонӣ бошад, пешниҳод накардаем.

Бо мақсади пешгирӣ кардан аз ҳолатҳои асардуздӣ (сирқат) дар раёсатҳои Академияи илмҳо, академияҳои соҳавӣ, муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва Маркази миллии патент ва иттилоот харидорӣ ва насб кардани серверҳои пуриқтидор бо сабт ва нигоҳдошти рисолаҳои қаблан дифоъшуда ва мавзӯъҳои илмии таҳқиқшудаистода, инчунин, ташкил намудани шабакаи махсус дар назди Вазорати рушди иқтисод ва савдо ба мақсад мувофиқ мебошад.

Як сабаби ба мутолиаи осори илмиву адабӣ ҳидоят кардани Роҳбари давлат низ ҳамин масъалаи доғи ҷомеа мебошад.

Ба олимони ҷавон муроҷиат карда, онҳоро даъват менамоям, ки ҳар як сарчашмаро шахсан мутолиа кунанд, бо тарзи таҳқиқи олимони дигар шинос шаванд ва баъдан хулосаҳои илмии худро дар рисолаҳояшон ҷамъбаст намоянд.

Бо дарназардошти ин, ба Комиссияи олии аттестатсионӣ, Академияи миллии илмҳо, Вазорати маориф ва илм, академияҳои соҳавӣ ва муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ супориш дода мешавад, ки норасоиҳои зикршударо ҳарчи зудтар бартараф карда, фаъолияти шӯроҳои диссертатсиониро мунтазам мавриди омӯзишу таҳлил қарор диҳанд ва аз натиҷааш ҳар шаш моҳ ба Дастгоҳи иҷроияи Президенти мамлакат маълумоти хаттӣ ирсол намоянд.

Донишмандони муҳтарам ва ҳозирини гиромӣ!

Ба ҳамаи шумо муроҷиат карда, таъкид месозам, ки азбаски шумо дорои донишу сатҳи баланди зеҳнӣ ва татбиқкунандаи сиёсати давлат дар ин самт ҳастед, бо дарназардошти гуфтаҳои боло бояд дар таълими насли наврас ва тарбияи кадрҳо саҳми арзанда дошта бошед.

Ҳамчунин, назару пешниҳодҳои худро доир ба масъалаҳои муҳимми рӯз, яъне беҳтар намудани омӯзиши ин фанҳо, тайёр кардани мутахассисон ва ҷалби бештари наврасону ҷавонон ба корҳои илмиву таҳқиқотӣ дар самти илмҳои мазкур ба Вазорати маориф ва илм ирсол намоед, то дар асоси дархосту андешаҳои шумо санади такмилёфта омода гардад ва Ҳукумат барои татбиқи он тадбирҳои зарурӣ андешад.

Бо ин мақсад, зарур дониста мешавад, ки илова ба сомонаи Президенти мамлакат дар назди Вазорати маориф ва илм, Академияи илмҳо ва академияҳои соҳавӣ сомонаҳои алоҳида таъсис дода, ҳар як пешниҳоди воридшуда омӯхта, санади зикршуда дар асоси андешаҳои мутахассисон омода ва ба Ҳукумати мамлакат барои баррасӣ манзур карда шавад.

Дар баробари ин, ба вазорати маориф ва илм, саноат ва технологияҳои нав, рушди иқтисод ва савдо, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ, Академияи миллии илмҳо ва Академияи таҳсилот супориш дода мешавад, ки дар муддати шаш моҳ “Стратегияи миллии рушди фанҳои табиӣ, дақиқ ва риёзиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021 – 2030” ва “Барномаи давлатии дарёфт ва рушди истеъдодҳоро барои солҳои 2021-2025 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳия карда, ба Ҳукумат пешниҳод намоянд.

Ҳозирини арҷманд!

Тавре ки таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, рушди илм дар ҳамбастагӣ бо се омил таъмин мегардад: аввалан, бо қадр кардани истеъдоди фитрӣ, сониян, бо муҳайё намудани рақобати солим ва озоди илмӣ ва сеюм, бо мавҷуд будани принсипҳои масъулиятшиносиву поквиҷдонӣ дар фаъолияти илмӣ.

Ғайр аз ин, зарар ва офати илм низ се манбаи субъективӣ дорад: якум, эътироф нашудани истеъдоди асил, дуюм, худбоварии мутлақ ва нашинохтани иштибоҳи худ ва сеюм, ворид шудани ғараз дар илм ва муносибатҳои илмӣ.

Ба ибораи дигар, рақобати озод, танқиди беғаразона ва бо муҳаббат ба кори эҷодӣ машғул шудан ҷавҳари илми асил мебошад. Ҳамчунин, андеша ва афкори мо бояд аз танқид натарсад.

Мо бовар дорем, ки олимону зиёиёни эҷодкор ва аҳли маорифу фарҳанг ба Ватану давлати хеш садоқати бепоён доранд, дар ҳифзи дастовардҳои истиқлолият, рамзҳои давлатӣ ва муқаддасоти миллӣ талош менамоянд, ба арзишҳои бузурги миллӣ ва умумиинсонӣ арҷ мегузоранд, хотираи таърихии халқро пос медоранд, ки ин ҳама бузургтарин сифатҳои зиёии асил мебошад.

Мо бояд ба тақдири халқу давлат, гузаштаву имрӯза ваояндаи пурифтихори Тоҷикистони маҳбуб бетараф набошем.

Бетарафӣ худ нишонаи марг аст.

Аз ин рӯ, мо бояд ҳамеша зираку ҳушёр бошем, асолати давлатдории миллиро ҳифз намоем, амнияти давлат ва ҷомеа, сулҳу субот ва ваҳдати миллиро ҳамчун пояи устувории давлати озоду соҳибихтиёрамон эҳтиёт ва ҳифз кунем.

Фаромӯш набояд кард, ки як сабаби сар задани ҷанги шаҳрвандӣ худро бетараф эълон кардани зиёиён буд.

Бо ин сабаб дидед, ки халқи тоҷик чӣ сахтиҳоро аз сар гузаронид.

Ба назари мо, воқеаҳои гузашта барои ҳар як шахси огоҳу солимфикр сабақи зиндагӣ ва мактаби худшиносиву худогоҳӣ мебошанд.

Аз ин рӯ, биёед, Ватану давлатамон ва халқи азизамонро сидқан дӯст дорем, нисбат ба тақдири Тоҷикистони маҳбубамон бетарафу бетафовут набошем, ба қадри бузургонаш расем, наврасону ҷавононро тарбия намоем ва робитаи наслҳову замонҳоро устувор карда, ба сӯйи рушди кишвар қадамҳои ҷиддӣ гузорем ва ин замину диёри биҳиштосоро ободу пешрафта гардонем.

Дар фарҷоми мулоқот мехоҳам бори дигар хотирнишон намоям, ки вазъи маънавӣ ва фикрии ҷомеаи имрӯза ислоҳоти ҷиддиро тақозо мекунад ва мо бо эътимоди комил ба қудрати созандаи зиёиён ва олимону донишмандони мамлакат умедворем, ки онҳо ин камбудиҳоро сари вақт ислоҳ намуда, дар рушди илму маориф ва фарҳанги миллӣ саҳмгузор мешаванд ва бо дастовардҳои шоистаи худ Ватани азизамонро дар арсаи ҷаҳонӣ муаррифӣ менамоянд.

Дар ин ҷода ба олимон ва зиёиёни кишвар барори кор хоста, бовар дорам, ки шумо дар оянда низ бо масъулияти баланди шаҳрвандӣ дар роҳи рушди илму маориф қадамҳои устувор гузошта, нерӯи худро ба пешрафти боз ҳам бештари ин соҳаҳо равона месозед.

Итминон дорам, ки бо осору таҳқиқоти илмӣ ва мавқеи ватандӯстонаи худ аз илми ватанӣ дифоъ мекунед ва дар адои ин рисолати шаҳрвандӣ талоши бештар менамоед.

Бори дигар тамоми ҳамватанони азиз ва ҳамаи шумо - олимону кормандони соҳаи илму маориф, зиёиёни эҷодкор, адибон ва аҳли фарҳангу ҳунарро ба ифтихори ҷашни Наврӯз табрик гуфта, бароятон барори кор ва комёбиҳо орзу менамоям.

Саодатманду сарбаланд бошед!

ИМОМОВА НИЛУФАР МАХМАИСУФОВНА,

заведующая кафедрой Международного права и сравнительного правоведения юридического факультета, Российско-Таджикского (Славянского) Университета, кандидат юридических наук, доцент
734000, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. М. Турсунзода, 30.
E-mail: nilufar-2010@mail.ru Тел.:(+992) 904-20-04-00

ОСОБЕННОСТИ И ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ СЕМЕЙНЫХ ПРАВ РЕБЕНКА В ТАДЖИКИСТАНЕ

Аннотация

В статье рассматриваются особенности и регулирование проблемы защиты семейных прав ребенка в Таджикистане. Обращается внимание на массив законодательных актов по защите семейных прав ребёнка, принятых в условиях государственной независимости, и делается отсылка к конкретным нормам, регулирующими те или иные семейные отношения.

Ключевые слова: *ребёнок, защита семейных прав, система законодательства, правовые средства, подзаконные акты, конвергенция, дивергенция.*

ИМОМОВА НИЛУФАР МАҲМАИСУФОВНА,

мудири кафедраи ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи (Славянии) Россия ва Тоҷикистон,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи. М. Турсунзода, 30.
E-mail: nilufar-2010@mail.ru Тел.:(+992) 904-20-04-00

Вижагиҳо ва проблемаҳои ҳифзи ҳуқуқи оилавии кӯдак дар Тоҷикистон

Аннотатсия

Дар мақола вижагиҳо ва танзими ҳифзи ҳуқуқҳои оилавии кӯдак дар Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Маҷмӯи санадҳои қонунгузории оид ба ҳифзи ҳуқуқи оилавии кӯдак, ки дар шароити истиқлолияти давлатӣ ба тавсиб расидааст ва ҳамчунин бо рӯ овардан ба меъёрҳои мушаххасе, ки ин ё он муносибатҳои оилавиро танзим менамояд, таваҷҷуҳ зоҳир шудааст.

Вожаҳои калидӣ: *кӯдак, ҳифзи ҳуқуқи оилавӣ, низоми қонунгузорӣ, воситаҳои ҳуқуқӣ, санадҳои зерқонунӣ, конвергенсия, дивергенсия.*

IMOMOVA NILUFAR MAKHMAISUFOBNA,

Head of International Relations and Comparative Jurisprudence Department, Russian-Tajik (Slavonic) University, Candidate in Law,
734000, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 30, M. Tursunzoda str.
E-mail: nilufar-2010@mail.ru, Phone :(+992) 904-20-04-00

Features and problems of protection of child's family rights in Tajikistan

Annotation

The article considers the features and problem regulation of protection of child's family rights in Tajikistan. There is pay attention on the set of legislative documents on protection of child's family rights that were adopted during the state independence as well as defers to specific provisions which regulating the various family relations.

Keywords: *child, protection of family rights, legislative system, legal means, subsidiary legislation, convergence, divergence*

Среди проблем защиты семейных прав важное место отводиться защите семейных прав ребенка. Так как специфика защиты семейных прав ребенка заключается в том, что она непосредственно реализуется различными способами защиты, в частности, судебной, несудебной и иной установленной законом форме, которые закреплены в ряде нормативных правовых актов Республики Таджикистан.

Таджикистан – социальное государство, где интересы социума знаменуют правовыми гарантиями на достойную жизнь и свободное развитие. В этом смысле государственная поддержка семьи, материнства, отцовства, и тем самым создание условий детского благополучия, обеспечение защиты их прав и свобод, является одной из наиболее важных задач социального государства. Более того, в социальном государстве особое значение отводится месту и роли человека и уважению его фундаментальных прав. На этом фоне в Таджикистане человек, его права и свободы провозглашены высшей конституционной ценностью (ст. 5). Данное конституционное положение с первого взгляда кажется простым понятием, но это не так. Суть последнего не только может выражаться в констатации признания человека как высшей ценности, но и в равной мере воплощения широкой гаммы его прав и свобод. В таком формате объяснить смысл слова «человек», лишая смысла понятия «ребёнок», ошибочно, так как термин «человек» применим к понятию «ребёнок», а аналогом содержания последнего является понятие «человек». Поэтому указанное конституционное положения о человеке, его правах и свободах как высшей ценности, фрагментарно вписывается не только в права и свободы ребёнка, но и в защиту его нарушенных прав.

Следовательно, трактовка защиты семейных прав ребёнка прослеживается в конституционном принципе о положении потерпевшего. Конституция Республики Таджикистан гласит: «Права потерпевшего защищаются законом» (ст.21). Поскольку в

определении «несовершеннолетний потерпевший» главным является понятие «потерпевший» [13, с. 3], то данное положение является одним из оснований осуществления способов защиты прав ребёнка, и возможности его выступления в качестве субъекта права потерпевшего.

Безусловно, указанное положение свойственно и другому предписанию норм Конституции: «Гражданин вправе лично или совместно с другими обращаться в государственные органы» (ст.31). Так в соответствии с гражданским процессуальным законодательством возбуждение дела по поводу защиты прав и интересов детей возможно по инициативе самого ребёнка либо иных лиц, обладающих такими правами [1, с. 141]. Более того, суд обязан привлекать к участию в таких делах самих несовершеннолетних (п. 3 ст. 39 ГПК РТ). Вне всякого сомнения, ст. 34 Конституции Республики Таджикистан [7] можно констатировать в качестве основного конституционного положения защиты материнства и детства, так как в указанном предписании наиболее четко раскрывается не только политика нашего государства в сфере защиты материнства и детства, детей-сирот и инвалидов, их воспитании, образовании и содержании, но и ответственности родителей за воспитание и обучение детей. Аналогична и ответственность трудоспособных детей за содержание и уход нетрудоспособных родителей. Отсюда на уровне конституционного принципа, определение защиты материнства и детства исходит из необходимости укрепления правовых основ семьи, взаимопомощи и ответственности всех её членов, надлежащее осуществление ими своих прав и свобод, и даже возможности их как административной, так и судебной защиты. Но и это ещё не всё, так как в указанной норме Конституции установлены формы защиты детей, оставшихся без попечения родителей и гарантии их семейного воспитания: «Государство заботится о защите детей-сирот и инвалидов, их воспитании и образовании». Подчеркнём, что эти вопросы, получившие освещение в ст. 34 Конституции Республики Таджикистан, имеют не только важное значение, но и в широком диапазоне нашли свое воплощение в содержании правовых норм законодательства нашей республики.

Безусловно, защита прав и интересов детей является одной из гарантий осуществления прав и обязанностей в семейно-правовых отношениях [18,с.3]. В этом смысле главную роль в регламентации семейно-правовых отношений отводится нормам Семейного кодекса Республики Таджикистан (далее – СК РТ) [16]. Так как проблема защиты семейных прав ребёнка больше всего ассоциируется в правовых нормах с этой отраслью права, то в качестве субъектов семейного права выступают и несовершеннолетние дети. Эта позиция нашла своё закрепление в ч. 1 ст. 1 СК РТ, которая гласит: «Семья, брак, материнство, отцовство и детство в Республике Таджикистан находятся под защитой государства». Последнее видоизменяется в ст. 8 СК РТ, где, в частности, установлено: «Защита семейных прав осуществляется судом, органами опеки и попечительства, записи актов гражданского состояния и другими государственными органами, а также в случаях, предусмотренных законодательством Республики Таджикистан, органами самоуправления посёлков и сёл». Здесь важно подчеркнуть, что в главе 11 СК РТ специально закреплены права несовершеннолетних детей, при нарушение которых [9, с.350] в СК РТ предусмотрены меры ответственности (например, лишение родительских прав, равно как и отмена усыновления, досрочное расторжение договора о передаче ребёнка (детей) на воспитание в приёмную

семью, отстранение опекуна (попечителя) от исполнения обязанностей по виновным основаниям, определение места жительства ребёнка с другим родителем и в целом забрать ребёнка из семьи – являются мерами защиты). Безусловно, в других разделах СК РТ также предусмотрены нормы о семейной защите прав ребёнка.

Более того, термины «защита» и «ребёнок» в разных сочетаниях употребляются в гражданском праве. В этом смысле особый интерес для изучения вопросов защиты семейных прав ребёнка, представляют правовые нормы Гражданского кодекса Республики Таджикистан (далее – ГК РТ) [2], находящие своё непосредственное выражение в статьях СК РТ. Это объясняется тем, что у двух этих отраслей права во все времена были общие вопросы регулирования и взаимное слияние. Однако не по всем, а по тем вопросам, которые не противоречат существу как семейных, так и гражданских отношений, либо те отношения, которые находятся под контролем норм этих отраслей права (имущественные и личные отношения между супругами, формы устройства и воспитания детей, право собственности, брачный договор, акты гражданско-правовой регистрации и т.д.). В этой связи в ст. 1 ГК РТ установлено, что: «Семейные, … отношения регулируются гражданским законодательством, если в законах о семье, …. не предусмотрено иное».

Гражданский кодекс – это законодательный акт, в котором получили своё юридическое оформление имущественные и неимущественные права граждан, а значит и ребёнка. Примером этого может служить предписание ст. 4 СК РТ: «Гражданское законодательство применяется при регулировании личных неимущественных и имущественных отношений между членами семьи, если эти отношения не урегулированы законодательством Республики Таджикистан о семье». На наш взгляд, это более широкий круг прав, чем это предусмотрено семейным законодательством [8,с.10].

Несовершеннолетние, пользуясь гражданским субъективным правом, участвуют в имущественных отношениях. Имущественное право – это комплексное право, так как отношения по защите имущественных прав несовершеннолетних входят в межотраслевой предмет ведения гражданского, семейного и иного отраслевого законодательства [12,с.13]. Однако стоит уточнить, что имущественные права ребёнка регулируются в основном не семейным, а гражданским законодательством. Семейное законодательство регулирует лишь некоторые имущественные права ребёнка, возникающие в кругу семьи [14,с.196]. Но что касается распоряжения принадлежащим ребёнку на праве собственности имуществом либо управление этим имуществом родителями ребёнка, то, согласно ч. 2 ст. 60 СК РТ, они определяются соответствующими нормами, либо правилами, установленные гражданским законодательством Республики Таджикистан.

Более того, несовершеннолетние участвуют в неимущественных отношениях. Неимущественные отношения – это общественные отношения, возникающие по поводу неимущественных благ и обеспечивающие физическое благополучие и индивидуализацию личности, её всестороннее совершенствование, развитие, автономию в обществе и адекватность восприятия личности обществом [4,с.19]. Неимущественные права детей – это неотчуждаемое и комплексное право, что является предметом регулирования как гражданского, так и семейного права. К объектам этого права несовершеннолетних относят «право на имя, отчество и фамилию» (ч. 1 ст. 58 СК РТ), «право жить и воспитываться в

семье» (ст. 55 СК РТ), «право на общение с родителями и другими родственниками» (ст. 56 СК РТ), «право выражать своё мнение» (ст. 51 (1)), «право на свободу вероисповедания» (ч. 14 ст. 4) [6], «право выбора места жительства» (ст. 21 ГК РТ), «право на семейную и личную тайну» (ст. 139 СК РТ, ст. 175 ГК РТ). Этому комплексу неимущественных прав ребёнка, в зависимости от отраслевой принадлежности, присущи материальные нормы права. В число процессуальных личных неимущественных прав ребёнка входят: право на защиту и представительство, право на обращение в суд, право быть заслушанным в ходе судебного или административного разбирательства [10, с.9]. Следовательно, как в гражданском, так и в семейном праве в основном используется два способа (судебный и административный) [19] защиты прав ребёнка. В частности по этому поводу в ст. 11 ГК РТ говорится, что «защиту нарушенных или оспоренных гражданских прав осуществляют …суд… либо в административном порядке». Основные способы защиты имущественных и неимущественных прав несовершеннолетних в гражданском праве – это «признание права», «возмещение убытков», «компенсация морального вреда».

Защита семейных прав ребёнка – это субъективное право. Без нарушения субъективного права не может быть и речи о его защите. В этой связи важную роль в арсенале правовых средств, реализации защиты семейных прав ребёнка играют нормы Кодекса Республики Таджикистан об административных правонарушениях (далее – КРТоАП) [11]. В соответствии с положениями КРТоАП «Административное правонарушение – это противоправное, виновное деяние (действие или бездействие) физического или юридического лица, совершение которого в установленном законом порядке влечёт административную ответственность. Административное правонарушение может совершаться умышленно или по неосторожности» (ч. 1 ст. 17 КРТоАП). Административное правонарушение включает ряд объектов, и к ним относятся различные сферы общественной жизни, где они совершаются. Таковым признано административное правонарушение и в семейных отношениях, в частности, закреплённых в КРТоАП: – обязанностей по содержанию, обучению и воспитанию несовершеннолетних (ст. 90), использование опеки или попечительства в корыстных целях либо злоупотребление этим правом (ст. 91), нарушение уполномоченными и должностными лицами порядка или сроков предоставления сведений о детях, нуждавшихся в формах устройства (ст. 92), совершение незаконных действий при усыновлении (удочерении) ребёнка, передаче его под опеку (попечительство) или в приёмную семью (ст. 93) и др.

Следовательно, нормы защиты прав ребёнка нашли своё отражение и в других законодательных актах отраслевой принадлежности. В качестве такового выступает Гражданский процессуальный кодекс Республики Таджикистан (далее – ГПК РТ) [3]. В соответствии с положениями ГПК РТ каждое заинтересованное лицо имеет право в порядке, установленном гражданским судебно-процессуальным законодательством, на судебную защиту нарушенных или оспариваемых прав, свобод и законных интересов (ст. 4). Однако нормы о защите прав ребёнка от насильственных преступлений помещены в нормах Уголовного кодекса Республики Таджикистан (далее – УК РТ) [17]. В частности они связаны с совершением таких преступных деяний, как убийство (п. 2 «в» ст. 104 УК РТ), убийство матерью своего новорождённого ребёнка (ст. 105 УК РТ), отношения сексуального характера

с лицом, не достигшим шестнадцати лет (ст. 141 УК РТ) и многое другое. Но уголовные деяния против семьи и несовершеннолетних раскрыты в главе 20 УК РТ. В основном они направлены на защиту несовершеннолетних потерпевших от физического, психологического и сексуального насилия, которые могут повлечь отрицательные последствия для здоровья, развития, свободы, достоинства и в целом – социализации несовершеннолетних, нередко – угрозу его жизни или даже смерть. В этом смысле процессуально-правовые положения, затрагивающие защиту прав ребёнка, установлены и в нормах уголовно-процессуального законодательства. Также с учётом выше сказанного можно сказать, что за нарушение прав ребёнка сегодня предусмотрено два вида ответственности: а) административная; б) уголовная.

Безусловно, приоритетным направлением в защите семейных прав ребёнка является надлежащее выполнение обязанностей родителями и лицами, их заменяющими по воспитанию и обучению детей. В этой связи особо заслуживает внимания принятие 2 августа 2011 года Закона Республики Таджикистан «Об ответственности родителей за воспитание и обучение детей» [5]. Инициатором закона был Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан Э. Рахмон. Следует отметить, что помимо родителей к кругу ответственных за обучение и воспитание детей причастны и субъекты Законов Республики Таджикистан «Об образовании», «О дошкольном обучении и воспитании», «О защите прав ребёнка» и др.

В этом смысле приведённый перечень систем законодательных актов в сфере защиты семейных прав ребёнка является важным, но не исчерпывающим и самодостаточным компонентом в системе законодательного регулирования защиты семейных прав ребёнка, так как ведущую роль в данной системе играют подзаконные акты, изданные компетентными органами и должностными лицами, государственные документы и программы развития, утверждённые Правительством Республики Таджикистан, где выдвигаются стратегические задачи государства в сфере защиты прав и свобод ребёнка в Таджикистане. В этой системе мы не исключаем ратифицированные акты международного права в сфере прав ребёнка в Республике Таджикистан, которые также образуют единую систему законодательства нашего государства.

Отсюда, определяя систему законодательства о защите семейных прав ребёнка, мы полагаем, что это массив взаимосвязанных и взаимозависимых нормативных правовых актов, дифференцированных по отраслевой принадлежности и связанных друг с другом их юридическими нормами, и составляющих комплекс подзаконных и правоприменительных актов, изданных компетентными органами и должностными лицами в сфере семейной защиты прав ребёнка.

В рамках этой системы законодательства происходит сближение, взаимообогащение, взаимопроникновение и заимствование норм и институтов семейного права с другими отраслями права и законодательства. А последнее можно охарактеризовать как процесс конвергенции права и его отдельных элементов, что девальвирует критерии индивидуализации правовых образований [15, с.29]. В дальнейшем возможна, и даже может происходить, дивергенция института защиты семейных прав ребёнка, т.е. выделение его в отдельную отрасль либо подотрасль семейного права.

Литература:

1.Анатолий Л., Олеся Ю. Судебная власть и защита прав несовершеннолетних в России // Власть. - 2011. - № 5. - С. 141-143.

2.Гражданский кодекс Республики Таджикистан от 30 июня 1999 года (Часть первая) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2019 г.).

3.Гражданский процессуальный кодекс Республики Таджикистан от 5 января 2008 года (В редакции Законов Республики Таджикистан от 12.01.2010 г. № 582, 03.07.2012 г. № 871, 26.07.2014 г. № 1091, 31.12.2014 г. № 1167, 23.11.2015 г. № 1232, 14.05.2016 г. № 1309, 02.01.2018 г. № 1474).

4.Дробышевская Т.В. Личные неимущественные права граждан и их гражданско-правовая защита. - Красноярск, 2001. - 131 с.

5.Закон Республики Таджикистан «Об ответственности родителей за обучение и воспитание детей» от 2 августа 2011 года № 762 (В редакции Законов Республики Таджикистан от 15.03.2016 г. № 1294, 17.05.2018 г. № 1532).

6.Закон Республики Таджикистан» «О свободе совести и религиозных объединениях» от 26 марта 2009 года № 489 (В редакции Законов Республики Таджикистан от 28.06.2011 г. № 739, 02.01.2018 г. № 1497).

7. Конституция Республики Таджикистан от 6 ноября 1994 г. С изменениями и дополнениями от 22 мая 2016 г. - Душанбе: Изд-во «Гандж», 2016. - 135 с.

8.Кирюшина Н.Ю., Морозова Л.Б. Правовая защита детства в Российской Федерации // Наука и Школа. - 2016. - № 4. - С. 7-15.

9.Колосова Л.А. Понятие ответственности в семейном праве // Молодой ученый. - 2017. - № 16. - С. 350-352.

10.Король И.Г. Личные неимущественные права ребенка: дис ... канд. юрид. наук. - М., 2008. - 222 с.

11.Кодекс Республики Таджикистан об административных правонарушениях (принят Законом Республики Таджикистан от 31 декабря 2008 года № 455) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2019 г.).

12.Ростовская И.В. Гражданско-правовая защита имущественных прав несовершеннолетних: автореф. дис. … канд. юрид. наук. - М., 2013. - 26 с.

13.Стражевич Ю.Н. Правовой статус несовершеннолетнего потерпевшего в российском уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук. - Сургут, 2008. - 235 с.

14.Серебрякова А.А. Защита имущественных прав детей // Историческая и социально-образовательная мысль. - 2017. - Т. 2. - № 2/1. - С. 105-110.

15.Свирин Ю.А. Система права как правовая реальность на современном этапе // Актуальные проблемы российского права. - 2016. - № 1 (62). - С. 27-33.

16.Семейный кодекс Республики Таджикистан (принят Законом Республики Таджикистан от 13 ноября 1998 года № 682) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.02.2017 г.).

17.Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21 мая 1998 года № 574 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2019 г.).

18.Худояров Б.Т. Защита прав и интересов детей по семейному праву Республики Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук. - Душанбе, 2000. – 191 с.

19.Чечот Д.М. Субъективное право и формы его защиты. - Л.: Издво Ленинградского университета, 1968. - 72 с.; Шакарян М.С. Гражданское процессуальное право России. - М.: Былина, 1996. – 400 с.

УДК 338.43:330.1:332.12 (575.3)

КАЮМОВА ШАХЗОДА ТАГОЕВНА,

начальник Управления анализа макроэкономических проблем
Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан,
кандидат экономических наук,
Тел: (+992) 907982202, E-mail: Shahi-76@Mail.Ru

ФОРМЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕГИОНАХ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАНА

Аннотация

Предпринимательская деятельность в сфере промышленности регионов Таджикистана выполняет особую функцию – обеспечение роста и развития экономики, ее постоянное обновление, формирование инвестиционной среды, стимулирующей переход на современные технологические производства. При анализе процессов формирования и развития промышленного предпринимательства в регионах Таджикистана, нельзя не учитывать некоторые особенности. В настоящее время предпринимательство развивается в условиях постоянного совершенствования законодательства, деятельности государства по улучшению инвестиционного климата, совершенствования налоговой и таможенной политики, а также улучшения внешнеэкономических связей. Наличие таких негативных факторов, сдерживающих развитие промышленного предпринимательства в регионах, как весьма дорогие банковские кредиты, высокие налоговые и таможенные ставки, также слабо развита конкурентоспособность на рынке и отсутствие в достаточном мере соответствующей инфраструктуры.

Ключевые слова: *государственная поддержка, государственная политика, государственное регулирование, предпринимательство в регионах, нормативные правовые акты, продукция промышленных предприятий, импортозамещение, целевые задачи, финансово-кредитное обеспечение.*

ҚАЮМОВА ШАҲЗОДА ТАҒОЕВНА,

сардори Раёсати таҳлили масъалаҳои макроиқтисодии
Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
номзади илмҳои иқтисод,
Тел: (+992) 907982202, E-mail: Shahi-76@Mail.Ru

Шаклҳои дастгирии давлатии соҳибкории саноатӣ

дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Аннотатсия

Фаъолияти соҳибкорӣ дар соҳаи саноат дар минтақаҳои Тоҷикистон дорои амалкарди вижа буда, он таъмини рушди иқтисодиёт, навсозии доимӣ, ташаккули муҳити сармоягузорӣ, ки омили гузариш ба истеҳсолоти ҳозиразамони технологӣ мебошад, ҳавасманд менамояд. Ҳангоми таҳлили равандҳои ташаккул ва рушди соҳибкории саноатӣ дар минтақаҳои Тоҷикистон аломатҳои хосробояд дар назар дошт. Айни замон, соҳибкорӣ дар заминаи такмили ҳамешагии қонунгузорӣ, фаъолияти ҳукумат дар самти беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ, такмил додани сиёсати андоз ва гумрук, инчунин муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ рушд менамояд. Мавҷудияти омилҳои манфӣ аз қабили қарзҳои гаронбаҳои бонкӣ, сатҳи баланди меъёрҳои андозбандӣ ва гумрук, рақобатпазирии заиф дар бозор ва мавҷуд набудани инфрасохтор рушди соҳибкории саноатиро дар минтақаҳо бозмедоранд.

Калидвожаҳо: *дастгирии давлатӣ, сиёсати давлатӣ, танзими давлатӣ, соҳибкорӣ дар минтақаҳо, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ, ивазкунандаи воридот, ҳадафҳо, дастгирии молиявӣ ва қарзӣ.*

KAYUMOVA SHAKHZODA TAGOEVNA,

Head of the Department of Analysis of Macroeconomic Issues of the Center for Strategic Studies under the President of the Republic of Tajikistan,
Candidate in Economics,
Phone: (+992) 907982202, E-mail: shahi-76@mail.ru

Forms of state support of industrial entrepreneurship in the regions of the Republic of Tajikistan

Annotation

Entrepreneurial activity in the industrial field of the regions of Tajikistan has a special function - ensuring the growth and development of the economy, its constant upgrading and the formation of an investment environment that stimulates the transition to modern technological production. When analyzing the processes of formation and development of industrial entrepreneurship in the regions of Tajikistan, some features cannot be ignored. Currently, entrepreneurship is developing in the context of continuous improvement of legislation, government activities to improve the investment climate, improving tax and customs policies, as well as improves foreign economic relations. The presence of such negative factors as very expensive bank loans, high tax and customs rates, as well as weak competitiveness in the market and lack of adequate infrastructure hinder the development of industrial entrepreneurship in the regions.

Key words: *state support, state policy, state regulation, entrepreneurship in the regions, regulatory legal acts, products of industrial enterprises, import substitution, targets, financial and credit support.*

В настоящее время одной из главных задач современной государственной политики является обеспечение стабильного развития экономики, предполагающее устранение или минимизацию воздействий отрицательных факторов и максимальное использование положительных факторов, влияющих на устойчивый экономический рост, создание наиболее благоприятных условий для развития промышленного предпринимательства в регионах и расширение конкурентной рыночной среды.

Под экономической политикой государства понимается система форм, методов и организационно-экономических механизмов воздействия на экономические процессы в соответствии с целью, заданной на обозримую долгосрочную и краткосрочную перспективу. Государственная экономическая политика охватывает области производства, распределения, обмена, потребления, накопления, экспорта, импорта экономического продукта в стране, роста благосостояния и развития социально-культурного комплекса [1, с.111-117].

В связи с этим, государственная экономическая политика предполагает разработку комплекса мероприятий по различным сферам общественной деятельности – в области финансов, демографии, инноваций и научно- технического прогресса, занятости, социальных преобразований и т.д. В основе перечисленных аспектов государственной политики лежат соответствующие стратегии развития национальной экономики: ресурсно-рыночная, товарно-рыночная, интеграционная, социальная и т.д.

Ограниченность государственного вмешательства в деятельность промышленных предприятий регионов обусловливает потребность в полных и объективных исследованиях, на основе которых можно оценить уровень развития отрасли и разработать рекомендации по отдельным направлениям ограничения или усиления государственного регулирования.

Однако новые методы регулирования должны внедряться вместо действующих предприятий только в том случае, если они доказывают свою более высокую экономическую и социальную эффективность. Использование институциональной теории транзакционных издержек позволяет сформировать более эффективную систему государственной поддержки деятельности промышленного предпринимательства в регионах. Оптимизация форм и методов государственной поддержки влечет за собой экономию бюджетных средств и совершенствование их распределения, увеличение положительного социально-экономического эффекта.

Законодательство Республики Таджикистан содержит обширный нормативно-правовой материал, на основе которого строится государственное управление развитием промышленного предпринимательства в регионах. Сюда можно отнести Закон Республики Таджикистан «О защите конкуренции» от 30 мая 2017 года и другие нормативные правовые акты.

Важнейшим элементом системы поддержки и развития промышленного предпринимательства в регионах является подсистема его программно-целевого обеспечения, которая содержит основные цели, принципы и направления помощи отечественному бизнесу; конкретное выражение последних фиксируется в государственных программах.

Государственные программы поддержки и развития промышленного предпринимательства в регионах, обеспеченные соответствующими материальными, информационными, финансовыми, кадровыми и прочими ресурсами, должны стать важнейшей формой осуществления государственной политики по отношению к развитию промышленного предпринимательства в регионах, благодаря которой формируются благоприятные условия для его развития.

Одним из важнейших направлений государственной программы поддержки развития промышленного предпринимательства в регионах является разработка мероприятий по привлечению иностранных инвестиций для создания промышленного предпринимательства в регионах Таджикистана. Так, с участием иностранных инвестиций были созданы несколько горнодобывающих промышленных предприятий, объем произведенной ими продукции по регионам Республики Таджикистан показан на таб.1.

Таблица 1.

Доля производства продукции промышленных предприятий регионов по производству металла за 2019 г. [4, 5, с. 90]

№	**Наименования предприятий**	**млн. сомони**	**в %**
1	ООО «Нукрафом», р. Истиклол	19,1	0,57
2	ООО «Ширкати кухи саноатии Точикистону Хитой», г. Гулистон	2 562,9	76,44
3	ОАО «Комбинати маъдантозакунии Адрасмон», г. Гулистон	-	-
4	ООО «Ширкати металургии Анзоб», р. Айни	247,0	7,37
5	ООО «Анзоб», р. Айни	357,2	10,65
6	Филиал ООО «Баракати истиклол», р. Шуробод	16,5	0,49
7	ООО «Абдулазиз», р. Ховалинг	1,4	0,04
8	ООО «Ганч», р. Ховалинг	-	-
9	ООО «Гули Мурод», р. Ховалинг	7,0	0,21
10	ООО «Исроил-11», р Ховалинг	-	-
11	ООО «Назири», н. Шуробод	-	-
12	ООО «Нахш», р. Ховалинг	7,7	0,23
13	ООО «Зарин К», р. Сангвор	-	-
14	ООО «ВЕН-ДЗЯН», г. Вахдат	84,2	2,51
15	ООО «Союз Зар», р. Ховалинг	-	-

16	ООО «АВЕСТО ОДИНА», р. Ховалинг	5,4	0,16
17	Филиал ООО «С.А. Минералз», р. Мургаб	13,1	0,39
18	ООО «Шимшо», р. Дарвоз	31,6	0,94
	Всего	3 353,0	100

Анализ данных таб. 1 показывает, что в регионах страны 5 горнодобывающих промышленных предприятий функционируют на территории Согдийской области, 9 на территории Хатлонской области, 2 на территории РРП и 2 на территории ГБАО страны.

Государственная поддержка развития промышленного предпринимательства в регионах Таджикистана для всей предпринимательской деятельности в области промышленности представляет общую черту. В целом по республике производство промышленной продукции за последние 5 лет имеет тенденцию роста (рис.1).

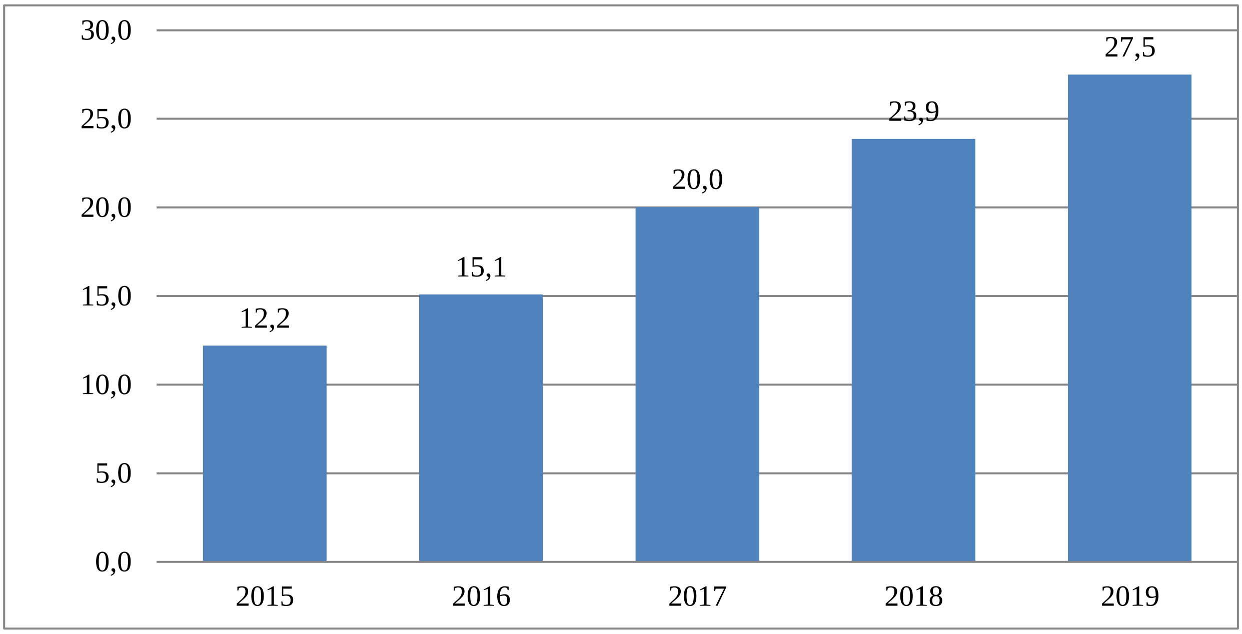

Рис. 1. Производство промышленной продукции за последние 5 лет в млн. сомони [7, с, 8]

Анализ показал, что за последние годы производство промышленной продукции имеет тенденцию роста, если в 2015 году производство промышленной продукции составляло 12,2 млн. сомони то этот показатель в 2019 году вырос в два раза, и составил 27,5 млрд. сомони.

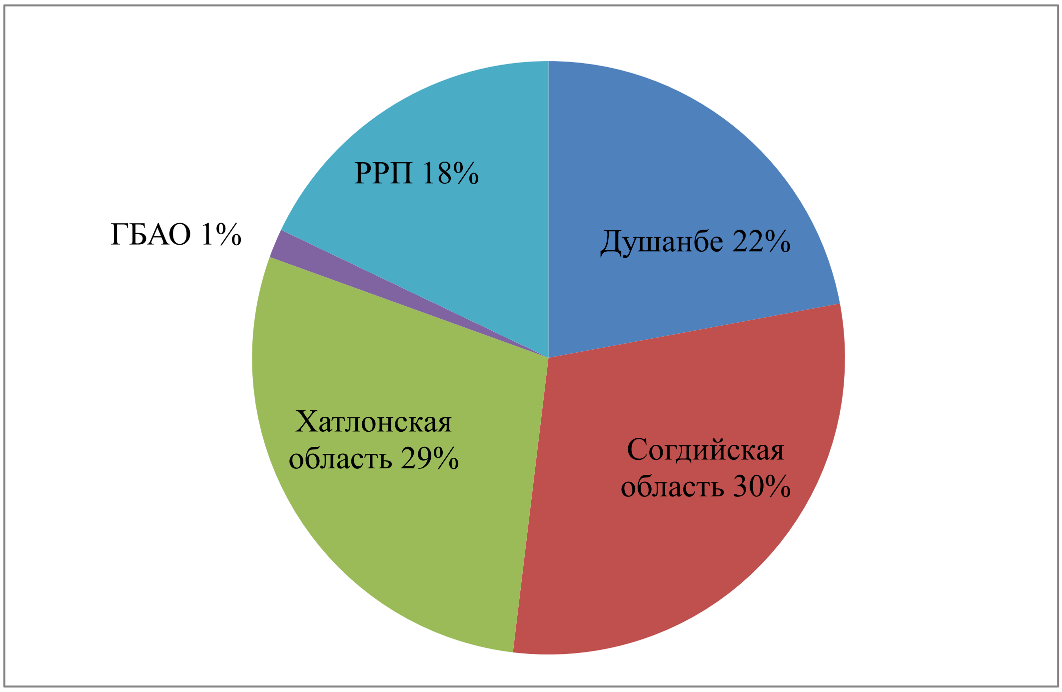

Рис. 2. Доля производства промышленной продукции по регионам Республики Таджикистан в 2019 году [4, 7, с. 8-12].

Анализ данных показал, что доля производства промышленной продукции составляет 22% в г. Душанбе, 30% в Согдийском области, 29% в Хатлонской области, 18% в РРП и 1% в ГБАО.

Исследование показало, что для увеличения производства промышленной продукции предприятиям необходимо пользоваться государственной поддержкой, но в республике все еще имеются трудности при получении государственной поддержки. В связи с этим считаем, что это обстоятельство связано, прежде всего, со следующими проблемами:

- во-первых, неэффективностью управления государственной поддержкой и развитием промышленного предпринимательства в регионах как системы;
- во-вторых, вызванные недостаточным качеством услуг инфраструктуры отрасли с точки зрения реальных потребностей предпринимательства;
- в-третьих, связанные с качеством отраслевого управления во взаимодействии с правовым регулированием регионального промышленного предпринимательства.

Преодоление негативных тенденций в сфере промышленного предпринимательства в регионах требует активных усилий со стороны государства. Формирование ффективной подсистемы обеспечения поддержки и развития промышленного предпринимательства в регионах, будет способствовать повышению его конкурентоспособности и устойчивому функционированию в экономике Республики Таджикистан.

В связи с этим уделяется большое внимание развитию отраслей промышленного предпринимательства в регионах Таджикистана, с расчетом рационального использования имеющихся ресурсов этих регионов для развития промышленного предпринимательства. Количество промышленных предприятий приведено на рис. 3.

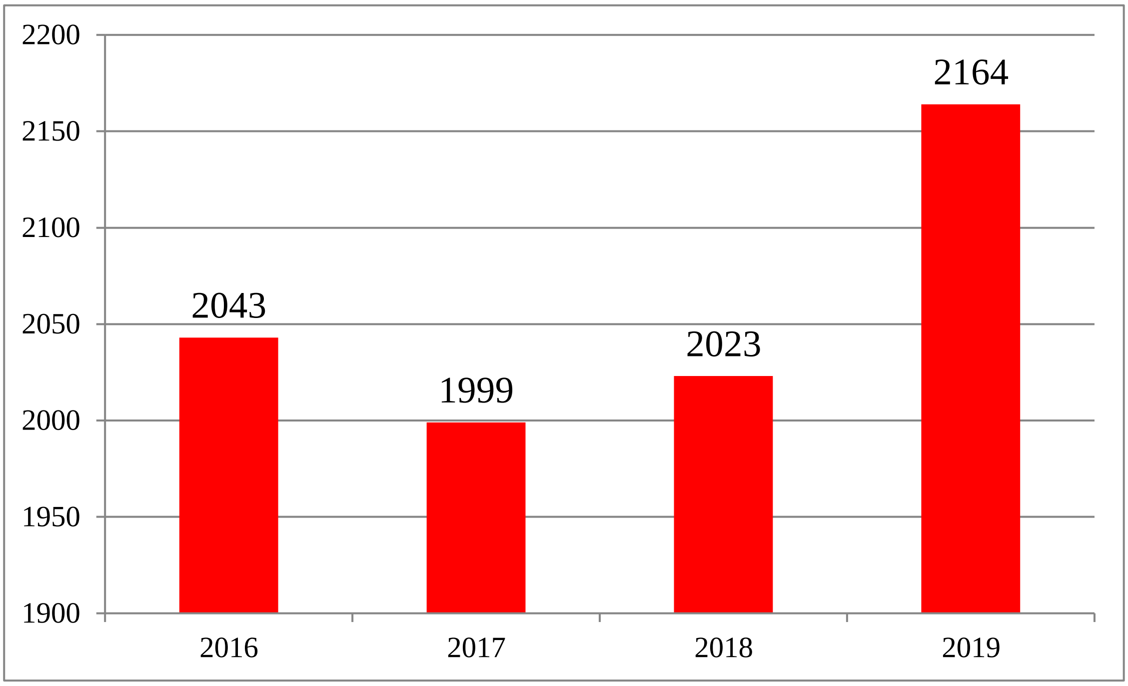

Рис. 3. Количество промышленных предприятий за 4 лет [7, с. 8-12]

Государственная поддержка промышленного предпринимательства в регионах, способствующая осуществлению качественных и количественных изменений хозяйственной среды, в которой они размещаются, находит свое важнейшее обобщающее выражение в росте добавленной стоимости. Качественный эффект лучше всего выражается в добавленной стоимости на единицу продукции и на одного работающего [2, с. 103-112].

В соответствии с Постановлением Правительства Республики Таджикистан «О развитии производства ручной ковровой продукции и других народных промыслов в Республике Таджикистан» от 3.06.2014 г., № 375, в 59 городах и районах страны были созданы 391 учебных производственных центров, в которых обучаются 9937 из числа местных жителей, для получения соответствующих профессий.

В своем послании Президент Республики Таджикистан, Лидер нации 26 декабря 2019 года поручил Правительству страны, министерствам образования и науки, труда, миграции и занятости населения и другим министерствам и ведомствам, в структурах которых имеются образовательные учреждения, а также председателям областей, городов и районов «…..в течение 5 будущих лет привлекать граждан старше 18 лет, не имеющих специальностей и профессий, к изучению и освоению профессий и ремесел, осуществлять серьезные меры для повсеместного и трудоустройства всего населения» [6].

Анализ показывает, что во всех регионах страны, несмотря на уровень деятельности промышленного предпринимательства, в ответ на государственную поддержку по развитию промышленного предпринимательства в регионах, имеет тенденцию к росту широкое привлечение желающих получить профессию.

Объектом современной государственной политики по поддержке развития промышленного предпринимательства в регионах должно стать расширенное воспроизводство прогрессивных хозяйственно-технологических систем, отличающихся наибольшим потенциалом роста производительности. С учетом возникших потребностей в

определенных видах промышленной продукции и удовлетворения их запросов с привлечением отечественных промышленных предпринимателей, государство предприняло определенные поддерживающие шаги. Так, ежегодно большой запрос потребителей в школьной форме удовлетворялся импортом этих товаров из-за рубежа. В связи с этим было принято Постановление Правительства Республики Таджикистан от 30 декабря 2009 г., № 683 «О Программе по выпуску детских продуктов в Республике Таджикистан до 2015 года» и другие государственные Планы мероприятий по поддержке развития производства школьной формы отечественными предпринимателями в регионах страны. Используя государственную поддержку, отечественные предприниматели в регионах страны ориентировались на импортозамещающий курс по производству школьной формы. За последние годы производство школьной формы получило развитие в регионах с учетом количества учеников общеобразовательных школ.

В 2019 году всего действовали 2164 предприятия промышленности, из них 252 единицы в добывающей, 1744 единицы в обрабатывающей, 76 единиц в обеспечении обработки.

От общего числа 30,4% (657 ед.) приходится на Согдийскую область, 27,5% (595 ед.) на Хатлонскую область, 21,1% (457 ед.) на г. Душанбе, 18,9% (410 ед.) на РРП и 2,1% (45 ед.) на ГБАО.

Также в 2019 году промышленные предприятия и частные предприниматели произвели школьную одежду на сумму 50077,4 тыс. сомони или 1121394 единицы (за этот период 2018 года 53121,0 тыс. сомони или 1128481 единицы), по сравнению с аналогичным периодом прошлого года объем производства соответственно уменьшился на 0,6% или на 7078 единиц. Удельный вес производства школьной формы в общем объеме промышленности в легкой отрасли составил 1,8%.

В связи с принятием Постановления Правительства РТ «О перечне единой школьной и дошкольной формы предприятий отечественного производства, поставка (продажа) которых освобождаются от налога на добавленную стоимость» от 2 мая 2019 года, №198, в 2019 году в республике уровень обеспечения школьной одеждой отечественного производство составил 12,1% (245,7 тыс. человек), в том числе: мальчиков 10,1% (106,2 тыс. человек) и девочек 14,3% 9139,5 тыс. человек).

Анализ свидетельствует о том, что количество учеников в регионах, соответственно, формирует потребность в производстве школьной формы. Производство школьной формы требует государственную поддержку по формированию производства и рынка сбыта, а также льгот в области налогообложения и кредитования предпринимателей, т.к. производство данной продукции практически можно производить во всех регионах страны с привлечением женщин, не охваченных работой.

Государственная поддержка промышленного предпринимательства в регионах должна быть направлена на привлечение финансовых ресурсов в реальный сектор экономики, причем ведущим направлением инвестиций должно стать развитие импортозамещения. Это позволит создать новую тенденцию экономического роста за счет развития собственного производства, повышения конкурентоспособности промышленной продукции в регионах страны.

Дальнейшее совершенствование приоритетных направлений государственной поддержки развития промышленного предпринимательства в регионах может способствовать обеспечению роста импортозамещающей ориентации предпринимателей и тем самым увеличить собственное отечественное производство промышленной продукции для удовлетворения нужд потребителей. Это приведет к снижению зависимости потребителей страны от импорта.

На этой основе открываются широкие возможности для создания высокотехнологичных производств и повышения уровня эффективности занятости трудоспособного населения на предприятиях промышленного предпринимательства в регионах.

Для формирования благоприятной предпринимательской среды по развитию различных отраслей промышленности, в регионах государства страны предпринимается ряд мер поддержки по обеспечению их развития. В связи с этим, с учетом экономических интересов и задач регионального развития, государственную поддержку промышленного предпринимательства в регионах можно разделить на следующие целевые задачи:

- сокращение значительных различий в уровнях социально-экономического развития отдельных регионов;
- оказание государственной поддержки регионам с высоким уровнем безработицы, районам экономического бедствия;
- осуществление взвешенной научно обоснованной политики в отношении регионов со сложными условиями хозяйствования;
- проведение селективного программно-целевого подхода в системе обеспечения государственной поддержки и развития промышленного предпринимательства в регионах.

Следовательно, для обеспечения эффективного и целесообразного формирования и повышения уровня государственной поддержки промышленного предпринимательства в регионах предполагается решение ряда следующих важных задач:

- преодоление административных барьеров на пути регионального промышленного предпринимательства и максимальная легализация его деятельности;
- международное сотрудничество и внешнеэкономическая деятельность, кооперирование и специализация между предпринимателями;
- создание центров поддержки и развития промышленного предпринимательства в регионах;
- социальная защита и обеспечение безопасности функционирования промышленного предпринимательства в регионах;
- пропаганда положительного опыта развития промышленного предпринимательства в регионах и его государственной поддержки, формирование позитивного отношения общества к цивилизованному предпринимательству, взаимодействие с общественными организациями, представляющими интересы субъектов предпринимательства;
- освоение новых кредитных и инвестиционных механизмов для развития и

поддержки промышленного предпринимательства в регионах;

- стимулирование развития промышленного предпринимательства в регионах в области инновационной деятельности.

Учитывая крайнюю ограниченность ресурсов бюджетов всех уровней, основной акцент должен быть сделан на развитие прогрессивных финансовых технологий привлечения внебюджетных ресурсов, особое значение здесь имеют нетрадиционные формы финансирования государственных программ поддержки и развития промышленного предпринимательства в регионах, основанные на государственно-частном партнерстве.

В целях повышения финансово-кредитного обеспечения поддержки промышленного предпринимательства в регионах с учетом мирового опыта, можно предложить ряд мер, среди которых наиболее важными являются [8, с. 87]:

- создание специализированных государственных фондов по страхованию инвестиционных рисков бизнеса;
- установление агентских отношений с коммерческими банками, которые осуществляли бы мониторинг конкурентоспособности предприятий;
- использование эластичной системы кредитных ставок в зависимости от значимости и приоритетности предпринимательских проектов;
- развитие общества взаимного кредитования, а также системы ипотечного кредитования;
- широкое внедрение таких форм финансово-кредитной поддержки, как лизинг, факторинг, форфейтинг, франчайзинг, венчурное кредитование;
- замена прямого кредитования бизнеса системой гарантий;
- формирование систем банков, специализирующихся на поддержке промышленного предпринимательства в регионах;
- создание с участием иностранного капитала гарантийных фондов для иностранных инвестиций в сфере отечественного бизнеса.

Таким образом, следует отметить, что конкретный выбор форм государственной поддержки развития промышленного предпринимательства в регионах, в том или ином случае определяется состоянием и структурой производства, наличием ресурсов в распоряжении государственных органов и органов местного самоуправления.

Литература

1. Аборнева О. Государственное регулирование и поддержка малого предпринимательства (региональный аспект)//Проблемы теории и практики управления. – М., 2004. - № 2. – 306 с.

2. Бабосов Е. Дифференциация и консолидация в процессе становления предпринимательства в переходном обществе//Общество и экономика. - М., 2002. - № 12 – 452 с.

3. Постановление Правительством Республики Таджикистан от 2 мая 2019 года, №198 «О перечне форм дошкольных и дошкольных учреждений местного производства, поставка (продажа) которых освобождена от налога на добавленную стоимость».

4. Продукция промышленных предприятий в денежном и натуральном выражении // Статистический сборник Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан 138 с.

5. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли в 26.декабря 2019 года [электронный ресурс] http://www.president.tj/ru/node/21977 (дата просмотра сайта: 05.02.2020)

6. Социально-экономическое положение Республики Таджикистан, январь-декабрь 2019. – 309 с. Статистический сборник Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан 138 с.

7. Шамина Л.К. К вопросу о состоянии современной инновационной инфраструктуры // Глобальный экономический кризис: реалии и пути преодоления//СПб. науч. ст. Вып. 7/Под общ. ред. В.В. Тумалева. - СПб: НОУ ВПО. Институт бизнеса и права, 2009. – 225 с.

МИНАКОВА ИРИНА ВЯЧЕСЛАВНА,

декан факультета государственного управления и международных отношений
Юго-Западного государственного университета,
доктор экономических наук, профессор, Курск, Россия
Irene19752000@mail.ru, +7-920-720-07-30

БЫКОВСКАЯ ЕКАТЕРИНА ИГОРЕВНА,

Юго-Западный государственный университет, студент, Курск, Россия
ekaterina.bykovskaya@inbox.ru, +7-920-720-07-30

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПАРТНЕРСТВО РОССИИ И КИТАЯ

Аннотация

Отношения между Россией и Китаем играют важную роль в мире, что объясняется их национальной мощью и международным статусом. В статье представлен сравнительный анализ экономик Китая, США и России на современном этапе развития. Охарактеризованы внешнеполитические интересы Китая и возможности политического союза с Россией. Изложены основы, на которых России следует строить взаимоотношения с Китаем, чтобы нейтрализовать все возможные риски для национальной экономики.

Ключевые слова: *российско-китайские отношения, внешняя политика, двустороннее взаимодействие, стратегическое партнерство, национальная экономика, этап развития, внешнеполитический интерес, анализ*

МИНАКОВА ИРИНА ВЯЧЕСЛАВНА,

декани факультети идоракунии давлат ва муносибатҳои байналмилалии
Донишкадаи давлатии Ҷанубу Ѓарб,
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор,
Курск, Россия
Irene19752000@mail.ru, +7-920-720-07-30

БИКОВСКАЯ ЕКАТЕРИНА ИГОРЕВНА,

Донишкадаи давлатии Ҷанубу Ѓарбӣ , донишҷӯ,
Курск, Россия
ekaterina.bykovskaya@inbox.ru, +7-920-720-07-30

Ҳамшарикии стратегии Россия ва Хитой

Аннотатсия

Муносибатҳои миёни Русия ва Хитой дар ҷаҳон аз нақши муҳим бархӯрдоранд, ки он ба иқтидори миллӣ ва мақоми байналмилалии онҳо вобаста мебошад. Дар мақола таҳлили муқоисавии иқтисодиёти Хитой, ИМА ва Русия пешниҳод гардидааст. Манфиатҳои сиёсати хориҷии Хитой ва имкони иттиҳоди сиёсии он бо Русия тавсиф гардида, асосҳое бозгӯ шудаанд, ки бо такя бар онҳо ба Русия лозим меояд, ки робитаҳои мутақобиларо бо Хитой барои аз байн бардоштани ҳама гуна хатарҳои таҳдидкунанда ба иқтисодиёти миллии худро барқарор намояд.

Каливожаҳо: *муносибатҳои Русия ва Хитой, сиёсати хориҷӣ, робитаҳои мутақобила, ҳамшарикии стратегӣ, иқтисодиёти миллӣ, марҳилаи рушд, манфиати сиёсати хориҷӣ, таҳлил*

MINAKOVA IRINA VYACHESLAVNA,

Dean of the Faculty of Public Administration and International Relations of Southwestern State University,
Doctor in Economics, Professor,
Kursk, Russia
Phone: +7-920-720-07-30, E-mail: Irene19752000@mail.ru

BYKOVSKAYA CATHERINE IGOREVNA,

student of South-West State University, Kursk, Russia
Phone: +7-920-720-07-30 E-mail: ekaterina.bykovskaya@inbox.ru

Strategic partnership between Russia and China

Annotation

Relations between Russia and China play an important role in the world, due to their national strength and international status. There is present a comparative analysis of China, USA and Russia economies at the present stage of development as well as described China 's foreign policy interests and opportunities for political alliance with Russia. There are also set out the foundations on which Russia should build relations with China in order to neutralize all possible risks for the national economy.

Key words: *Russian-Chinese relations, foreign policy, bilateral cooperation, strategic partnership*

Постановка проблемы.

Взаимоотношения между Россией и Китаем начались ещё в тринадцатом веке, когда русские начали осваивать сибирские территории. Первый русско-китайский договор был подписан 12 августа 1689 г. В настоящее время, когда произошел разворот внешней политики России на Восток, Китай называют одним из важнейших экономических и политических союзников России.

Отношения между Россией и Китаем играют важную роль в мире, что объясняется их национальной мощью и международным статусом. Достаточно велико влияние российско-китайских отношений на современное положение и перспективы развития Шанхайской организации сотрудничества (ШОС). От этого фактора во многом зависит решение общих задач, обозначенных в стратегии развития ШОС до 2025 года. В связи с этим исследование российско-китайский отношений представляется значимой научной проблемой.

Анализ основных публикаций.

Теоретические исследования по вопросам российско-китайских отношений осуществлены российскими учеными-востоковедами: профессором Е.П. Бажановым [3, 4], академиком М.Л. Титаренко[14,15], профессором Ю.М. Галеновичем [5, 6, 7].Данные авторы, исследуя теоретические аспекты международных отношений, указывают на российско-китайское сближение как фактор формирования новой парадигмы безопасности в мире.

Отдельно отметим работы китайских ученых, занимающихся комплексными вопросами современной китайской внешней политики с Россией и странами Центральной Азии: Цзэн Сянхун[18], Син Гуанчэн[13], Ли Цзин[10].

В рамках данного исследования применялся широкий набор исследовательских методов: системный анализ, сравнительно-исторический метод, принципы объективного и политического реализма, междисциплинарный подход.

Результаты исследования.

Анализ российско-китайских отношений позволяет сделать вывод о высокой динамике их развития, базирующейся на прочной правовой базе, характеризующихся разветвленной организационной структурой и активными связями на всех уровнях.

Дипломатические отношения между Китайской Народной Республикой (КНР) и Советским Союзом были установлены 2 октября 1949 г. Отметим, что Советский Союз первым из иностранных государств официально признал КНР в качестве полноправного участника мировой экономики.

Ответным жестом стало признание правительством Китая после распада СССР Российской Федерации в качестве правопреемницы международных прав и обязательств бывшего Советского Союза 24 декабря 1991 г.

Основные принципы и направления двустороннего взаимодействия на современном этапе получили отражение в подписанном 16 июля 2001 г. договоре о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между Россией и Китаем. В соответствии с этим договором российско-китайские отношения официально рассматриваются обеими сторонами как всеобъемлющее равноправное доверительное партнерство и стратегическое взаимодействие. Проанализируем, насколько это соответствует действительности.

Китайская экономика является в настоящее время второй в мире по объему ВВП (таблица 1) [9].

Таблица 1

Сравнительный анализ экономик России, Китая и США

Показатель	Россия Russia		Китай China		СШАUSA	
	1990(РСФСР)	2017	1990	2017	1990	2017
Территория, млн. кв. км Area total, million sq km	17,1	17,1	9,6	9,6	9,8	9,8
Общие показатели экономики / General Economic Indicators (IMF, WB, NBS, Росстат, OECD)						
Валовой внутренний продукт, млрд. долл., текущие цены	1102	1578	390	12015	5980	19485
Суммарные инвестиции впроцентах от ВВП	31,9	24,3	34,4	44,4	21,5	20,6
Долги и международные резервы / Debts and international reserves (WB, CIA)						
Международные резервы на конец года, включая золото, млрд. долл.	...	432,7	34,5	3236	173,1	451,3
Общий внешний долг на конец года, млрд. долл.	...	518,9	55,3	1711	3233	19019
Оборона / Defense (SIPRI, WB)						
Расходы на оборону, млрд. долл., текущие цены	7,8 (1993)	66,3	10,1	228,2	306,2	609,8
Численность вооруженных сил, млн. чел.	1,9 (1992)	1,45*	3,5	2,7*	2,18	1,35*
Внешняя торговля / International trade (WTO, WB)						
Экспорт товаров, млрд. долл., текущие цены	...	353,5	62,1	2263,4	393,6	1546,3
Экспорт товаров, доля от мирового экспорта, проценты	...	2,0	1,8	12,8	11,2	8,7
Промышленность / Industry(WB, NBS, UN data, OICA, Росстат)						
Добавленная стоимость в промышленности (включая строительство), млрд. долл., текущие цены	232,5	474	148	4951	1493	3520*
Строительство / Construction (NBS, UNdata, Росстат)						
Добавленная стоимость в строительстве, млрд. долл., текущие цены	...	78,4*	17	745*	242,9	792,5*
Сельское хозяйство / Agriculture(FAO, WB, NBS, USDA, Росстат)						
Добавленная стоимость в сельском хозяйстве, лесном хозяйстве, рыболовстве, млрд. долл., текущие цены	80	63,3	95,9	968,6	...	189*
Демографические показатели / Demographicindicators(NBC, CDC, U.S.CensusBureau, WB,						

Росстат)						
Численность населения на конец года, млн. чел.	148,3	146,9	1143	1390	253	326,5
Средняя ожидаемая продолжительность жизни при рождении	***69,2***	***72,7***	***68,8***	***76,3(2015)***	***75,2***	***79,5***

Примечания к таблице: (...) *–достоверные данные отсутствуют или ненайдены; * - данныеза 2016 г. IMF - International Monetary Fund; WB - World Bank; WTO - World Trade Organization; SIPRI - Stockholm International Peace Research Institute; FAO - Food and Agriculture Organization of the United Nations; NBS - National Bureau of Statistics of China; USDA - United States Department of Agriculture;UNdata -United Nations Statistics Division, OECD - Organization for Economic Co-operation and Development;OICA - International Organization of Motor Vehicle Manufacturers; CIA - Central Intelligence Agency; CDC - Centers for Disease Control and Prevention, USA.*

При этом, в отличие от США, экономика Китайской Народной Республики основывается на реальном производстве. Подтверждением этого являются следующие официальные статистические данные: КНР лидирует в мире по объемам промышленного и сельскохозяйственного производства. При этом Китай уступает США и Японии по уровню развития сферы услуг. Если в США доля занятых в сервисных отраслях достигает 81,2%, в Российской Федерации – 62,3%, то в Китае эта доля не превышает 32,7%[2].

Доминирование в экономике Китая реального сектора свидетельствует о физической, а не виртуально-спекулятивной, как в США, основе для геоэкономической мощи КНР. Несмотря на отставание Китая по показателю ВВП на душу населения от стран «золотого миллиарда» и России, необходимо учитывать то обстоятельство, что экономическая мощь государства проявляется в том, сколько ресурсов оно может сконцентрировать на стратегически важных направлениях. Согласно этому критерию Китай можно и нужно рассматривать в качестве сверхдержавы.

В настоящее время именно Китай является самым большим рынком в сфере автомобилестроения. Хотя в недалёких 1970-х гг. этот рынок в стране практически отсутствовал.

В СССР насчитывалось не менее шести крупнейших заводов, производивших автомобили и грузовики. По количеству всей продукции машиностроения (включая сельскохозяйственную технику, производственное оборудование и т.д.), Советский Союз превосходил США. Отдельно отметим, что в СССР трудилось значительно больше, чем в США, инженеров и ученых. Отставание Китая в этом направлении было просто огромным.

Все это было в 1970-1980-е гг. За период 90-ых годов Китай и страны, сформировавшиеся после распада СССР, поменялись местами.

Концепция китайских реформ 1980–1990-х гг. в значительной мере базировалась на идеях Н.И. Бухарина. Китайцам был хорошо известен опыт реализации новой экономической политики в СССР в 1920-е гг. В1990-х гг. в Китае стал достаточно часто звучать тезис Бухарина Н.И. о том, что человек должен стать хозяином своей судьбы и стремиться к росту

своего благосостояния путем накопления и последующего инвестирования средств («вперед к богатству»). Еще в1979 г. Дэн Сяопин, вслед за Н.И. Бухариным провозгласил, что равенство в нищете – это не социализм; социализм предполагает возможность каждого увеличивать свое благосостояние, а для этого нужна мотивация, без утраты, однако, контроля над ситуацией.

В Китае частный сектор был допущен в сферу услуг: людям позволили без всяких ограничений создавать небольшие магазины, кафе и рестораны, небольшие мануфактуры, малый бизнес. Учредить предприятие было довольно просто – требования по начальному капиталу были крайне мягкими. Прежде всего, это относилось к легкой и пищевой промышленности: заведения общественного питания, ателье по пошиву одежды и т. д.

Огромное значение для Китая сыграл сохраненный механизм контролируемого доступа к международному капиталу, работающий таким образом, чтобы этот капитал обеспечивал привлечение в страну высоких технологий. Однако базовые отрасли промышленности, инфраструктура, большая часть науки и образования, крупнейшие банки оставались в государственной собственности.

При этом основой достигнутых успехов стало непреложное положение о недопустимости передачи глобальному бизнесу контроля над национальной экономикой.

При этом именно Китай – самый крупный сосед РФ, протяженность границ между странами в регионе Дальнего Востока составляет 4300 км. Китай – один из наиболее перспективных рынков, а освоение Сибири и Дальнего Востока требует наличия внешнего рынка для сбыта продукции, которая будет там производиться. Важным источником постоянного грузопотока, необходимого для строительства логистических центров и транспортных узлов, является внешняя торговля Китая. Кроме того, Китай, будучи второй экономикой мира, обладает достаточными средствами, которые можно направить на развитие Дальнего Востока и Сибири.

КНР и РФ уже реализуют множество проектов приграничного сотрудничества и планов по его расширению. Главное во внешней политике Китая – это прагматизм и реализм. Сегодня Российская Федерация рассматривается Пекином как: 1. Важный союзник в борьбе с диктатом Запада, серьезно ослабленный, но сохранивший рычаги влияния; 2. Как страна, способная проводить относительно независимую политику; 3. Как источник сырья и энергоресурсов; 4. Как источник современных технологий в тех областях, в которых затруднено сотрудничество КНР и Запада; 5. РФ сегодня испытывает огромную зависимость от китайского импорта (от электроники до продовольствия) и, таким образом, является для Китая основным рынком сбыта и источником валютных поступлений[1].

Учитывая географическое соседство, а, следовательно, и неизбежное в таком случае сотрудничество между странами, а также весьма не однозначную позицию Китая в отношении России, необходим тщательный анализ этих взаимоотношений.

По населению Россия относится к Китаю так же, как Нидерланды к России. В приграничных с Китаем регионах России живёт 5 миллионов человек. В приграничных с Россией китайских провинциях – 90 миллионов. По размеру ВВП Россия впятеро отстаёт от Китая. По объёму промышленной продукции – в 6 раз. С точки зрения торговой важности,

Россия находится для Китая на вторых ролях. На Россию приходится 1,65% внешнеторгового оборота Китая [8].

В структуре экспорта России в Китай в 2018 году (и в 2017 году) основная доля поставок пришлась на следующие виды товаров[17]: минеральные продукты – 76,19% от всего объема экспорта России в Китай (в 2017 году – 67,80%); древесина и целлюлозно-бумажные изделия - 8,62% от всего объема экспорта России в Китай (в 2017 году – 10,71%); продовольственные товары и сельскохозяйственное сырьё - 4,50% от всего объема экспорта России в Китай (в 2017 году – 4,56%); машины, оборудование и транспортные средства - 3,26% от всего объема экспорта России в Китай (в 2017 году – 6,86%).

Россия в плане объема экспортной поставки, отдает преимущество природным ресурсам. В первую очередь – газ, нефть и другое сырье[16].

В структуре импорта России из Китая в 2018 году (и в 2017 году) основная доля поставок пришлась на следующие виды товаров: машины, оборудование и транспортные средства - 57,12% от всего объема импорта России из Китая (в 2017 году – 58,95%); текстиль и обувь - 11,17% от всего объема импорта России из Китая (в 2017 году – 11,13%); продукция химической промышленности - 9,91% от всего объема импорта России из Китая (в 2017 году – 8,97%).

Китай возглавил топ-5 торговых партнеров России по итогам 2018 г. При этом сама Россия занимает девятую позицию среди торговых партнеров Китая[12].

Что касается политического союза, то и о нем говорить сейчас весьма проблематично. По многим вопросам, значимым для геополитических интересов России, Китай занимает весьма не однозначную позицию[11]. Например, в 2014 г. во время голосования в ООН по вопросу о признании итогов референдума в Крыму, Китай воздержался (также, как и Индия, Бразилия, ЮАР, которые являются российскими партнерами по БРИКС).Точно также, когда речь заходит о том, что «стратегическим консенсусом» России и Китая является противодействие международному терроризму, важно учитывать весьма различное представление, которое вкладывается этими странами в понятие международного терроризма. Если для России международный терроризм ассоциируется, прежде всего, с ИГИЛ, для Китая главным противником выступает Исламское движение Восточного Туркестана и другие уйгурские националисты.

Таким образом, невозможно сейчас говорить о согласованной внешней политике России и Китая, их согласованном подходе к существующим проблемам в сфере международных отношений.

Сотрудничество с Россией будет и далее использоваться Китаем для продвижения своих интересов в регионе. Во-первых, Китай традиционно реализует политику активного продвижения китайских товаров на рынки иностранных государств. Конкурентные преимущества в виде цены, членства в ВТО создают для этого благоприятные условия. Вместе с тем, такой приток китайских товаров на российский рынок оказывает весьма негативное влияние на производителей отечественной продукции, лишая их рынка сбыта. Для российских товаропроизводителей китайская экспансия в таких отраслях, как сельское хозяйство, текстильное производство, отрасли машиностроения, представляет серьезную угрозу.

Во-вторых, инвестиционная активность Китая реализуется в ограниченных отраслях, главным образом в секторе добычи природных ресурсов и продовольствия. Крупнейшие инвестиционные проекты Китая в Африке и Латинской Америке показывают, что в развитие обрабатывающей промышленности китайский капитал не инвестируется.

В-третьих, инфраструктурные проекты, которые КНР предполагает реализовать в рамках Шелкового пути: порты, железные дороги обеспечивают исключительно продвижение китайских товаров и быструю транспортировку добытых ресурсов или продовольствия из глубины страны до порта, а затем морским путем – в Китай. Шелковый путь призван обеспечить решение тех же задач: сухопутный транспортный коридор, предназначенный для перемещения китайских товаров из удаленных от морских портов регионов Китая в Европу, при одновременном попутном грузопотоке минерального сырья азиатских республик, используемого для потребностей китайской экономики.

Вывод.

Для того чтобы нейтрализовать все возможные риски для национальной экономики, российская стратегия в отношении Китая должна предполагать:1) динамичное развитие экономического сотрудничества, не вступая с Китаем в формальный союз, поскольку при нынешнем соотношении ВВП (5:1 в пользу Китая), российские позиции по ценам и условиям поставок энергоносителей были бы ослаблены; 2) форсированное формирование единого евразийского экономического пространства от Дальнего Востока до Европы включительно, с удержанием лидирующих позиций на нем; 3) восстановление высоких темпов экономического роста на уровне 5–7% годовых; 4) сохранение роли надежного торгового партнера для Европы, при укреплении экономических отношений с Германией; 5) ослабление связей Франции с Атлантическим блоком с целью формирования впоследствии оси «Париж, Берлин, Москва».

Библиографический список

1. Актуальная российская повестка. Материалы научного семинара – круглого стола «В треугольнике: США (Запад) – Китай – Россия. Что за поворотом страны с Запада на Восток». – М.: Наука и политика, 2015. С.10-11.

2. Багдасарян В.Э. Китайский дракон: геополитические амбиции Поднебесной [Электронный ресурс]// URL:http://rusrand.ru/analytics/kitajskij-drakon-geopoliticheskie-ambitsii-podnebesnoj(дата обращения: 14.10.2019).

3. Бажанов Е.П., Бажанова Н.Е. Китайская Мозаика. – М.: Восток-Запад, 2011. – 286 с.

4. Бажанов Е.П., Бажанова Н.Е.Международные отношения в XXI веке. – М.: Восток-Запад, 2011. –166 с.

5. Галенович Ю.М. Россия-Китай-Америка: От соперничества к гармонии интересов? / Рус. ист. общество. – М.: Рус. панорама, 2006. –575 с.

6. Галенович Ю.М. Российско-китайские отношения (конец XIX - начало XX в.). – М.: ИДВ РАН, 2007. – 272 с.

7. Галенович Ю.М. Пятьдесят лет с Китаем. – М.: Вагриус; Изограф, 2011. – 352 с.

8. Дёгтев А.С. Китай и Россия: дружба слона с муравьём [Электронный ресурс]// URL:http://rusrand.ru/actuals/kitaj-i-rossija-druzhba-slona-s-muravem(дата обращения: 14.10. 2019).

9. Калабеков И.Г. Россия, Китай и США в цифрах [Электронный ресурс]// URL:http://chius.ru/(дата обращения: 14.10.2019).

10. Ли Цзин. Экономический пояс шелкового пути и новые шансы для китайско-русского сотрудничества // Российские труды. 2014. №5. С.19-28.

11. Минакова И.В., Букреева Т.Н. Современное геополитическое состояние России и обеспечение ее национальной безопасности //Фундаментальные исследования. 2018. №12-1. С. 132-136.

12. Россия поднялась на 9-еместо в списке торговых партнеров Китая [Электронный ресурс]:// URL:http://rusnewsday.ru/index.php/ekonomika/item/460-rossiya-podnyalas-na-9-e-mesto-v-spiske-torgovykh-partnerov-kitaya(дата обращения: 14.10.2019).

13. Син Гуанчэн. Направление и путь к китайской дипломатии безопасности. //Современный мир. 2014. №5. С. 9-11.

14. Титаренко М.Л. Китай и Россия в современном мире. – СПБ.: СПБГУП, 2013. – 81 с.

15. Титаренко М.Л. Россия и Китай: стратегическое партнерство и сотрудничество. – М.: ФОРУМ, 2014. – 224 с.

16. Товарооборот Китая [Электронный ресурс]// URL:https:// kitaygid.ru/politika /tovarooborot-kitaya(дата обращения: 14.10.2019).

17. Торговля между Россией и Китаем в 2018 г. [Электронный ресурс]// URL: http://russian-trade.com/reports-and-reviews/2019-02/torgovlya-mezhdu-rossiey-i-kitaem-v-2018-g/ (дата обращения: 14.10.2019).

18. Цзэн Сянхун. Строительство экономического пояса нового шелкового пути и китайская внешняя политика в Центральной Азии // Труды шанхайского университета коммуникаций. 2015. №2. С. 5-14.

НАЗАРЗОДА АЛИШЕР САФАР,

муовини декани факултети идоракунии давлатии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734003, шаҳри Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33,
Тел. (+992) 900 72 75 75, E-mail: sher_3161@mail.ru

ШАКЛҲО ВА МЕХАНИЗМҲОИ ҲАМКОРИҲОИ БАЙНИСОҲАВИИ НИЗОМИ КАС ДАР ШАРОИТИ ГУЗАРИШ БА РУШДИ УСТУВОР

Аннотатсия

Дар мақола оид ба механизмҳои ҳамкориҳои байнисоҳавӣ дар низоми КАС ва таъминоти аҳолии мамлакат бо маҳсулоти ватанӣ, таъминоти корхонаҳои саноатӣ бо ашёи хом, асосҳои назариявию методологӣ, принсипҳо ва мақсаду вазифаҳои рақобатпазирӣ дар соҳаи кишоварзӣ, хусусан дар фаъолияти хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)-и минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон маълумот дода шудааст. Роҳҳои истеҳсоли маҳсулоти аз ҷиҳати экологӣ тозаи хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)-и минтақаҳои кӯҳистони ҷумҳурӣ ва рушди устувори истеҳсоли маҳсулот дар корхонаҳои саноатии кишвар низ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Оид ба рушди содироти маҳсулоти ватанӣ ба хориҷи кишвар ва пойин овардани сатҳи камбизоатию самаранок истифода бурдани захираҳои замини кишоварзӣ маълумот дода шудааст.

Калидвожаҳо: *рушди устувор, комплекси агросаноатӣ, кишоварзӣ, рушди хоҷагиҳои деҳқонӣ, паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар деҳот, содироти маҳсулоти ватанӣ ба хориҷи кишвар, захираҳои замини кишоварзӣ.*

НАЗАРЗОДА АЛИШЕР САФАР,

заместитель декана факультета государственного управления
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан,
734003, город Душанбе, улица Саида Носира 33,
тел. (+992) 900 72 75 75, E-mail: sher_3161@mail.ru

Формы и механизмы межотраслевого сотрудничества АПК в условиях перехода к устойчивому развитию

Аннотация

В статье приводятся сведения о механизмах межотраслевого взаимодействия в системе АПК и обеспечения населения страны отечественными продуктами, обеспечения

промышленных предприятий сырьем, теоретической и методологической базой, принципах и целях конкурентоспособности в аграрном секторе, особенно в деятельности дехканских хозяйств регионов Республики Таджикистан. А также рассматриваются способы производства экологически чистых продуктов сельского хозяйства в горных районах страны, а также устойчивое развитие производства на промышленных предприятиях страны. Представлены данные о развитии экспорта отечественной продукции за рубеж, сокращении бедности и рациональном использовании сельскохозяйственных земельных ресурсов.

Ключевые слова: *устойчивое развитие, агропромышленный комплекс, сельское хозяйство, развитие дехканских хозяйств, сокращение бедности в сельской местности, экспорт отечественной продукции за рубеж, сельскохозяйственные земельные ресурсы.*

NAZARZODA ALISHER SAFAR,

Deputy Dean of the Public Administration Faculty
of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 33, Said Nosir str.
Phone: (+992) 900 72 75 75, E-mail: sher_3161@mail.ru

Forms and mechanisms of intersectoral cooperation of agro-industrial complex in the context of the transition to sustainable development

Annotation

The article provides information on the mechanisms of intersectoral interaction in the agro-industrial complex system and providing the country's population with domestic products, providing industrial enterprises with raw materials, theoretical and methodological framework, principles and goals of competitiveness in the agricultural sector, especially in the dekhkan farms activities of the regions of the Republic of Tajikistan. It also considers production methods of agricultural organic products in the mountainous regions of the country, as well as the sustainable development of production at the country's industrial enterprises. There are present the data on the export development of domestic products abroad, poverty reduction and rational use of agricultural land resources.

Keywords: *sustainable development, agro-industrial complex, agriculture, development of dekhkan farms, reduction of poverty in the countryside, export of domestic products abroad, sustainable economic development, agricultural land resources.*

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешрафти илмӣ-техникӣ дар нимаи аввали асри XX вобастагии кишоварзиро аз дигар соҳаҳои иқтисодиёт зиёд ва густардатар намуд. Дар замони ҳозира маҷмӯи техника, мошинҳо, таҷҳизот, маводи сӯхт ва равғанҳои молиданӣ, неруи барқ, ва маводи химиявӣ ва дигар маҳсулоти саноатӣ дар амалкарди самараноки бахши аграрӣ

нақши муайянкунандаро мебозанд. Аз ҳаҷм, сифат ва сари вақт дастрас намудани онҳо суръати рушди истеҳсолоти кишоварзӣ, сифати маҳсулоти растанипарварӣ ва чорводорӣ вобастагӣ дорад. Ба ғайр аз ин, реҷаи мусоиди корхонаҳои аграриро сатҳи ташкили соҳаҳои инфрасохторӣ, системаҳо, хизматрасониҳо ва ғайраҳо муайян месозанд. Ба инҳо, пеш аз ҳама, ташкилоти таъмиру хизматрасонии техникӣ ба мошинҳо ва таҷҳизоти кишоварзӣ, хидматрасониҳои агрохимиявӣ, байторӣ ва мелиоративӣ, корхонаҳои таъминоти аграрӣ, низоми молиявию қарзӣ, таъминоти иттилоотӣ-машваратӣ, аудиторӣ ва ғайраҳо тааллуқ доранд.

Вижагии муносибатҳои кишоварзӣ бо низоми корхонаҳои истеҳсол ва коркарди хӯрокворӣ, бо саноати сабук ва нассоҷӣ, бо ташкилоту муассисаҳои машғул ба интиқол ва ҳифзу нигоҳдории маҳсулоти кишоварзӣ аҳамияти бештар доранд.

Ҷудосозии истеҳсолоти алоҳида ва намудҳои фаъолият дар раванди тақсимоти ҷамъиятии меҳнат ба тахассусикунонии амиқ дар корхонаҳои кишоварзӣ ва соҳаҳои бо он пайвастбуда боис гардид. Ин дар навбати худ дар зинаи муайяни рушд барқарорсозии робитаҳои ташкилию иқтисодӣ ва истеҳсолию технологии байни онҳоро талаб менамуд. Ин ба ҷудосозии як қатор соҳаҳо дар чаҳорчӯбаи иқтисодиёти миллӣ ва муттаҳидсозии онҳо дар маҷмӯи ягона оварда расонид, ки корхонаҳои он бо ҳамдигар ба таври органикӣ алоқаманд ва фаъолияти онҳо ба як ҳадафи ниҳоӣ равона карда шуда буданд. Чунин маҷмааи байнисоҳавӣ ба худ номи комплекси агросаноатиро гирифтааст (КАС).

Оғози ташаккули КАС дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба аввали солҳои 50-уми садаи XX рост меояд. Дар ин давра дар луғатномаи илмӣ ва истеҳсолию хоҷагидорӣ мафҳуме бо номи комплекси агросаноатӣ ворид мешавад, ки таҳти мафҳуми он ҳамбастагии соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ, ки ба истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, таъмини шароити рушди он, ҳамчунин расонидани маҳсулоти ниҳоӣ ба истеъмолкунандагон алоқаманд буданд, фаҳмида мешуд.

Шаклгирии пурраи комплекси агросаноатӣ ҳамчун объекти ягонаи идоракунӣ дар миёнаи солҳои 70-ум сурат гирифт. Дар натиҷаи зинаҳои ташкилшудаи илмию назариявӣ, техникию технологӣ, ташкилию техникӣ ва иҷтимоӣ ба ҳайати он зиёда аз 70 соҳаи хоҷагии халқ, ки дар қонеъсозии талаботи аҳолӣ ба маҳсулоти хӯрока ва молҳои ниёзи мардум аз ашёи хоми кишоварзӣ омодашаванда, ширкати мустақим ва ғайримустақим доштанд, ворид шуданд.

Сохтори КАС аз се риштаи асосӣ иборат мебошад: ба риштаи аввал соҳаҳое дохил мешаванд, ки воситаҳои истеҳсолотро барои кишоварзӣ ва дигар соҳаҳои КАС истеҳсол менамоянд, ҳамчунин ба онҳо хизмати истеҳсолӣ-техникӣ мерасонанд. Ба ҳайати он мошинсозии тракторӣ ва кишоварзӣ, истеҳсоли таҷҳизоти чорводорӣ; мошинсозии соҳаи хӯрокворӣ; мошинсозӣ барои саноати сабук; истеҳсоли нуриҳои минералӣ; истеҳсоли воситаҳои ҳифзи растаниҳо ва дигар воситаҳои кимиёикунонӣ; саноати микробиологӣ; сохтмони деҳот ва роҳҳо; таъмир ва хизматрасонии техникии мошинҳо ва таҷҳизоти кишоварзӣ ва ғайра дохил мешаванд.

Ҳамин тавр, вазифаи асосии корхонаҳо ва ташкилотҳои риштаи аввали КАС – ин таъминоти захиравии молистеҳсолкунандагони соҳаи кишоварзӣ, корхонаҳои саноатии коркард ва дигар субъектҳои комплекс мебошад.

Риштаи дувуми КАС аз ҳамбастагии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки истеҳсоли маҳсулоти кишоварзиро шахсан амалӣ месозанд, иборат аст. Ба ин ришта корхонаҳои бузург ва миёнаи коллективии кишоварзӣ, хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва хоҷагиҳои шахсии ёрирасони аҳолӣ дохил мешаванд.

Умуман, риштаи дувуми КАС ба ду соҳаи бузург тақсим мешавад: растанипарварӣ ва чорводорӣ, ки ҳар яки он дар навбати худ ба чанд зергурӯҳ тақсим мешаванд. Дар чаҳорчӯбаи растанипарварӣ чунин зерсоҳаҳо вуҷуд доранд: растанипарварӣ, обчакорӣ, ангурпарварӣ, картошкапарварӣ, лаблабупарварӣ, тамокупарварӣ ва ғайра.

Ба чорводорӣ зерсоҳаҳои зерин дохил мешаванд: парвариши чорвои ширдеҳ; парвариши чорвои гӯштӣ; хукпарварӣ; гӯсфандпарварӣ; мурғпарварӣ, занбӯри асалпарварӣ ва ғайра.

Дар сохтори КАС кишоварзӣ шохаи марказии низомсоз ба шумор меравад. Ҳиссаи он дар маҳсулоти ниҳоии комплекс 50%-ро ташкил медиҳад. Дар соҳаи мазкур аз нисф зиёди қувваи кории КАС ва 65-70%-и фондҳои истеҳсолӣ равона шудааст.

Риштаи сеюми КАС аз соҳаҳо, корхонаҳо ва ташкилотҳои машғул ба тайёркунӣ, интиқол, нигоҳдорӣ, коркард ва фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ ва озуқаворӣ иборат аст. Ба ин ришта саноати орд, саноати коркарди гӯшт, саноати шир ва равған, саноати озуқа; саноати консервакунонии меваю сабзавот; саноати элеваторӣ; хоҷагии бастабандӣ ва анбор; нақлиёти махсусгардонидашуда; қисме аз саноати сабук (нассоҷӣ, пойафзол, чарму пашм); низоми савдои яклухт ва чаканаи хӯроки умумӣ дохил мешаванд.

Ҳиссаи корхонаҳо ва ташкилотҳои риштаи сеюм дар маҳсулоти ниҳоии КАС тибқи арзёбиҳои гуногун 35-40% - ро ташкил медиҳад. Дар он 34% қувваи кории комплекс машғул буда, 26-28% нерӯи истеҳсолӣ-техникӣ ҷалб карда шудааст.

Коҳишёбии бухронии иқтисодиёти КАС дар давраи ислоҳотӣ аз бисёр ҷиҳат вобаста ба танзим нагаштани муносибатҳои иқтисодӣ ва низоми шарикӣ дар КАС, ҳамчунин байни корхонаҳои аграрӣ ва саноатӣ аст. Омилҳое аз қабили мубодилаи нобаробари маҳсулот байни кишоварзӣ ва саноат, ки дар натиҷаи аз нархгузории одилона ҳангоми мубодилаи молҳо байни ин соҳаҳо даст кашидани давлат, иштибоҳҳо ҳангоми хусусигардонии корхонаҳои марбут бо истеҳсолоти аграрӣ, сиёсати андозбандии номукаммал, низоми қарздиҳӣ ва дотатсия, ғасби бозори маводи хӯрока аз тарафи хориҷиён, ақибмонӣ дар рушди қисмати иҷтимоии комплекси аграрӣ пайомадҳои манфии бештаре доранд.

Соҳаи кишоварзӣ на танҳо соҳаи иқтисодӣ, балки омили ҷойгиршавии аҳолии кишвар дар манотиқи гуногун буда, дар ин замина фарҳанги маънавӣ, руҳияи миллӣ, хотираҳои таърихии халқ шакл мегиранд. Дар бахши кишоварзӣ ба монанди дигар соҳаҳои хоҷагии халқ қонуниятҳои муайяни иқтисодӣ вориди амал гардида, ин қонуниятҳо дар асоси хусусиятҳои хоси соҳаи кишоварзӣ арзи ҳастӣ менамоянд. Бо мақсади таъмин намудани пешрафти соҳаи кишоварзӣ ва ҳифзи амнияти озуқаворӣ аз ҳисоби лоиҳаҳои давлатии сармоягузорӣ ва буҷети давлат дар давраи соҳибистиқлолӣ беш аз 12 миллиард сомонӣ равона карда шудааст. Дар натиҷаи тадбирҳои андешидаи Ҳукумат ҳаҷми умумии маҳсулоти кишоварзӣ се баробар зиёд гардид, яъне аз 7,4 миллиард сомонии соли 2000 ба 21,3 миллиард сомонӣ дар соли 2018 расонида шуда, содироти маҳсулоти соҳа мунтазам афзоиш ёфта истодааст [1, 10].

Барои рушди ояндаи соҳаи кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳама шароит -замин, иқлими мусоид барои парвариши зироатҳои кишоварзӣ, захираҳои инсонӣ, дастгирии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайра муҳайё аст. Маҳсулоти аз ҷиҳати экологӣ тозаи истеҳсолшаванда дар хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)-и минтақаҳои кӯҳистони ҷумҳурӣ на танҳо кафолати рақобатпазирӣ, рушди устувори дохилии истеҳсолот ва иҷтимоиёт шуда метавонад, балки ба беҳтар шудани сохтори содироти маҳсулоти гуногуни соҳаи кишоварзӣ, таъмини корхонаҳои саноатии кишвар бо махсулоти ашёи хоми ватанӣ, баландшавии рақобатпазирии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бозорҳои ҷаҳонии аграрӣ ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ таъсири мусбат расонида метавонад. Чуноне, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26.12.2018 қайд намуданд барои расидан ба мақсадҳои гузошташуда дар самти рушди хоҷагиҳои деҳқонӣ ва таъсиси ҷойҳои корӣ ба масъалаи нигоҳдорӣ ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ диққати бештар дода шавад [1,11]. Яъне гуфтан мумкин аст, ки мо маҳз бо ҳамин роҳҳо метавонем ба ҳадафи чоруми Ҳукумати мамлакат - таъмини бехатарии озуқаворӣ расем.

Дар натиҷаи ислоҳот дар соҳаи кишоварзии мамлакат таркиби ширкаткунандагони бозори соҳаи кишоварзӣ ҳам аз ҷиҳати миқдор ва ҳам аз ҷиҳати сифат дигаргун гардид. Бояд қайд намоем, ки соҳаи кишоварзӣ яке аз соҳаҳои мурраккаб дар иқтисодиёт ба ҳисоб меравад, навъҳои корхонаҳои ин бахш гуногун буда, онҳо аз рӯйи аломатҳои рақобатпазирӣ вобаста ба шакли моликият, шакли ташкилии ҳуқуқӣ, навъи хоҷагидорӣ, андоза ва сатҳи моликият фарқ доранд.

Дар 27 соли соҳибистиқлолӣ 190 ҳазор гектар заминҳои корам аз гардиши кишоварзӣ бароварда шуда, майдони заминҳои наздиҳавлигӣ дар кишвар 135 ҳазор гектар, аз ҷумла аз ҳисоби заминҳои обӣ 52 ҳазор гектар зиёд шудааст. Яъне ба як миллиону 400 ҳазор оила барои бунёди манзилҳои истиқоматӣ замин тақсим карда дода шудааст ва ба ҳисоби миёна беш аз 7 миллион нафар сокинони кишвар шароити манзилиашонро беҳтар кардаанд [5, 52-59].

Аз рӯйи натиҷаҳои пешакии ҷамъбасти маълумот оид ба кишти зироатҳои тирамоҳӣ ва баҳорӣ барои ҳосили соли 2018, замини кишти зироатҳо дар ҳамаи бахшҳои хоҷагидорӣ 826582 гектарро ташкил дод. Аз замини умумии кишти зироатҳо 374962 гектар ё 45,4 фоизро зироатҳои ѓалладона, 214559 гектар ё 25,9 фоизро зироатҳои техникӣ, аз ҷумла 185817 гектар пахта, 50302 гектар ё 6,1 фоизро картошка, 68400 гектар ё 8,3 фоизро сабзавот, аз ҷумла пиёз 22557 гектар, 19927 гектар ё 2,4 фоизро зироатҳои полизӣ ва 98432 гектар ё 11,9 фоизро зироати хӯроки чорво ташкил медиҳад [3, 271-273].

Аз рушди соҳаи кишоварзӣ сатҳи зиндагии мардум беҳбудӣ пайдо менамояд: ҳаҷм ва сифати хуби озуқаворӣ, даромад ба сари аҳолӣ, таъминот ва хизматрасонии хуб, беҳбудии вазъи иҷтимоӣ ва монанди инҳо таъмин мегардад. Дар ҳамаи давру замон соҳаи кишоварзӣ дар рушди босуботи кишвар нақши муҳим дошта, барои роҳандозӣ гардидани нақшаҳои давлатӣ дар соҳаи иқтисодӣ заминаи мусоид фароҳам овардааст [4, 3-9].

Бо ин мақсад меъёрҳои тиббии истеъмолӣ ва беҳдоштӣ барои назорати озуқаворӣ бояд дар сатҳи давлатӣ баррасӣ карда шаванд. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои

истеъмоли маҳсулоти озуқаворӣ ба ҳар сари аҳолӣ меъёрҳои тавсиявӣ муқаррар карда шудааст (нигаред ба ҷадвали 1).

Ҷадвали 1

Меъёрҳои тавсиявии физиологии истеъмоли маҳсулоти асосии озуқаворӣ ба ҳар сари аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон

№	Номгӯи маҳсулот	Грамм дар як шабонарӯз	Килограмм дар як моҳ	Килограмм дар як сол
1	Нон ва маҳсулоти нонӣ, ярмаҳо, лӯбиёгиҳо	404,7	12,1	147,7
2	Гӯшт ва маҳсулоти гӯштӣ	111,9	3,4	40,8
3	Моҳӣ ва маҳсулоти моҳигӣ	24,6	0,7	9,0
4	Шир ва маҳсулоти ширӣ	316,0	9,5	115,3
5	Тухм (дона)	0,5	15,0	180,0
6	Равған (растанӣ, чарбу)	46,2	1,38	16,6
7	Қанд	54,8	1,6	20,0
8	Сабзавот ва полезиҳо	455,0	13,7	166,1
9	Мева ва буттамева	340,0	10,2	124,1
10	Картошка	252,0	7,6	92,0
11	Чой	5	0,15	1,8

Маъхаз: *Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31.08.2018, №451.*

Нишондиҳандаҳои истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба ҳар сари аҳолӣ низ бо роҳҳои рушди хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)-и ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз нишондиҳандаҳои муҳим барои муайян намудани сатҳи бехатарии озуқаворӣ ба шумор меравад. Истифодаи нишондиҳандаҳои истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба сари аҳолӣ барои якчанд сол имконият медиҳад, ки аз рӯйи он тамоюли тағйироти мавҷудияти умумӣ, воридот, содирот, инчунин мавҷудияти озуқаворӣ барои истеъмоли аҳолӣ арзёбӣ шавад.

Рушди соҳаи кишоварзӣ барои муваффақ шудан дар роҳи раҳо намудани аҳолии минтақаҳои кӯҳистон аз камбизоатӣ ва таъмини онҳо бо маҳсулоти баландсифат ва дар ин замина таъмини бехатарии озуқавории кишвар дар сатҳи ҷаҳон муҳим дониста мешавад. Соҳаи озуқаворӣ ва кишоварзӣ дар мамлакатҳои дунё ба хатару монеаҳои гуногун, аз ҷумла ҷунбиши демографӣ, тағйирёбии иқлим, маҳдудияти захираҳои табиӣ рӯ ба рӯ гаштааст. Дар вазъи бавуҷудомада тавассути васеъсозии заминҳои кишт, сермаҳсулгардонии заминҳои кишоварзӣ (обёрӣ, оҳакандозии заминҳо, таъмин намудан бо нуриҳои минералӣ ва ғайра), истифодаи методу усулҳои инноватсионӣ, ҳифзи табиат, омӯзиш ва татбиқи сохтори иқтисодиёти кишварҳои тараққикарда, қабул ва татбиқи стратегияҳои рушди мамлакат ва гузаронидани чораҳо оид ба ислоҳоти аграрӣ таъмини минбаъдаи бехатарии озуқаворӣ мамлакат мусоидат менамояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон мамлакати кӯҳсор буда, масоҳати умумии захираҳои замин дар соли 2019 ҳамагӣ 14137,9 ҳазор гектарро ташкил медиҳад, ки аз он 3658,2 ҳазор га. заминҳои истифодаи кишоварзӣ мебошанд.

Ҷадвали 2

Замини умумӣ ва замини истифодаи кишоварзӣ (ҳазор гектар)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Масоҳати умумии замин - ҳамагӣ	14255,4	14255,5	14137,6	14137,7	14137,7	14137,7	14137,9
Ҷамъи заминҳои истифодаи кишоварзӣ	3614,7	3617,5	3604,6	3611,9	3638,5	3658,2	3669,4
аз он ҷумла обӣ	592,0	591,8	593,8	593,9	594,5	594,5	597,4
аз онҳо мазруъ	662,0	658,4	655,6	653,2	650,6	657,3	659,0
аз он ҷумла обӣ	461,7	458,3	456,3	454,5	452,9	451,7	455,3
Ниҳолҳои бисёрсола	126,5	131,8	137,0	140,4	144,4	148,2	150,9
Замини алафдаравӣ	17,3	17,3	17,5	17,6	17,4	15,8	15,8
Чарогоҳ	2777,9	2780,0	2764,8	2771,5	2797,5	2809,6	2818,0
Замини боир	31,0	30,0	29,3	29,7	28,3	27,1	25,7

Маъхаз: *Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе- 2019, с.285.*

Бояд қайд намуд, ки 75,0 фоизи аҳолии кишвар дар деҳот зиндагонӣ мекунанд ва зиёда аз 65 %-и даромади аҳолии кишвар аз соҳаи кишоварзӣ мебошадки ин барои такмил додани усули арзёбии бехатарии озуқаворӣ истифодаи нишондиҳандаҳои бо истеҳсол ва истеъмоли маҳсулоти хӯрокворӣ алоқаманд мусоидат менамоянд.

Муносибатҳои иқтисодии байни субъектони истеҳсолоти кишоварзӣ хусусиятҳои худро доранд, ки онҳоро аз муносибатҳои иқтисодии соҳаҳои дигари хоҷагии халқ фарқ мекунанд. Ин дар натиҷа, хусусияти аломатҳои рақобатпазирии субъектони соҳаро низ муайян менамояд.

Дар маҷмуъ ҳамаи ширкаткунандагони системаи заминистифодабариро ба чор гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст: давлат дар симои мақомоти ҳокимияти сатҳҳои гуногун; моликони замин; соҳибкорон-иҷоракороне, ки дар асоси қонунҳои бозорӣ ба истеҳсоли маҳсулот машғуланд, истеҳсолоти кооперативӣ ё фермерӣ ва кормандони кироям хоҷагиҳои кишоварзӣ. Ҳама ширкаткунандагон манфиатҳои гуногун доранд, бинобар ин аломатҳои рақобатпазирӣ ҳам барояшон гуногун мебошанд. Масалан, барои молики замин - иҷорадеҳ истеҳсолоте рақобатпазир хоҳад буд, ки дар шакли рента самара медиҳад; барои соҳибкори иҷорагир рақобатпазирӣ маънои имконияти фоидаи бештарро аз фаъолияти худ дорад, корманди кироя, монанди корманди кооператив истеҳсолотеро рақобатпазир хоҳад ҳисобид, ки он дар шакли музди меҳнат даромад медиҳад.

Ҳамин тавр, рақобатпазирии хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) минтақаҳои кӯҳистони ҷумҳурӣ мавҷудияти маҳсулоти рақобатпазири тавлиднамудаи истеҳсолкунандагони хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва рақобатпазирии худи мамлакатро муайян менамояд.

Ба назари мо, омилҳои рақобатпазирии хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)-и ҷумҳурӣ ҳамон омилҳои сатҳи давлатӣ мебошанд. Вале маҷмӯи бартариҳои рақобатии бисёре аз минтақаҳо гуногун буда, ба онҳо имкони самараноктар пеш бурдани истеҳсолоти кишоварзиро таъмин мекунанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, ба туфайли доштани заминҳои ҳосилхез ба соҳаи кишоварзии тараққикарда дохил мешавад.

Адабиёт:

1.Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҶТ аз 26.12.2018 [манбаи электронӣ]. *URL:* http: // www.president.tj.

2.Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҶТ аз 22.12.2017 [манбаи электронӣ]. *URL:* http: // www.president.tj.

3.Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон// Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2018, с.271

4.Солиев А.А. Модернизация системы продовольственного обеспечения региона и ее кластеризации / А.А. Солиев, И.С. Фасихов, / Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук.-2012, №2/2.- С. 3-9.

5.Фасеҳзода И.С. Ҳолат ва роҳҳои таъмини амнияти озуқаворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон /Паёми молия ва иқтисод (маҷаллаи илмӣ-амалӣ) 2019, №2 (18), саҳ.52-59

6.Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе- 2019, с.285

РАҲИМЗОДА МАХМАД ЗАБИР,

узви вобастаи АУ ҶТ, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор, Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон,
E-mail: zabir54@mail.ru

ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ БОЗОРИ ИТТИЛООТ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Аннотатсия

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои мубрами танзими ҳуқуқии бозори иттилоот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Қайд карда мешавад, ки рушди иқтисодиёти ҳозираро бе ҷустуҷӯ, гирифтан, истеҳсол ва паҳн намудани иттиллот дар байни субъектҳои хоҷагӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Зеро, иттиллоот яке аз захираҳои муҳими иқтисодӣ ва воситаи муҳими мусоидат барои ноил шудан ба натиҷаи ниҳоии фаъолияти иқтисодӣ ва соҳибкорӣ ба ҳисоб меравад. Қайд карда мешавад, ки маҳсулот ва хизматрасонии иттилоотии субъектҳои хоҷагӣ ҳамчун объекти муносибатҳои молӣ дар асоси шартнома амалӣ карда мешаванд. Чунин иттилоот хислати молӣ дошта ва ихтиёрдори кардани натиҷаи он ҳуқуқи мутлақи соҳибкор мебошад.

***Калидвожаҳо**: иттилоот, бозори иттилоот, ҳуқуқ ба иттилоот, танзими ҳуқуқии бозори иттилоот.*

РАХИМЗОДА МАХМАД ЗАБИР,

член корреспондент Академии наук Республики Таджикистан,
доктор юридических наук, профессор, Деятель науки и техники Таджикистана
E-mail: zabir54@mail.ru

Правовое регулирование рынка информации в Республике Таджикистан

Аннотация

В данной статье исследуются актуальные проблемы правового регулирования рынка информации в Республике Таджикистан. Отмечается, что развитие современной экономики нельзя представить без поиска, получения, производства и распространения информации между хозяйствующими субъектами. Информация является одним из основных

экономических ресурсов и важным средством способствующим достижению конечного результата экономической и предпринимательской деятельности. Указывается, что продукция и информационное обслуживания, как объект товарного отношения, осуществляется хозяйствующими субъектами на основании договора. Информация имеет товарный характер, и распоряжение их результатами является абсолютным правом предпринимателя.

Ключевые слова: *информация, рынок информации, право на информацию, правовое регулирование рынка информации.*

RAHIMZODA MAKHMAD ZABIR,

Corresponding member of the Academy of Science of the Republic of Tajikistan, Doctor in Law,
Worker of Science and Technology of Tajikistan,
E-mail: zabir54@mail.ru

Legal regulation of information market in the Republic of Tajikistan

Annotation

The article discusses actual problems of information market legal regulation in the Republic of Tajikistan. It is noted that development of current economy is impossible without searching, receiving, producing and distributing information among economic entities. Information is one of the main economic resources and important means contributing to achieve economic and entrepreneurial activities outcomes. Additionally it is specified that product and information service as an objects of commercial relation are implement by economic entities on the base of agreement. Information has commercial nature and to dispose its outcomes is absolute right of an entrepreneur.

Keywords: *information, information market, right to information, legal regulation of information market*

Низоми иқтисодии ҳозираро бе ҷустуҷӯ, гирифтан, истеҳсол ва паҳн намудани иттиллот дар байни субъектҳои хоҷагӣ тасаввур кардан мумкин нест. Зеро иттиллоот яке аз захираҳои муҳими иқтисодӣ ва воситаи муҳими мусоидат барои ноил шудан ба натиҷаи ниҳоии фаъолияти соҳибкорӣ ба ҳисоб меравад [1]. Ҳамагуна субъекти хоҷагӣ барои бастани аҳдҳо (шартномаҳо), паст кардани сатҳи таваккал пешаки таҳқиқотҳои машваратӣ ё бозорӣ гузаронида ва шароитҳои гуногуни бозориро дар асоси иттилооти бадастовардааш баҳо медиҳад. Дар фаъолияти соҳибкорӣ муносибатҳои иттилооти, масалан пешниҳод намудани иттилоот барои бақайдгирӣ, азнавташкилкунӣ ва барҳамдиҳии субъектҳои хоҷагӣ, иҷозатномадиҳии намудҳои алоҳидаи фаъолият, иҷозатдиҳӣ, пешбурди ҳисоби муҳосибӣ ва оморӣ, интиқол додани андоз ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ, инчунин ҳангоми амали намудани уҳдадориҳои шартномавӣ дар байни соҳибкорон ва ғайра бо таври доимӣ анҷом дода

мешавад. Аз ин ҷо иттилоот ҳамчун мол ва маҳсули меҳнати инсон метавонад барои иваз намудан ва истеъмол пешниҳод карда шавад, қобилияти қонеъ намудани талаботи шахс ва ба ҳайси воситаи истеҳсоли неъматҳои моддӣ хизмат намояд. Муносибатҳо оид ба иттилоот дар байни соҳибкорон, соҳибкорон ва истеъмолкунандагон, инчунин дар байни соҳибкорон ва сохторҳои оммавию ҳуқуқӣ дар шахсияти мақомоти ваколатдори он бавуҷуд меоянд. Ҳангоми амалӣ намудани муносибатҳои зикршуда ба назар гирифтани манфиатҳои оммавӣ ва хусусӣ дар танзими фаъолияти соҳибкорӣ шарти зарурӣ ва асосии танзими муносибатҳои иттилоотӣ баҳисоб меравад. Маҷмӯи меъёрҳои ҳуқуқие, ки бавуҷудоӣ, тағйирёбӣ, қатъгардӣ ва доираи амали намудани ҳуқуқ ва уҳдадориҳои субъектҳои ҳуқуқӣ гражданӣ ва соҳибкориро оид ба иттилоот ҳамчун объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ ба танзим медарорад реҷаи ҳуқуқии иттилоотро ташкил медиҳад.

Бояд қайд намоем, ки иттилоот мафҳуми мураккаб ва бисёр ҷабҳа буда, танҳо хислати хусусӣ-ҳуқуқӣ надошта, балки хислати оммави-ҳуқуқӣ низ дорад. Агар меъёрҳои танзимкунандаи иттилоот ҳамчун мол хислати хусуси-хуқуқӣ дошта бошад, пас муносибатҳо оид ба гирифтани он (паҳн кардан, нигоҳ доштан, истифода) метавонанд дар асоси шартнома дар байни субъектҳои хоҷагӣ (хусуси-хуқуқӣ) ва дар асоси ариза ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ (оммави-хуқуқӣ) амали карда шавад. Аз ин ҷо таҳқиқи танзими ҳуқуқии иттилоот ҳамчун объекти мустақили ҳуқуқҳои маданӣ (гражданӣ) танҳо дар доираи ҳуқуқӣ маданӣ ғайриимкон мебошад. Пас иттилоот хислати комплексӣ дошта объекти танзими ҳуқуқи соҳибкорӣ ва соҳаҳои дигари ҳуқуқ низ мебошад.

Тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон иттилоот маълумот дар бораи шахс, ашё, воқеаҳо, падидаҳо ва ҷараёнҳо сарфи назар аз шакли пешниҳоди онҳо мебошад (м. 1 Қонуни ҶТ аз 10 майи соли 2002 “Дар бораи иттилоот” [2] ва м. 2 Қонуни ҶТ аз 18 июни соли 2008 “Дар бораи дастраси ба иттилоот” [3]). Аз мафҳуми зикршуда маълум мегардад, ки иттилоот маълумот дар бораи чизе, аз ҷумла ашё буда, на худи ашё мебошад. Ҳамин тавр, иттилоот унсури мустақили материя (оламӣ моддӣ) ва категорияи баробар ба ашё буда [4], дар баробари ашё объекти мустақили танзими ҳуқуқи маданӣ ва соҳибкорӣ буда, хислати идеалӣ дорад. Пайдоиши иттилоот дар муомилоти тиҷоратӣ дар шароити ҳозира боиси рушди муносибатҳои молию пулӣ дар ин соҳа гардид ва иттилоот моле эътироф грдид, ки арзиш, арзиши истеъмолӣ ва қобилияти ивазнамоӣ дорад. Барои истифода дар ҷараёни амалинамоии фаъолияти соҳибкорӣ иттилоот дар асоси шартномае, ки дар байни истеҳсолкунандагон ва истеъмолкунандагони баста мешавад ба даст оварда мешавад. Ин боиси ташаккул ёфтани бозори иттилоот гардида, ва дар он хариду фурӯши маҳсулоти иттилоотии зарур анҷом дода мешавад. Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон иттилоотро ба ҳайси объекти ҳуқуқҳои маданӣ эътироф намуд. Ба ҳайси объекти мустақили ҳуқуқҳои маданӣ эътироф намудани иттилоот на танҳо аз аҳамияти давлатӣ ва тиҷоратӣ доштани он дар муомилоти гражданӣ, балки аз зарурияти ҳифзи он ҳамчун неъматӣ ғайримоддии озодона паҳншавада низ ба миён меояд. [5]

Дар Қонуни ҶТ “ Дар бораи иттилоот” омадааст, ки маҳсулоти иттилоотӣ ва хизматрасонии иттилоотии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки ба фаъолияти иттилоотӣ машғуланд, метавонад объекти муносибатҳои молӣ гардад. Дар чунин ҳолат нарх ва нархгузорӣ ба онҳо ба истисно ҳолатҳои пешбининамудаи қонун, тибқи шартнома муқаррар карда мешавад (м.

35 Қонун дар бораи иттилоот). Ҳамин тавр, моҳияти молии доштани иттилоотро ҳамчун объекти муносибатҳои маданию соҳибкорӣ [6] қонунгузорӣ муайян менамояд.

Барои ихтиёрдори намудани натиҷаи иттилооте, ки хислати молӣ дорад соҳибкор (шахс) ҳуқуқи мутлақ дорад. Ҳамзамон бо сабабе, ки иттилооти мазкурро имкон доранд шахсонӣ гуногун ба даст оранд, мазмуни чунин ҳуқуқи мутлақ то дараҷае сусттар гардида, танҳо дар якҷояги ба ӯҳдадориҳои шартномавӣ метавонад амал намояд. Муҳимияти онҳо танҳо дар он ифода меёбанд, ки онҳо қисми таркибии ӯҳдадориҳои шартномавиро ташкил дода, аҳамияти мустақилро доро намебошанд. Вале ҳангоми анҷом додани ӯҳдадориҳои шартномавӣ бо расонидан ва гирифтани хизмати иттилоотӣ ба ӯҳдадорӣ ҳузуру ҳаловат бахшида мешавад [7].

Бояд қайд намоем, ки иттилоот ҳамчун неъмати ғайримоддӣ боиси фасурдашавии маънавӣ, на ҷисмонӣ мегардад. Ҳамзамон, дар як вақт ба даст дароваранда ва истифодабарандаи иттилоот шумораи бемаҳдуди шахсон шуда метавонанд. Онҳо метавонанд шаҳрвандон, шахсони ҳуқуқӣ ва давлат бошанд. Аз ин ҷо дар бораи хислати нусхави ва ҳам беинтиҳо будани иттилоот низ сухан рондан мумкин аст. Агар дорандаи иттилооти интиқол додашуда онро нав ба даст даровaрда бошад, гуфтан мумкин нест, ки дорандаи пешина онро дар ихтиёри худ нигоҳ надоштааст.Қайд кардан бамаврид аст, ки ба ғайр аз иттилооти якбора объекти моликияти зеҳнӣ ё сиррӣ тиҷоратӣ эътироф карда шуда (сирри истеҳсолӣ), қонун ҳуқуқи истиснои доштан ва истифодаи иттилоотро ба ягон кас лозим намедонад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки иттилоот дорои низоми муайян мебошад, ки хусусияти дигари онро ташкил медиҳад. Низоми иттилоотӣ-маҷмӯи асноди аз нигоҳи ташкилӣ танзимшуда, ҳаҷми аснод ва технологияи иттилоотӣ, аз ҷумла бо истифодаи воситаҳои техникаи ҳисоббарор ва алоқа, ки ҷараёни иттилоотиро татбиқ месозанд, иборат мебошад. Чи тавре, ки мебинем техналогияи иттилоотӣ қисми таркибии низоми иттилоотӣ буда, дар охири охирон аз фондҳои иттилоотӣ, низоми иттилоотии электронӣ, китобхонаҳо ва ғ. иборат мебошад. Дар низоми иттилоотӣ, технологияи иттилоотӣ ва шабакаҳои иттилоотии телекоммуникатсионӣ маълумотҳои электронӣ истифода бурда мешавад. Маълумоти электронӣ додан ё гирифтанӣ иттилоотро аз ҷониби истифодабаранда дар шабакаи иттилоотӣ телекоммуникатсионӣ дар назар дорад. Худи шабака низоме мебошад, ки ба воситаи техникаи ҳисоббаробаркунӣ ивазнамоии иттилоот анҷом дода мешавад. Гардиши ҳуҷҷатҳои электронӣ, яъне тартибдиҳӣ, истифода, нигоҳдорӣ ва мубодилаи ҳуҷҷатҳои электронӣ дар шакли рақами электронӣ ба воситаи технологияҳои иттилооти коммуникатсионӣ амалӣ карда мешаванд (зербанди 2 м. 1 Қонуни ҶТ аз 10 майи соли 2002 “Дар бораи ҳуҷҷатҳо электронӣ” [8]; зербанди 3 м.2 Қонуни ҶТ аз 30 июли соли 2007 “Дар бораи имзои электронии рақамӣ” [9]).

Хусусияти танзими ҳуқуқии иттилоот дар шабаки Интернет аз он иборат аст, ки дар ҳомили моддӣ мавҷуд намебошад, зеро маълумот дар шакли визуалӣ интиқол дода мешавад. Масалан, аҳдҳое, ки дар шабакаи Интернет баста мешаванд ба воситаи пулҳои электронӣ дар асоси кортҳои бонкӣ (Амонатбонк, Ориёнбонк ва ғ.) ва шабакаҳои компюторӣ (ба воситаи ҳамёнҳои электронӣ, ки мол, хизмат ва ғ-ро пардохт кардан мумкин аст) пардохт карда мешаванд.

Ҳангоми амали намудани ҳуқуқ ба иттилоот дорандаи он ӯҳдадор аст, ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии дигар шахсонро риоя ва ҳифз намояд, инчунин дастраси ба онро маҳдуд намояд. Гирифтан ва истифодаи иттилоот мумкин аст бо дастраси умумӣ ва маҳдуд анҷом дода шавад. Иттилооти дастраси умумӣ ҳамчун объекти фаъолият аз маълумотҳои ахбори омма, ҳуҷҷатҳои расмӣ ва иттилоотҳои ҳатман пешниҳодшаванда иборат мебошад. Иттилооти дастрасиаш маҳдуд тибқи низоми ҳуқуқӣ ба пинҳонӣ ва махфӣ ҷудо карда мешавад. Маҳдуд кардани дастрасии иттилоот бо мақсади таъмини ҳифз ва бехатарии он анҷом дода мешавад**.** Иттилооти пинҳонӣ маълумоте мебошанд, ки дар соҳибӣ, истифода ё ихтиёрдории шахсони алоҳидаи воқеӣ ё ҳуқуқӣ қарордошта ва мумкин аст бо хоҳиши молик ба таркиби маълумоти давлатӣ дохил карда шаванд (зербанди 14. м. 1 Қонун дар бораи иттилоот). Он иттилооте дорои реҷаи махсус дониста мешавад, ки ошкор шудани онҳо метавонад ба иқтисодиёт, ҷамъият ва давлат дар кул зарар расонад. Дастрасии он ба шаҳрвандон, инчунин тартиби муносибат ва ҳифзи онро мақомоти дахлдори давлатӣ бо риояи талаботи Қонуни ҶТ аз 26 июли соли 2014 «Дар бораи сирри давлатӣ»[10] муайян менамоянд(м. 26).

Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки дорои иттилооти махфии тиҷоратӣ, касбӣ, корӣ, истеҳсолӣ, бонкӣ ва хусусияти дигар дошта мебошанд [11], сирри мувофиқи қонун пешбининамударо вайрон накарда, низоми дастрасӣ ва ҳифзи онро муайян мекунанд. Онҳо соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдории онро ҳамчун соҳибмулк амалӣ менамоянд. Қонуни ҶТ аз 18 июни соли 2008 “Дар бораи сирри тиҷоратӣ” [12] ва моддаи 153 КГ ба объекти фаъолияти соҳибкорӣ, ки дорои иттилооти махфӣ мебошад, сирри тиҷоратиро дохил менамоянд. Сирри тиҷоратӣ махфияти иттилоотие мебошад, ки имконият медиҳад ба дорандаи он дар ҳолати мавҷуда ё имконпазир даромадашро зиёд гардонад, ба хароҷоти беҳуда роҳ надиҳад, мавқеашро дар бозори мол, кор ва хизматрасонӣ нигоҳ дорад ё худ фоидаи дигари тиҷоратӣ ба даст орад. Ба иттилооти дорои сирри тиҷорати дошта, иттилооти илмӣ-техникӣ, технологӣ, истеҳсолӣ (ноу-хау), молиявию иқтисодӣ ё худ дигар иттилооти дорои арзиши воқеӣ ё имконпазири тиҷоратӣ, ки бинобар сабаби онро надонистани шахсони сеюм, ки наметавонанд ин иттилоотро дар асоси қонун озодона дастрас намоянд ва нисбати он дорандаи чунин иттилоот низоми сирри тиҷоратиро ҷорӣ кардааст (зербанди 2.м.1 Қонун).

Тибқи моддаи 153 КГ қонун маълумоти дорои сирри тиҷоратиро дар ҳолате ҳифз мекунад, ки ба сабаби ба шахси сеюм маълум набуданаш арзиши воқеӣ ё имконпазири тиҷоратӣ дорад ва барои истифодаи озодона дастрас набуда, дорандаи маълумот ҷиҳати махфӣ нигоҳ доштани он тадбирҳо меандешад. Ҳамин тавр, барои ин ё он иттилоотро ҳамчун сирри тиҷоратӣ этироф намудан он бояд ҷавобгӯӣ се шарт бошад:

1)Иттилоот бинобар ба шахси сеюм маълум набуданаш бояд арзиши воқеӣ ё имконпазири тиҷоратӣ дошта бошад. Ба тариқи дигар, вай бояд ҳамчун мол барои субъекти фаъолияти соҳибкорӣ аҳамият дошта бошад ва ба сифати объекти хариду фурӯш, мубодила ё дигари муомилот дар бозор баромад намояд;

2)Иттилоот дар асоси қонун набояд барои истифодаи озодона дастрас бошад. Дорандаи иттилоот уҳдадор намебошад, ки ба шахсони муҳтоҷи ин иттилоот онро ба музд ё ин ки бемузд пешниҳод намояд;

3) Дорандаи иттилоот ҷиҳати махфӣ нигоҳ доштани он бояд тадбирҳо андешад, яъне аз тариқи воситаҳои ахбори умум фош нанамояд, ба дару деворҳо начаспонад, ташвиқу тарғиб нанамояд, дар ҷойҳои ба ҳама дастрас нигоҳ надорад ва ғайра. Ҳуқуқи ихтиёрдори кардани сирри тиҷоратӣ ба дорандаи он тааллуқ дорад. Аз ин ҷо қонун сирри тиҷоратиро ҳаматарафа ҳифз менамояд ва бинобар ин шахсоне, ки бо усулҳои ғайриқонунӣ чунин маълумотро ба даст даровардаанд, инчунин хизматчиёне, ки хилофи шартномаи меҳнатӣ ё рақибоне, ки хилофи шартномаи ҳуқуқи гражданӣ сирри тиҷоратиро фош кардаанд, бояд товони зарари расонидаро диҳанд (қ. 2 м. 153 КГ). Вобаста ба ҳолати фош намудани сир нисбати шахсони ба он мансуб, тарзҳои ҳифзи дар моддаи 12 КГ пешбинигардидаро татбиқ кардан мумкин аст. Муносибати байни дорандаи иттилооти дорои сирри тиҷоратӣ ва рақибони он оид ба ҳифзи махфияти иттилоот бо қонун ва шартнома ба танзим дароварда мешавад. Талаботи Қонун дар бораи сирри тиҷоратӣ ба иттилооти дорои сирри тиҷоратӣ дошта, новобаста аз ҳомиле, ки он сабт карда шудааст татбиқ мегардад. Вале додан ё пешниҳоди иттилооти дорои сирри тиҷоратӣ дошта, барои муомилот дар асоси шартнома бо роҳи сабт дар ҳомили моддӣ анҷом дода мешавад (м. 3 Қонун дар бораи сирри тиҷоратӣ).

Ба чораҳои ҳифзи махфияти иттилооти тиҷоратӣ муайян намудани номгӯи иттилооти дорои сирри тиҷоратӣ; истифодаи он дар воситаҳои сертификатсияшудаи ҳифзи иттилоот; маҳдуд кардани дастрасии он бо роҳи муқаррар намудани тартиби истифодаи ин иттилоот ва назорати риояи чунин тартибот; ба ҳисоб гирифтани шахсони ба иттилооти дорои сирри тиҷоратӣ дастёфта ва ё шахсоне, ки ин гуна иттилоот ба онҳо расонида шудааст; ба танзим даровардани муносибатҳо оид ба истифодаи иттилооти дорои сирри тиҷоратӣ аз тарафи кормандон дар асоси шартномаҳои меҳнатӣ ва аз тарафи шарикон дар асоси шартномаҳои ҳуқуқи гражданӣ; гузоштани мӯҳри «Сирри тиҷоратӣ» дар рӯи ҳомилони (ҳуҷҷатҳои) моддии дорои сирри тиҷоратӣ ва зикри дорандаи он дохил мешаванд (м.10 Қонун).

Қисми таркибии сирри тиҷоратиро тибқи Қонун дар бораи сирри тиҷоратӣ, сирри истеҳсолӣ (ноу-хау) ташкил медиҳад. Сирри истеҳсолӣ маълумоти хислати гуногуни (истеҳсолӣ, техникӣ, иқтисодӣ, ташкилӣ ва ғ.) дошта, аз ҷумла натиҷаи фаъолияти зеҳнӣ дар соҳаи илми техникӣ, инчунин маълумот дар бораи тарзи амали намудани фаъолияти касбие, ки бо сабаби ба шахсони сеюм маълум набудан арзиши воқеӣ ё ибтидоии тиҷоратӣ доранд, ва шахсони сеюм бо тартиби қонунӣ озодона ба он дастрасӣ надоранд, инчунин нисбат ба онҳо дорандаи чунин маълумот реҷаи сирри тиҷоратӣ ҷорӣ намудааст, эътироф карда мешавад. Дар ҳолати мазкур сухан дар бораи донишҳои техникӣ, ҳуҷҷатҳои техникӣ, дастурамалҳо оид ба танзими ҷараёни тайёр кардан ва истифодаи маҳсулот ва ғ. меравад.

Намуди дигари иттилооти дорои сирри махфӣ сирри касбӣ мебошад. Сарчашмаҳои ба танзимдарории сирри касбӣ гуногун буда, намудҳои гуногуни фаъолият, аз ҷумла суғурта, тиб [13], сирри адвакатӣ [14], сирри аудитӣ [15], сирри натариалӣ [16] ва ғ. дар бар мегирад. Таҳлилӣ қонунгузорӣ нишон медиҳад, сирри касбӣ иттилоотӣ пинҳоние мебошад, ки ба шахс танҳо бо тавассути иҷрои уҳдадориҳои касбӣ аз ваколатдоркунандаи иттилоот маълум гардида ва маълумотҳои мазкур сирри давлатӣ намебошанд.

Субъекти муносибатҳои ҳуқуқӣ оид ба гирифтан, нигоҳ, доранда ва истифодабарандагони сирри касбӣ мебошанд. Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки маълумотро ба дигар шахс бовар мекунонанд, ваколатдиҳандаи сир мебошанд.

Ба дорандагони сирри касбӣ адвакатҳо, судҳои ҳакамӣ, судҳои арбитражӣ, натариусҳо, аудитерҳо, нашриётҳои воситаҳо ахбори омма ва ғ. ки фаъолиятро ҳангоми истифодаи сирри касбӣ амалӣ менамоянд, дохил мешаванд.

Истифодабарандагони (дорандагони) сирри касбӣ шахсоне (воқеӣ, ҳуқуқӣ) шуда метавонанд, ки ба онҳо маълумотҳо қонунӣ пешниҳод карда шудааст.

Дорандагони сирри касбӣ барои фош намудани сирри касбӣ ҷавобгариро ба зимма доранд. Масалан, адвакатҳо уҳдадоранд, ки маълумоти сирри касбиро, ки ба онҳо ваколатдиҳанда вобаста ба расонидани ёрии ҳуқуқӣ бовар кардааст фош накунанд (қ. 1 м. 10 Қонун 18 майи соли 2015 “Дар бораи адвокатура ва фаъолияти адвакатӣ” [17]). Дар ҳолати вайрон кардани ҳуқуқӣ ваколатдҳанда вай метавонад манфиатҳои худро бо тартиби маъмурӣ ва судӣ ҳимоя намоянд.

Сирри бонкӣ низ ба категорияи сирри махфӣ дохил мешавад. Гардиши иттилоот дар соҳаи бонкӣ дар байни субъектҳои фаъолияти бонкӣ, ҳангоми анҷом додани амалиётҳо ва аҳдҳои бонкӣ, инчунин дар дигар ҳолатҳои пешбини намудаи қонунгузорӣ анҷом дода мешавад. Барои ҳамин ҳам дорандаи сирри бонкӣ Бонкӣ миллии ҶТ ва ташкилотҳои кредитӣ (қарзӣ) мебошанд. Маълумот дар бораи фаъолият ва ҳолати молиявии муштарӣ, ки ба ташкилоти қарзӣ ҳангоми хизматрасонӣ ва муносибат бо муштарӣ ё бо шахси сеюм маълум шудааст ва ошкор кардани он мумкин аст ба муштарӣ зиёни моддӣ ё маънавӣ расонад, сирри бонкӣ мебошад. Тибқи моддаи 48 Қонуни ҶТ аз 19 майи соли 2009 “ Дар бораи фаъолияти бонкӣ” [18] маълумоти зерин сирри бонкӣ дониста мешавад:

1) дар бораи мавҷудияти суратҳисобҳои бонкӣ, соҳибони онҳо, дар бораи маблағҳои пулии дар онҳо мавҷуда ва амалиёти бо ин суратҳисобҳо иҷрошавандаи муштариён;

2) дар бораи интиқоли маблағҳои пулӣ аз тарафи шахсони воқеӣ бе кушодани суратҳисоб ва дар бораи фиристонандагони (гирандагони) онҳо;

3) дар бораи маблағҳои пулӣ ва ашёи қимматбаҳои муштарӣ, ки дар ташкилоти қарзӣ нигоҳ дошта мешаванд.

Маълумоте, ки ба сирри бонкӣ мансуб мебошад, танҳо ба соҳиби суратҳисоби бонкӣ ва соҳиби ашёи қимматбаҳо ё намояндаи онҳо; ба фиристонандагон ва гирандагони интиқолҳои пулӣ; ба Бонки миллии Тоҷикистон; ба палатаи ҳисобот вобаста ба аудити муштарии ташкилоти қарзӣ дар қисми хизматрасонии маблағҳои буҷети давлатӣ, фондҳои давлатӣ ва қарзи давлатӣ; дар асоси қарори (таъинотӣ) суд (судя) ба судҳо; вобаста ба ҳуҷҷатӣ иҷро ба иҷрочии суд дар асоси қарори иҷрочии суд**;** дар асоси қарори (таъиноти) суд (судя) ба мақомоти таҳқиқ ва тафтишоти пешакӣ аз рӯи парвандаҳои ҷиноятӣ нисбат ба муштариёни ташкилотҳои қарзӣ: ба мақомоти андоз аз рӯи масъалаҳои пардохти андози шахсони ҳуқуқӣ ва бюрои қарз дода мешавад (м. 48 Қонун).Додани иттилоот тибқи талаботи қонунгузории амалкунанда анҷом дода мешавад.

Адабиёт

1. Рахимов М. З. Конечный результат предпринимательской деятельности: теория и правовое регулирование. -Душанбе: “ Деваштич”, 2007. – с. 198-201.

2. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2002, №4, қ. 2, мод. 320; с. 2012, №7, мод. 698; Қонуни ҶТ аз 27.11.2014 с., № 1164.

3. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2008, №6, мод.469.

4. Раҳимзода М. З. Проблемаҳои мубрами ҳуқуқи соҳибкорӣ. Душанбе, 2019. -С.301.

5. Гаюров Ш. К. Свобода информации и личное информационное право граждан: теория и практика: монография. –Москва,2009.-с.79-80.

6. Меликов У. А. Проблемы правового режима объектов гражданских прав в интернете. -Душанбе, 2018.-с. 205

7. Дзорцов В. А. Понятие исключительного право. \\Юридический мир. 2000. №4.-С 4-5; Лапач В. А. Система объектов гражданских прав.-Санкт-Петербург, 2002. –С 473-474.

8. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2002, №4, қ.1, мод.308; с.2005, №12, мод.637; с.2012, №12, қ.1, мод.1002; с. 2013, № 7, мод. 523; ҚҶТ аз 31.12.2014, № 1174.

9. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2007, № 6, моддаи 532; №7, мод. 682, мод. 560; с. 2011, №3, мод. 166.

10. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2014, №7, қ. 1, мод. 392; Қонуни ҶТ аз 18.03.2015 с., № 1185.

11. Эзоҳ.:Истифодаи ибораи “сир” дар матни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо намудҳои ҳамроҳкурдашудаи “тиҷоратӣ”, “хизматӣ”, “бонкӣ”, “аудитӣ”, “тиббӣ” ва ғайра ҳамчун синоними маълумотҳое, истифода бурда мешавад, ки номаълуманд ё ин ки бояд барои шахсони сеюм номаълум бошанд.

12. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2008, № 6, мод. 461.

13. Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2017 \Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2017, № 5, қ. 1, мод. 270.

14. Қонуни ҶТ „Дар бораи адвакатура ва фаъолияти адвакатӣ“ аз 18 марти соли 2015\Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2015, № 3, мод. 204; №11, мод. 958; с. 2016, №5, мод. 362; Қонуни ҶТ аз 24.02.2017 с., №1391.

15. Қонуни ҶТ „Дар бораи фаъолияти аудиторӣ“ аз 22 июли соли 2013. \Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2013, №7, мод.521; Қонуни ҶТ аз 26.07.2014 с., № 114.

16. Қонуни ҶТ „ Дар бораи нотариати давлатӣ“ аз 16 апрели соли 2012.\ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2012, №4, мод. 260; с. 2013, №6, мод. 408; Қонуни ҶТ аз 30.05.2017 с., №1438.

17. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2015, № 3, мод. 204; №11, мод. 958; с. 2016, №5, мод. 362; Қонуни ҶТ аз 24.02.2017 с., №1391.

18. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2009, №5, мод. 331; с. 2010, №7, мод. 555; с. 2011, №12, мод. 846; с. 2013, №11, мод. 786; с. 2014, №11, мод. 663.

СОҲИБОВ МУҲАММАДҶОН МАҲМАДАЛИЕВИЧ,

дотсенти кафедраи ҳуқуқи граждании факултети ҳуқуқшиносии ДМТ,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
шаҳри Душанбе, 734025, хиёбони Рӯдакӣ 17.
Тел: 904 41 50 50, E-mail: sohibov_m.1990@mail.ru

РАҲИМОВ ДИЛОВАР ҚОСИМОВИЧ,

ассистенти кафедраи ҳуқуқ ва ҳуқуқшиносии муқоисавии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, 734003 кӯчаи Саид Носир 33,
тел: (93) 853 83 96. E-mail: rakhimov dilovar@list.ru

УНСУРҲОИ ШАРТНОМАИ ИҶОРАИ БИНО ВА ИНШООТ

Аннотатсия

Дар мақола унсурҳои асосии шартномаи иҷораи бинову иншоот ҳамчун яке аз намуди ҷудогонаи шартномаи иҷора таҳлил гардидааст. Дар он мафҳум, вижагиҳо ва дигар ҷанбаи унсурҳои асосии шартнмаи мазкур баррасӣ гардидааст. Қайд гардидааст, ки яке аз мақсадҳои таҳлил намудани унсурҳои шартномаи мазкур ин дуруст ба роҳ мондани муносибатҳои иҷоравӣ аст.

Калидвожаҳо: *бино, иншоот, шартнома, унсур, тарафҳо, предмет, шакл, муҳлат, нарх, мазмун, ҳуқуқ, уҳдадорӣ*

СОХИБОВ МУХАММАДДЖОН МАХМАДАЛИЕВИЧ,

доцент кафедры гражданского права юридического факультета ТНУ,
кандидат юридических наук,
г. Душанбе, 734025, проспект Рудаки 17,
Тел: 904 41 50 50, E-mail: sohibov_m.1990@mail.ru

РАХИМОВ ДИЛОВАР КАСИМОВИЧ,

ассистент кафедры сравнительного права и правоведения
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, Душанбе, 734003, Саид Носир 33,
тел: (93) 853 83 96. E-mail: rakhimov dilovar@list.ru

Элементы договора аренды зданий и сооружений

Аннотация

В статье анализируются основные элементы договора аренды зданий и сооружений как одного из отдельных видов договора аренды. В ней рассматриваются концепция, особенности и другие аспекты основных элементов этого соглашения. Было отмечено, что одной из целей анализа элементов этого соглашения является установление надлежащих арендных отношений.

Ключевые слова: *здания, сооружения, договора, аренда, элементы, стороны, предмет, форма, срок, цена, содержание, право, обязательство.*

SOHIBOV MUHAMMADJON MAHMADALIEVICH,

Associate Professor of the Civil Law Department, Faculty of Law,
Tajik National University,
Candidate in Law,
Dushanbe, 734025, 17, Rudaki Avenue
Phone: 904415050. E-mail: sohibov_m.1990@mail.ru

RAKHIMOV DILOVAR QOSIMOVICH,

assistant of the Department of Comparative Law and Jurisprudence
of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan,
Dushanbe, 734003, 33, Said Nosir
Phone: (93) 853 83 96. E-mail: rakhimovdilovar@list.ru

Elements of building and construction lease contract

Annotation

The article analysed main elements of building and construction lease contract as one type of lease contract. It considers concept, features and other aspects of main elements of this agreement. There was note that one of the purposes of analyzing that agreement's elements is to establish proper leasing relations.

Keywords: *buildings, structures, contracts, lease, elements, parties, subject, form, term, price, content, law, obligation.*

Унсурҳои шартномаи иҷораи бино ва иншоотро тарафҳо, предмет, шакл, муҳлат, нарх ва ҳуқуқ ва уҳдадориҳои тарафҳо ташкил медиҳад.

Тарафҳои шартномаи иҷораи бино ва иншоот – иҷорагир ва иҷорадеҳ мебошанд. Таҳқиқи шартномаи иҷораи бино ва иншоот бидуни муайян сохтани вазъи ҳуқуқии тарафҳои ин шартнома аз имкон берун аст. Зеро яке аз унсурҳои асосии шартномаи мазкурро вазъи ҳуқуқии тарафҳо ташкил медиҳад. Аз ин рӯ, муайян намудани вазъи ҳуқуқии тарафҳо дар шартномаи иҷораи бино ва иншоот яке аз масъалаҳои муҳим ба ҳисоб меравад. Аз рӯйи қоидаҳои умумӣ ба сифати субъектони шартномаҳои ҳуқуқи гражданӣ (шаҳрвандон, шахсони ҳуқуқӣ ва давлат) баромад карда метавонанд. Шартномаи иҷораи бино ва иншоот, ки яке аз намудҳои ҷудогонаи шартномаи иҷора ба шумор рафта, як нуктаро бояд қайд кард, ки ба сифати тарафҳои шартномаи мазкур бояд субъектоне баромад намоянд, ки соҳибмулки объекти шартнома бошад. Инчунин, ба сифати тарафи шартнома субъектоне, ки аз тарафи

қонун ва ё молик барои ба иҷора додани бино ва иншоот ваколатдор карда шудаанд, баромад мекунанд. Муҳаққиқ Ф.С. Сулаймонов қайд менамояд, ки ҳеҷ гоҳ шахсе, ки дар асоси ваколатнома баромад менамояд, ба сифати тарафи мустақили шартномаи иҷора баромад карда наметавонад» [1, с. 73].

Андешаи Ф.С. Сулаймонов то андозае қобили қабул аст, аммо тибқи муқаррароти қ. 1, м. 627 КГ ҶТ ҳуқуқи ба кироя (иҷора) додани амвол ба молики он тааллуқ дорад, дар қ. 2, моддаи мазкур муқаррар гардидааст, ки ҳамчунин ашхосе, ки аз тарафи қонун ё молик барои ба кироя (иҷора) додани амвол ваколатдор карда шудаанд, метавонанд кироядеҳ бошанд [3]. Аз меъёрҳои мазкур бармеояд, ки на ҳамаи ваколатҳое, ки аз тарафи соҳибмулк барои ба иҷора додани молу мулки ғайриманқул ба шахсе дода мешавад, ҳамчун тарафи мустақили шартнома баромад кардани онҳоро инкор карда лозим аст. Дар чунин ҳолат мо бояд аввал шартҳои ваколатномаро таҳлил кунем. Агар дар шартҳои ваколатнома оид ба муҳлати муайян аз номи соҳибмулк ба муносибатҳои иҷоравӣ ворид гардидани вакил қайд шуда бошад, вакил то ба охир расидани муҳлати ваколат ҳуқуқ ва уҳдадориҳое, ки бар зимма дорад иҷро менамояд.

Ҳамин тариқ, иҷорадеҳ гуфта, шахсеро меноманд, ки ҳуқуқи ба кироя (иҷора) додани амвол ба ӯ тааллуқ дорад. Ҳамчунин ашхосе, ки аз тарафи қонун ё молик барои ба кироя (иҷора) додани амвол ваколатдор карда шудаанд, метавонанд иҷорадеҳ бошанд. Иҷорагиранда бошад, шахсе ба ҳисоб меравад, ки хоҳишманди ба кироя (иҷора) гирифтани мавриди шартнома яъне бино ва иншоот мебошад.

Мавриди шартнома иҷораи бино ва иншоот – мустақилияти ҳама гуна шартномаҳо дар ҳуқуқи гражданӣ, пеш аз ҳама, аз мавриди он вобаста аст. Илова бар ин, мавриди шартнома ифодагари мустақилияти он аст. Бинобар ин, муқаррар гардидани мавриди шартнома дар ин соҳа басо муҳим мебошад. Барои муайян намудани мустақилияти шартномаи иҷораи бино ва иншоот, ки ҳамчун як навъи вижаи шартномаи ҳуқуқи гражданӣ ба ҳисоб меравад, муайян намудани мавриди он зарур ва ногузир аст. Барои басташуда эътироф намудани шартномаҳои ҳуқуқи гражданӣ бояд созиши зарурӣ байни тарафҳо оид ба шартҳои муҳим вуҷуд дошта бошад. Ба сифати яке аз шартҳои муҳимми ҳамаи шартномаҳо мувофиқи қ. 1, м. 464 КГ ҶТ [10] мавриди шартнома баромад менамояд. Мафҳум ва шарҳу тафсири қонунии мавриди шартнома то ҳол вуҷуд надорад, аммо дар назария зери ин мафҳум одатан он чизе фаҳмида мешавад, ки сабаби бастани шартнома мегардад.

А.Н. Обиденнов мавриди шартнома гуфта, мавҷудоти воқеии олами моддиро мефаҳмад, ки бевосита ба рафти иҷрои шартнома дахл доранд ва дар натиҷаи бастани шартнома инфиродӣ мегарданд. Бидуни муайян кардани он ки мавриди шартномаро чӣ ташкил медиҳад, ягон шартномаро бастан мумкин нест [11,333]. Шартнома то замоне басташуда эътироф намешавад, ки агар тарафҳо оид ба яке аз шартҳои муҳим ба созиш наомада бошанд. Мавриди шартнома он муносибатҳои асосии тарафҳо мебошад, ки тибқи шартномаи мазкур ба танзим даровярда шуда, баҳри ноил шудан ба он, тарафҳо ба ин муносибати шартномавӣ дохил мешаванд [1, 298]. Ба назари мо мавриди шартнома бо объекти он ягона буда, ин ду падида бояд як чиз фаҳмида шаванд. Ин ҳолат аз мазмуни қонунгузории гражданӣ бармеояд. Чунончи, м. 626 КГ ҶТ [12] «объектҳои иҷора» ном дорад, на мавриди иҷора. Аммо дар дигар намуди шартномаҳо ҳамин гуна масъала «мавзӯи

шартнома» номгузорӣ шудааст, на объекти шартнома. Масалан, м. 798 КГ ҶТ «мавзӯи шартномаи хизматрасонии пулакӣ» ном дорад. Ҳол он ки дар ҳар ду ҳолат сухан дар бораи як унсури шартнома меравад, яъне, маврид ё объекти шартнома. Аз ин ҷо хулоса баровардан мумкин аст, ки қонунгузории граждании дар зери мафҳуми объекти шартнома ва мавриди шартнома як чизро мефаҳмад.

Ба сифати мавриди ин намуди шартнома бино ва иншоот баромад менамояд, ки ба гурӯҳи молу мулки ғайриманқул дохил шуда, бевосита бо замин робитаи наздик доранд. Бино ва иншооти объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ оид ба иҷора, ки танзими махсусро дар КГ доро мебошанд, дар робитаи ногусастанӣ доштанашон бо замин ва ғайриимкон будани ҷойивазкунии онҳо бидуни расонидани зарар ба таъиноташон ҳамчун объектҳои ғайриманқул тавсиф мегарданд. Вобаста ба ҳамин ҳолат, Н.А. Сиродоев қайд менамояд: «Дар ҳақиқат аз нуқтаи назари ҳуқуқӣ амволи ғайриманқул дар як қитъаи замин аз миён рафта ва дар қитъаи замини дигар ба вуҷуд меояд. Ҳангоми бақайдгирии давлатии ҳуқуқ ба амволи ғайриманқул ин ҳолатҳоро нодида гирифтан номумкин аст, чунки ҳама гуна амволи ғайриманқул ба ягон тарз ба қитъаи замини мушаххасе на балки ба замин дар умум пайастагӣ доранд. Қитъаҳои замин худ ба худ ба шумори иҷораи объектҳои ғайриманқул дохил мегарданд, ҳарчанд дар бораи амволи ғайрманқул ба таври алоҳида муносибат намоем. Ҳама гуна чизе, ки ба замин робитаи наздик доранд ба замин ба маънои умум дохил мешаванд, на ба қитъаи мушаххаси он» [6, 91].

Дар адабиёти ҳуқуқии замони муосир оид ба муайян намудани мафҳуми «бино» ва «иншоот», инчунин муайян намудани асосҳои фарқкунандаи онҳо кӯшишҳои зиёд ба харҷ дода шудаанд. Масалан, тибқи андешаи В.Н. Литовкин «бино ва иншоот вобаста ба беҳаракатӣ, пайвастагии устувор бо қитъаи муайяни замине, ки дар он бунёд гардидаанд, аз рӯйи сохтор ва ба мӯҳлати тӯлонии истифодабарӣ бунёд гардидан, ҳар яке аз онҳо дар алоҳидагӣ арзиши бадеӣ доранд ва барои ҳамин аз рӯйи арзиши гарон доштан, махсусан ёдгориҳои таърихӣ, фарҳангӣ, меъморӣ, ки ҳамчун объектҳои беҳамто эътироф гардида, ба нарх ва арзиши онҳо таъсири мустақилона худи онҳо ва ҷойи қарордошти қитъаи замини дар зери бино ва иншоот буда, таъсир мерасонад, аз якдигар фарқ мекунанд» [4, 220].

Ба андешаи мо то ҳол оид ба тафовути байни мафҳумҳои «бино» ва «иншоот» дар замони муосир КГ ҶТ ҷавоб намедиҳад. Вале, аз маънии ба таври умумӣ истифодашавандаи ин ду калима ба хулосае омадан мумкин аст, ки бино барои иқомати доимии одамон бо мақсади истиқомат ё фаъолияти корӣ дар он муқаррар гардидааст ва иншоот бошад, танҳо барои мақсадҳои техникӣ хизмат намуда, одамон дар онҳо муваққатӣ қарор мегиранд.

Шакли шартномаи иҷораи бино ва иншоот – тибқи муқаррароти қ. 2, м. 466 КГ ҶТ ин намуди шартнома дар шакли хаттӣ бо роҳи тартиб додани як ҳуҷҷати аз ҷониби тарафҳо имзошуда баста мешавад. Ҳаминро бояд қайд намуд, ки аз сабаби он, ки бино ва иншоот ҳамчун ашёи ғайриманқул баромад менамояд, пас дар ин ҳолат шартномаи мазкур бояд ба қайди давлатӣ гирифта шавад, ин меъёр дар қ. 2, м. 628 КГ ҶТ ба таври дахлдор танзим шудааст [3].

КГ ҶТ тасдиқи нотариалии шартномаи иҷораи бино ё иншоотро талаб намекунад, вале чун ҳама гуна шартномаҳои дигари вобаста ба амволи ғайриманқул, ба истисноли ҳолатҳои муқаррарнамудаи қонун масалан, Н.А, Сиродоев менависад, ки: «Иваз кардани тасдиқи

нотариалӣ ба бақайдгирии шартномаҳо бечунучаро наметавонад дастгирӣ карда шавад. Ба сабаби он, ки бақайдгирии шартнома нисбат ба тасдиқи нотариалӣ мушкилтар мебошад ва аз функсияи машваратӣ, ки аз ҷониби нотариус амалӣ карда мешавад, холӣ мебошад. Ин ҳолат зарурати ҷалб намудани адвокатҳоро барои тартиб додани шартнома ба вуҷуд меорад. Андозаи муқарраргардидаи пардохт барои бақайдгирии ҳуқуқ ба амволи ғайриманқул ва шартнома бо он бениҳоят беинсофона мебошад, вале ҳеҷ чиз садди роҳи коҳиш додани андозаи боҷи давлатӣ барои тасдиқи нотариалии шартнома намешавад» [6, 28].

Дар натиҷаи гуфтаҳои боло ба хулосае омадан мумкин аст, ки ҷорӣ намудани тасдиқи ҳатмии нотариалии шартномаҳо вобаста ба амволи ғайриманқул ба таври пурра танҳо манфиатҳои як гурӯҳи, ин ҳам бошад нотариусҳоро пуштибонӣ менамояд. Ин хулоса, пеш аз ҳама, ба шартномаҳои иҷораи бино ва иншоот дахл дорад. Ин гуна иштирокчиёни шартномаҳои зикргардида, аксаран корхонаҳои тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратӣ, мақомоти ҳокимиятӣ ва худидоракунии маҳаллӣ мебошанд, ки тасдиқи ҳатмии нотариалии шартномаи бино ва иншоот барои онҳо хароҷоти иловагии вақт ва хароҷотҳои дигари моддиро ба бор меорад.

Муҳлати шартномаи иҷораи бино ва иншоот – ин намуди шартнома ба муддати на камтар аз як сол баста мешавад, бояд ба қайди давлатӣ гирифта шавад ва аз лаҳзаи бақайдгирӣ басташуда дониста мешавад. КГ ҶТ низ чунин шарти муҳлатнок будани шартномаи иҷораи бино ва иншоотро дар қ. 1, м. 629 мустаҳкам кардааст. Аз табиати ҳуқуқии шартномаи мазкур низ бар меояд, ки шартномаи иҷораи бино ва иншоот ҳамеша муҳлатнок мебошад, зеро объекти кироя барои соҳибӣ ва истифодабарии муваққатии кироягир дода мшавад. Тибқи муқаррароти м. 12 Қонуни ҶТ «Дар бораи иҷора» муҳлати шартномаҳои кироя (иҷора), вобаста ба объект, ба ду намуд ҷудо карда шудааст: то 5 сол ва беш аз 5 сол [5]. Аммо муқаррароти қонуни мазкур дар асоси талаботи м. 2 КГ ҶТ амал карда наметавонад, зеро он моҳиятан мухолифи муқаррароти м. 629 КГ ҶТ мебошад. Аз ин лиҳоз пешниҳод карда мешавад, ки дар ин ё он меъёри Қонуни ҶТ «Дар бораи иҷора» шартномаҳое, ки объектҳояшонро ашёҳои ғайриманқул ташкил медиҳанд, махсусан бино ва иншоот муҳлати муайян ишора карда шавад, ки мутобиқ ба талаботи меъёрҳои КГ ҶТ бошанд.

Нархи шартномаи иҷораи бино ва иншоот – Шартномаи кироя (иҷора) музднок аст, зеро иҷорадеҳ барои иҷрои уҳдадориҳои худ оид ба супоридани молу мулк ба соҳибӣ ва истифодаи иҷорагир, бояд охирин пешниҳодро дар намуди пардохтани маблағи иҷора гирад [9]. Пардохти иҷора дар шартномаи мазкур ҳамчун яке аз шартҳои муҳимми шартнома на танҳо пардохт барои истифодабарии қитъаи заминҳои таъиноти кишоварзӣ, балки пардохтҳои (хароҷоти) дигарро ҳам, ки метавонанд дар натиҷаи бастани шартнома ба миён меоянд (масалан, барои беҳгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ) дар бар мегирад. Ба ғайр аз ин, пардохти мазкур метавонад фарогири пардохтҳое бошад, ки иҷорагир бояд ба шахсони сеюм супорад. Пардохти иҷораи дар шартнома зикршуда ниҳоӣ нест ва онро тағйир додан мумкин аст.

Шакли пардохт нақдӣ ё ғайринақдӣ шуда метавонад. Иҷорапулии шартномаи бино ва иншоот, чун қоида, дар асоси шароити бозорӣ муайян карда мешавад. Ба андешаи Г.С. Харрисон ишора ба он мекунад, ки дар бозори молу мулки ғайриманқул баҳодиҳии молу мулки ғайриманқулро мутахассисони касбӣ анҷом медиҳанд [8,144]. Ба андешаи Е.М.

Перстева иҷорапулӣ муздест, ки иҷорадеҳ барои молу мулки ба истифодаи муваққатӣ додааш меситонад [7,12]. Ба унсурҳои иҷорапулӣ инҳо дохил мешаванд: таркиби пардохтҳо; андозаи пардохтҳо; усулҳои ҳисоббаробаркунӣ. Ба андешаи Е.М. Перстева ҳамаи ин унсурҳои иҷорапулӣ бояд дар асоси усули бозгардонӣ, фоидаоварӣ ва имтиёзнокӣ бунёд шаванд [7,12].

Тибқи муқаррароти қ. 1, м. 675 КГ ҶТ дар шартномаи иҷораи бино ё иншоот бояд андозаи музди иҷора пешбинӣ карда шавад. Дар сурати мавҷуд набудани шартҳои дар шакли хаттӣ мувофиқанамудаи тарафҳо дар бораи андозаи музди иҷора, шартномаи иҷораи бино ё иншоот басташуда ба ҳисоб намеравад. Дар ин сурат қоидаҳои муайян кардани нарх, ки дар қ. 3, м. 456 КГ ҶТ пешбинӣ шудаанд, татбиқ намегарданд [3]. Аз муқаррароти меъёри мазкур бармеояд, ки андозаи иҷорапулӣ шарти ҳатмии шартномаи иҷораи бино ва иншоот ба ҳисоб меравад.

Тартиб ва муҳлати пардохти иҷорапулӣ дар шартнома бояд муайян карда шавад. Дар мавридҳое, ки агар дар шартнома муҳлати пардохти иҷорапулӣ муайян нашуда бошад, чунин ҳисобида мешавад, ки тартиб, шартҳо ва муҳлатҳое, ки маъмулан ҳангоми иҷораи бино ва иншоот ҳаммонанд ва дар ҳолатҳои муқоисашаванда истифода мегарданд, муқаррар карда мешаванд. Андозаи иҷорапулии бино ва иншооти истифодашаванда бо созиши тарафҳо дар муҳлатҳои дар шартнома пешбинигардида, аммо на бештар аз як бор дар сол таѓйир дода шаванд.

Ҳуқуқ ва уҳдадориҳои тарафҳои шартномаи иҷораи бино ва иншоот – дақиқ муайян намудани ҳуқуқу уҳдадории тарафҳои шартномаи иҷораи бино ва иншоот яке аз масъалаҳои муҳим дар танзими ҳуқуқи граждани аст. Мушкилоти дақиқ муайян кардани ҳуқуқу уҳдадории тарафҳо на танҳо дар шартномаи мазкур, балки дар тамоми шартномаҳои ҳуқуқи гражданӣ ба назар мерасад. Дар асоси иҷора истифода намудани объект тақозо мекунад, ки тарафҳои шартнома соҳиби ҳуқуқу уҳдадориҳои муайян бошанд ва ин ҳуқуқу уҳдадориҳо ё дар қонун ва ё бевосита дар шартнома бояд муқаррар карда шаванд.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ, баъзан ҳуқуқу уҳдадории тарафҳои шартнома бо ибораи «мазмуни шартнома» ифода карда мешавад. Аммо дар адабиёти илмӣ ибораҳои мазкур ба таври гуногун арзёбӣ гардидаанд. Чунончи О.А. Красавчиков мазмуни шартномаро таҳлил намуда, менависад: «Мазмуни шартнома шартҳои он, ҳуқуқ ва уҳдадории тарафҳо ва бандҳои ташкилкунандаи матни шартномаро фаро мегирад» [13, 276-277].

Шартномаи иҷораи бино ва иншоот, ки ба ҳайси шартномаҳои дутарафа баромад намуда, ҳар ду тарафи он дорои ҳам ҳуқуқ ва ҳам уҳдадорӣ мебошанд. Бо вижагиҳои муайян, ки танзими махсусро талаб менамояд, иҷрои шартномаи иҷораи бино ва иншоот низ фарқ карда мешавад. Супоридани объекти зикргардидаи ѓайриманқул аз ҷониби иҷорадиҳанда ва қабул намудани он аз ҷониби иҷорагиранда бояд бо санади махсуси супоридан ё ҳуҷҷати дигар, ки аз ҷониби тарафҳо имзо гузошта шудааст, ба расмият дароварда шавад (б. 1, м. 630 КГ) [3].

То ба таври воқеӣ супоридани бино ва иншооти ба иҷорадодашуда ба иҷорагир ва имзо гузоштани тарафҳо дар санади супоридан ё ҳуҷҷати дигари дахлдор шартномаи иҷора иҷрогардида ҳисобида намешавад. Дар баробари ин аз супоридан (ё қабул намудан)-и ашёи дахлдор ё аз имзо гузоштан дар санади супоридан ё ҳуҷҷати дигар даст кашидани яке аз

тарафҳо, ҳамчун ҳолати даст кашидан аз иҷрои шартномаи иҷораи бино (иншоот) пазируфта мешавад.

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки иҷорадеҳ уҳдадор мебошад, ки баъди бастани шартнома, мутобиқи тартиби дар он муқаррар кардашуда, объекти шартномаеро ки бино ва иншоот мебошад, ба иҷорагир пешниҳод намояд. Инчунин, иҷорадеҳ бо объекти дахлдор ба иҷорагир тамоми лавозимот ва ҳуҷҷатҳои марбут ба онро пешниҳод менамояд, ба шарте, ки агар дар шартнома ягон тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад. Ҳуқуқи асосии иҷорадеҳ ин талаб намудани пардохти иҷорапулӣ мебошад, ки тартиби он дар қонун (КГ) ва шартномаи иҷораи бино ва иншоот, ки аз ҷониби тарафҳо муайян карда мешаванд.

Чунон, ки мо дар боло ишора намудем, шартномаи иҷораи бино ва иншоот табиати музднокро доро мебошад, пас ҳамеша дар шартномаи мазкур уҳдадории асосии иҷорагир ин пардохт намудани маблағи иҷора мутобиқи тартиботе, ки дар шартнома ва қонун дарҷ карда шудааст, мебошад. Қонун ба тарафҳо имконият додааст, ки маблағи иҷораро на танҳо ба таври пулӣ, балки бо мувофиқаи тарафҳо (нақдӣ ва ғайринақдӣ), якбора, давра ба давра, аммо бо тарзҳои дигар низ пардохт карда шавад. Ҳуқуқи асосии иҷорагир ин ҳама вақт талаб намудани пешниҳоди мавриди шартнома буда ва чунин пешниҳод бояд ба талаботҳои қонун ва худи шартномаи мазкур басташуда сурат мегирад [2, 72-74].

Ҳамин тариқ, шартномаи иҷораи бинову иншоот яке аз шартномаҳои классикӣ дар шароити имрӯза ба ҳисоб рафта, яке аз роҳҳои дуруст истифода бурдани шартномаи мазкур, пеш аз ҳама, муайян намудани унсурҳои асосии он мувофиқи мақсад мебошад. Ҳар як шахс имкон пайдо мекунад, ки аз чунин воситаҳои ҳуқуқи гражданӣ ва хусусиятҳои манфиатноки шартномаи мазкур огоҳ гарданд.

Адабиётҳо:

1. Ҳуқуқи граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ. Қисми дуюм / Муҳаррирони масъул Ғаюров Ш.К. ва Сулаймонов Ф.С. – Душанбе, Эр-граф, 2014. – 424 с.

2. Ҳуқуқи гражданӣ: қисми 2 / Зери таҳрири Маҳмудов М.А. – Душанбе: Эр-граф, 2007. – 508 с.

3. Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (қ. 1, 2 ва 3). – Душанбе: Матн, 2011. – 1032 с..

4. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга вторая: Договоры о передаче имущества. – М.: «Статут», 2003. – 800 с.

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иҷора” декабри соли 1990.

6. Карамышева О.В., Герасимова Е.Л. Некоторые правовые аспекты создания и ведения Государственного земельного кадастра Российской Федерации в условиях рынка // Государство и право. – 1998 – № 3. – С. 28–37.

7. Перцева Е.М. Финансово-правовое регулирование возврата излишне уплаченной арендной платы при аренде государственного (муниципального) имущества // Правовые вопросы строительства. – 2008. – № 1. – С. 12.

8. Харрисон Г.С. Оценка недвижимости. – М.: 1994. – С. 144.

9. Соҳибов М.М. Проблемаҳои танзими ҳуқуқи граждании иҷораи қитъаи заминҳои таъиноти кишоварзӣ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон: автореферат. дис. ... номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе: ЭР-граф, 2019. – 33 с.

10. Кодекси граждании ҶТ қисми I аз 30 июни соли 1999. – № 803 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: http://www.adlia.tj (санаи муроҷиат: 13.02.2018).

11. Ҳуқуқи гражданӣ: қисми I / Зери таҳрири Маҳмудов М.А. – Душанбе: ЭР-граф, 2007. – С. 333.

12. Кодекси гарждании ҶТ қисми II аз 11 декабри соли 1999. – № 885 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: http://www.adlia.tj (санаи муроҷиат: 13.02.2018).

13. Красавчиков О.Л. Категории науки гражданского права. Избранные труды: В 2 т. – М., 2005. Т. 2. – С. 276–277.

ҲАЙДАРӢ САБОҲАТ САИД,

мудири кафедраи идоракунии захираҳои инсонии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
номзади илмҳои фалсафа
734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33,
тел: 985-13-07-63.

ОДОБИ РОҲБАРӢ ВА ИДОРАКУНӢ АЗ НИГОҲИ АБДУРАҲМОНИ ҶОМӢ

Аннотатсия

Дар мақолаи мазкур ақидаҳои Абдураҳмони Ҷомӣ оид ба одоби роҳбарӣ ва идоракунӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Аз ҷумла дар мақола қайд гардидааст, ки афкори мутафаккири бузург оид ба ахлоқи роҳбарӣ ва идоракунӣ дар замони мо низ арзиши худро гум накардаанд. Ба андешаи муаллиф Абдураҳмони Ҷомӣ асоси баланд гардидани этикаи идоракунӣ ва роҳбариро дар тарбияи инсон мебинад.

Вожаҳои калидӣ: *идоракунӣ, роҳбарӣ, нафс, ахлоқ, фазилат, разолат, ақл, адолат, некӣ, бадӣ.*

ХАЙДАРИ САБОХАТ САИД,

заведующая кафедрой управления человеческими ресурсами
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, кандидат философских наук,
734003, Душанбе, ул. Саид Носира 33, тел.: 985-13-07-63.

Этика руководства и управления с точки зрения Абдурахмона Джами

Аннотация

В статье анализируются взгляды Абдурахмона Джами на этику руководства и управления. В статье подчеркивается, что идеи великого мыслителя об этике управления и руководства в наше время не потеряли свою ценность. По мнению автора, основой этики управления и руководства Джами является воспитание человека

Ключевые слова: *управление, руководство, душа, этика, достоинство, подлость, разум, справедливость, добро, зло.*

HAIDARI SABOHAT SAID,

Head of Human Resource Management Department
of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan,
Candidate of Philosophy,
734003, Dushanbe, 33, Said Nosir str., Tajikistan;
Phone: 98-513-07-63.

Ethics of governance and administration from the point of view of Abdurrahman Jami

Annotation

The article analyzes the Abdurrahman Jami's opinion on ethics of governance and administration. The article emphasizes, that nowadays the ideas of great thinker about ethics of governance and administration have not lost their value.

According to the author, ethics of governance and administration is based on human education

Key words: *administration, governance, soul, ethics, dignity, villainy, mind, justice, good, evil.*

Ба ақидаи адиб,олим ва орифи бузурги машриқзамин Абдураҳмони Ҷомӣ бомаърифатӣ, хирадмандӣ, донишмандӣ ва серкӯшишу боғайрат будан барои роҳбар ва сарвар дар раванди роҳбарӣ ва сарварӣ комёбии беҳтарин ба ҳисоб меравад.Ва дар ин раванд ӯ беҳтарин комёбӣ илмро медонад ва амалдорони идоракунандаро ба омӯхтани илм даъват намуда чунин мегӯяд:

Ҳар амал дорад ба илме эҳтиёҷ,
Кӯшиш аз дониш ҳаме гирад ривоҷ. [1, 230]

ё ки

Тоҷи сари ҷумла ҳунарҳост илм,
Қулфкушои ҳама дарҳост илм. [2,42]

Абдураҳмони Ҷомӣ дар осори худ дар одобӣ роҳбарӣ ва идоракунӣ барои подшоҳону амирон сифатҳое аз қабили инсондӯстӣ, бомаърифатӣ, порсоӣ, шуҷоат,ҷавонмардӣ, хирадмандӣ, боадолатӣ, дӯстӣ, поквиҷдонӣ ва саховатпешагиро зарур мешуморид, то ки онҳо битавонанд давлат, мулк ва ҷомеаро бо хирадмандӣ ва дурандешӣ идора кунанд.

Дар ин робита Мавлоно Ҷомӣ мегӯяд:
Ҳаст шарти подшоҳӣ чор чиз,
Ҳикмату иффат,шуҷоат,ҷуд низ.
Ҳар ки бо ин чор хислат ёр нест,
Аз арӯси мулк бархурдор нест.[1, 230]

Абдураҳмони Ҷомӣ дар тамоми давраҳои эҷодиёташ чунин сохти идоракунии давлатиеро тарғиб мекард, ки манфиати раиятро ҳимоят намояд. Ба ақидаи Ҷомӣ, асосҳое, ки ҷомеаи ормонии инсонӣ дар пояи онҳо бояд бунёд гардад, меҳнат, адолат ва илм мебошанд.

Дар афкори ахлоқи сиёсӣ ва идоракунии Абдураҳмони Ҷомӣ мақулаи адолат ва адолатпарварӣ мақоми махсус дорад. Мавлоно дар “Баҳористон”, ки ба пайравии “Гулистон”-и Шайх Саъдӣ эҷод намудааст ва он аз панду андарз ва ҳикоёти латиф иборат аст, равзаеро ба насиҳати подшоҳон бахшидааст. Ӯ муътақид аст, ки агар подшоҳ одил бошад, дар ҷомеа адолати иҷтимоӣ барқарор хоҳад гардид:

Чист донӣ ба зери чархи асир,
Ҳикмат андар вуҷуди шоҳу вазир.
То бувад пушт бепаноҳонро,
То диҳад дод додхоҳонро.
Адлро пешвои худ созад,
Корҳоро ба адл пардозад. [3.10]

Абдураҳмони Ҷомӣ дар раванди идоракунӣ пок будан, хирадманд будан ва покизагии ахлоқро барои роҳбар дар мадди аввал мегузорад. Дар “Баҳористон”подшоҳонро тавсиф намуда, аз аҳди Бузургмеҳр дар бораи покизагии подшоҳон ҳикоятеро меорад:

“Бузургмеҳрро пурсиданд, ки кадом подшоҳ покизатар? Гуфт: он ки покизагон аз вай эмин бошанд ва гунаҳгорон аз вай битарсанд:
Шоҳ он бошад, ки равшанхотиру бихрад бувад,
Некӯвонро ҳол аз ӯ неку бадонро бад бувад.” [3.57]

Шоир ба шоҳ муроҷиат карда мегӯяд:
Ту шубонию раият чун рама,
Дар шубонӣ дур бош аз дамдама.
Меҳрубонӣ бо ҳама халқи Худой,
Мушфиқӣ бар ҳоли мискину гадой.[5.240]

Мутафаккири инсондӯсту халқпарвар сифат ва хислати роҳбариро дар идоракунӣ дар «назофату адолат» мебинад, на дар «азамату ҷалолат» ва чунин меҳисобад, ки аз подшоҳи диндори беадолат, подшоҳи бединӣ адолатпарвар беҳтар аст ва шоҳи одили бединро аз ҳокими диндори золим авло медонист ва дар ин маврид дар достони “Саломон ва Абсол” чунин меоварад:

Нуктае хуш гуфтааст он дурбин,
Адл дорад мулкро қоим на дин,
Куфркеше к-ӯ ба адл ояд фиреҳ,
Мулкро аз золими диндор беҳ.[5.230]

Мавлоно Ҷомӣ дар номаҳои худ, ки ба ҳукмронони давр навиштааст, онҳоро пайваста ба адлу инсоф, додрасию бандаанавозӣ ва раиятпарварӣ даъват мекард. Масалан, ӯ дар номааш ба Султон Ҳусейн Бойқаро чунин менигорад:

Чун шоҳ тафаққуд ба гадое бикунад,
В-аз лутф назар ба бенавое бикунад.
Аз дасти гадои бенаво н-ояд ҳеҷ,
Ҷуз ин ки ба сидқи дил дуое бикунад. [4.185]

Ҷомӣ роҷеъ ба салтанат, тарзи мамлакатдорӣ, адолат ва моҳияти онҳо фикру андешаҳои худро дар дафтари якуми «Силсилат-уз -заҳаб» изҳор намудааст ва ба саволи «салтанат чист? – ба тарзи хос ҷавоб дода, ба он аз мавқеи мазлумон чун як мутафаккири некбин наздик шуда, мувофиқи талаботи исломӣ ва ҳам аз рӯйи таҷрибаи зиндагӣ чунин ҷавоб медиҳад, ки мурод аз салтанат таъмини рафоқат, адолат, некӣ ва накӯкорӣ ба мардум аст. Дар ин замина шоир таъкид менамояд, ки осудагии халқ, ки вазифаи асосии подшоҳ аст, танҳо аз тарафи подшоҳе метавонад таъмин карда шавад, ки ба як қатор фазилатҳои хуб (адолат, ростӣ, инсоф, ҳушёрӣ, ҳилм, бурдборӣ, ҷуду карам, иффату шуҷоат, қатъияту ҳикмат, ғамхории халқ ва амсоли инҳо) молик бошад ва аз як қатор одатҳои бад (тамаъ, ҳирс, шаҳват, бухл ва махсусан, зулм) барҳазар бошад. Шоир дар раванди идоракунӣ адолатро дар мадди аввал гузошта, осудагии халқ, шафқат бар мазлумон, ғамхорӣ ба омма, меҳрубонӣ ба ситамдидагон, барафкандани зулм ва ободии кишварро зуҳури олии адл мешуморад. Ба баёни дигар, мувофиқи фаҳмиши шоир подшоҳи одил ҳамон аст, ки бори ҳастиро ба манфиати фуқаро мекашад. Ин фикрро ӯ аз мавқеи синфи мазлум, ба манфиати он ва ба тарзу услуби барои омма фаҳмо баён карда, салтанатро ба хайма ташбеҳ дода, ростию адлро, ки ба фикри ӯ, воситаи ҳалли тамоми бадбахтиҳо ва ба вуҷудоварандаи як муҳити дӯстона аст, сутунҳои он мешуморад, раиятро рама, подшоҳро чӯпон ва золимонро гург номида ақида меронад, ки чунон ки хайма бе сутун рост намеистад, салтанат(идоракунӣ) ҳам бидуни адолат ва ростӣ пойдор буда наметавонад ва ҳамчунин мисли он, ки чӯпон рамаи худро аз гургон муҳофизат менамояд, аввалин вазифаи сарвари кишвар ҳам аз он иборат аст, ки раияти худро аз тааддии золимон посбонӣ кунад, зеро аҳли зулм зарарноктарин душманони халқ ва зулму бедодӣ дар кишвар мебошанд:

Ҳақ зи шоҳон ба ғайри адл нахост,
Осмону замин ба адл бапост.
Салтанат хаймаест бас мавзун,
К-аш бувад ростию адл сутун.
Гар набошад сутуни хайма ба ҷой,
Чун бувад хайма бе сутун барпой?
Шоҳ бошад шубону халқ рама
Рамаву гурги он рама залама.
Бахри он аст ҳоюҳуи шубон,
То биёбад рама зи гург амон.
Чун шубон созгори гург бувад,
Рамаро офати бузург бувад.
Лутф бо гург кори бехирад аст,

Марҳамат бар рама ба ҷои худ аст.
Гарат афтад ба марҳамат майле,
Рама бошад ба он гург авлӣ. [6.185]

Абдураҳмони Ҷомӣ дар раванди роҳбарӣ ва идоракунӣ ба адлу рости аҳамияти фавқулода дода, ҷабру зулмро ба инсонҳо танқид карда, носозгор будани адлу зулмро таъкид менамояд. Ба ақидаи шоир дар идоракунӣ ва роҳбарӣ беадолатӣ, ноинсофӣ, зӯроварӣ, зулм ихтилофу нифоқ ва харобӣ меорад, зулм пешаи дев аст ва подшоҳи девниҳоди девсиришт ва золим, ки мардуди халқ аст, зулмро аз дев сабақ мегирад. Абдураҳмони Ҷомӣ инчунин ҳирсу тамаъкориро низ яке аз хислатҳои бади роҳбарӣ меҳисобад. Шоир панд медиҳад, ки ҳукмронон аз роҳи тамаъ набояд ба моли халқ чашм дӯзанд ва ба ин масъала ишора намуда чунин мегӯяд:

Ҳар киро дил ба адл шуд моил,
Тамаъ аз моли халқ, гӯ бигсил.
Тамаъу адл оташу обанд,
Ҳар ду як ҷо қарор кай ёбанд?!
Чун бикӯбад тамаъ дари маскан,
Адл берун гурезад аз равзан.
Аз тамаъ чун бувад гадоро нанг,
Кай сазад шоҳро ба он оҳанг?!
Ҳайф бошад зи шоҳи фаррухфар
Зулмҷӯӣ паи зару зевар! [6.200]

Шоир дар қитъае, ки онро «Панди Маъмун ба фарзанди хеш» номидааст, боз ҳам дар бораи ба моли мардум чашм надӯхтани соҳиби ҷоҳ (роҳбар) тавaққуф намуда, ақидаи худро аз забони ӯ чунин ба қалам меорад.

Бо писар гуфт як шабе Маъмун,
К-эй дар иқболу бахт рӯзафзун!
Чун расад навбати хилофати ту,
Ҳирси дунё мабод офати ту.
Ҳар киро аз халифагии Худой
Нашавад сер нафси бадфармой,
Сер мушкил шавад аз он зару сим,
Ки кашад гаҳ зи бева, гаҳ зи ятим. [6.82]

Абдураҳмони Ҷомӣ дар зимни танқиди тамаъкорӣ дар достони «Хирадномаи Искандарӣ» оид ба ин масъала аз забони падари Искандар сухан меронад. Падари Искандар-Файлақус ҳангоми марг ба писараш Искандар, ки ӯро валиаҳди худ баргузидааст, таълим медиҳад, ки на тамаъкори моли фуқаро, балки бахшандаи молу сарват барои онҳо бошад, зеро:

Чу шоҳ аз раият бувад комхоҳ
Гадо бошад андар ҳақиқат, на шоҳ!
Зи донандагон достонест рост,
Ки хоҳанда ҳар кас, ки бошад, гадост. [6.82]

Яъне мутафаккир дар ин мисраҳо шоҳи тамаъкорро ба гадо баробар медонад ва мақсад он аст, ки роҳбарон дар ҷараёни идоракунӣ дар кадом самт ва сохторе, ки набошад ба тамаъкорӣ ва тамаъҷӯи роҳ надиҳанд, ки ин пояи давлат ва давлатдориро суст менамояд. Дар қасидаи номаи манзуми ба Султон Яъқуби Туркман навиштааш, ки дар «Фотиҳат-уш-шубоб» ҷой дода шудааст, Ҷомӣ ба масъалаи идоракунӣ, роҳбарӣ, давлатдорӣ, суст шудани пояи давлатдорӣ диққат дода, роҳбарро ба адолат, хулқи хуш, карам, ҷуду ато, ғарибнавозӣ, инсоф ва амсоли ин амалҳои неку ҳамида ва дурӣ ҷустан аз зулму ғафлат, хирсу бухл, молпарастӣ, айёшӣ барин хислатҳои баду разила даъват менамояд:

Навбар дарахт аз чамани адлу боғи мулк,
Теша макун зи зулму ба он бехи худ макан.
Бош аз шукуфаи караму адл зеби боғ,
Бош аз самарии ҷуду ато равнақи чаман.
То з-он шукуфа рӯҳ физоянд шайху шоб,
То з-ин самар ком рабоянд марду зан.
Он гуна зӣ, ки риштаи омолро бувад
Адлат гиреҳкушой, на зулмат гиреҳфиган.
З-инсоф мулкро тарабобод кун чунон
К-он ҷо ғарибро равад аз дил ғами ватан. [6.82]

Мавлоно Абдураҳмони Ҷомӣ дар осори хеш ҳамеша адлу адолат ва идоракунию роҳбарии шоҳону сарварони одилро васфу ситоиш намуда дар ин замина барои ибрат аз подшоҳони замонаш даврони салтанату ҳукмронии пайғамбароне, ки ҳамзамон барои уммати худ подшоҳ буданд мисол меорад. Аз ҷумла ӯ дар дафтари аввали «Силсилат- уз- заҳаб» аз ҳаёти Довуди паямбар, ки Худованд ӯро ба адолату ростӣ фармон додааст ёдовар шуда, чунин таъкид мекунад:

Гуфт бо Довуди пайғамбар Худой,
К-уммати худро бигӯй, эй некрой,
К-аз Аҷам чун ёди шоҳон оваранд,
Номи эшон ҷуз ба некӣ кам баранд.
Гарчи буд оташпарастӣ динашон,
Буд адлу ростӣ ойинашон.
Қарнҳо з-эшон ҷаҳон маъмур буд,
Зулмати зулм аз раоё дур буд.
Бандагон фориғ зи ғам, фарсудагӣ,

Доштанд аз адлашон осудагӣ. [6.86]

Абдураҳмони Ҷомӣ ҳангоми таълифи «Баҳористон» боз чандин бор дар мавзӯи роҳбарӣ, идоракунӣ ва адолат баҳс мерояд ва гаштаву баргашта бо мисолҳои гуногун, ки ҳама аз ривоятҳои халқӣ гирифта шудаанд, ақидаи онҳоро ифода менамоянд, фикри болоии худро такмил медиҳад ва дар равзаи севум менависад: «Дар таворих чунон аст, ки панҷ ҳазор сол салтанати олам тааллуқ ба габрон ва муғон дошт ва ин давлат дар хонадони эшон буд, зеро ки бо раоё адл мекарданд ва зулм раво намедоштанд. Дар хабар аст, ки Худои таоло ба Довуд алайҳиссалом ваҳӣ карда, ки қавми хешро бигӯй, ки подшоҳони Аҷамро бад нагӯянд ва дашном надиҳанд, ки эшон ҷаҳонро ба адл ободон карданд, то бандагони ман зиндагонӣ кунанд». [1.45]

Оид ба адолат ва зулм дар раванди роҳбарӣ (подшоҳӣ) дар фасли сию панҷуми «Сабҳат-ул-аброр», ки «Дар давлатхоҳии салотин, ки адли эшон сармояи ободонист ва зулми эшон пирояи вайронӣ» номида шудааст, Ҷомӣ бо ишора ба низоми идоракунӣ ва роҳбарӣ таъкид менамояд, ки салтанат як амри тезгузар буда, подшоҳ танҳо ба василаи адл метавонад, ки соҳиби номи нек шавад ва номи неки ӯ метавонад ӯро дар саҳифаи айём ҷовидон нигоҳ дорад. Барои ҷорӣ гардондани адл, мегӯяд шоир, подшоҳро лозим аст, ки ҳамеша аз бадӣ, зулм, кина, хашм, қатл ва худоройӣ барҳазар бошад, шоху бехи зулмро барканад, ҷуду бахшиш, караму саховат, оҷизнавозию ғарибпарварӣ ва ҳоҷатбарорию раиятдӯстиро пеш гирад, золимкуш бошад. Ҷомӣ оид ба адл чунин хулоса мебарорад:

Адли яксоатаатро ба қиёс
Шастсола амали хайр шинос! [6.88]

Мутафаккири бузург дар дигар асарҳояш ҳам пайваста адлу инсофро ситоиш ва тарғиб мекунад. Дар достони «Хирадномаи Искандарӣ» шоир Ҳусайни Бойқароро мухотаб сохта, аз он мавзуъ сухан меронад, ки адл боиси маъмурии ҷаҳон ва душмани зулм буда, нафрини мазлум золимкуш мебошад:

Садои хуш аст ин куҳантоқро,
Ки адл аст маъмурӣ офоқро.
Зи адл аст ин гӯи гардон бапой,
Зи адл аст ин танг майдон баҷой.
Агар адл набвад, намонад ҷаҳон,
Ба ҳам дарравад ошкору ниҳон.
Ҳар он дил, аз адл ҷон парварад,
Куҷо рӯ ба зулмоти зулм оварад?!
Битарсад зи зулм он кӣ солимҳуш аст,
Ки нафрини мазлум золимкуш аст. [6.89-90]

Бидуни шак, ин андешаи Ҷомӣ давоми мантиқии ҳамон ақидаест, ки ӯ дар «Сабҳат-ул-аброр» хитобан ба подшоҳон баён карда буд:

Кулаҳ аз адлу қабо пӯш зи дод,
Бар ту ин нукта фаромӯш мабод.
З-он ки ободии мулк аз адл аст,
В-аз ғам озодии мулк аз адл аст.
То раият зи малик шод нашуд,
Мулк аз саъйи вай обод нашуд. [6.90]

Ҷомӣ равзаи сеюми «Баҳористон»-ро пурра ба масъалаи адолату инсоф, ки шарти асосии давлату давлатдорӣ ва сифати муҳимтарини подшоҳону сарварон мебошад, бахшидааст. Дар оғози ин равза бо номи «Фоида» шоир зикр мекунад, ки аслу асоси ҳастии ҳукумат ва сарварони он адолат аст. Барои исботи ин фикр ӯ як ҳадиси Расули Акрамро меорад: «Ман дар замони салтанати шоҳи одил ба дунё омадаам» - ро мисол меорад:

Паямбар, ки дар аҳди Нушервон
Ба рух гашт чашму чароғи ҷаҳон,
Ҳамегуфт: «Аз зулм аз он содаам,
Ки дар аҳди Нушервон зодаам».
Чи хуш гуфт он носеҳи некхоҳ
Ба гӯши дили он ситамкора шоҳ,
Ки аз зулмати зулм андеша кун,
Пайи озмун адлро пеша кун!
Агар адлат аз зулм н-ояд фареҳ,
Дигарбора по дар раҳи зулм неҳ!» [7.45]

Ҷомӣ панд медиҳад, ки яке аз сифатҳои неки роҳбарон он аст, то душманонро бо ҳам дӯст ва дӯстонро бо якдигар дӯсттар гардонад:

Боядад мулки Сикандар, чун вай аст ҳусни сияр
Душманонро дӯст гардон дӯстонро дӯстар [7.56]

Ҷомӣ таъкид мекунад, ки бояд ҳамнишинони роҳбар ва ё ба ибораи дигар мушовирони ӯ хирадмандон ва донишварон бошанд, на масхарабозон. Зеро, ки ҳамнишинӣ бо хирадмандон сабаби пешравии кори подшоҳӣ мегардад. Аммо, баръакс, агар роҳбар бо масхарабозон бештар ҳамсуҳбатӣ кунад бар кори роҳбарӣ нуқсону халал падид меояд: «Қарини подшоҳ ҳакими фикратпеша бояд, на ходими ҳазландеша, зеро, ки аз он ба дараҷоти камол барояд ва аз ин ба даракоти нуқсон гирояд.

Ҳар нукта, к-ояд аз лаби донанда, гавҳарест,
Хуш он, ки сохт ганҷи гуҳар дурҷи синаро.
Донодил аз ҷавоҳири ҳикмат хазинаест,
Аз хештан мадор ҷудо ин хазинаро». [7.46]

Додрасӣ дар тасаввури Ҷомӣ ҳамчун талабот ё муқаррароти ба шоҳи одил равонашуда баромад мекунад. Ба ибораи ӯ шоҳ дар муносибат бо ҳама бояд додварз бошад. Мафҳуми додварзиро ӯ дар ҳифзи мардум, ҳуқуқ ва манфиатҳои онҳо мебинад.Мақсади давлатдории додварзона дар таъмини бехатарии мардум ва мамлакат таҷассум мекунад яъне дар раванди идоракунӣ роҳбар бояд ба ҳамаи зерсохторҳои худ меҳрубон бошад. Ин матлабро дар достони «Саломон ва Абсол» чунин тавзеҳ додааст:

Меҳрубонӣ бар ҳама халқи худой,
Мушфиқӣ бо ҳоли мискину гадой. [1.232]

Омӯзиши осори Абдураҳмони Ҷоми дар масъалаҳои идоракунӣ, сарварӣ, роҳбарӣ таъсири фазилатҳои манфию мусбат нишон медиҳад,ки дар афкори ахлоқӣ- сиёсии ӯ адолатпарварии роҳбар дар мақоми аввал қарор дорад. Ҷомӣ ба адолатпарварии роҳбарон ҳамеша арҷ мегузорад ва онро яке аз шартҳои аввалиндараҷаи давлатдорӣ меҳисобад. Орифи бузург дуруст андешаронӣ мекунад, ки подшоҳ адолатро риоя карда, халқи мазлумро аз истибдод ва тарсу ваҳм мераҳонад ва ба ин васила раият аз ӯ маъмун ва обод мегардад, аз тарафи дигар, хазинаи давлат ҳамеша аз зару сим пур мешавад ва басо рамзист, ки шоири ориф мулкро ба киштзор ва адолатро ба абру борон ташбеҳ медиҳад:

Мулк кишт асту адл абри пуроб,
Мулк додат Худо, ба адл шитоб.
Тухм киштӣ дар обёрӣ кӯш,
Дораш аз ташнагию хорӣ хуш
Кишт бе об ҳеҷ бар надиҳад,
Чун шаҷар хушк шуд, самар надиҳад.
Адл чун мулкро шавад меъмор,
Ҳеҷ чизи дигар наояд кор.
Ҳам сипоҳӣ зи шоҳ гардад шод,
Ҳам раият аз ӯ шавад обод.
Ҳам халоиқ раҳад зи меҳнату бим,
Ҳам хазоин шавад пур аз зару сим». [8.23-24]

Ҳамин тавр, Абдураҳмони Ҷомӣ шоҳону ҳокимон ва арбобони давлатро ба адолатпешагӣ ва саховатмандӣ талқин намуда, дастгирии мискинону муҳтоҷон ва ҳоҷатбарори ниёзмандон буданро аз сифатҳои шоистаи сарварӣ мешуморад ва адолатро сипари мулку меҳвари идоракунӣ меҳисобад. Абдураҳмони Ҷомӣ ҳамчун озодфикри аз илми идораи давлат огоҳ ва ба ҳайси як сиёсатшиноси соҳибназар ва ботадбиру дурандеш ба подшоҳону давлатдорон ҳушдор медиҳад, ки барои огоҳӣ ёфтан аз ҳол, дар даст доштани иттилооти дақиқу кофӣ оид ба вазъу набзи мамлакат бояд аз хизмати мухбирон(хабаррасонҳо)-и ростгӯю садоқатманд истифода кунанд. Подшоҳ набояд воқеияти вазъи корҳоро аз шахсони мансабдор ва ҳатто касоне, ки аз вазир вобаста бошанд, пурсад,

пурсиш ва тадбири онҳоро бояд ба вазир ҳавола накунад, балки бевосита худаш ин ё он ҳолати корро санҷиш ва тафтиш намояд, ки он боло бардоштани пояи бахту иқбол хоҳад буд. Шоир ба подшоҳ насиҳатомез ҳушдор медиҳад:

Мунҳие бояд туро ҳар сӯ ба пой,
Ростбину сидқварзу некрой.
То расонад бар ту пинҳон аз ҳама,
Достони зулму эҳсон аз ҳама.
Он ки бошад аз вазир андар нафир,
Пурсиши ӯро наяфкан бо вазир.
Ҳам ба худ тафтиш кун ин ҳолро,
Соз олӣ пояи иқболро». [8.23-24]

Хулоса, мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор додани афкори иҷтимоию сиёсӣ ва анъанаҳои воло ва арзишманди идоракунӣ ва роҳбарии давлат дар осори Абдураҳмони Ҷомӣ аз аҳамият холӣ набуда, насли имрӯзаи ҷомеаро бо сарчашмаҳои асили маънавии миллат ошно хоҳад сохт.

Андешаҳои Ҷомӣ оид ба ахлоқи роҳбарӣ ва идоракунӣ дар шароити ҳозира низ аҳамияти худро гум накардааст. Онро метавон дар шароити кунунӣ дар тарбияи ахлоқии донишҷӯён, магистрантҳо роҳбарон ва системаҳои идоракунанда ва ҷомеа истифода бурд.

Адабиёт

1.Абдураҳмони Ҷомӣ. «Саломон ва Абсол». Ҷилди сеюм. Душанбе, Адиб, 1988. – 232 с.

2.Сайри маънӣ. Душанбе: Адиб, 2014.-212 с.

3.Абдураҳмони Ҷомӣ. Баҳористон. Душанбе: ”Маориф ва фарҳанг”,2008-204 с.

4.Абдураҳмони Ҷомӣ. Рисолаи муншаот.Теҳрон:Интишороти Шайхулислом Аҳмади Ҷом, 1383. - 292 с.

5. Абдураҳмони Ҷомӣ. Осор .Ҷилди сеюм. Душанбе: “Адиб”, 1987 – 428с.

6.Афсаҳзод А. Таҳаввули афкори Абдураҳмони Ҷомӣ / А.Афсаҳзод.-Душанбе:Дониш, 1981. -С. 90 с.

7. Абдураҳмони Ҷомӣ. Баҳористон. Душанбе: ”Адиб”, 1987-158 с.

8.Розиқзода А.Ш. Андешаҳои Мавлоно Ҷомӣ дар бораи давлатдорӣ/А.Ш. Розиқзода// Идоракунии давлатӣ №3-4 (23-24) – 2014.-С.77-83

АХМАДЗОДА З.К.,

Проректор по воспитательной части Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, к.п.н.,

734003,г. Душанбе, ул. Саида Носира 33,
тел.:(+992) 985 459 980

РАЗВИТИЕ СФЕРЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ТАДЖИКИСТАНЕ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

Аннотация

Образование является важным социальным институтом общества и играет ключевую роль в системе формирования мировоззрения, систем ценностей, социализации личности.

В статье приводятся сведения о реформе сферы образования. Автор на основе фактов и цифр показывает роль Правительства Республики Таджикистана и отмечает, что Таджикистан в годы независимости достиг определённых успехов в развитии сферы образования.

Ключевые слова: *система образования, независимость, политика, перспектива, программа, разработка, обучение, план, условия обучения, договор , восстановление.*

АҲМАДЗОДА З.К.,

муовини ректор оид ба корҳои тарбиявии Академияи идоракунии давлатии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, н.и.п.,
734003, ш. Душанбе, к.Саид Носир 33,
тел.:(+992) 985 459 980

Рушди соҳаи маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони Истиқлолият

Маориф яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб мегардад.

Соҳаи маориф аз рӯзҳои аввали истиқлолият ҳамчун соҳаи афзалиятнок дар сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пазируфта шудааст.

Муаллиф дар мақолаи худ дар асоси далелу рақамҳо қайд намудааст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони истиқлолият ба дастовардҳои назаррас дар инкишофи соҳаи маориф ноил гардидааст.

Вожаҳои калидӣ: *низоми маориф, истиқлолият, сиёсат, дурнамо, барнома, коркард, таҳсил, нақша, шарти таҳсил,шартнома, барқароркунӣ*

Z.K. AHMADZODA,

Vice Director on education area of Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Tajikistan,

Candidate in Pedagogy,
734003, Dushanbe, 33, Said Nosir str., Tel:(+992) 985 459 980

Education sphere development in Tajikistan during independence years

Education is one of the main social institutes of the society and plays the key role on shaping worldview system, value system and socializing personality.

The article gives information on education sphere reform. The author shows the role of the Government of the Republic of Tajikistan based on facts and numbers, and notes that Tajikistan made good progress on education sphere developing during independence years.

Key words: *educational system, independence, policy, perspective, program, developing, training, plan, training requirement, agreement, retrieval.*

Образование является не только важным направлением жизнедеятельности, но и социальным институтом общества и играет ключевую роль в системе формирования мировоззрения, систем ценностей, социализации личности. Поэтому от системы образования зависит уровень интеллектуального потенциала любой страны. Именно благодаря образованию, у государства появляется возможность добиться в перспективе динамичного социально-экономического развития и процветания. Переход Таджикистана к новым базовым ценностям, которые связаны с приобретением независимости и возрождением национального самосознания, в значительной степени актуализировали проблему эволюции отечественного образования путём модернизации отрасли и включения образования в приоритетные направления политики государства. Для того чтобы на деле осуществить реформу системы образования, необходимо было, в первую очередь, восстановить ветхую или уже разрушенную инфраструктуру учебно-образовательных заведений, затем приступить к разработке и изданию новых учебных планов, программ и учебников, серьезного укрепления требовала материально - техническая база данной отрасли и обеспечение должных условий жизни и деятельности работников образования и т. д. На все это требовалось немало финансовых средств, которых катастрофически не хватало в стране, т.к. межтаджикский вооружённый конфликт 1992-1997 гг. отбросил развитие системы образования на десятилетия назад.

30 сентября 1993 года, выступая на 48–й сессии Организации Объединенных Наций (ООН), глава государства Эмомали Рахмон, описав тяжелое положение Республики Таджикистан, попросил мировое сообщество оказать помощь и поддержку молодой независимой стране.[1] Именно это выступление послужило тому, что многие мировые державы и международные организации откликнулись и предприняли меры по оказанию разностороннего содействия в деле восстановления системы образования республики на должном уровне.

Республика Таджикистан в начале независимости во всех отношениях переживала острейший кризис. Начавшаяся гражданская война в мае 1992 года еще больше усугубила тяжелое положение сферы образования в стране. Война стала причиной разрушения одной пятой то общего числа зданий школ. Злободневными стали вопросы слабости материально-

технической базы школ, нехватки педагогических кадров, отсутствие учебно- методической литературы, социальной защиты работников просвещения и др. Количество приема учащихся в средние общеобразовательные учебные заведения от 100% в 1991 году снизилось до 82% в 1993 году, а к 2000 году этот показатель снизился до 74%. Статистические данные свидетельствуют, что количество обучающихся в школе девочек уменьшилось больше, чем мальчиков. В отдельных районах здания школ были разрушены, сожжены, или же использовались для размещения вооруженных формирований или внутренних переселенцев, при этом все учебное оборудование было разворовано или уничтожено, что принесло ощутимые потери системе образования. Пострадало также положение учителя, его как личность в обществе мало кто признавал, учителю было больно видеть и осознавать, что труды целого поколения работников образования были сведены на нет. Вместе с тем, начиная с 1992 по 1998 гг. в республике было принято 7 указов Президента РТ и решений Правительства Республики Таджикистан о повышении заработной платы, улучшении материального положения работников образования.[2] В эти нелегкие времена правительство приступило к постепенному обновлению системы образования.

В 1991-1992 гг. общая численность средних образовательных учебных заведений составила 3179, из которых 614 составили начальные школы, 634 общеобразовательные средние школы, кроме того, функционировали одна гимназия и 14 школ-интернатов для детей, имеющих психические и физические отклонения. Численность учителей в указанный период составила 95 тыс., из которых 76,6 тыс. имели высшее образование, 14,1 тыс. человек имели среднее общее образование. Однако до 1998 г. в республике не хватало 9835 учителей, причем, этот дефицит имел тенденцию к увеличению. Например, в Кулябской области в 1999 году дефицит педагогов, по сравнению с 1998 годом, увеличился на 2,3%, т.е., если в 1998 году учебные заведения области нуждались дополнительно в 1571 специалисте, то в 1999 году это число дошло до 1774, т.е. увеличилось на 203 человека.

Начиная с 2000 г., за счет иностранных капиталовложений было построено 9 школ с общим количеством посадочных мест – более 500. Эти данные из года в год росли. Если в 2004 г. за счет иностранных финансовых средств было построено всего 16 школ, то это количество в 2007 г. возросло до 41.[3]

27 декабря 1993 г. был принят Закон Республики Таджикистан «Об образовании», который определил основные государственные принципы организации учебно-воспитательного процесса, создав необходимые условия для дальнейшего развития системы образования в стране.[4]

С учетом этих и других трудностей, в указанный период Правительству Республики Таджикистан удалось получить материальную и финансовую поддержку ряда международных организаций в виде грантов и займов, от Всемирного банка, Банка Азиатского развития, Исламского банка, ЮНИСЕФ, Программы развития ООН, Всемирной продовольственной программы, Агентства США по международному развитию - ЮСАИД, Германского общества по международному сотрудничеству, ОПЕК, Фонда Саудовского банка развития, Банка развития Германии, Каталитического фонда, Фонда Ага Хана, Фонда Сороса и др. Следует отметить, что начало оказания благотворительной помощи Республике Таджикистан со стороны международных организаций приходится на 1993 год. Помощь и

поддержка охватывала все стороны образовательной отрасли, в частности немалые средства выделялись на ремонт, восстановление и строительство новых зданий школ, для подготовки и издания учебно-методической литературы и т.д.

В первом десятилетии периода независимости, по известным причинам, из бюджетных средств, для издания учебников выделялось очень мало средств. Так, в 1999 г. в стране было издано всего 9 наименований учебников общим тиражом 780 тыс. экземпляров. [5]

Таким образом, анализ изученных источников и материалов показывает, что в исследуемый период сфера образования Республики Таджикистан развивалась неравномерно. Сложная социальная, экономическая и политическая обстановка возникшая в годы гражданского противостояния в стране (1992 -1997 гг.) наложила свой негативный отпечаток на всю систему образования.

На состоявшемся 22 декабря 2005 года республиканском совещании работников системы образования с участием ряда республиканских министерств и ведомств, с докладом «Сфера образования – стратегическое направление государственной политики» выступил Президент Республики Таджикистан Э. Рахмон. «Конструктивное обсуждение состояния учебно-воспитательной работы, в частности, уровня знаний в учебных заведениях страны, а также проблем духовности и общей образованности общества, вызвано требованиями времени и неотложной необходимостью», - отметил Президент страны в своем докладе.

Анализируя ситуацию, сложившуюся в отрасли, глава государства отметил, что только после полного обеспечения политической стабильности (с 2000 года) Правительство республики вплотную занялось решением проблем образования и систематически прилагает усилия к улучшению и реализации его условий и возможностей.

Подводя итоги проделанной работы, Э. Рахмон отметил, что главным достижением является то, что в стране создана на уровне международных норм законодательная база отрасли образования.

До 2011 года Министерство образования и науки Республики Таджикистан подписало 38 двухсторонних соглашений, которые устанавливали сотрудничество с международными организациями. В результате получения кредитов и грантов значительно активизировался в стране процесс обновления образовательной инфраструктуры. При этом, вклад Правительства Республики Таджикистан составил 11 млн. долл., кредиты – 58,1 млн. долл., гранты – 90,6 млн. долл.

Глава государства Эмомали Рахмон во время встречи с представителями интеллигенции в 2001г., в частности, отметил: «Образование – это важнейшая отрасль в жизни нашего общества. Если конечная наша цель создание на самом деле демократического, правового и светского общества, то мы должны – повернуться лицом к образованию».[6]

Несмотря на экономические трудности, Правительство Республики Таджикистан направляет все свои усилия и возможности на постепенное улучшение условий обучения, воспитания и развития отрасли образования. Ведь в руках сегодняшних учащихся и студентов будущее нации и государства, они призваны быть строителями благополучной и спокойной жизни страны, то есть продолжателями наших дел.

Следует иметь в виду, что внедрение современных научно-технических достижений и технологий, иными словами дальнейшее развитие страны, налаживание всесторонних связей

с развитыми государствами, то есть с цивилизованным миром, невозможно без знания иностранных языков, прежде всего - русского и английского. Особенно важным является русский язык - язык межнационального общения, на котором общаются более трёхсот миллионов населения республик бывшего Советского Союза. Подготовка и переподготовка педагогического корпуса страны, в соответствии с новыми учебными планами, программами, модулями, повышение их квалификации осуществляется на базе областных, городских и республиканского институтов повышения квалификации и переподготовки работников образования.

Правительство Республики Таджикистан уделяет огромное внимание качественному обновлению образования. Принят ряд прогрессивных отраслевых нормативных правовых актов, возводятся новые школы и учебные заведения, созданы и действуют проекты по поддержке реформы образования, разрабатываются программы, которые направлены на повышение качества обучения и воспитания подрастающего поколения. Главным достижением является то, что в стране создана на уровне международных норм и требований, законодательная база отрасли образования.

Национальная Концепция образования Республики Таджикистан одной из важных задач государства и общества считает создание современной базы образования на основе национальных и общечеловеческих ценностей, включение Таджикистана в единое международное образовательное пространство и устойчивую связь национального образования с мировой цивилизацией.

Важной задачей системы образования в перспективе является воспитание гармонической и созидательной личности. Воспитание у молодёжи чувства национального и исторического самосознания, в духе лучших национальных и общечеловеческих традиций, бережного отношения к ценностям культуры, воспитание духовности и пропаганда преимуществ демократического управления, которые способствуют освоению достижений науки, техники и культуры, постоянно находятся в поле зрения государства.

Литература

1. Центральный Государственный архив РТ (ЦГА РТ). - Ф. 360. - Оп. 21. - Д.№1211. - Л.17.
2. Закон Республики Таджикистан «Об образовании», 22 июля 2013, №5
3. Закон Республики Таджикистан «Об образовании», 22 апреля 2004, №1004.
4. Назаров Р. Проблемы качества образования трансформирующегося таджикского общества (социально-философский анализ. – Душанбе, 2011, - с. 30.
5. Курсом независимости, реформ и прогресса.// Народная газета. — 2011.- 14 сент.
6. Омузгор. – 2001. - 4 апр. (на тадж. яз.)

БАБЕНКО ИННА ВИКТОРОВНА,

Юго-Западный государственный университет,
кандидат экономических наук, доцент,

Россия, Курск,
babenkoinny@gmail.com, 89102110967

МИХАЙЛОВА ОКСАНА ВЛАДИМИРОВНА,

Юго-Западный государственный университет,
кандидат экономических наук, доцент,
Россия, Курск,
Valix04@mail.ru, 89623755720

АНАЛИЗ КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Аннотация

Повышение интереса к корпоративной культуреорганизации, как к одному из основных факторов внутренней среды, обусловлено пониманием ее влияния на производительность труда, социальный прогресс и эффективность деятельности организации. Являясь эффективным административным инструментом, корпоративная культура направлена на поддержание интереса персонала, формирование лояльного отношения к организации, выступает мотивационным фактором, основыванным, в первую очередь, на базовых ценностях позволяет обеспечить достижение миссии и цели организации, при этом формируя видение ценностной системы организации, нормы и правила поведения, процедуры и поведенческие ритуалы, коммуникационные каналы. Новое культурное явление - корпоративная культура в последние годы также начинает использоваться также и в системе образования. Современная образовательная среда должна обеспечивать условия для воспитания всестороннего и гибкого научного мышления, удовлетворения потребности личности в саморазвитии и самообразовании, в единстве образовательного пространства, в наличии развитой системы, позволяющей включать студента в различные активные виды и формы учебно-исследовательской, научно-исследовательской и экспериментальной деятельности.

В управлении образовательной организации значительное место отведено внутрикорпоративным отношениям. Именно здоровые отношения внутри коллектива, способность управляющих органов уделять внимание каждому члену коллектива, каждому работнику, решать общечеловеческие и частные проблемы определяют место корпорации, образовательной организации в частности, на рынке образовательных услуг, а следовательно, обеспечивают высокий уровень качества образования в ней. В процессе проведенного исследования выявлено, что корпоративная культура образовательного учреждения является одной из форм проявления культуры общества: она формируется и действует по тем же принципам, что и любая другая социальная культура, но в контексте Университета, корпоративная культура существенно отличается от корпоративной культуры производственных предприятий, поскольку является особым университетским образованием. В статье рассматриваются основные факторы корпоративной культуры, её принципы,

характеристики и элементы. Предлагаются основные направления анализа по выявлению уровня корпоративной культуры и показателей управления развитием высшего образовательного учреждения на основе анкетирования студентов.

Ключевые слова: *корпоративная культура; миссия; нормы служебного этикета; стиль; показатели управления развитием; Кодекс профессиональной этики; анкетирование.*

БАБЕНКО ИННА ВИКТОРОВНА,

Донишгоҳи давлатии Ҷанубу Ѓарбӣ, номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент,
Россия, Курск,
babenkoinny@gmail.com, 89102110967

МИХАЙЛОВА ОКСАНА ВЛАДИМИРОВНА,

Донишгоҳи давлатии Ҷанубу Ѓарбӣ, номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент,
Россия, Курск,

Valix04@mail.ru, 89623755720

Таҳлили фарҳанги ҳамкории муассисаи олии таълимӣ

Аннотатсия

Афзоиши раѓбат нисбат ба фарҳанги ҳамкориҳо дар ташкилот ҳамчун яке аз омилҳои асосии муҳити дохилӣ ба идроки таъсири он ба ҳосилнокии меҳнат, пешрафти иҷтимоӣ ва самаранокии фаъолияти ташкилот вобастагӣ дорад. Фарҳанги ҳамкорӣ ба ҳайси афзори босамари маъмурӣ ба дастгирии манфиати ҳайати шахсӣ, ташаккули муносибати бетарафона ба ташкилот, дар навбати аввал, ҳамчун омили ҳавасмандкунии ба арзишҳои заминавӣ асосёфта имкони таъмини дастёбӣ ба вазифа ва мақсадҳои ташкилотро фароҳам оварда, дар зимн дидгоҳи системаи арзишии ташкилот, меъёрҳо ва қоидаҳои рафтор, расмиёт, маросими рафторӣ, воситаҳои муоширатро таъмин менамояд. Падидаи фарҳангии навин - фарҳанги ҳамкорӣ солҳои охир дар системаи таҳсилот ҳам истифода мегардад.

Дар идоракунии муассисаи таҳсилотӣ муносибатҳои ҳамкориҳои дохилӣ мақоми муҳимро касб намудааст. Маҳз робитаҳои солими дохили коллектив, қобилияти мақомоти идоракунанда ҷиҳати таваҷҷуҳ додан ба ҳар як узви коллектив, ҳар як корманд, ҳалли проблемаҳои умумиинсонӣ ва хусусӣ мақоми ҳамкориро муайян менамоянд ва дараҷаи баланди сифати таҳсилотро дар он фароҳам меоваранд. Дар раванди таҳқиқот ошкор гардид, ки фарҳанги ҳамкории муассисаи таҳсилотӣ яке аз шаклҳои падидаи фарҳанги ҷомеа буда, он аз рӯйи ҳамон усули ҳар гуна фарҳанги иҷтимоии дигар ташаккул меёбад.

Дар мақола омилҳои асосии фарҳанги ҳамкорӣ, усул, тавсифнома ва унсурҳои он мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Самтҳои асосии таҳлил оид ба ошкорсозии сатҳи

фарҳанги ҳамкорӣ ва нишондиҳандаҳои идоракунии инкишофи муассисаи таҳсилоти олӣ дар асоси пурсишномаи донишҷӯён пешниҳод мегардад.

Калидвожаҳо: *фарҳанги ҳамкорӣ; рисолат; меъёрҳои одоби хизматӣ, сабк, нишондиҳандаи идоракунии инкишоф, Кодекси одоби касбӣ, пурсишнома.*

BABENKO INNA VIKTOROVNA,

Southwest State University, Candidate in Economics, Associate Professor, Kursk, Russia
Phone: 89102110967, E-mail: babenkoinny@gmail.com

MIKHAILOVAOKSANA VLADIMIROVNA,

Southwest State University, Candidate in Economics, Associate Professor, Kursk, Russia
Phone: 89623755720, E-mail: Valix04@mail.ru

Analysis of corporate culture of higher education institution

Annotation

The increase of interest to the corporate culture of the organization, as one of the main factors of the internal environment, is due to an understanding of its influence on labor productivity, social progress and the effectiveness of the organization activity. Being an effective administrative tool, the corporate culture is aimed at maintaining the interest of the staff, forming a loyal attitude to the organization, acts as a motivational factor based, first, on the basic values, allows ensuring the achievement of the mission and goals of the organization. While forming a vision of the organization's value system, norms and rules of behavior, procedures and behavioral rituals, communication channels. A new cultural phenomenon - corporate culture also begins to be use in the education system in recent years. The modern educational environment should provide conditions for the development of comprehensive and flexible scientific thinking, meeting the needs of the individual in self-development and self-education, in the unity of the educational space, in the presence of a developed system that allows the student to be included in various active types and forms of educational and research, scientific and experimental activities.

The internal corporate relations figured very prominently in the management of an educational organization. It is healthy relations within the collective, the ability of the governing bodies to pay attention to each member of the collective and to each employee, to solve human and private problems that determine the place of the corporation, educational organization in particular, in the educational services market, and therefore provide a high level of education quality in it. In the process of the study, it was revealed that the corporate culture of an educational institution is one of the forms of manifestation of a society's culture. It is formed and operates according the same principles as any other social culture. However, in the context of the University, the corporate culture is significantly differing from the corporate culture of manufacturing enterprises, since it is a special university unit. The article discusses the main factors of corporate culture, its principles, characteristics and elements. There are proposed the main directions of analysis on identifying the

level of corporate culture and indicators of development management of a higher educational institution based on a survey of students.

***Keywords**: corporate culture; mission; standards of service etiquette; style; development management indicators; Code of Professional Ethics; questionnaire*

Изучение корпоративной культуры в образовательных организациях высшего образования актуальна, в силу необходимости разработки и внедрения системы ценностей, соответствующей современным экономическим отношениям. Грамотная разработка и реализация корпоративной культуры, являясь важным фактором конкурентоспособности, способствует повышению эффективности работы организации. Корпоративная культура выступает как важнейший инструмент развития социальной компоненты организации, ее нематериального стратегического ресурса, отражающего специфический характер.

Вопросы корпоративной культуры подробно рассмотрены в работах таких авторов как Т.Г.Грушевицкая [1], С.В. Василенко [2], С.В. Иванова [3], Э.А. Капитонова [4], Е.В. Корчагина [5], Н.А. Патунина [6], С.В. Щербина [7], А.И. Пригожина [8]. Развитию корпоративной культуры в учебных заведениях посвящены исследования Загоруля Т.Б. [9], Богдановой И.Н. [10], Бетоной О.В. [11] и др.

В современной научной литературе существует множество определений корпоративной культуры. В контексте образовательной организации высшего образования можно выделить два ключевых подхода. Первый состоит в изучении атрибутов корпоративной культуры, представленных совокупностью поведенческих норм, символов, традиций и др. компонентов, которые соответствуют ценностям, присущим университету, разделяются его сотрудниками, отражают его индивидуальность и определяют его восприятие во внешней среде. Второй подход состоит в том, что корпоративная культура – это способ существования организации, то, как она реализует свою миссию. На практике выбор того или иного подхода задает и способы воздействия на корпоративную культуру, и пути ее изменения и развития [8, с. 55].

Анализ научных источников позволяет сделать вывод, что корпоративная культура является системообразующим звеном вуза и оказывает активное влияние на все сферы его деятельности. Она определяет отношения между всеми участниками образовательного процесса как внутри учебного заведения, так и между его участниками и контрагентами, отражает ценности и базовые предположения, разделяемые участниками, задающие ориентиры поведения и передаваемые через символические средства духовного и материального восприятия. Исследование различных трактовок категории «корпоративная культура» позволяет сделать вывод о значительных сходствах в их содержании, в частности таких характеристиках, как посыл к базовым образцам предположений, формируемых членами организации в том, числе, как они себя преподносят и ведут по отношению к другим [5, с. 56]. Таким образом, корпоративную культуру можно понимать, как: «набор основных предположений, принимаемых работниками организации и получающих выражение в определяемых ценностных ориентациях, задающих направления поведения».

Познание корпоративной культуры начинается с «поверхностного» первого или «символического уровня», который включает видимые внешние факты – применяемая технология, язык, лозунги, наблюдаемое поведение сотрудников, т.е. все то, что можно ощущать, видеть и слышать. На данном уровне явления, вещи и элементы культуры легко обнаруживаются, но не всегда поддаются расшифровке и интерпретации.

Второй уровень – «подповерхностный». Здесь изучаются ценности и верования, которые разделяются всеми членами группы или организации. Принятие этих ценностей и верований носит сознательный характер и зависит от желания сотрудников.

Третий уровень – «глубинный» – включает базовые предположения, которые трудно осознать и понять самим членам организации без специального акцентирования на данном вопросе. Составляющие данного уровня носят скрытый, подсознательный характер, действующие здесь предположения направляют поведение членов коллектива, характеризующее корпоративную культуру. В соответствии с тем, какие из указанных уровней исследуются, организационные культуры подразделяется на объективную и субъективную. Субъективная корпоративная культура исходит из принимаемых работниками образцов поведения, веры и ожиданий. Сюда включают элементы символики и организационных мифов и легенд, ритуалы, обряды, организационные табу. Субъективная организационная культура выступает в качестве основы, формирующей управленческую культуру – то есть стили руководства.

Объективную организационную культуру обычно связывают с физическим окружением – комплексом зданий, архитектурой и дизайном, местом расположения, цветами и объемом занимаемого пространства. Данные составляющие компоненты отражают ценности, которых придерживается конкретная организация.

Таким образом, корпоративная культура позволяет сформировать единый образ мышления между членами организации, тем самым достичь эффективного функционирования и достижения плановых результатов в деятельности предприятия.

Основным документом, регулирующим положения корпоративной культуры, является кодексом этики, представляющий собой свод общих морально-этических норм и принципов профессиональной служебной этики, а также основных правил делового поведения, которыми должны руководствоваться работники университета при исполнении своих должностных обязанностей и поручений руководства.

Для выявления состояния корпоративной культуры вуза, целесообразно проводить анкетирование студентов, состав вопросов которой позволит выявить основные направления совершенствования корпоративной культуры. С этой целью в анкете предлагается выделить десять элементов корпоративной культуры, каждый из которых может выражаться различными компонентами, оцениваемыми по шкале от 1 до 10. Выборочная совокупность студентов вуза для проведения анкетирования составила 800 респондентов. На первом этапе проведена оценка осознания места студента в университете.

Как видно из представленных данных, значительное большинство опрошенных студентов считают, что такие критерии как согласие с взглядами руководства (93%), инициативность (59%), готовность брать на себя ответственность (52%) и проявление сотрудничества (42%) ценятся более всего в университете (рисунок 2). Вместе с тем, мы

наблюдаем, что такой критерий как эмоциональность ценится в университете менее всего, только 8% опрошенных считают этот критерий значительным. В целом, большинство респондентов определило «осознание себя и своего места в организации» важным элементом корпоративной культуры, представляющим ценность для организации.

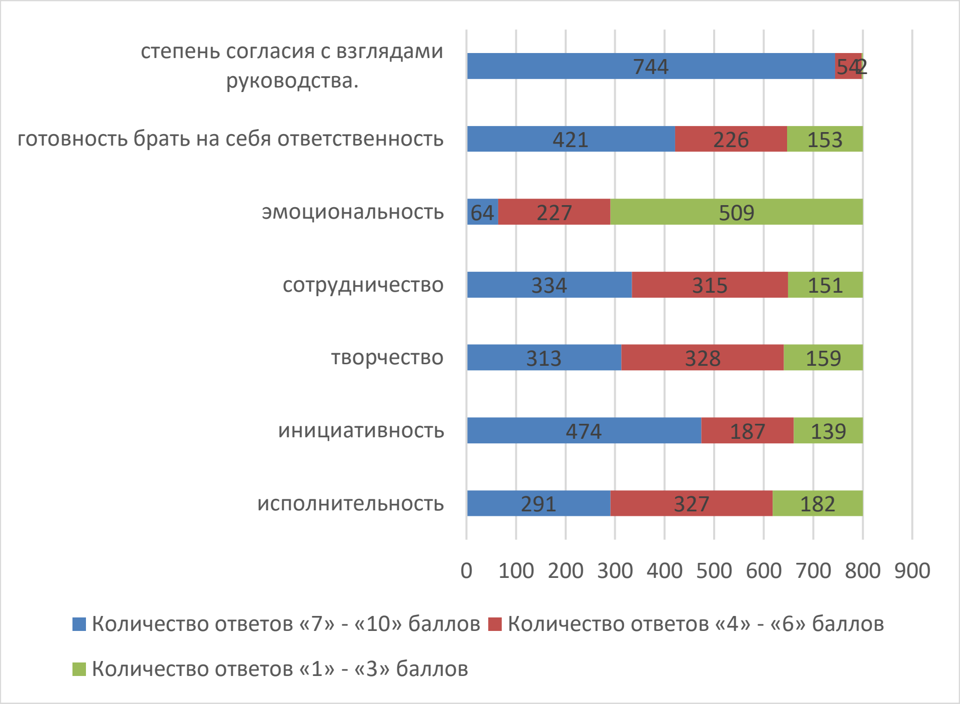

Рисунок 2 – Данные по ответам на вопрос «Осознание себя и своего места в организации»

Далее рассмотрим оценки респондентов по коммуникационной системе и языку общения в университете.

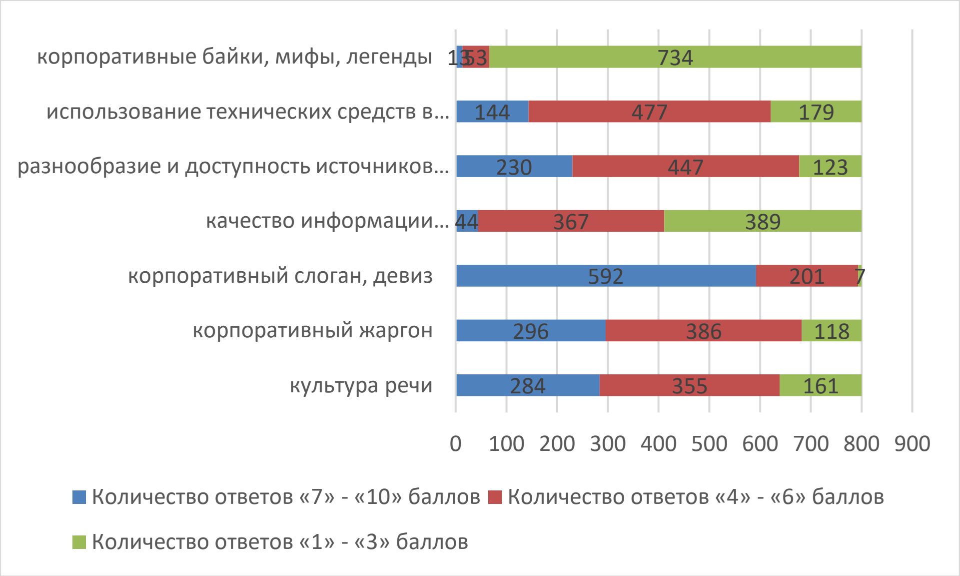

Рисунок 3 – Данные по ответам на вопрос «Коммуникационная система и язык общения»

По данным рисунка 3 оценка проявления данных компонентов в вузе показывает следующее: корпоративный слоган и девиз вуза известны 74% студентам и высоко оцениваются ими, а корпоративные байки, мифы и легенды вуза большинство опрошенных (92%) оценили крайне низко, либо они вовсе не знакомы студентам. По остальным показателям мы наблюдаем достаточно усредненные значения.

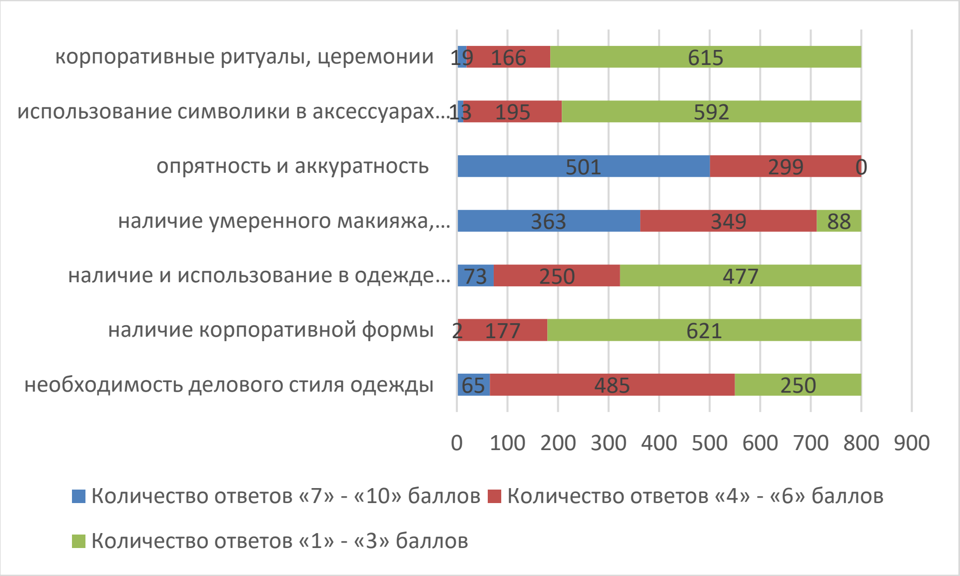

Рисунок 4 – Данные по ответам на вопрос «Внешний вид, представление личности на работе»

Оценка внешних проявлений корпоративного стиля показывает на отсутствие «золотой середины» во взглядах респондентов. 61% студентов положительно оценивает наличие делового стиля одежды в вузе, но 77% студентов не приветствуют наличие корпоративной формы. Отличительные знаки и использование символики вуза так же не набрали высоких баллов. Корпоративные ритуалы и церемонии были оценены большинством студентов (77%) низко, либо данные респонденты не считают их важными в университетской среде.

Далее рассмотрим оценки респондентов по трудовой этике и мотивации в вузе.

Компоненты трудовой этики и мотивации были оценены студентами высоко. Большинство студентов отдали высшие баллы таким критериям как: наличие системы поощрения студентов за качественные результаты деятельности (65%), мотивированность на высокое качество результатов образования (преподавателей; студентов) (57%), систематичность контроля (успеваемость, посещаемость) (90%), чистота аудиторий и других помещений вуза (90%), соответствие санитарно-эпидемиологическим требованиям (режим отопления, освещения, уборки и прочее…) (76%).

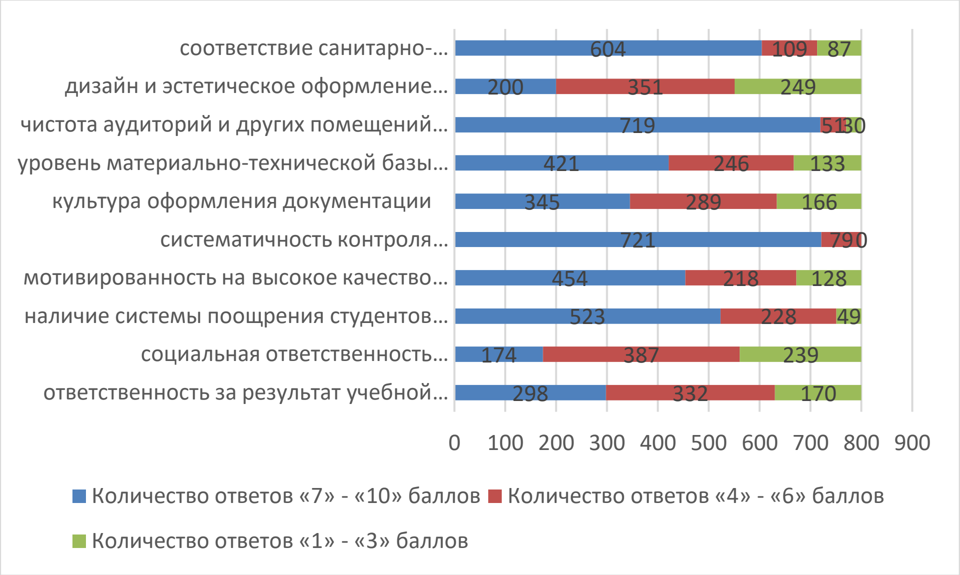

Рисунок 5 – Данные по ответам на вопрос «Трудовая этика и мотивация»

Из проведенного исследования мы видим, что у 72% студентов сложилось положительное мнение о корпоративной культуре вуза и их ответы по десятибалльной шкале составляли от 4 до 10 балов.

Для выявления сильных сторон корпоративной культуры вуза была составлена диаграмма (рисунок 6).

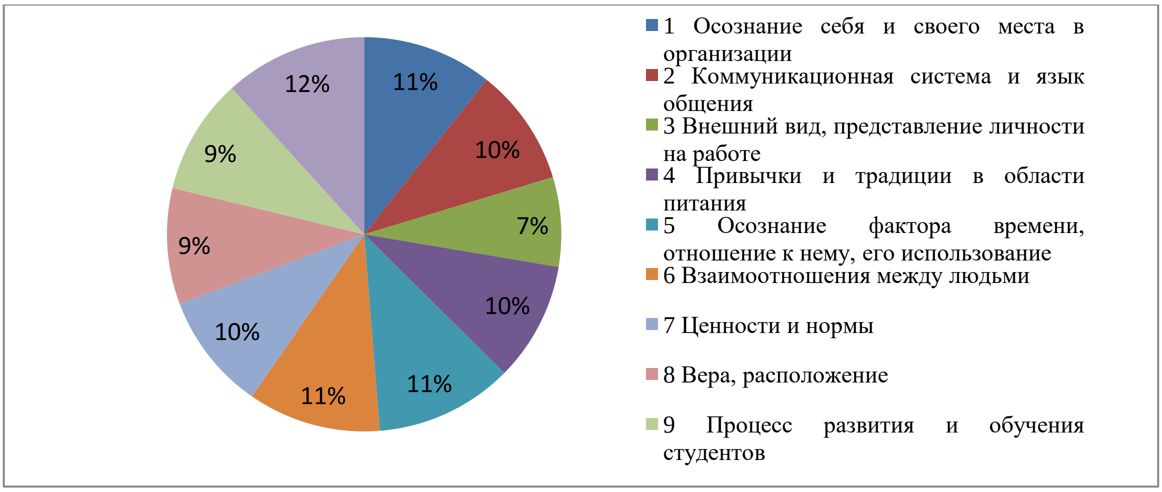

Рисунок 6 – Распределение положительных ответов студентов по вопросам.

Исходя из представленной диаграммы, мы делаем вывод, что большее количество положительных ответов приходится на вопрос №10 «Трудовая этика и мотивация» – 12%,№ 1 «Осознание себя и своего места в организации» – 11%, № 5 «Осознание фактора времени, отношение к нему, его использование» – 11% и № 6 – «Взаимоотношения между людьми». Данные элементы корпоративной культуры можно считать самыми проработанными в вузе. Большинство студентов понимают и поддерживают корпоративную культуру в университетской среде и активно содействуют ее развитию.

Для выявления слабых сторон корпоративной культуры вуза была составлена диаграмма (рисунок 7).

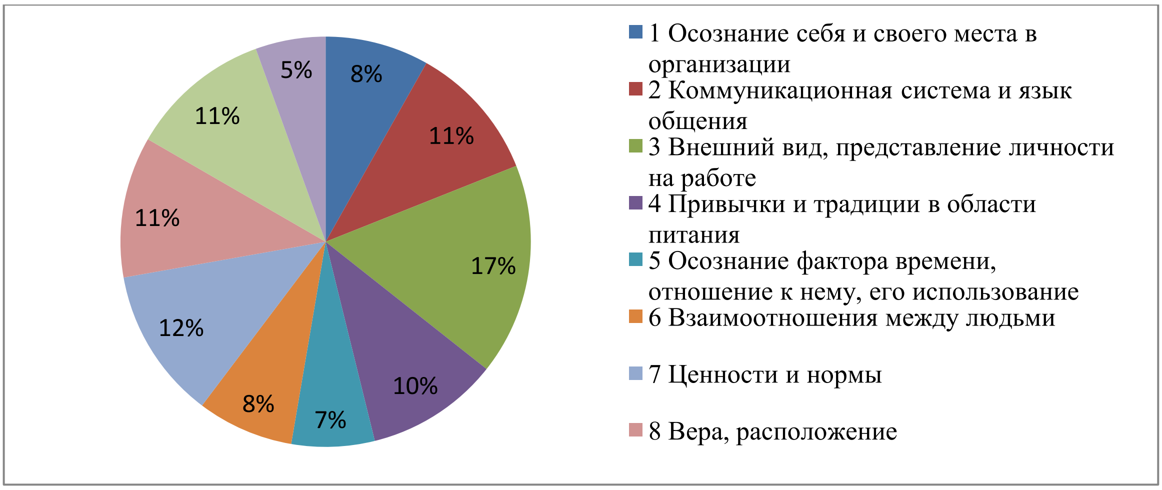

Рисунок 7 – Распределение отрицательных ответов студентов по вопросам.

Исходя их представленной диаграммы, мы делаем вывод, что большее количество отрицательных ответов приходится на вопрос № 3 «Внешний вид, представление личности на работе» – 17%. Студенты не против делового стиля в одежде, в целом, но университетскую форму не одобряют категорически. Также без энтузиазма опрошенные отнеслись к отличительным знакам и атрибутике с символикой вуза. Следом за третьим вопросом в нашем отрицательном рейтинге можно выделить вопрос№7 «Ценности и нормы» – 12%, опрошенные студенты считают, что такие компоненты, как забота о людях, демократичность и честность в университетской среде не заслуживают высоких оценок.

Таким образом, на основе проведённого исследования можно сделать вывод, что корпоративная культура образовательного учреждения является одной из форм проявления культуры общества: она формируется и действует по тем же принципам, что и любая другая социальная культура. Корпоративная культура предполагает реализацию принципов командного подхода, единого корпоративного творческого духа, создание гуманистического отношения к каждому участнику образовательного процесса, она базируется на непрерывной работе с сотрудниками и обучающимися, направленной не только на актуализацию личных и профессиональных способностей, повышение квалификации, но и на гармонизацию внутрикорпоративных и внутригрупповых отношений, улучшение психологического климата, социальную адаптацию, что способствуют успешному выявлению человеческого потенциала, обеспечивая создание благоприятной образовательной среды, обеспечивающим эффективную деятельность организации и повышающим конкурентоспособность во внешней среде.

Библиографический список

1. Грушевицкая Т.Г. Основы межкультурной коммуникации: монография / Т.Г. Грушевицка, В.Д. Попков, А.П. Садохин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2017. – 56 с.

2. Василенко С.В. Корпоративная культура как инструмент эффективного управления персоналом / С.В. Василенко. – М.: Дашков и ко, 2017. – 134 с.

3. Иванова С.В. Корпоративная культура: традиции и современность. Управление персоналом: монография. –М: Дашков и ко, 2016. – 97 с.

4. Капитонов Э.А. Корпоративная культура и PR: учебное пособие. – М., ИКЦ «МарТ», Ростов-н/Д., Издательский центр «МарТ», 2016. – 145 с.

5. Корчагина Е.В. Роль корпоративной культуры в обеспечении эффективного управления и перехода к устойчивому развитию компании. Проблемы современной экономики // Евразийский международно-аналитический журнал. – 2017. – № 1 (29) – С. 255-260.

6. Патунина Н.А. Корпоративное образование как инструмент формирования организационной культуры // Педагогика. – 2015. – № 1 – С. 20-39.

7. Щербина С.В. Организационная культура в западной традиции: природа, логика формирования и функции // Социологические исследования.– 2015. – №4. - С. 47-55.

8. Пригожин А.И. Организационная культура и ее преобразование // Общественные науки и современность. – 2016. – №8. – 123 с.

9. Загоруля Т.Б. Корпоративная культура вуза: проблемы взаимодействия субъектов образовательного процесса – студентов и преподавателей // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 3.

10. Богданова И.Н. Корпоративная культура ВУЗа и противоречия студенческой социализации в транзитивном обществе // Вестник Волгогр. гос. ун-та. Сер. 7, Филос. – 2012. – 2 (17). – С. 113-118.

11. Бетина О. Б. Корпоративная культура: управление персоналом с учетом допустимого ценностного давления [Электронный ресурс] // URL: http://www.kampi.rU/sets/base/29nomer/betina/l.pdf (дата обращения: 21.10.2019).

БОБОЗОДА ФАРИДУН ТОЛИБДЖОН,

директор Научно-исследовательского Института политических процессов, дипломатии и глобализации Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, кандидат исторических наук, доцент,
734025, Душанбе, Республика Таджикистан, ул. Саид Носир, 33,
E-mail: bfarid@list.ru

СУЩНОСТЬ, НЕОБХОДИМОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПОЛИТИКИ «ОТКРЫТЫХ ДВЕРЕЙ» В ТАДЖИКИСТАНЕ

Аннотация

В данной статье автор акцентирует свое внимание на процессы формирования и становления внешней политики Республики Таджикистан в контексте объявления политики «открытых дверей». В статье автором дается определение концепции «политики открытых дверей», ее сущности и истории появления, а также о перспективах принятия этой доктрины Республикой Таджикистан. В научной статье также затронуты актуальные вопросы, связанные с характером и динамикой развития этапов внешней политики на основе двусторонних и многосторонних отношений Республики Таджикистан со странами мира, как на региональном, так и на международном уровне.

Ключевые слова: *Республика Таджикистан, внешняя политика, внешнеполитический курс, Центральная Азия, мировое сообщество, политика открытых дверей, «Доктрина Эмомали Рахмона», национальная безопасность, региональная безопасность, национальные интересы.*

БОБОЗОДА ФАРИДУН ТОЛИБҶОН,

директори Пажӯҳишгоҳи равандҳои сиёсӣ, дипломатия ва масоили ҷаҳонишавии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
номзади илмҳои таърих, дотсент,
734025, Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, кӯч. Саид Носир, 33,
E-mail: bfarid@list.ru

Моҳият, зарурат ва дурнамои сиёсати «дарҳои кушода»-и Тоҷикистон

Аннотатсия

Дар мақола муаллиф ба раванди бунёд ва ташаккули сиёсати хориҷии Тоҷикистон, ки меҳвари он сиёсати “дарҳои кушода” мебошад, таваҷҷуҳи хос додааст. Дар он ба консепсияи сиёсати “дарҳои кушода” равшанӣ андохта, моҳият ва таърих, инчунин дурнамои доктринаи қабулшуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шарҳу тафсир мегардад. Муаллиф ба масъалаҳои

мубрами вобаста ба ташаккул ва марҳилаҳои рушди сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар асоси робитаҳои дуҷониба ва бисёрҷониба бо соири кишварҳои ҷаҳон, чи дар сатҳи минтақа ва чи дар сатҳи байналмилалӣ дахл кардааст.

Калидвожаҳо: *Ҷумҳурии Тоҷикистон, сиёсати хориҷӣ, Осиёи Марказӣ, ҷомеаи ҷаҳонӣ, сиёсати дарҳои кушода, "Доктринаи Эмомалӣ Раҳмон", манфиатҳои миллӣ, амнияти миллӣ, амнияти минтақавӣ.*

BOBOZODA FARIDUN TOLIBJON,

Director of Research Institute on Political processes, Diplomacy and Globalization of Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate of History, Associate Professor,
734025, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,
E-mail: bfarid@list.ru

NATURE, NEED AND PERSPECTIVES OF «OPEN DOOR» POLICY IN TAJIKISTAN

Annotation

The author focuses on the processes of formation and development of the foreign policy in the Republic of Tajikistan in the context of the announcement of the "open door" policy in the article. The author defines the concept of the "open door policy", its nature and history, as well as the perspective for the adoption of this doctrine by the Republic of Tajikistan. The article also touches the relevant issues related to the development nature and dynamics of the stages of foreign policy based on bilateral and multilateral relations of the Republic of Tajikistan with the foreign countries, both at the regional and international levels.

Keywords: *Republic of Tajikistan, foreign policy, Central Asia, world community, open door policy, «Emomali Rahmon Doctrine», national security, regional security, national interests.*

Внешняя политика – это общий курс государства в международных делах. Она регулирует отношения государства с другими государствами в соответствии с его принципами и целями, которые реализуются различными способами и методами. Помимо этого существуют различные трактовки внешней политики. В частности, можно сказать, что внешняя политика включает в себя тактику и процесс, посредством которых государство взаимодействует с другими государствами в целях реализации своих собственных интересов. И в этом ключе, следует заключить, что главной целью внешней политики является защита национальных интересов.

Также внешняя политика государства состоит из стратегий, которые она использует для защиты, прежде всего, своих внешних интересов и определяет способ его взаимодействия с другими государственными и негосударственными субъектами.

В связи с этим следует отметить, что внешняя политика Республики Таджикистан направлена на обеспечение национальных интересов, защиту прав своих граждан за рубежом и достойное представление страны на международной арене. Данный курс официально был назван политикой «открытых дверей» 31 декабря 2002 года.

Доктрина «политики открытых дверей» (на англ. яз.: open-door policy) означает открытость всем политическим направлениям, международным контактам, торговым отношениям. Эта доктрина была провозглашена в 1899 г. государственным секретарём США Джоном Хеем, в которой были изложены правила экономического соперничества и поведения великих держав в Китае: единая тарифная политика, одинаковые сборы за портовые услуги, ж/д перевозки - либеральные принципы свободной торговли. [1, 18]

«Внешняя политика нашей страны со своими неизменными основами, принципами и традициями в годы независимости была логическим продолжением проверенной, системной и охватывающей стратегии Республики Таджикистан. Прежде всего, она исходит из политики «открытых дверей», объявленной нами 8 лет назад и, как и прежде, усматривает свою задачу в создании международных условий, способствующих развитию и устойчивости прогресса страны», - отметил Президент Таджикистана Эмомали Рахмон в ежегодном традиционном послании Парламенту на совместном заседании обеих палат Парламента республики, состоявшемся 24 апреля 2010 г. [1,118]

Следует отметить, что внешняя политика Республики Таджикистан до объявления политики «открытых дверей» прошла сложный этап своего развития и становления. Становление и утверждение внешней политики Республики Таджикистан сопровождалось огромными трудностями, причиной тому можно назвать переход на новую социальную систему, разрушение устойчивых экономических связей, тяжелый финансовый кризис и, наконец, навязанная гражданская война.

По словам исследователей, сложность становления внешней политики Таджикистана состояла в том, что она начиналась практически с нуля. В стране не было полноценных традиций внешнеполитической деятельности. Принципы утвердившейся советской дипломатии были несовместимы с идеологией, целями и задачами независимого Таджикистана [1, 119]. Как отмечает эксперт по внешнеполитическим вопросам, З. Саидов: «Наступившее после распада СССР состояние неопределенности и нестабильности поставило перед государственным руководством Таджикистана сложную задачу адаптации к новой геополитической ситуации и выработки внешнеполитических приоритетов, которые соответствовали бы новым региональным и глобальным политическим, экономическим и духовно-культурным условиям и реальному месту современного Таджикистана в мировом сообществе» [7, 10].

Относительная фаза развития внешней политики связана с приходом законного правительства под руководством уважаемого Эмомали Рахмона. Глава таджикского государства с первого дня вступления на должность объявляет о проведении многовекторной внешней политики. Справедливости ради следует отметить, что в связи с гражданской войной и связанными с ней проблемами, фактическая реализация этой политики была начата с начала третьего тысячелетия. Например, в первом обращении Главы государства к народу Таджикистана от 19 ноября 1992 года были озвучены основные принципы внешней

политики. Было отмечено, что Таджикистан присоединяется к международному сообществу, устанавливает дипломатические отношения со всеми странами мира на взаимной основе, вступает в международные организации [3, 65].

4 января 1993 года Верховный Совет Республики Таджикистан принял «Обращение к странам мира», где были высказаны решительные усилия Республики Таджикистан по созданию демократического общества, внедрение модели рыночной экономики и обеспечению благоприятного режима экономического сотрудничества. Данное обращение было обнародовано в целях признания независимости Республики Таджикистан и установления дипломатических отношений с нашей страной [4, 45].

Активная фаза развития внешней политики Таджикистана, как и все его достижения, приходятся на период после XVI сессии Верховного Совета Республики Таджикистан. Эмомали Рахмон, как основоположник и руководитель внешней политики Республики Таджикистан, наряду с налаживанием стратегических отношений с Российской Федерацией и приоритетных отношений со странами Содружества Независимых Государств, уделил серьёзное внимание развитию и расширению связей с другими государствами мира и объявил, что двери Таджикистана открыты для всех стран, которые намерены поддерживать с ним плодотворные и доброжелательные отношения. В подтверждение этих слов уместно процитировать фундаментальные концептуальные положения внешней политики, которые Председатель Верховного Совета Республики Таджикистан Эмомали Рахмон изложил на XVIII сессии Верховного Совета Республики Таджикистан 28 декабря 1993 года [8, 18]:

«Во время разработки концепции внешней политики нашей страны мы должны учесть, что Республика Таджикистан с точки зрения географического расположения, геополитического положения и своих экономических интересов входит в пять политических сегментов:

Первый сегмент - Содружество Независимых Государств, которое, несмотря на трудности первых лет своего формирования, содержит в себе тенденцию к укреплению всесторонних связей.

Второй сегмент - Центральная Азия, которая в настоящее время стремится к экономическому и политическому единству.

Третий сегмент - пространство жизнедеятельности соседних персоязычных государств, которые, хотя пока ещё и не пришли к какому-либо единому политическому или экономическому союзу, тем не менее, притягиваются друг к другу не только историческим единством и культурными истоками, но и реальными перспективами национального развития.

Четвёртый сегмент - широкий круг населённых мусульманами стран Востока, которые связаны друг с другом не только единством обычаев и духовных традиций, но также возможностями и потребностями национального развития.

Наконец, пятый сегмент - это мировое сообщество, которое как никогда ранее проявляет свою внешнюю и внутреннюю сплочённость и медленно, но последовательно движется в направлении единой общечеловеческой цивилизации» [6, С.156-157].

С другой стороны, Таджикистан постепенно присоединился к международным декларациям и договорам в сфере дипломатической деятельности, подписанная 4 ноября

1993 года Венская конвенция о дипломатических сношениях от 18 апреля 1961 года, является подтверждением наших слов.

В то же время был утвержден ряд важных нормативных правовых документов в области внешней политики, что способствовало ее качественному формированию. В этом контексте, на наш взгляд, следующие действия были наиболее важными:

- Положение о Посольстве Республики Таджикистан от 23 января 1995 года - № 165;

- Положение об основных правах и обязанностях Чрезвычайного и Полномочного Посла Республики Таджикистан от 23 января 1995 года - № 165;

- Консульский устав Республики Таджикистан - от 30 июля 1998 года № 275;

- Закон Республики Таджикистан «О международных договорах» от 11 декабря 1999 г. (N / 31, 01.06.2001)

- Концепция внешней политики Республики Таджикистан от 24 сентября 2002 года;

- Закон Республики Таджикистан «О дипломатической службе» от 2 декабря 2002 г. (2002 г., 2006 г.).

В то же время с 2000 года был внедрен новый институт, определяющий направления внешней политики, в форме ежегодных посланий Президента Республики Таджикистан, что свидетельствует о качественном развитии внешней политики страны.

В связи с этим, следует отметить, что существовало несколько объективных факторов для объявления политики «открытых дверей» и проведения многовекторной внешней политики. Эти факторы нашли отражение в следующих аспектах:

- важное стратегическое местонахождение страны, которое является одним из ключевых точек на пространстве Центральной Азии;

- необходимость защиты политической независимости страны;

- повышение роли региона на международной арене в XXI веке, в связи с событиями, происшедшими 11 сентября 2001 года и началом антитеррористической операции в Афганистане;

- борьба с новыми нетрадиционными вызовами и угрозами;

- отражение культурных, исторических и традиционных ценностей таджикского народа, а именно дружбы и добрососедства, во внешней политике страны;

- сохранение баланса в приоритетных направлениях внешней политики страны;

- привлечение прямых иностранных инвестиций для экономического возрождения страны и проведения реформ на всех уровнях и повышения уровня жизни населения.

Резюмируя вышесказанное, можно констатировать, что Таджикистан является страной, имеющей важное стратегическое и геополитическое положение в регионе Центральной Азии, и в связи с этим, признание статуса Республики Таджикистан в регионе и в мире зависит, прежде всего, от правильного ведения внешней политики.

Таким образом, указанные факторы способствовали объявлению политики «открытых дверей», которая заключается в готовности сотрудничать со всеми субъектами международных отношений на основе взаимного уважения общепризнанных принципов и норм международного права.

Отрадно, что с течением времени мы становимся свидетелями того, что проведение политики «открытых дверей» является единственным надлежащим способом развития

отношений и сотрудничества с мировым сообществом, в условиях высокой мобильности мировых политических процессов в современных международных отношениях.

На данный момент, рассматривая преимущества и правильность политики «открытых дверей», мы можем констатировать следующее факты:

- на данный момент Республика Таджикистан установила дипломатические отношения с более 160 странами мирового сообщества;
- на современном этапе государственную независимость Республики Таджикистан официально признали более 180 государств мира;
- Республика Таджикистан является членом 51 авторитетных глобальных и региональных организаций;
- на данный момент Республикой Таджикистан подписано более 2100 двусторонних соглашений с различными странами мира;
- присоединение к 350 международным декларациям и договорам;
- обмен товарами с более чем 100 странами мира;
- достижения в продвижении международных инициатив (в частности, водно-энергетической сфере);
- председательство главы государства на 54-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН;
- предоставление формулы мира и т. д.

Самое главное, формирование и реализация внешней политики, ядром которой является «политика открытых дверей», является одним из величайших достижений нашего национального государства за время независимости.

Основатель мира - Лидер нации уважаемый Эмомали Рахмон в своем выступлении 15 марта 2013 года в день открытия нового здания Министерства иностранных дел РТ заявил, что «мы, как страна, реализующая политику «открытых дверей» не считаем ни одно государство мира плохим, и, как я неоднократно уже говорил, мы будем продолжать развивать дружественные и взаимовыгодные отношения со всеми странами мира без исключения».

Благодаря сбалансированной внешней политике в этот период Таджикистан занял достойное место на международной арене и установил двусторонние отношения со странами мира, международными и региональными организациями и международными финансовыми институтами.

В этой связи, содействие созданию атмосферы доверия и безопасности вокруг страны посредством развития и укрепления добрососедских отношений со всеми соседними странами посредством использования политических и дипломатических средств, будет постоянным усилием по решению насущных проблем в регионе.

Важно отметить, что кардинальные изменения в международных отношениях, происходившие в 2013-2014 гг. в разных регионах земного шара, открыли новую реальность для нашей страны в частности. В этом направлении, учитывая мобильность и интенсивность мировых процессов, перед нашей республикой стояла задача разработать новую Концепцию внешней политики с учетом наших национальных интересов и ценностей. 27 января 2015 года Указом Президента Республики Таджикистан была принята новая Концепция внешней политики Республики Таджикистан, которая определяет и регулирует основные принципы,

задачи и приоритеты внешней политики Республики Таджикистан. Необходимость разработки и принятия данной Концепции вытекает из определения целей, задач и направлений внешней политики Республики Таджикистан в контексте изменений политической, социальной, экономической и культурной жизни страны и формирования нового геополитического имиджа в мире. Концепция предусматривает реализацию внешней политики Республики Таджикистан, которая могла бы помочь адаптироваться стране к расширяющимся процессам интеграции, регионализации и глобализации; создать новые возможности для предотвращения и устранения потенциальных угроз и вызовов ее национальной безопасности, а также создать благоприятные предпосылки для последовательной реализации и обеспечение национальных интересов на основе объективности и баланса [5].

В то же время в Закон РТ «О дипломатической службе» были внесены некоторые изменения (по состоянию на 31 декабря 2014 года), что позволило расширить их сущность и содержание.

Несмотря на значительные успехи внешней политики, Республика Таджикистан сталкивается с рядом современных проблем, дальнейшее развитие которых зависит от их предотвращения и реагирования:

- фундаментальные изменения в системе международных отношений, с заменой мощных методов конкуренции и геополитических зон;
- появление новых экстремистских и радикальных идеологически деструктурных течений, таких как религиозный экстремизм, неофашизм и т.д.
- негативное воздействие информационных потоков («промывание мозгов», привлечение молодежи через социальные сети к экстремистским группам и распространение религиозно-экстремистских идей);
- не допущение геополитического влияния сверхдержав.

Также важно отметить, что мы находимся на перекрестке слияния цивилизации, в связи с этим нужно сыграть важную роль в данном процессе. Однако мы не должны быть обмануты нашим геополитическим положением и игнорировать существующие реалии. Этими факторами и оправдывается выбранная нами многовекторная и «открытая» внешняя политика.

Исходя из вышеизложенного следует заключить, что суть внешней политики Республики Таджикистан на современном этапе, исходя из выбранной ею линии проведения политики («открытых дверей»), заключается в прочной прагматичной позиции страны по актуальным мировым и региональным вопросам. Также главной целью доктрины «открытых дверей» является углубление двусторонних и многосторонних отношений Республики Таджикистан со всеми субъектами международных отношений без исключения. Данная доктрина является плодом внешнеполитической деятельности нашего уважаемого Лидера Нации, Президента страны Эмомали Рахмона. Именно после прихода к власти Лидера Нации мы становимся свидетелями систематизированных изменений во внешней политике Республики Таджикистан, которые повышают имидж и авторитет нашей республики на международной арене. В связи с этим, нами предлагается назвать данные внешнеполитические шаги и решения «Доктриной Эмомали Рахмона». Аргументируя это

тем, что под мудрым руководством Лидера Нации и четко сформулированными базовыми принципами и приоритетами внешней политики, Республика Таджикистан на сегодняшний день достигла значительных успехов в этой сфере. Принятые мировым сообществом таджикские глобальные инициативы считаются подтверждением вышеуказанных слов.

Литература

1.Алиджанова А. Х. Некоторые аспекты внешней политики Республики Таджикистан на современном этапе. Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия гуманитарных наук, №3, 2011, С. 116-121

2.Алиева Р. Р. Формирование основополагающих принципов внешней политики Республики Таджикистан. Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки, № 4 (41), 2014, С. 253-260.

3.Назаров Т., Сатторзода А. Дипломатияи муосири тоҷик. Душанбе, «Ирфон», 2006, С-65

4.Назриев Д., Сатаров И. Республика Таджикистан: история независимости. Год 1992-й. Душанбе, 2005, - С.45

5.Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера Нации Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 22 декабря 2016 г. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://prezident.tj/node/13739 (Дата обращения: 08.02.2020)

6. Рахмонов Э. Независимость Таджикистана и возрождение нации: В 8 т. - Душанбе, 2006 - 2010. – Т. 1.

7.Саидов З.Ш. Внешняя политика Республики Таджикистан на современном этапе (1992-2005 гг.). - Душанбе: Авесто, 2006.

8.Саидов З.Ш. Республика Таджикистан на межгосударственной арене до и после объявления политики «открытых дверей». – Душанбе, 2015.

ҚОДИРОВ ЗОҲИР ҚОДИРОВИЧ,

дотсенти кафедраи илмҳои иҷтимоӣ-гуманитарии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33,
Тел: (+992) 907730885, E-mail: zohir-85@mail.ru

ҲАҚНАЗАРОВА ШИРИМОҲ АҲМАДОВНА,

магистранти соли дуюми шуъбаи сотсиологияи
Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А Баҳоваддинови АИ ҶТ.
734025, ш. Душанбе, хиёбони. Рӯдакӣ 33.
Тел: (+992) 901991196,

МАСЪАЛАИ СЕКУЛЯРИКУНОНИИ ДИНӢ ДАР ҶОМЕАИ МУОСИРИ ТОҶИКИСТОН

Аннотатсия

Дар мақола масъалаи секуляриқунонии динӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллифон мафҳум, моҳият ва сабабҳо ва оқибатҳои иҷтимоии раванди секуляриқунониро дар кишвар таҳлил намуда, хусусиятҳои раванди секуляриқунонии динӣ дар Тоҷикистон дар муқоиса бо кишварҳои Ғарб баррасӣ гардида, монандӣ ва тафовутҳои онҳо нишон дода шудааст. Сатҳи эътиқоди динии ҷомеаи муосири Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор гирифта, собит шудааст, ки раванди секуляриқунонии динӣ дар ҷомеа зери таъсири равандҳои ҷаҳонашвӣ, махсусан дар сатҳи табақаҳои болоӣ бештар ба мушоҳида мерасад.

Калидвожаҳо: *дин, дини ислом, муассисаҳои динӣ, калисо, шуури динӣ, арзишҳои дунявӣ, боварҳо, анъана, ҷаҳонишавӣ, секуляриқунонӣ, ҳуқуқ, коммуникатсия, сотсиализатсия, плюрализм.*

КОДИРОВ ЗОХИР КОДИРОВИЧ,

Доцент кафедры социально-гуманитарных наук
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан,
734003, г. Душанбе, ул.Саид Носир 33,
Тел: (+992) 907730885, E-mail: zohir-85@mail.ru

ХАКНАЗАРОВА ШИРИМОХ АХМЕДОВНА,

Магистрант второго курса отдела социологии
Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова
Академии наук Республики Таджикистан.
734025,. Душанбе, пр. Рудаки 33.
Тел: (+992) 901991196

Проблемы религиозной секуляризации в современном таджикском обществе

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы секуляризации в современном таджикском обществе. Авторы проанализировали понятие, сущность, причины и последствия секуляризации. В статье анализируются особенности процесса секуляризации в таджикском обществе, показаны его сходство и различие в сопоставлении с западными странами. Анализ уровня религиозности в современном таджикском обществе показывает, что процесс секуляризации в обществе, под влиянием глобализационых процессов в большей степени характерно для представителей высших слоев общества.

Ключевые слова: *религия, исламская религия, религиозные учреждения, религиозное сознание, светские ценности, убеждения, традиция, глобализация, секуляризация, право, коммуникация, социализация, плюрализм.*

QODIROV ZOHIR QODIROVICH,

Associate professor of Department of Social and Humanitarian Sciences of Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan
734003, Dushanbe 33, Said Nosir str.,
Phone: (+992) 907730885, E-mail: zohir-85@mail.ru

HAQNAZAROVA SHIRIMOH AHMADOVNA

Second-year undergraduate, Department of Sociology, Institute of Philosophy, Political Science and Law named after A. Bakhovaddinov of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan.
734025, Dushanbe 33, Rudaki Ave.,
Phone: (+992) 907730885, E-mail: zohir-85@mail.ru

The problems of religious secularization in the modern tajik society

Annotation

The article discusses the issues of secularization in modern Tajik society. The authors analyzed the concept, essence, causes and consequences of secularization. The article analyzes the

features of the secularization process in Tajik society as well as it shows its similarity and difference in comparison with Western countries. An analysis of the level of religiosity in modern Tajik society shows that the process of secularization in society is more typical for representatives of the higher layers of society under the influence of globalization processes.

Keywords: *religion, Islamic religion, religious institutions, Church, religious consciousness, secular values, beliefs, tradition, globalization, secularization, law, communication, socialization, pluralism*

Секулярикунонӣ раванди муосири ҷомеаи имрӯз мебошад, ки ботадриҷ дар ҷаҳон, хусусан, дар кишварҳои ғарбӣ бо сурати баланд густариш меёбад. Равандҳои ҷаҳонишавӣ, пешрафти илму техника ва шууру фарҳанги ҳуқуқии аҳолӣ, ҳамчунин заиф шудани таъсири муассисаҳои динӣ ба ҳаёти иҷтимоии ҷомеа раванди секулярикунониро тақвият бахшид. Дар Аврупои асримиёнагӣ истилоҳи "секулирикунонӣ" маънои ба моликияти давлатӣ табдил додани заминҳои калисоро дошт. Вогузор намудани як қатор вазифаҳои муассисаҳои динӣ дар ихтиёри ҳокимияти шаҳрвандӣ маънои дигари секулирикунонӣ мебошад. Дар замони муосир маънои истилоҳи "секулирикунонӣ" куллан тағйир ёфта, зери ин истилоҳ раванди мураккаб ва бисёрҷабҳаи озод намудани қишрҳои гуногуни ҷомеа ва фарҳанг аз тахти нуфуз ва фармонфармоии ниҳодҳо ва рамзҳои динӣ фаҳмида мешавад.

Тавре, ки мушоҳидаҳои солҳои охир нишон доданд, баъд аз пош хӯрдани низоми шӯравӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон нуфузи дини ислом бағоят афзуд ва эҳсоси дингароии аҳолӣ боло гирифт. Вобаста ба демократикунонии ҳаёти ҷамъиятӣ шавқу рағбати халқи тоҷик монанд ба дигар халқиятҳои собиқ ҷомеаи шӯравӣ ба омӯзиши таърих, фарҳанги миллӣ ва расму анъанаи хеш яку якбора зиёд шуд. Таваҷҷуҳи аксарияти аҳолӣ ба мавзуъҳои динӣ ва эёҳи арзишҳову суннатҳои динӣ афзоиш ёфт. Агар дар даврони шӯравӣ ашхоси алоҳидаи камшумор ба ин арзишҳои динӣ таваҷҷуҳ зоҳир мекарда бошанд, пас дар шароити имрӯз аксари табақаҳои ҷомеа чӣ зиёиву, тоҷир ва чӣ корманди давлативу афроди оддӣ дар тамоми манотиқи кишвар дар ҳаёти ҳаррӯзаи худ арзишҳои исломиро истифода мебаранд [2,14].

Дар ҳолатҳои инкишофи буҳронӣ ин муносибатҳо бештар таъсири худро ба рафторҳои элитаи миллӣ, мавқеи зиёиён ва махсусан ба ҷалби гурӯҳои иҷтимоӣ ба ҳаракатҳои ҷамъиятӣ мерасонанд.

Аз ҷиҳати ахлоқӣ ва эътиқодӣ ба дин рӯ овардани мардум баъд аз фурӯпошии низоми давлатдории шӯравӣ нишондиҳандаи хуб аст, аммо дар заминаи бесаводии дини аҳолоии кишвар ин равандро ҷараёнҳои тундгароӣ ва таассубгории динӣ, ки аз кишварҳои исломӣ бо манфиатҳои ғаразнок ворид мегардиданд, ҳамроҳӣ намуданд. Дар баробари барқароршавии бошитоби мавқеи дини ислом ва афзудани нуфузи он дар ҳаёти ҷомеаи мусулмонон нақши намоёнро иҷро мекардагӣ шуд. Дар баъзе ноҳияҳое, ки таъсироти ниҳодҳои динӣ бештар буд, руҳониён самти афкори умумро муайян менамуданд. Онҳое, ки қарорҳои диниро қабул менамуданд, нуфузи диниро соҳиб шуданд. Аз мавқеи онҳо дар баъзе минтақаҳо устувории ҳокимияти маҳаллӣ вобаста буд. Дар худи аввали солҳои 90-ум нуфузи ходимони динӣ дар

назари оммаи мардум хеле баланд буд. Онҳо саъю кӯшиши бисъёр менамуданд, ки таваҷҷуҳи ақшори ҷомеаро бештар ба худ ҷалб намоянд то ки фаъолияти масҷидҳо қать карда нашавад.

Ин гурӯҳи диндорон эътиқодоту боварҳои таърихан ташаккулёфтаи дини анъанавиро инкор намуда, барои ба вуҷуд омадани гурӯҳҳои ифротӣ аз қабили салафия, ҷамъияти таблиғ, ҳизби таҳрир ва ғайра дар солҳои охир дар Тоҷикистон мусоидат намуданд, ки ба фазои динӣ ва мазҳаби суннатии кишвар мухолиф мебошад. **О**яндаи фазои фарҳангию сиёсӣ ва суботи Тоҷикистон аз фазо ва вазъияти динӣ вобастагии калон дорад. Агар дар шароити муосир вазъияти динӣ дар кишвар назорат ва танзим карда нашавад, он гоҳ дидгоҳҳои солими динӣ аз ривоҷу равнақ афтода, ҳатман ояндаи вазъияти сиёсӣ, низоми демократӣ ва дунявиро зери хатар қарор медиҳанд.

Чунки аксари гурӯҳҳои ифротии динӣ дар муқобили раванди модернизатсияи Ғарб ва демократикунонии ҷомеа қарор гирифтаанд ва низоми дунявии рушди кишварро қабул надоранд. [6,67]. Назариётчиёни илми сотсиология боварии калон доштанд, ки дини анъанавӣ бо мурури замон ба падидаи маргиналӣ табдил хоҳад ёфт. Хусусан, К. Маркс, Э. Дюркгейм ва М. Вебер бовар доштанд, ки бо пешрафти илму технология ҷомеа замонавӣ мешавад ва олами иҷтимоӣ бештар назоратшаванда мегардад, аз ин рӯ, ҷараёни секуляриконӣ ногузир аст. Бояд қайд кард, ки секулярикунонӣ – яке аз мушкилтарин соҳаи илми сотсиологияи дин мебошад. Як зумра олимон раванди секулярикунониро воқеӣ мепиндоранд, аммо зумраи дигар, баръакс, исбот карданӣ мешаванд, ки таъсири дин дар ҷомеа ботадриҷ меафзояд ва ҳатто он шаклҳои навро ба худ касб менамояд.

Дар замонҳои гузашта муассиса ва ташкилоти динӣ ба мақомоти иҷтимоӣ ва ҳукумат таъсири калон расонида метавонистанд ва дар ҷомеа обрӯи калон доштанд. Дар солҳои охир ташкилоти динӣ мисли пештара ба сохтори сиёсӣ таъсири ҷиддӣ расонида наметавонанд ва ин тамоюл дар тамоми дунё мушоҳида карда мешавад. Вазъи моддии ташкилоти динӣ тағийр ёфтааст. Раванди секулирикунонӣ торафт дар ҳамаи кишварҳои сайёра густариш ёфта, таъсири худро ба равандҳои ҷомеа бештар мерасонад.

Агар сухан оид ба ниҳодҳо ва ҷомеаи навини Аврупо равад, секулирикунонӣ ба воситаи маҳрум шудани калисои насронӣ дар як қатор вазифаҳо ва нуфузи он зоҳир мешавад: дар натиҷаи раванди секулирикунонӣ калисои насронӣ аз давлат, системаи маориф аз ҳокимияти калисо озод мешаванд. Агар сухан оид ба фарҳанг ва рамзҳо равад, дар ин маврид бояд қайд намоем, ки зери мафҳуми “секулярикунонӣ” раванди фарохтар аз раванди иҷтимоӣ фаҳмида мешавад. Секулирикунонӣ ҳамчун раванди иҷтимоию сиёсӣ ба тамоми ҳаёти фарҳангии ҷомеа таъсири густарда мерасонад. Секулирикунониро дар камаҳамият шудани мавзуъҳои хосияти динидошта, дар соҳаи санъат, фалсафа, адабиёт ва махсусан, дар мухторияти инкишофи илм ва назари дунявӣ доштани он ба олам мушоҳида кардан мумкин аст. Раванди секулирикунонӣ паҳлуҳои субъективӣ низ дорад. Дар баробари мавҷудияти секулирикунонӣ ҷомеа ва фарҳанг, секулирикунонии шуур низ вуҷуд дорад. Ин маънои онро дорад, ки ҷомеаи муосир инсонҳоеро тарбия мекунад, ки дар муносибати худ ба олам аз догмаҳо ва ғояҳои динӣ истифода намекунанд.

Секулирикунонӣ зуҳуроти умумиҷаҳониест, ки хоси замони муосир мебошад, аммо паҳншавии секулирикунонӣ дар олам номунтазам аст. Ба гурӯҳҳои алоҳидаи ҷомеа секулирикунонӣ гуногун ва нобаробар таъсир мерасонад. Тадқиқот нишон медиҳанд, ки

раванди секулирикунонӣ ба мардон нисбат ба занон, ба одамони миёнасол нисбат ба ҷавонону пиронсолон, ба шаҳриён нисбат ба деҳотиён зиёдтар таъсир мерасонад. Инчунин раванди секулирикунонӣ ба намояндагони ихтисосҳои муосир нисбат ба ихтисосҳои анъанавӣ таъсири бештар мерасонад. Таъсири равандҳои секулирикунонӣ «буҳрони эътиқод» - ро нисбат ба дин ва анъанаҳои динӣ ба миён овард.

Метавон гуфт, ки секулирикунонӣ яъсу ноумедӣ ва нобовариро нисбат ба ҳақиқати динӣ ва воқеияти динӣ хеле зиёд кард. Одамон дар зиндагии худ аз догмаҳо ва бинишҳои динӣ камтар истифода мебурдагӣ шуданд.

Дар замони муосир дар аксарияти кишварҳои ҷаҳон дин, калисо ва масҷид аз давлат ҷудо аст. Ҳуқуқ, сиёсат, иқтисодиёт, илм, фалсафа ва санъат дар иҷрои вазифаҳои худ, аз догмаҳо ва анъанаҳои динӣ сарфи назар намуда, пеш аз ҳама, ба манфиатҳои дунявии инсон, ҷомеа ва гурӯҳҳои алоҳидаи иҷтимоӣ такя менамоянд. Созмони Милали Муттаҳид ҳамчун итиҳодияи байналмиллалӣ, ки тамоми кишварҳои оламро муттаҳид менамояд, дар низомномаи худ ва эъломияи ҳуқуқи инсон асли (принсипи) муҳими фаъолияти худро дар ҳимояи ҳуқуқи инсон барои зиндагии шоиста новобаста аз мансубияти қавмию динӣ мебинад. Созмонҳои байналмиллалӣ баёнияҳоеро қабул намудааст, ки ҳуқуқи интихоби ҷаҳонбинии динӣ ва ғайридинӣ баробар иҷозат дода шудаанд. Яъне, ҳар як инсон дар интихоби мафкураи худ озод мебошад.

Омилҳои дар боло зикр шуда аз он шаҳодат медиҳад, ки дар баробари ҷаҳонбинии динӣ, ҷаҳонбиниҳои ҷанбаи дунявидошта ташаккул ёфта истодаанд, ки моҳиятан хислати секулиярӣ доранд. Ҷаҳонбинии хосияти дунявидошта ботинан системаи комил набуда, балки навъи ҷаҳонбиниест, ки нишонаи асосии он ғайридиният ва секуляризм мебошад. Дар сатҳҳои гуногуни шуури ҷамъиятӣ дараҷа, умқ ва дарки ин ғайридиният гуногун буда, хислати умумии ин ҷаҳонбиниро муайян кардан хеле душвору мураккаб аст. Барои ҷаҳонбинии дунявӣ принсипи асосӣ: - ин арзиши олӣ эътироф шудани инсон мебошад. Дар сатҳи назариявӣ ин навъи ҷаҳонбиниро бисёр ҷараёну мактабҳои фалсафӣ, илмӣ – табиатшиносӣ, сотсиологӣ ва антропологӣ муаррифӣ менамоянд.

Секулирикунонӣ сабаби ташаккулёбии ҷаҳонбинии чандандешӣ (плюралистӣ) шудааст. Чандандешӣ таъсири динро дар ҷомеа нисбатан коҳиш дода, мавҷудият ва сохтани сохторҳои нави диниро душвор мегардонад. Дар доираи ҷомеаи муосир нигоҳ доштани мавқеи пештараи дин, эътиқодҳои динӣ ҳамчун ҳақиқатҳои тағйирнаёбанда ниҳоят душвор гардидааст. Ин зуҳурот дар маҷмӯъ вазъияти «буҳрони боварӣ» - ро нисбат ба дин ба миён меорад.

Барои ҷомеаҳои тозаистиқлоли пасошӯравӣ, махсусан ҷумҳуриҳои мусулмоннишин муайян намудани ҷойгоҳи дин ва муносибат ба он яке аз вазифаҳои муҳими ҳам методологӣ ва ҳам амалӣ ба шумор меравад.Мо аз овардани омилҳои фаъолшавии дин дар ҷомеаҳои имруза сарфи назар менамоем, зеро таҳқиқоти зиёд ба анҷом расидаанд ва риштаи андешаро ба он мекашем, ки пас нисбат ба дин ва омили динӣ дар вазъи феълӣ чӣ гуна метавон муносибат кард ва чӣ бояд кард, то ки дин дар ҷомеа ҷойгоҳи муайян дошта бошад ва ҳадди ақал мавриди суистифодаи гурӯҳҳои иртиҷоӣ ва харобиовар қарор нагирад. Зеро таҷрибаи бисёр кишварҳои ҷаҳон нишон медиҳад, ки дар аксари мавридҳо омили диниро ҳаракатҳои гуногуни сиёсиву иртиҷоӣ ба ниятҳои нопоки худ хеле устокорона истифода мебаранд.

Масъалаи муносибати дин ва давлат ҳамеша яке аз масъалаҳои муҳими назариявии фалсафию сиёсатшиносию диншиносӣ буда ва мебошад. Мардуми мо тибқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳи бунёди давлати соҳибихтиёр, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягонаро пеш гирифтаат. Муқаррароти моддаи якуми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйирнопазир будани соҳибихтиёрӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёдӣ, дунявӣ ва ягонагии сохтори давлат эълон намуда, барои мо ҳамчун чароғи раҳнамо, ситораи қутбӣ мебошад, ки ҳамеша роҳи моро баояндаи дурахшон равшан мекунад ва доимо дар мадди назар, зеҳну хотираи ҳар як аз афроди ҷомеа, шаҳрвандони ин кишвар, алалхусус зиёиёну руҳониёни он ҳамчун арзиши муқаддас, бояд ҷой дошта бошад.

Мо беҳтарин ва мусолиматомезтарин намунаи (амсилаи) муносибати дину давлатро дар асоси принсипҳои миллии дунявият бунёд кардем, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи озодии виҷдон ва иттиҳодияҳои динӣ» заминаи ҳуқуқии онро гузоштанд. Дар ин ҷода имрӯз муваффақиятҳои зиёде ба даст омадааст ва ин роҳ то охир идома хоҳад ёфт. Ин маънои онро дорад, ки сайри такомулии низоми мазкур идома дорад ва интиҳои ин роҳ ҳанӯз хеле дур аст. Табиист, ки ба камоли матлуб расидани ин низом вақту шароит ва фурсати бештареро тақозо мекунад. Бо вуҷуди ин Тоҷикистон мардумсолортарин навъи муносибати байни дин ва давлатро дар минтақа доро мебошад, ки тибқи он дар ҷумҳурӣ тамоми ҳуқуқ ва озодиҳои имону эътиқодии шаҳрвандон нисбат ба дин комилан риоя мешавад ва дар муқоиса бо даврони шӯравӣ озодии диндорӣ куллан фарқ дорад.

Сатҳи таълимоти мазҳабиро дар дохили Тоҷикистон бояд баланд бардошт. Дар коркард намудани методологияи наву муосири таълимоти динӣ доираҳои академии дунявии кишвар метавонанд иштирок намоянд. Аз ин хотир, хеле зарур дониста мешавад, ки барномаҳои нави таълимӣ бо дарназардошти шароити таърихӣ, ченакҳои ахлоқию анъанавӣ, фазои тафаккури ҳукмрони кишвару минтақа ва дастовардҳои замони муосир таҳия карда шаванд. Ислоҳоти таълими динӣ дар кишвар ва омода намудани мутахассисони замонавию пешрафта дар ин соҳа, шумораи хоҳишмандони таҳсил дар донигоҳҳои хориҷии диниро коҳиш медиҳад. [2, 25]. Лидерони мазҳабиро зарур мебошад, ки на танҳо дар доираи афкору дониши баланди динӣ маҳдуд бошанд, балки худро дар чаҳорчӯбаи ҷаҳонбинии муосир, шинохти манофеи милливу давлатӣ низ такмил диҳанд. Лидери мазҳабӣ бояд тавозунро миёни манфиатҳои миллию давлатӣ ва ҷаҳонбинии динӣ риоя карда тавонад ва танҳо дар синтези ин манофеъ метавонад нақши созанда дар ҷомеа дошта бошад. Бо ибораи дигар, дар баробари хидмати дину диндорон, ватанпарасту миллатдӯстдор низ бояд бошад. [7, 74].

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон моҳият ва аҳамияти озодии виҷдонро ба назар гирифта, дар моддаи 26 онро аз ҷиҳати ҳуқуқӣ расман эълон кардааст, ки «Ҳар кас, ҳақ дорад муносибати худро нисбат ба дин мустақилона муайян намояд, алоҳида ва ё якҷоя бо дигарон динро пайравӣ намояд ва ё пайравӣ накунад, дар маросим ва расму оинҳои динӣ иштирок намояд» [3,12]**.** Масъалаи озодии виҷдон имрӯз ба яке аз масъалаҳои муҳими ҳуқуқию ахлоқии байналмилалӣ табдил ёфтааст, ки оид ба ин масъалаи муҳим Созмони Милали Муттаҳид 10 декабри соли 1948 Эъломияи умумии ҳуқуқи башарро қабул кард ва дар моддаи 18-уми он чунин дарҷ гардидааст: «Ҳар инсон ба озодии фикр, виҷдон ва дин ҳақ дорад. Ҳамчунин ин ҳуқуқ озодии тағйири дин ё эътиқод, ба таври алоҳида ва ё якҷоя бо

дигарон пайравӣ кардан аз дини худ, омӯзиши расмӣ (умумӣ) ва ё хусусӣ, худопарастӣ ва иҷрои маросимҳои мазҳабиву хосро дар бар мегирад» [10,15].

Агар ин банди Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар якҷоягӣ бо муқаррароти банди 8-ум ва дигар бандҳои он дар назар гирифта шавад, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон касе ҳақ надорад ба масъалаи муносибати шахсии шаҳрвандон ба дин ва пайравӣ кардани ё накардани онҳо аз таълимоти динӣ дахолат намоянд. Зеро Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон озодии виҷдонро кафолат дода, интихоби дин ва амалан пайравӣ кардан ва ё пайравӣ накардан аз таълимоти онро кори шахсии худи шаҳрвандон муқаррар намудааст. Дар назар гирфтани ин муқаррароти конститутсонӣ ҳангоми ташаккул ва татбиқи сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи дин аҳаммияти усулӣ дошта, риояи он ба таҳкими ваҳдату субот ва таҳаммулпазирии воқеӣ дар ҷомеаи Тоҷикистон мусоидат менамояд.

Ҳамин тариқ, озодии виҷдон яке аз масъалаҳои муҳими ҳаёти ҷамъиятӣ буда, дуруст ба инобат гирифтани ҳисси маънавӣ ва динии одамон имконият медиҳад, ки дар ҷомеа якдигарфаҳмии ғоявӣ ва сиёсии байни табақаҳои гуногуни ҷамъият таъмин карда шавад ва бо ҳамин манфиатҳои сиёсати давлатӣ аз ҷониби ҳамаи аъзои ҷомеа ҷонибдорӣ меёбанд. Таҳаммулпазирӣ ва чандандешӣ яке аз усул ва пояҳои асосии низоми демократӣ ба шумор меравaнд. Демократия ин низоме нест, ки дар он як ҷаҳонбинӣ, афкори гурӯҳӣ ва ё шахси алоҳида манфияти худро болои касе ва ё гурӯҳе таҳмил созад, балки демократия фазои чандандеширо таъмин менамояд, ки инсонҳо новобаста аз тафовутҳои мафкуравӣ, динӣ ва миллиашон дар доираи қонун, гуногунандешии ҳамдигарро эҳтиром намуда, барои рушди ҷомеа бо ҳам фаъолияти муштарак дошта бошанд. Ба ибораи дигар, чандандешӣ ва гуногунии табиати инсон дар низоми муосир ҷойгоҳи марказӣ дорад. Имрӯз ҷомеаи демократиро бе амалӣ сохтани таҳаммулпазирӣ ва чандандешӣ тасаввур кардан номумкин аст. Консепсия ва назарияи чандандешӣ барои ҷомеаҳои томгаройӣ ва фармонфармоӣ, ки кулли ҷомеаро дар зери назорати як ҷаҳонбинӣ ва як гурӯҳ ё шахсият қарор медиҳанд, бегона мебошад.

Дар шароити имрӯз мафҳуми секулярикунонӣ дар маънои васеи худ - ин аз зери таъсири руҳоният ҳамчун гурӯҳи ҷамъиятӣ ва аз зери назорати калисо ҳамчун ниҳод (ва ё нерӯи ахлоқӣ) озод намудани соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, арзишҳо ва дарку маърифати олами объективӣ мебошад. Принсипи дунявият, секулярикунонӣ, озодии виҷдон дар ҷаҳонбинии инсон ва дар худшиносии инсон ҳамчун субъекти худмухтор инъикос ёфтааст. Шахс вазифадор нест, ки чизеро дар шакли имон қабул намояд, кӯр-кӯрона ба одат ва анъана тақлид намояд. Ҳар фард метавонад динро аз назари танқидӣ қабул намуда, арзёбӣ намояд, оламе, ки дар он зиндагӣ мекунад, барояш қобили дарк аст, ӯ оламро тибқи хоҳишҳо ва имкониятҳои худ тағйир медиҳад. Пурсишҳои афкори ҷамъиятӣ, таҳлили маълумоти оморӣ дар бораи нишондодҳо ва динамикаи диндорӣ тамоюли коҳишёбии таъсир ва нуфузи диниро дар ҳаёти ҷомеаи муосир нишон медиҳанд. Дар байни секулярикунонӣ ва иҷборан вайрон намудани дин фарқ бояд гузошт. Секулярикунонӣ дар шаклҳои махсус, дар ҳар як ҷомеаи мушаххас вобаста ба вижагиҳои он бидуни истифодаи зӯроварӣ ба таври таҳаввулӣ инкишоф меёбад.

Умуман, секулярикунонӣ раванди эътиқоди меҳварии муосире мебошад, ки пеш аз ҳама, ба рушди илму техника, пешрафти сатҳи шуур, фарҳанги ҳуқуқии шаҳрвандон,

инқилоби коммуникатсионӣ ва ташаккули пояҳои ҷомеаи дунявӣ такя мекунад. Махсусан, дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мустаҳкам гардидани озодии виҷдон ва озодии пайравӣ кардан ё накардан ба ин ё он дину мазҳаб раванди секулярикунонии ҷомеаро густариш бахшид. Дар Тоҷикистон низ айни замон дар зери таъсири ҷаҳонишавӣ раванди секулярикунонӣ дар сатҳи хеле паст ҳам бошад, ба мушоҳида мерасад.

Адабиёт

1. Государство и религия: поиск путей продолжения диалога. – Душанбе: «Ирфон», 2005. – 191с.
2. Калонзод А. Плюрализм дар Ислом // www.millat.tj/millatvaislom/2652-az-nazari-maviyaguihoi-tijik-tanho-namozkhon-inson-ast-htm1 (14.02. 2012)
3. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: Шарқи озод, 2016. - 32 с.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоиҷикистон «Дар бораи озодии виҷдон ва иттиҳодияҳои динӣ». - Душанбе: Ирфон, 2009. – 80 с.
5. Ҳаким А.Р. Частное религиозное образование в Таджикистане: современное положение, проблемы и выводы // Диалог в действии: опыт Таджикистана. – Душанбе: Деваштич, 2008.
6. Раҳнамо А. Ҳизби динӣ ва давлати дунявӣ. – Душанбе, 2008. – 226 с.
7. Шарипов С.И. Перспектива развития и проблемы мусульманского мира // Паёми Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2007. - № 2 (15). – С. 24-28
8. Эмомалӣ Раҳмон. Дар бораи дин. - Душанбе: Шарқи озод, 2006. - 553с.
9. Эъломияи умумии ҳуқуқи башар. - Душанбе, 1999. – С.15.

МАҲМАДОВ ИБРОҲИМ МИРЗОШАРИФОВИЧ,

муаллими калони кафедраи фалсафа ва илмҳои гуманитарии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
ш. Душанбе, кучаи Саид Носир 33
Тел: 935-92-98-78 E:mail: mim-1212@mail.ru

ФАЪОЛИЯТИ ТИББИ МИНТАҚАИ КӮЛОБ ДАР ДАВРАИ ҶАНГИ БУЗУРГИ ВАТАНӢ СОЛҲОИ 1941-1945

Аннотатсия

Муаллиф дар мақола таърихи рушди муассисаҳои тиббии минтақаи Кӯлобро дар давраи Ҷанги Бузурги Ватании солҳои 1941-1945 баррасӣ менамояд. Муаллиф қайд мекунад, ки новобаста аз идома доштани ҷанг, дар ин солҳо шаклҳои гуногуни хадамоти муосири тиббӣ таъсис ва рушд ёфтаанд. Ҳамзамон кор дар самти аз байн бурдани манбаҳои бемориҳои сироятӣ, ки ба усулҳои анъанавӣ табобати онҳо имконнопазир буд, идома ёфт. Дар як муддати кӯтоҳ, бо истифода аз неруи табибони аз дигар маҳалҳо омада муяссар гардид, ки бисёр бемориҳои сироятӣ мағлуб ва тибби муосир бунёд карда шавад.

Калидвожаҳо: *тиб, бемории сироятӣ, табобат, ҷанг, Шӯравӣ, муассисаҳои тиббӣ, табиб.*

МАХМАДОВ ИБРОХИМ МИРЗОШАРИФОВИЧ,

старший преподаватель кафедры философии и гуманитарных наук
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан
г. Душанбе, улица Саид Носир 33
Тел: 935-92-98-78 E:mail: mim-1212@mail.ru

Развитие здравоохранения Кулябского региона в период Великой Отечественной войны 1941-1945 годов

Аннотация

В данной статье автор рассматривает историю развития медицинских учреждений на территории Кулябского региона в период Великой Отечественной войны 1941-1945 годов. Автор отмечает что, несмотря на военное время, в эти годы получили развитие разные формы современного здравоохранения. При этом продолжалась работа по ликвидации очагов эпидемических заболеваний, которые не подавались традиционным методам лечения. За очень короткий срок силами приезжих врачей удалось победить многие эпидемические заболевания и создать современную медицину.

Ключевые слова: *медицина, великая, инфекционная болезнь, лечение, война, Советская, медицинское учреждение, врач*

MAHMADOV IBROHIM MIRZOSHARIFOVICH,

Senior lecturer of Philosophy and Humanities Department of
Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan
Dushanbe, 33, Said Nosir str.
Phone: 935-92-98-78 E:mail: mim-1212@mail.ru

Health activities in Kulyab region during the Great Patriotic War in 1941-1945

Annotation

The author deals with the history of health activities in Kulyab region during the Great Patriotic War in 1941-1945 in this article. Author notes that despite of the war there was developed various forms of modern healthcare in that period. In addition, the work on elimination of epidemical deceases flashpoints what were not resist to traditional medicine was continued. For the short time by the effort of out coming doctors, most epidemical diseases were managed to defeat.

Kew words: *medicine, great, disease, treatment, war, Soviet, institutions, doctor.*

Давраи Ҷанги Бузурги Ватанӣ яке аз душвортарин давраҳои таърихи давлатдории Иттиҳоди Шӯравӣ ба шумор меравад, зеро дар ин давра қисми зиёди сарзамини ин кишварро ҷанг фаро гирифт ва шумораи зиёди сокинони он барои иштирок дар ин ҷанг сафарбар карда шуд. Вазъияти Ҷумҳурии Тоҷикистон низ вобаста ба оѓози ҷанг комилан таѓйир ёфт. Шумораи зиёди ҷавонон ва мутахассисони соҳаи тиб ба сафи Армияи сурх даъват шуданд.

Корнамоиҳои меҳнаткашони Тоҷикистон аз он ҷумла, кормандони соҳаи тиб бори нахуст дар асарҳои Сечкина Л.П. мавриди таҳлили пурра қарор гирифта буд. [1,57]. Дар шакли таҳқиқоти алоҳида корнамоиҳои кормандони соҳаи тибби тоҷик дар рисолаи номзадии Марченко М.А. ба таври муфассал таҳлил гардидаанд. Дар рисолаи илмӣ аз он ҷумла таърихи тибби тоҷик солҳои 1941-1945 ва саҳми кормандони соҳаи тиб дар хатти ҷабҳа ва ақибгоҳ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. [2,160]

Рушди соҳаи тандурустӣ ҳамчун қисми муҳими хоҷагии халқ дар солҳои ҷанг дар асарҳои Протопалов Д.З. ва Усмонов Ҷ. инъикоси худро ёфтааст. Нуктаҳои алоҳидаи рушди соҳаи тиб дар асарҳои «Тоҷикистони Шӯравӣ дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ» ва маҷмӯаи «Ягонагии фронт ва ақибгоҳ», ки дар ҳаммуаллифии Вишневский А.В., Ҷалилов А. ва Руднитский Ш. В. таълиф шудаанд, инъикос ёфтааст. [3,104]

Дар ин мақола муаллиф мақсад дорад, ки вазъияти тибби минтақаи Кӯлобро дар ин солҳо мавриди таҳқиқот қарор диҳад.

Ҳанӯз соли 1940 Шуъбаи тандурустии вилояти Кӯлоб норасоии кадриро ба назар гирифта, нақшаи таъмини беморхонаҳоро бо табибон тартиб дод. Аз рӯйи ин нақша дар соли

1941 дар вилоят бояд шумораи умумии кормандони соҳаи тандурустӣ ба 372 нафар ва шумораи табибон бошад, ба 111 нафар мерасид. Аммо маълумоти моҳи декабри соли 1940 нишон дод, ки дар вилоят танҳо 38 нафар табиби дорои маълумоти олӣ кор мекунанд, ки 30 нафарро занон ташкил мекарданд. Аз рӯйи меъёри аҳолӣ дар вилоят бояд 104 нафар табиб фаъолият мекард. Норасоии табибон 66 нафарро ташкил дод. Аз меъёри муайяншуда дандонпизишкӣ дар вилоят ҳамагӣ 1 табиб кор мекард. Меъёри кормандони соҳаи тибби миёна 372 нафарро ташкил медод вале дар вилоят танҳо 151 нафар кормандони зинаи миёнаи тиббӣ кор мекарданд. Таъмин намудани соҳа бо кормандони баландихтисос бо рафтани муттахасисон аз вилоят алоқамандӣ дошт. Чунончи, дар соли 1940 ба вилоят 16 табиб омада бошад, худи ҳамон сол 16 нафар табиб вилоятро тарк намуд.

Норасоии табибон дар баъзе маврид кормандони зинаи миёнаро (ҳамшираҳои тиббӣ) маҷбур мекард, ки кори муолиҷаро иҷро намоянд. Аммо дар баъзе минтақаҳои дурдасти вилоят, ба монанди деҳаи Чубек (ноҳияи Фархор), деҳаи Сари Чашма (ноҳияи Шӯрообод) ва деҳаи Йоли ноҳияи Даштиҷум хизматрасонии тиббӣ тамоман вуҷуд надошт.

Мушкилии дигаре, ки ба пешрафти соҳаи тандурустӣ монеъ мешуд, нарасидани воситаҳои нақлиётӣ буд. Дар соли 1940 нақлиёти соҳаро ҳамагӣ 1 автомашина ва 31 сар асп ташкил мекарданд. [4.д. 8. в.34]

Дар баробари ин дар ҳудуди вилоят ягон озмоишгоҳи тиббии химиявӣ ва утоқи рентгенӣ амал намекард ва ин табибонро маҷбур мекард, ки беморонро барои ташхиси озмоишгоҳӣ ба маркази ҷумҳурӣ - шаҳри Сталинобод фиристонанд.

Дар шароити ҷангӣ табибон бештар ба табобати даъватшудагон ҷалб шуда буданд. Соли 1940 76 фоизи беморон аз ҷумлаи даъватшудагон аллакай табобат гирифта, ба сафи Армияи сурх сафарбар гардиданд.

Дар соли 1941 ба ғайр аз сохторҳои шуъбаи тандурустӣ дар вилояти Кӯлоб инчунин ҳашт отряди экспедитсияи эпидемиологиии Вазорати тандурустии Иттиҳоди Шуравӣ фаъолият мекард, ки ба сифати кӯмак барои бартараф кардани афзоиши бемориҳои сироятӣ даъват шуда буданд.

Аммо бо оғози Ҷанги Бузурги Ватанӣ вазъиятдар кишвар тағйир ёфт, зеро қисми зиёди табибони беморхонаҳо барои табобати беморону маҷрӯҳони Армияи сурх ба беморхонаҳои ҳарбӣ фиристода шуданд. Илова бар ин, ба Ҳукумати Шӯравӣ лозим омад, ки тамоми ҷузъутомҳои ҳарбии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мустақарбударо, аз ҷумла, ҳарбиёни вилояти Кӯлобро низ ба хатти ҷабҳа фиристонад. Аз ин фурсати муносиб истифода карда, баъзе боқимондаҳои унсурони зиддишӯравӣ ва душманони Ҳукумати Шӯравӣ аз нав сар бардоштанд ва ба муборизаи мусаллаҳона бархостанд. Дар вилояти Кӯлоб низ гурӯҳи босмачиҳо барои мубориза муттаҳид шуданд. Онҳо дар ибтидо роҳбарону кормандони сохторҳои ташкилкардаи Ҳукумати Шӯравиро ба қатл расонда, баъд баъзе муассисаву корхонаҳоро сӯзонда, несту нобуд карданд. Муассисаҳои тиббӣ низ истисно набуданд, онҳо баъзе табибонро ин давра низ ба қатл расонида ва бунгоҳҳо ва табобатхонаҳои баъзе ноҳияҳо ба замин яксон карда шуданд. Душвории дигаре, ки дар назди мардум меистод, ин хурӯҷ кардани бемориҳои сироятӣ буд. Тобистони соли 1941 бемории вараҷа тамоми ноҳияҳои вилояти Кӯлобро фаро гирифт. Дар ноҳияи Кангурт бемории сӯхтанӣ ва дар ноҳияи Данғара бемории сили устухон хеле авҷ гирифта буд. Шумораи зиёди беморон дар ноҳияи

Колхозобод ба қайд гирифта шудаанд. Соли 1941 миқдори муассисаҳои тиббии ноҳияи Колхозобод ба маротиб афзуд. Дар деҳаҳои Тугарак ва Қурбоншаҳид амбулаторияҳои тиббии деҳотӣ ба фаъолият оғоз карданд. Дар маркази ноҳия ва деҳаҳои атрофи он се нуқтаи тиббӣ ва нуқтаи машваратхонаии занон ба кор оғоз намуданд. Соли 1941 қисми ҳарбии дар ноҳияи Колхозобод муқимбударо ба ҷанг фиристоданд ва бинои холишударо ба ихтиёри шуъбаи тандурустии ноҳия гузоштанд, ки он дар кӯчаи Кирови шаҳрак воқеъ буд. Пас аз таъмиру тармими зарурии бинои номбурда, беморхонаи марказии ноҳия ба ин ҷо кӯчонида шуд.

Мувофиқи маълумоти мудири шуъбаи тандурустии вилояти Кӯлоб Читахова Г.Н. то соли 1941 дар ноҳияи Шӯрообод 1 беморхона, 1 стансияи тропикӣ ва 3 бунгоҳи тиббӣ ба мардуми ноҳия ёрии тиббӣ мерасонданд, аммо бо оғоз гардидани и эпидемия онҳо аз уҳдаи кор намебаромаданд. Дар ноҳияи Данғара барои пешгирии бемориҳои сироятӣ ва муолиҷаи беморон аз Русия ва дигар ҷумҳуриҳои Иттиҳоди Шӯравӣ бисёр табибон ба ноҳия омаданд. Сироятшиносон корро аз эмгузаронии саросари мардум оғоз карданд. Дар муддати як сол зиёда аз ду ҳазор нафар аҳолӣ бар зидди бемориҳои сироятӣ эм кунонда шуданд.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонвӣ гурӯҳи олимон ва табибони ботаҷрибаи соҳаи сироятшиносиро барои омӯхтани ҳолати беҳдоштиюу эпидемиологии минтақа ва муолиҷаи беморон ба вилояти Кӯлоб фиристод. Дар ҳайати ин гурӯҳ табибони байторӣ низ буданд. Гузоришҳо ва маълумоти ин гурӯҳро Ҳукумати Тоҷикистон ба инобат гирифта, миқдори муайяни табибони атфол ва сироятшиносро барои кор ба вилояти Кӯлоб фиристод. Дар ҳамин сол дар шаҳри Кӯлоб нуқтаи бемории байторӣ кушода шуд. Сарфи назар аз тамоми душвориҳо барои солимгардонӣ аз Чумҳурии Русия ва дигар ҷумҳуриҳои Иттиҳоди Шӯравӣ табибон ба вилояти Кӯлоб омаданд. Сироятшиносон корро аз эмгузаронии саросарии аҳолӣ оғоз карданд. Дар муддати як сол зиёда аз ду ҳазор нафар бар зидди бемориҳои сироятӣ эм кунонда шуданд.

Паҳншавии эпидемияи вараҷа ва хурӯҷи дигар бемориҳои сироятӣ ҳолати иқтисодӣ ва иҷтимоии мардуми Кӯлобро ниҳоят вазнин намуд. Мақомоти ҳукумати вилоят ва сарварони шуъбаи тандурустии вилоят чораҳои таъхирнопазир диданд. Дар ибтидо чораҳои зиддиэпидемӣ ва зидди бемории вараҷаро дар тамоми ноҳияҳои вилоят ташкил намуданд. Дар шаҳру ноҳияҳои вилоят илова ба муассисаҳои вуҷудудошта боз 11 стансияи тропикӣ, 11 нуқтаи санитарӣ таъсис дода шуданд. Дар ин радиф аз ҳисоби маблағгузории маҳаллӣ дар ноҳияҳои вилоят боз 10 гурӯҳи зидди бемории вараҷа ва пешгирии он ташкил карда шуд. Дар натиҷаи омӯзиш ва санҷиши доимии вазъи санитарию эпидемиологии ноҳияҳои вилоят лозим дониста шуд, ки боз 30 кати иловагӣ дар ноҳияҳои гирифтори эпидемия кушода шаванд.

Дар шаҳри Кӯлоб ва тамоми ноҳияҳои вилоят корҳои зиёд оид ба пешгирии бемориҳои сироятӣ аз тарафи стансияи беҳдоштӣ-эпидемиологӣ ва гурӯҳи безараркунандаи тиббӣ гузаронида шуданд. Эмкунии саросарии аҳолии шаҳру ноҳияҳои вилоят бетаваққуф идома дошт. Бар зидди бемориҳои сироятӣ дар як муддати кӯтоҳ 55 ҳазор нафар эм кунонида шуданд. Мақомоти ҳокимияти маҳаллии ноҳияҳо тамоми одамони қобили меҳнатро барои аз миён бардоштани ботлоқзорҳо ва тоза кардани заҳбуру ҷӯйборҳо сафарбар карданд.

Алалхсус, барои кори табибон душвориҳои зиёд дар соли 1942 ба миён омад. Дар ин сол дар якчанд ноҳияҳои вилоят эпидемияи оммавии бемории малярия ва сил ба миён омад. Маҳз бо ҳамин сабаб дар соли 1942 миқдори таваллуд 935 нафар ва шумораи фавт 1343

нафарро ташкил дод. Дар миёни бемориҳои дигар аъзои комиссия паҳншавии бемории тиф ва маляририяро махсусан хатарнок ҳисобиданд, ки ҳолати бақайдгирии ин бемориҳо дар ноҳияи Даштиҷум (52 ҳодиса) ва шаҳри Кӯлоб (27 ҳодиса) ба қайд гирифта шуданд. Дар ин давра паҳншавии малярия дар шаҳри Кӯлоб хеле ташвишовар буд. Дар семоҳаи аввали соли 1942 теъдоди 1323 нафар гирифтор ба бемории мазкур ба қайд гирифта шуданд.

Дар вилояти Кӯлоб соли 1942 гурӯҳи махсуси кормандони тиб тафтишот гузаронида, натиҷаи онро ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намуд. Гурӯҳи махсуси ҳукуматӣ ба ду тақсим шуда, гурӯҳи аввал бо роҳбарии корманди НКВД Понамарев Д.И. ва табиб Читахова Г.Н. ба ноҳияҳои Муъминобод, Колхозобод, Шӯрообод ва гурӯҳи дувум бо сардории табиб Попов П.А. ва корманди НКВД Ганин А.Н. ба шаҳри Кӯлоб ва ноҳияи Кӯлоб сафар намуданд. Санҷиш аз 23 май то 8 июни соли 1942 идома намуд. Сатҳи баланди фавти кӯдакон ба он овард, ки 7 июни соли 1942 ба ҳалли ин масъала органҳои НКВД низ вазифадор шуданд. Онҳо муваззаф гардиданд, ки кори табобати кӯдакон, пешгирии бемориҳои сироятӣ ва ташвиқоти истифодаи эмкуниро таҳти назорати қатъӣ гиранд.

Ба тамоми душвориҳои солҳои ҷанг нигоҳ накарда, Ҳукумати онвақтаи Тоҷикистон таъмини беморхонаҳоро бо лавозимот ва хӯроку пӯшок ба пуррагӣ таъмин намуд. Дар назди беморхонаҳо хоҷагиҳои ёрирасон фаъолият мекарданд, ки беморхонаро бо маҳсулоти ширӣ, тухм ва меваю сабзавот таъмин мекарданд. Аммо бо вуҷуди муҳайё гардидани тамоми шароит дар беморхонаҳои вилоят ҳанӯз ҳам таваллуди кӯдакон ба таври анъанавӣ дар хона сурат мегирифт. Аз ҷумла, дар солҳои 1941-42 танҳо 7-9 % кӯдакон дар беморхонаҳои вилоят таваллуд шуда буданд.

23 июни соли 1942 дар иҷлосияи Шӯрои вилоятии Кӯлоб масъалаи фаъолияти беморхонаҳо ба муҳокима гузошта шуд. [5. Д. 8. в.67] Дар ин ҷаласа камбудиҳои аз тарафи Комиссияи хукуматӣ ошкоршуда ба самъи ҳамаи аъзои Шӯрои вилоятӣ расонида шуд ва вазифаҳои мушаххас ба шахсони масъул барои бартараф кардани камбудиҳои ошкоршуда гузошта шуданд. Соли 1942 эмкунии такрорӣ гузаронида шуд, ки он 142 500 беморро фаро гирифт. Мақсади асосии иқдоми мазкур дар он буд, ки дар миёни захмдорон бемориҳои маҳаллӣ паҳн мешуд. [6. 300]

Барои баланд бардоштани сатҳу сифати хизматрасонии тиббӣ дар вилоят табибони касбии дорои маълумоти олӣ намерасиданд. Дар тамоми қаламрави вилоят ба 7,5 ҳазор нафар аҳолӣ 1 нафар табиби дорои маълумоти олӣ рост меомад. Муассисаҳои тиббӣ интизори табибони нав буданд. Мувофиқи талаботи шуъбаи тандурустии вилоят барои беҳтар кардани сатҳи хизматрасонии тиббии шаҳри Кӯлоб ва ноҳияҳо моҳи июни соли 1942 аз Федератсияи Росия ба вилояти Кӯлоб як гурӯҳ табибони ҷавон бо роҳхат фиристода шуда, дар муддати кӯтоҳ ба табобатхонаҳои марказии ноҳияҳо тақсим шуданд.

Барои беҳтару хубтар ба аҳолӣ наздик кардани хизматрасонии тиббӣ дар ибтидои соли 1942 дар назди беморхонаи вилоятӣ ташхисгоҳи муоинаи клиникии сайёр ташкил карда шуд. Дар он табибони дорои таҳсилоти олӣ ва миёнаи тиббӣ кор мекарданд. Дар ҳолати хурӯҷи бемориҳои сироятӣ ва бад шудани вазъи беҳдошти саломатии мардум, ташхисгоҳи сайёр ба ноҳияҳои вилоят фиристода мешуд.

Дар шаҳри Кӯлоб ва тамоми ноҳияҳои вилоят корҳои зиёд оид ба пешгирии бемориҳои сироятӣ аз тарафи стансияи беҳдоштию эпидемиологӣ ва гурӯҳи безараркунандаи тиббӣ гузаронида шуданд.

Ба чунин ҳолати ногувори иқтисодиву иҷтимоӣ нигоҳ накарда, Ҳукумати Шӯравӣ ба мақомоти ҳокимияти давлатии маҳаллӣ дастур дод, ки дар муддати кӯтоҳ муассисаҳои тиббиро барқарор намуда, кори муътадили онҳоро ба роҳ монад. Табибоне, ки аз муассисаҳои тиббӣ ба сафи Армияи Советӣ даъват шуда буданд, баъди ҷанг боз ба ҷойҳои кории аввалаашон баргардонида шуданд. Ҳамин тавр, муассисаҳои тандурустии вилояти Кӯлоб тадриҷан ба реҷа ва маҷрои кории пешазҷангӣ бармегаштанд. Бояд қайд намуд, ки душвориҳои муваққатии солҳои ҷанг ба системаи тибби минтақаи Кӯлоб зарари калон расонид, зеро дар ин солҳо бо сабаби нарасидани доруворӣ ва мутахассисони ботаҷриба хурӯҷи баъзе аз бемориҳои сироятӣ аз сари нав мушоҳида гардид ва ин боиси дубора ташкил кардани кори стансияҳои тропикӣ гардид, ки дар солҳои 50-ум ба ин кор машғул буданд.

Адабиёт

1. Л.П.Сечкина, Трудовой подвиг таджикского народа в годы Великой Отечественной войны, Душанбе,1960 с.57.
2. Марченко М.А. Вклад здравоохранения Таджикистана в победе в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг..- диссер. 14.00.33.- Душанбе 2004.-(160 с.)
3. Р.Набиева, Ф.Зикриёев, История Таджикистана в XX и начале XXI века, Душанбе, 1999, с.104.
4. Фонд 86, опись 1, дело 8.- Доклад от 1941-1942 годов.- Л.34
5. Отдел здравоохранения исполнительного комитета Кулябского областного совета депутатов трудящихся. Дело №9 докладные записи отдела здравоохранения Кулябской области за 1940 год и план за 1941 год.
6. Фонд 86, опись 1, дело 8.- Доклад от 1941-1942 годов.- Л.67
7. Кувшинская Д.Р. История советской медицины.- М.., 1968.520с.

МИРЗОЕВА САВРИГУЛ ДАВЛАТКАДАМОВНА,

муаллими калони кафедраи педагогикаи махсус ва таҳсилоти фарогири
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ,
ш. Душанбе, кӯчаи М.Турсунзода

гузаргоҳи 1 хонаи 8, ҳуҷраи 26, тел. 935880615.

БОЗИҲОИ ТАЪЛИМӢ ВА МАШҚҲОИ ДАМГИРӢ БАРОИ ИНКИШОФ ДОДАНИ ЗАХИРАИ ЛУҒАВИИ ХОНАНДАГОН ДАР ДАРСҲОИ ЗАБОНИ МОДАРӢ

Аннотатсия

Муаллиф дар мақоли илмӣ иброз медорад, ки дар шароити имрӯза барои шавқовар гузарондани дарс ва фаъол будани хонандагони синфҳои ибтидоӣ бештар бояд аз методи фаъоли таълим истифода гардад. Зеро истифодаи маводи дидактикӣ дар рафти дарс ва гузарондани дарс ба тариқи бозӣ ё фаъолият барои пурратар аз худ намудан ва мустаҳкам намудани мавзӯҳои таълимӣ, хубу шавқовар гузаштани ҷараёни дарс мадад мерасонад. Дар мақола бештар бозиҳои дидактикӣ ҷой дода шудааст, ки рағбати хонандагонро бедор хоҳад кард.

Калидвожаҳо: *бозиҳои таълимӣ, захираи луғавӣ, саводомӯзӣ, ҷараёни таълим, синфҳои ибтидоӣ, маводи дидактикӣ, хонанда.*

МИРЗОЕВА САВРИГУЛ ДАВЛАТКАДАМОВНА,

старший преподаватель кафедры специальной педагогики и инклюзивного образования Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, г. Душанбе, ул. М.Турсунзода
1 проезд д. 8, кв. 26, тел. 935880615

Учебные игры и досуговые упражнения для развития словарного запаса учеников на уроках родного языка

Аннотация

Автор статьи в своей работе отмечает, что в настоящее время для того, чтобы учащимся начальных классов было интересно, и они были активны, необходимо использовать активные методы обучения. В статье отмечается, что обширный материал и использование дидактических приёмов в ходе урока и проведения занятий помогает учащимся лучше освоить и закрепить содержание занятий. В статье рассматриваются дидактические игры, которые развивают интерес учащихся к занятиям.

Ключевые слова: *учебные игры, словарный запас, обучение грамоте, процесс обучения, начальные классы, дидактические приёмы, учащиеся.*

MIRZOEVA SAVRIGUL DAVLATKADAMOVNA,

Senior Teacher, Department of Pedagogy and Inclusion of
Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Ayni
Republic of Tajikistan, Dushanbe, 8, M.Tursunzoda Str. apt. 26
Phone: 935880615.

Educational games and exercises for developing of pupils' vocabulary on the lessons in native language

Annotation

The author of the article notes in her work that at present, in order to make the pupils of primary schools interested and active, it is necessary to use active teaching methods. The author of the article based on extensive material and use of didactic materials during the lessons, helps the pupils master better and consolidate the topics of lessons. The article deals with didactic games that develop pupils' interest to lessons.

Keywords: educational games, vocabulary, literacy, learning process, elementary classes, didactic materials, pupils

Давраи саводомӯзӣ, махсусан, дар моҳи аввали таълим дар синфи якум аз муаллим заҳмати зиёд, саъю кӯшиши густардаро тақозо мекунад. Хонандагоне, ки ба синфи якум меоянд, ниҳоят серҳаракатанд, онҳо бештар ба бозӣ таваҷҷуҳ доранд ва дар дарс диққати устувор надоранд. Аз ин лиҳоз, вазифаи омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ мутобиқ кардани бачаҳо ба дарс, омӯзонидани ҳарфҳо ва гузаронидани дарсҳои тарбиявӣ мебошад. То оғози таҳсил омили пешбарандаи хонанда бозӣ буд. Аз ин лиҳоз, омӯзгор низ дарсро бояд ба тариқи фаъолияти саргармкунанда ё бозӣ бояд гузаронад.

Мувофиқи дастури Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ бо истифода аз салоҳиятнокӣ дарс мегузаранд. Истифодаи ин методи мазкур ба омӯзгори синфҳои ибтидоӣ кумак мерасонад, ки бачаро ҳар чи тезтар ба дарс мутобиқ намояд.

Вазифаи муаллим ба шогирдон бо овози пасту ҳалим муроҷиат намудан буда, ҳаракатҳои онҳоро дар раванди дарс ба ҷараёни таълим нигаронидан яке аз воситаҳои самарабахш гардонидани ҷараёни таълим мешавад.

Хонандагон ниҳоят серҳаракат мебошанд, аз ин лиҳоз, дар замонҳои пеш барои баровардани нерӯи онҳо дақиқаҳои дамгирӣ ташкил карда мешуд. Онҳо ниҳоят ҳассосанд, ҳама гуна некию бадиро бо тезӣ қабул мекунанд, дар онҳо системаи марказии асаб ҳанӯз хуб инкишоф наёфтааст, аз ин бармеояд, ки аз намудҳои гуногуни мусобиқаҳо зиёд истифода кардан дуруст нест, онҳо ҳоло ғами «бой додан, бохтан» - ро дар мусобиқаҳо ҳазм карда наметавонанд, барои онҳо ин бисёр вазнину сангин, бо оби чашму андӯҳ сипарӣ мегардад. Онҳо ба тезӣ хаста мешаванд. Аз ин рӯ, намудҳои фаъолияти онҳоро тағйир додан, супоришҳоро рангоранг намудан мувофиқи мақсад аст.

Тавре, ки дар боло қайд карда шуд, диққати хонандагон дар ҷараёни дарс ноустувор аст. Онро чӣ тавр мустаҳкаму устувор намуд? Муаллим бояд дарсро мувофиқ бо равиши

салоҳиятнокӣ гузаронад. Муаллими синфҳои ибтидоӣ маводи таълимро ба хонандагон тавре бояд пешниҳод кунад, ки он мувофиқи хоҳиши ва шавқи онҳо бошад. Методикаи таълим собит намудааст, ки ҳар он чизе ба шогирдон ҷолибу шавқовар пешкаш шуд, ӯ онро ба осонӣ ба хотир мегирад. Аз ин чунин бармеояд, ки дар таълими савод дарсро мувофиқ бо бозӣ гузаронида бамаврид аст. Муаллим маводро ба система даровварда, мақсади онро ба бозӣ мутобиқ карда, ба шогирдон пешниҳод мекунанд.

Бояд муаллим дар хотир дошта бошад, ки бозии шогирдони синфҳои ибтидоӣ ин бозии томактабии онҳо нест. Бозӣ дар мактаб, пеш аз ҳама, мақсади таълимӣ дорад, он бояд диққати шогирдро ба маводи таълимӣ ҷалб намояд, зимни бозӣ шогирд бояд донишҳои нав гирад, ӯро ба муҳокимаронӣ, фикр кардан водор намояд.

Нуктаи муҳими дигар ҷанбаи тарбиявӣ доштани бозиҳо мебошад. Бозӣ дар шогирдон қобилияти фикр намудан, бодиққат муносибат кардан, маҳорати бо тезӣ ёфтани ҳалли масъаларо тарбия намуда, тасаввуроти онҳоро бояд инкишоф диҳад. Дар ин методика хонандагон эҳсос менамоянд, ки синф як гурӯҳи ба ҳам дӯсту тифоқ буда, ҳангоми мушкилӣ ба кӯмаки онҳо муаллиму рафиқонаш меоянд ва бо осонӣ мушкилотро сипарӣ менамояд.

Вобаста ба хусусиятҳои синусолӣ ва имкониятҳои ақлонии шогирдон, айёниятҳо ва маводи дидактикӣ ҳам дар таълим мавқеи махсусро ишғол мекунад. Ин яке аз шартҳои бомуваффақият аз худ намудани муҳтавои мавзӯи дарс ба шумор меравад.

Равоншиносон ва методистон собит сохтаанд, ки дар шогирдони синфи якумо ҳиссиёти лафзӣ нисбат ба ҳиссиёти биноӣ ба кундӣ инкишоф ёфта, онҳо чизи дидашударо ва фаъолияти онҳо зудтару осонтар ба хотир мегиранд. Аз ин ҷост, ки истифодаи айёният ва ё бозӣ яке аз талаботҳои асосӣт дар раванди таълим дар мактабҳо ба шумор мервад. Зеро тавассути бозӣ шогирдон маводи таълимиро аввалан, осону ҷолиб аз худ намоянд, сониян, он дар мустаҳкамкунӣ мавқеи махсус дорад. Бозӣ, шиддат гирифтани фаъолияти фикрӣ ва дар заминаи он инкишоф ёфтани нутқу тафаккури шогирдонро таъмин мекунад. Маҳз истифодаи нутқ ва дигар маводи иловагӣ ба муаллим имконият медиҳад, ки таълими тафриқиро воқеӣ намояд, шогирдонро ба кори мустақилона водор сохта, бо хонандагони дар дарс ақибмонда кор барад. Агар муаллим аз рӯйи салоҳиятнокӣ методи аёниятро истифода намуда, онро бо тариқи фаъолнокӣ ё бозӣ гузаронад, албатта ҳам дар хотираи шогирд ба осонӣ боқӣ мемонад ва ҳам дар ҷараёни дарс ӯ худро фаъол нишон медиҳад. Беҳтар мешуд, ки аёният низ бо меҳнати дасти худи шогирдон тайёр карда шавад. Хонандагон дар ин лаҳза ҳам меҳнати дастӣ ва ҳам аз рӯи барномаи таълимӣ маводро аз худ менамоянд.

Истифодаи маводи дидактикӣ дар ҷараёни дарс дарс ва гузаронидани дарс бо тариқи бозӣ барои пурратар аз худ намудан ва мустаҳкам намудани мавзӯъҳои таълимӣ, хубу шавқовар гузаштани дарс мадад мерасонад. Аз тарафи дигар, он барои таъмини кори мустақилонаи хонандагон воситаи муҳиме мебошад. Агар бо ёрии маводи дидактикӣ донишҳои грамматикии шогирдон аз тарафи худи онҳо санҷидаву мустаҳкам гардад, ҳамзамон дар инкишофи нутқи онҳо таъсири мусбат мерасонад. Чунончи, истифодаи расм ва шарҳу эзоҳи муаллим.

Пас аз он ки тавассути методи таҳлилу таркиб овози нав ба шогирдон дастрас гардид, аз алифбои бурида шакли чопии ҳарф нишон дода мешавад ва мавриди мустаҳкам кардани овози нав фаро мерасад, омӯзгор методи монандкунии овоз ва ҳарфро ба ашё ва садоҳои

табиат аз фикру ақидаи худи хонандагон мепурсад ва бо диққат гӯш фаро дода дар охир ҷавоби дурустро пешниҳоди хонандагон мекунад.

Масалан, таълими овоз ва ҳарфи «Б, б» дар дарси забони модарӣ (дар синфи 1)

Сараввал шогирдонро ба гурӯҳҳо ҷудо менамоем ва ба онҳо вазифа месупорем, ки бо ҳарфи «Б» гурӯҳи якум чистон ва гурӯҳи дигар шеър тайёр менамояд. Шогирдон ин вазифаро иҷро намуда, онро муаррифӣ менамоянд. Барои мустаҳкам кардани мавзӯъ омӯзгор аз бозии «Давоми шеър ё чистон аз шумо» - ро истифода мекунад:

Қабат-қабат печидааст,
Ҷойи холӣ надоштааст.
*****
Реза кунед онро агар,
Дида шавад аз об тар.
*****
Хӯрок ба он бониёз,
Номи он бувад... (пиёз)

Шогирдон ҳама бо як овоз - «пиёз» гӯён мисраи шеърро пурра мекунанд.

Сипас, диққати шогирдон ба расмҳо равона карда мешавад. Расмҳои бодбони киштӣ, барг, барра оварда шудааст, ки ба ҳарфи «Б» шабоҳат доранд.

Омӯзгор диққати шогирдонро ба расми киштӣ ҷалб намуда, шеъри мазкурро мехонад:

Киштӣ ба бодбон бошад,
Ронданаш осон бошад.

Барои шарҳ додани мазмуни шеър сӯҳбати зерин гузаронида мешавад:

- Бачаҳо, дар шеър сухан дар бораи чӣ меравад?
- Дар бораи киштии бодбондор.
- Дар бораи киштии бодбондор чӣ гуфта шудааст?
- Рондани чунин киштӣ осон аст.
- Барои чӣ?
- Барои он ки вай бодбон дорад.
- Офарин! Ҳоло, ба намуди бодбон диққат медиҳем. Он ба кадом ҳарф монандӣ дорад?
- Ба ҳарфи «б»
- Офарин!

Хонандагон ба гурӯҳҳои 5 нафара тақсим мешаванд. Акнун ба монанди ҳамин вазифа мисол оварда, онро ба шакли бозӣ мегузаронем. Ба гурӯҳи якум расми бузак, бо ҳарфи «Б» дар аввал ба гуруҳӣ дувум ҳарфи «Б» дар мобайн абр ва ба гуруҳи сеюм ҳарфи «Б» дар охир расмҳоро пешниҳод менамоем. Ба шогирдон вақт ҷудо карда мешавад. Онҳо фикру ақидаи худро пешниҳоди ҳозирин менамоянд. Баъд аз шунидани фикру ақидаи хонандагон барои мустаҳкамкунии дарс омӯзгор диққати бачаҳоро ба расми гурӯҳи якум - бузак ҷалб мекунад.

- Бачаҳо, диққат кунед, дар бораи бузак чӣ гуфта шудааст?

Бузак доим «бе-е» гӯяд,
Хӯрокама «те-е гӯяд».

- Канӣ, ки мегӯяд, бузак чӣ хел овоз мебарорад?
- Бе-е, бе-е, бе-е-е-е !

Қурбонҷон, ту бигӯ, бузак бе-е гӯён чӣ талаб мекардааст?

- Хӯрок талаб мекунад.

- Боракалло! Канӣ, ҳама ба расми бузак эътибор медиҳем, он ба ягон ҳарф шабоҳат дорад?

- Бале, ба шакли дастнависи ҳарфи «б» монандӣ дорад.

Офарин! Биёед, ин шеърро ҳамроҳ такрор мекунем. (шеър ду-се маротиба такрор карда мешавад).

Расмҳои дигар низ ба ихтиёри шогирдон гузошта шуда, талаб карда мешавад, ки кадоме ба ҳарфи " Б " шабоҳат доранд, ҷудо карда шавад. Бачаҳо аз байни расмҳо расми баргро ҷудо мекунанд, ки ба ҳарфи "б" монандӣ дорад.

Бисёр хуб, ҳоло кӣ ба ман мегӯяд, дар тасвирҳои дидаи шумо кадом ашёҳо ба ҳарфи "б " монанд будааст?

- Расмҳои барг, бодбони киштӣ, бузак ба ҳарфи "б" монанд аст.

Боракалло! Акнун дидед, ки ҳар кас ба дарс бодиққат гӯш медиҳад, ба саволҳои ман ҷавоб дода метавонад. Ба саволҳои ман Мавҷуда, Шукурҷон, Наргис фаъолона ҷавоб доданд. Биёед ҳама якҷоя ба онҳо сипосгузорӣ мекунем.

Хулоса: ҳама аҳлона ба як овоз " Ташаккур " мегӯянд. Пас аз он, ки шогирдон шакли ҳарфи мазкурро нағз ба хотир гирифтанд, тарзи талаффузи онро низ мустаҳкам кардан лозим аст. Дар ин маврид ба садоҳои дар табиат буда монанд кардани овоз хеле муҳим аст.

Адабиёт

1. Алиев А.Б., Зиёев М.Н., Олимова Ф.К., Эрматова У.С., Зоолишоева Б.Ф., Ниёзов Ф. М. Ташкили ҷараёни таълим дар синфҳои ибтидоӣ. Дастури таълим барои курсҳои такмили ихтисоси муаллимони синфҳои ибтидоӣ. - Душанбе, 2009. - 64с.
2. Белкин А. С. Основы возрастной педагогики. -М., 1991
3. Быков. В. В. Методы науки. -М., 1974
4. Воробьёв Г. Г. Школа будущего начинается сегодня. -М., 1991
5. Зокиров Р. Истифодаи бозиҳои дидактикӣ. Мактаби советӣ. 1982, №8, с. 43-44
6. Зиёев М. Н. Мирзоматов Н. Бадалова М. Роҳнамои муаллимони синфҳоии ибтидоӣ оид ба истифодаи барномаҳои нави таълими забони модарӣ ва математика.- Душанбе, 2008. - 78с.
7. Иванов С. Б. Типы и структура уроков. -М., 1992, с.170
8. Койнова-Сёлнер Ю.Ф. Технологияи педагогии фаъол дар синфҳои ибтидоӣ. Душанбе -2012.

НЕЪМАТОВ МАЛИКНЕЪМАТ СУЛАЙМОНОВИЧ,

сармуаллими Коллеҷи омӯзгории ноҳияи Мастчоҳ, н.и.ф.,
83445, н. Мастчоҳ, хиёбони Исмоили Сомонӣ 3,
Тел: + 992 (92) 723 47 90, E-mail: maliknemat@mail.ru

ГУЛИХАНДОНИ МАЛИКНЕЪМАТ,

ассистенти кафедраи забони тоҷикӣ ва ҳуҷҷатнигории Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734003, ш. Душанбе, к. Саид Носир 33,
тел: (+992) 92 723 4791, E-mail: mgr_2015@mail.ru

НАҚШИ ТАСАВВУРИ МАОНӢ ДАР ПАЙВАНДИ ВОҲИДҲОИ РИВОЯТИИ "МАСНАВӢ"

Муаллифони мақола кӯшиш кардаанд, то нақши муҳими тасаввури маониро дар пайванди қиссаҳои "Маснавӣ" нишон диҳанд. Бо ин мақсад тасаввуроти "Маснавӣ"-ро ба огоҳона ва ноогоҳона ҷудо намуда, ба навъи ноогоҳона таваҷҷуҳи бештар зоҳир намудаанд.

Ба ақидаи муаллифон чунин тарзи пайванди қиссаҳо ривояти Мавлоноро аз қолаби сунъӣ раҳонида, табиӣ ва зинда нишон додааст.

Вожаҳои калидӣ: *"Маснавӣ", Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ, тасаввури маонӣ, қисса дар қисса, пайранг, ҷараёни зеҳн, сурреализм, ривоят.*

НЕЪМАТОВ МАЛИКНЕЪМАТ СУЛАЙМОНОВИЧ

старший преподаватель Педагогического колледжа Матчинского района, к.ф.н.,
83445, р. Мастчох, прос.Исмоила Сомони 33,
Тел: **+ 992 (92) 723 47 90,** E-mail: maliknemat@mail.ru

ГУЛИХАНДОНИ МАЛИКНЕЪМАТ

ассистент кафедры таджикского языка и делопроизводства
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан
734003, г. Душанбе, ул. Саид Носира 33,
тел: (+992) 92 723 47 91, E-mail: mgr_2015@mail.ru

Роль ассоциации в связывании нарративних единиц "Маснави"

Аннотация

Авторы статьи стараются показать важную роль ассоциации в связывании нарративних единиц "Маснави". С этой целью они, разделяя ассоциации мыслей на сознательную и несознательную, придают большое внимание несознательной ассоциации.

По мнению авторов, такой способ связывания нарративних единиц, уменьшает степень фиктивности текста "Маснави" и делает повествование Мавлоно более реальным.

Ключевые слова: *“Маснави”, Мавлоно Джалаладдин Балхи, ассоциация мысли, рассказ в рассказе, сюжет, сюрреализм, повествование.*

NEMATOV MALIKNEMAT SULAYMONOVICH,

Senior teacher of Pedagogical college of Mastchoh district of the Republic of Tajikistan, Candidate of Philology,
83445, Mastchoh, 33, Ismoili Somoni ave.
Phone: + 992 (92) 723 47 90, E-mail: maliknemat@mail.ru

GULIKHANDONI MALIKNEMAT,

Assistant of the Department of Tajik Language and office work of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan
734003, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,
Phone: (+992) 92 723 4791, E-mail: mgr_2015@mail.ru

THE ROLE OF ASSOCIATION IN BINDING OF NARRATIVE UNITS OF “MASNAVI”

Annotation

The authors of the article try to show the important role of the association in the binding of the Masnavi narrative units. For this purpose, authors dividing the associations of thoughts into conscious and unconscious, focus on to the unconscious association.

According to the authors view, that kind of linking narrative units reduces the fictitiousness of the Masnavi text and makes the Mavlono’s narrative more real.

Key words: *“Masnavi”, Mavlono Jalaladdin Balkhi, association of thought, storytelling, plot, surrealism, narrative*

“Маснавии маънавӣ”-и Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ бо сохтори худ аз ҳамон замони таълиф то ба имрӯз мавриди таваҷҷуҳи муҳаққиқон қарор гирифтааст. Сохтори “Маснавӣ” агарчи қисса дар қисса номида шудааст, аммо аз дигар осори қисса дар қисса тафовутҳое дорад, ки онро ҷолибтару боарзиштар гардонидаанд. Боризтарин вижагии қисса дар қисса дар “Маснавӣ” вуҷуд надоштани қиссаи меҳварии ҷомеъ мебошад. Дар «Маснавӣ» агарчи қиссаи меҳварӣ набошад ҳам, аммо дар он ду унсури асосии қисса андар қисса- дуригузинӣ ва умқпазирӣ дида мешавад, ки хонандаро аз ҷаҳони ривоят ба ҷаҳони қисса ва аз ҷаҳони қисса ба ҷаҳони ривоят ҳидоят мекунанд. Дар осори қисса андар қиссаи суннатӣ муаллиф барои худдории гузаштан аз як фазо ба фазои дигар шароит фароҳам меоварад. Маъмулан, дар онҳо ҷумлаҳое тақрибан бад-ин мазмун хонда мешавад: «Ту набояд чунину чунон кунӣ, то он чи

бар фалон расид, бар ту нарасад». Дигарӣ мепурсад: «Чӣ гуна аст будааст он?». Ва аввалӣ достонро оғоз мекунад: «Овардаанд, ки…»

Дар «Маснавӣ», ки тарҳи аз пеш санҷида надорад, гузаштан аз ҷаҳони ривоят ба ҷаҳони қисса ва баръакс табиӣ буда, аз рӯйи қонуни тасаввури маъниҳо амал мекунад.

Тасаввури маонӣ дар луғат ба маънии якдигарро фаро хондан аст ва дар равоншиносӣ таърифе аз ин қабил дорад: “Ҳамбастагии зеҳнии ду ё чанд тасаввур ё хотира ба гунае ки ҳузури яке мӯҷиби таҳрики он дигар шавад”[5, 12]. Тасаввур бар асоси се асли куллӣ сурат мегирад: ё бар ҳасби асли муҷовират аст, ё аз роҳи шабоҳати як чиз ба чизи дигар ва сеюм аз рӯйи ҳолати тазод аст.

1. Тасаввури монандӣ. Ин навъи тасаввур бар асоси мавҷудияти аломати муштарак миёни ду падида сурат мегирад. Масалан, шакли туб метавонад ангезаи ба хотир овардани Замин гардад.

Шафеии Кадканӣ нақши муҳим доштани ин навъи тасаввурро дар раванди эҷоди шеър, бахусус қофиябандӣ қайд намудааст. Тақӣ Пурномдориён санъатҳои бадеиро бар асоси навъҳои тасаввур гурӯҳбандӣ намуда, тасаввури ташбеҳиро асоси санъатҳои бадеие мисли ташбеҳ, истиора, ирсоли масал, таҷнис, талмеҳ, ташхис донистааст.

2. Тасаввури ҳамнишинӣ. Ин навъи тасаввур дар натиҷаи ҳамнишинии ду падида дар як замон ё макон сурат мегирад. Дар канори ҳам будани ашё ва мафҳумҳо дар табиат ва ҷомеа сабаб мешавад, ки ҳузури нишонае бо таваҷҷуҳ ба таҷрибаҳои шахсии фард нишонаҳои дигареро тасаввур намояд. Масалан, гул метавонад ангезаи таҷассуми сабза, дарахт, боғ дар зеҳни мо бошад. Ҳамчунин, калимаҳое, ки робитаи мантиқие бар асоси муносибати сабабу натиҷа ва ё куллу ҷузъ доранд, бар асоси ҳамин навъи тасаввур якдигарро ба ёд меоваранд, ба мисли кишт-ҳосил, дарав. Ин навъи тасаввур асоси санъатҳои бадеие аз қабили таносуб, лаффу нашр, илтифот, саволу ҷавоб, ирсоду тасҳимро ташкил медиҳад.

3. Тасаввури тазодӣ. Заминаи ин навъи тасаввур мавҷудияти аломати тазодӣ дар миёни ду падида аст. Масалан, рӯз-шаб, сиёҳ-сафед, кам-зиёд, нек-бад. Ин навъи тасаввур мувофиқи тақсимоти Тақӣ Пурномдориён асоси санъатҳои тазод, муболиға, парадокс, ҳисомезӣ, руҷӯъ, мадҳи шабеҳ ба зам, замми шабеҳ ба мадҳ, далели акс ва ғайраро ташкил медиҳад.

Дар пайванди қиссаҳои «Маснавӣ» ҳар се навъи тасаввур саҳм доранд. Аммо бештари қиссаҳои илҳоқӣ бо тасаввур дар натиҷаи мавҷудияти аломоти муштарак бо қиссаи меҳварӣ пайвастагӣ доранд. Ва ин аломати муштарак, аксаран дарунмояи монандии қиссаҳост. Масалан, қиссаи “Он зоҳиде, ки таваккулро имтиҳон мекард”[1, 507-508] дар даруни қиссаи “Рӯбоҳ ва хар”[1, 506-521] падидор мешавад. Қисса дорои дарунмояи муштарак бо қиссаи меҳварӣ, яъне таваккул аст. Ё қиссаи “Масҷиди меҳмонкуш”[1, 315-326], ки дар дили қиссаи “Вакили Садри ҷаҳон”[1, 309-337] оварда мешавад, ривояти дигаре аз қиссаи меҳварист. Ҳар ду қисса моҷарои ошиқеро ривоят мекунанд, ки бепарво ба сӯйи марг мешитобад ва ба панди оқилон гӯш фаро намедиҳад, аммо дар баробари дидагони шигифтзадаи носеҳон аз марг раҳоӣ меёбад. Қиссаи “Ҳилол”[1, 587-590], ки пас аз достони “Билол”[1, 582-587] меояд, зоҳиран бар пояи ҳамоҳангии калимаҳои “Билол” ва “Ҳилол” тасаввур шудааст:

Чун шунидӣ баъзе авсофи Билол,
Бишнав акнун қиссаи заъфи Ҳилол [1, 587].

Аммо бояд дар назар дошт, ки ин ду қисса аз ҷиҳати дарунмоя, аносир ва сюжет низ монандӣ доранд.

Қиссаи «Маломат кардани мардум шахсеро, ки модарашро кушт ба туҳмат» [1, 138], ки пас аз қиссаи Мўсо ва Фиръавн омадааст, бо мавҷудияти аломати тазодӣ тасаввур шудааст. Дар қиссаи нахуст Фиръавн хуни ҳазорон тифли бегуноҳи бани Исроилро аз бими бархостани душмане аз байни онҳо рехт, бехабар аз он ки душман дар хонаи худи ўст. Дар қиссаи дувум шахсе модари худро, ки бадкора буд, кушт ва аз куштани мардони дигар эмин монд.

Қиссаи «Меҳмон шудани кофир дар хонаи пайғамбар» [1, 444-449] дар оғози дафтари панҷум дар батни қиссаи «Куштани Иброҳим он чор мурғро» [1, 443-463] дар натиҷаи мавҷудияти муносибати сабабу натиҷа миёни ду қисса тасаввур мешавад. Дар қиссаи қаблӣ сухан дар бораи бат ҳамчун намоди ҳирс меравад, ки ҳаргиз гулўяш муаттал нест ва аз Ҳақ ҷуз амри «кулу» намешунавад ва дар муқобил бо ў мўъмин меистад, ки «чашмсеру муъсиру покҷайб» аст ва аз факр ҳарос надорад. Ин ҷо Мавлоно ҳадиси «Ал-кофиру яъкулу фи сабъати амъойи ва-л-мўъмину яъкули фи маъан воҳидатин»-ро исдтидлол меоварад. Дар ин маврид сабаби вуруди ҳадис, ки қиссаи «Меҳмон шудани кофир дар хонаи пайғамбар» аст, тасаввур мегардад.

Бар асоси қонунҳои достоннависии муосир тасаввур ба ду навъ-мантиқӣ ва озод тақсим шудааст. Навъи озоди он маъмулан дар ҷараёни зеҳн корбурд дорад [3, 59]. Дар тасаввури озод ривоят ба қадре печида ва чандсатҳа аст, ки ба гуфтор дар ҳолати рўъё шабоҳат меёбад. Нависандагони ҷараёни зеҳн гоҳе барои эҷоди шабоҳат миёни рўъё ва тасаввури озод ҳуруф, калимот, сифоту исмҳоро ба якдигар васл мекунанд.

Тасаввур дар “Маснавӣ” ба навъҳои огоҳона ва ноогоҳона қобили тақсим аст. Навъи ноогоҳонаи он агарчи муодили тасаввури озод дар достонҳои муосир нест, аммо, маъмулан гусастҳо ва ноҳамгуниҳои ин асарро метавон ба ҳамин хусусият нисбат дод. Ноҳамоҳангӣ дар меҳвари амудии абёт ва дар мазмуни қиссаҳое, ки дар паҳлуи ягдигар қарор мегиранд, дида мешавад. Чунин мавридҳо маъмулан ба танҳоӣ эроде надоранд, аммо вақте дар иртибот бо матлаби қабл ва ё баъд аз худ дар назар гирифта шаванд, ноҳамоҳанг ва гоҳе мутаноқиз менамоянд. Ноҳамоҳангии як ҳикояти илҳоқӣ дар даруни қиссаи Мўсо аз ин ҷумла аст.

Яке аз ҳилаҳои номуваффақи Фиръавн дар баробари Мўсо ин аст, ки ба роҳнамои мунаҷҷимон мардони бани Исроилро дар шаби мавъуд дар майдоне ҷамъ мекунанд, то аз таввалуди Мўсо ҷилавгирӣ намоянд. Зимни баёни ин ҳила вожаи “ёса”-ро дар маънии қонун ба кор мебарад ва аз қонуне мегўяд, ки бар асоси он мардум ҳақ надоштанд, ба чеҳраи Фиръавн нигоҳ кунанд. Аммо дар он замони хос барои иҷрои нақша ва бо ҳадафи ҷамъ карданашон дар макони хос ба онҳо иҷозат дода мешавад, ба чеҳраи Фиръавн нигоҳ кунанд.

Вожаи “ёса” ёдовари ҳикояте аз муғулон мешавад, ки шабеҳи ҳилаи Фиръавн аст. Онҳо низ ба баҳонаи ин, ки бо яке аз мисриҳои сокини Осиёи Сағир коре доранд, ҳамаи онҳоро дар як ҷо ҷамъ мекунанд ва гардан мезананд. Қиссаи ҳилаи муғулон бо вуҷуди шабоҳати сохторӣ ба ҳилаи Фиръавн қоидатан набояд дар батни қиссаи Мўсо қарор мегирифт. Зеро ҳадафи Мавлоно аз тарҳи достони Мўсо нишон додани нокоромадии тадбир дар муқобили тақдир аст ва нокомии Фиръавн дар мамонеат аз таваллуди Мўсо ин мазмунро

тақвият медиҳад. Аммо қиссаи муғулон аз ин ҷиҳат, ки бо муваффақияти тадбири эшон ҳамроҳ аст, бо мазмуни қиссаи меҳварӣ ҳамоҳанг нест.

Дар қиссаи мутрибе, ки қасд дорад, бо нафйи тавсифии маъшуқ ба исботи ӯ расад, қабл аз оғози қисса абёте меояд, ки мухолифи амали мутриб аст ва “намедонам” гуфтани ӯ музавирона тавсиф мешавад.

Эй музаввар, чашм бикшою бубин,
Чанд гӯӣ менадонам ону ин [1, 574].

Аммо дар поён маълум мешавад, ки ҳадафи мутриб ин аст, ки маъшуқро исбот кунад ва нафй роҳе барои исбот аст. Бинобар ин, байни муқаддима ва поёни ин қисса мутобиқат вуҷуд надорад.

Мерасад исбот пеш аз нафйи ту,
Нафй кардам то бари з-исбот бӯ [1, 575].

Яке аз ин ноҳамгуниҳо ба кор бурдани матолиби мусбат аз забони шахсиятҳои манфист, монанди гуфтаҳои вазири нобакор дар қиссаи подшоҳи ҷуҳуд. Вазири ин қисса ибтидо шахсияти манфист, аммо дар идомаи қисса байни ӯ ва шогирдон робитаи дӯстона ва ҳатто муриду муродона эҷод мешавад. Дар ин гуфтушунидҳо лаҳни муридон ошиқона ва тарзи баёни вазири макрандеш муршидона аст [3, 91]. Ин масъала дар ҳикоятҳои дигар аз ҷумла ҳикояти сайёде, ки худро зоҳиди ба кӯҳгурехта муаррифӣ мекунад, низ иттифоқ меафтад. Гоҳе низ хонанда бар асари ибҳоме, ки аз лиҳози мазмун миёни ду матлаб эҳсос мекунад, он дуро гусаста тасаввур мекунад. Дар чунин мавридҳо дар ҳақиқат гусасте вуҷуд надорад. Аммо аз он ҷо, ки Мавлоно худ ба иртиботи ду матлаб ишора намекунад, хонанда ба душворӣ метавонад, байни ду пораи калом иртибот барқарор кунад. Дар даруни қиссаи амири турки махмур ва мутриб ҳикояте аз паёмбар ва ҳамсари ӯ Ойиша нақл мешавад. Нобиное ба манзили эшон ворид мешавад ва Ойиша рӯйи худро аз ӯ мепӯшонад. Шаҳидӣ иртиботи онро бо матлаби қабл чунин медонад: “Ин достон барои он ба миён омадааст, то маълум шавад, пӯшида будани маъниҳои “Маснавӣ” дар қолаби достону тамсил ба хотири ғайрати Мавлоност барои маъноҳо, то аз дидаи номаҳрамон пинҳон монад”[7, 124].

Аммо ин ҳикоят ғайр аз он чи Шаҳидӣ гуфтааст, пайванди зарифтаре бо матолиби қабл ва баъд аз худ дорад ва он ба калимаи “ғайрат” роҷеъ аст. Ҳикояти нобино ба ғайрияти ишқ ва нафйи ғайрият робита дорад ва дар даруни қиссае меояд, ки мутриб мехоҳад, аз тариқи нафй ба исбот бирасад. Мавзӯи нафй ва исбот дар қиссаи аслӣ мӯҷиби тасаввури ҳикояте бо мавзӯи ғайрат ва нафйи ғайрат шудааст.

Аксар тасаввурҳои “Маснавӣ аз навъи огоҳона мебошанд. Тасаввури огоҳона, тақрибан муодили тасаввури мантиқист ва ба гунаест, ки гӯё шоир мантиқи тасаввурро дар ихтиёр дорад ва онро ҳидоят мекунад ва ба ҳамин далел риштаҳои маҳсус ва гоҳ номаҳсус матолиби асарашро пайванд медиҳанд. Ин ба сабаби он аст, ки Мавлоно ҳар мазмунеро, то он ҷо ки имкон дошта бошад, ё лозим донад, бо қиссаҳо ва матолиби мутаносиб баён мекунад. Дар баррасии пайванди қиссаҳои “Маснавӣ” бо мавориди бисёре мувоҷеҳ мешавем, ки чандин қиссаи пайдарпай дорои мазмуни муштараканд. Диққат дар ин мақула ба шинохти инсиҷоми “Маснавӣ” кумак мекунад ва мисдоқҳои бисёре дорад, ки дар ин ҷо дар зикри ду маврид иктифо мешавад.

Дар мисоли зер мазмуни “кибр” ва “лоф”-ро дар чанд қисса идома додааст, ки дар қолаби намудори пайконӣ нишон дода мешавад: қиссаи “Афтодани шағол дар хуми ранг”[1, 233-235] -> қиссаи “Чарб кардани марди лофӣ лабу сиблати худро”[1, 233]-> қиссаи “Эмин будани Балъами Боур”[1, 234]-> қиссаи “Ҳоруту Морут”[1, 234]-> қиссаи “Фиръавн” [1, 237-259].

Мазмуни ҳикоёти зер диду биниш аст (новобаста аз саҳеҳ ё ғалат будани биниш): ҳикояти “Он зоҳид, ки дар соли қаҳт шоду хандон буд”[1, 424] -> қиссаи “Фарзандони Узайр”[1, 425] -> қиссаи “Шикояти астар бо шутур”[1, 428-429] -> қиссаи “Лоба кардани қибтӣ сибтиро” [1, 429-431] -> ҳикояти “Зани палидкор ва амрудбун”[1, 432].

Мавлоно шоиронаҳо ва ҳарфҳои асосии худро дар поёни қиссаҳо ва ё дар ҷое, ки заминаи интиқолу гурез фароҳам ояд, матраҳ мекунад, бинобар ин, ин метавон гуфт, дар “Маснавӣ” танҳо қиссаҳо нестанд, ки бар асоси тадоӣ ҳаракат мекунанд, балки дар ҷойи ин шоҳиди абёти шӯрангезе ҳастем, ки бар мадори тасаввур мегарданд ва дар ҳолати истиғроқ баён шудаанд. Дар батни чунин абёт низ риштаҳое ҳастанд, ки матолиби комилан парешонгунаро ба якдигар пайванд медиҳад.

Дар поёни ҳикояти кӯтоҳи “Ихтилоф кардан дар шакли пил”[1, 247] абёти шӯрангезу асроромез бо мазмуне аз ин қабил матраҳ мешавад: маҳдудияти чашми ҳис, бар ҳам задани киштиҳо, нақши дарё дар ҳаракати каф ва сутуҳи болоии об, ҷустуҷӯи решаи ихтилофот дар даруни таассубот, лузуми тарки шино ва билохира гурез задан ба қиссаи Нӯҳ ва Канъон, ки то поёни қитъа идома меёбад. Тасаввури вожагонӣ дар ин бахш аз вожаи “каф” шурӯъ мешавад:

Дар кафи ҳар кас агар шамъе будӣ,
Ихтилоф аз гуфташон берун шудӣ[1,247].

Вожаи “каф” дар идома ба чашми ҳис ва сипас ба чашми дарё мунтаҳӣ мешавад ва “каф” дар пайванд бо “дарё” маънии дигар дорад. Дарё вожаи “киштӣ”-ро ҳам ёдовар мешавад. Киштиҳо дар сатҳи оби дарё ба ҳам мезананд ва омили барҳам задани онҳо об аст, обе, ки қабл аз хилқати Мӯсову Исо кишти мавҷудотро об додааст.

Мо чу киштиҳо ба ҳам бармезанем,
Тирачашмему дар оби рӯшанем[1,247].

Дар идома бо як фосилаи себайтӣ аз Киштии Нӯҳ сухан ба миён меояд. Дар ин ҷо сухан аз як киштии воҳид аст ва баҳси ба ҳам задани киштиҳо дар миён нест. Аммо метавон гуфт, ки достони “Киштии Нӯҳ” ба воситаи зикри номи киштӣ дар абёти қабл тасаввур шудааст.

Мавлоно дар ин бахш аз талотуми амвоҷ ва сатҳҳои мухталифи вуҷуди башар сухан мегӯяд. Ин мисол зимни ин ки бисёрсатҳа будани вуҷуди инсонро нишон медиҳад, бо баҳси ихтилофи назар миёни Мӯсо ва Фиръавн низ муртабит аст.

Ту яке ту нестӣ, эй хушрафиқ,
Балки гардуниву дарёи амиқ.
Он “ту”-и нафсат, ки он нуҳсад ту аст,
Қулзум асту ғарқагоҳи сад ту аст[1, 248].

Вожаи “қулзум” ёдовари ҳамон дарёест, ки киштиҳо дар он ба ҳам бар мезананд, аммо дар ин ҷо дарё дар даруни инсон аст, гӯё барои расидан ба чашми дарёӣ бояд сафаре аз берун

ба дарёи дарун кард. Мавлоно мехоҳад чизе дигар бигӯяд, то решаи ихтилофотро беҳтар нишон диҳад. Аммо боз руҷӯъ мекунад ва мегӯяд:

Не ту гӯӣ ҳам ба гӯши хештан,

Не ману не ғайри ман, эй ҳам ту ман [1,248].

Ҳар чи ҳаст дар даруни ин қулзуми нуҳсад ту аст, роҳи ҳал низ дар ҳамон ҷо нуҳуфтааст. Шояд ба ҳамин далел аст, ки дар поёни қитъа Нӯҳ ба ғарқ шудани Канъон ва истиғроқи худ ризо медиҳад:

Ҳар замонам ғарқа мекун, ман хушам,

Ҳукми ту ҷон аст, чун ҷон мекашам [1,249].

Нуктаи қобили таваҷҷуҳ ин аст, ки ҷараёни зеҳни Мавлоно дар хилоли абёти мавриди баҳс дар бораи он чун мазмуни асосиву марказӣ пайванди матолибро ҳифз мекунад. Бинобар ин метавон сайри тасаввур ва ҷараёни зеҳни Мавлоноро чунин нишон дод: чашми ҳис -> ташбеҳи чашми ҳис аз лиҳози маҳдудият ба кафи даст -> ҳаракати зеҳни шоир аз кафи даст ба кафи дарё ва чашми дарёӣ -> тасаввури вожаи “киштӣ” ва барҳам задани киштиҳо -> қулзуми нуҳсадтуи дарун -> тасаввури ҳикояти киштии Нӯҳ -> ризояти Нӯҳ ба ғарқ шудани Канъон ва истиғроқи худ.

Гоҳо дар зеҳни Мавлоно дар натиҷаи тасаввур сужети ду қиссаи пешин ба ҳам омезиш меёбанд. Мисоли рӯшани ин омезиш аввалин ҳикояти “Маснавӣ”-“Ошиқ шудани подшоҳ ба канизаки ранҷур”[1,17-22] мебошад. Маъхази қисмати аввали қиссаро Фурӯзонфар “Чаҳормақола”-и Низомии Арӯзии Самарқандӣ медонад [161,3]. Дар ин қисмат дар бораи ошиқ шудани подшоҳ ба канизак, бемор шудани канизак, дар шифои канизак оҷиз мондани табибон, аз Худо ёрӣ хостани подшоҳ, омадани ҳаким ва бо гирифтани набзи канизак муайян кардани он, ки сабаби бемории ӯ ишқ аст ва маъшуқи ӯ кист, аз Самарқанд заргарро овардан барои сиҳҳат ёфтани канизак нақл мешавад. То ин ҷо пайранги ривояти “Маснавӣ” бо сужети ривояти Низомии Арӯзӣ мутобиқат дорад. Дигаргунӣ танҳо дар шасиятҳо ва тавсифи чигунагии воқеа дида мешавад. Дар қисмати дуюм гуфта мешавад, ки ҳаким ба заргар заҳр менӯшонад ва заргар, тадриҷан ҳусну зебоии худро бохта, ҷонашро аз даст медиҳад ва ба тадриҷ оташи ишқи канизак низ хомӯш мегардад. Зоҳиран, маъхази ин бахш аз қисса достони “Ишқи Аршамидас” аз “Искандарнома”-и Низомии Ганҷавист[2,98]. Дар натичаи омезиши ду қисса бо ҳамдигар қиссае комилтар ва моли худи Мавлоно ба вуҷуд омадааст.

Шеваи бозомадан ба сари қиссаи қаблан раҳошуда низ дар «Маснавӣ» аз дигар осори қисса андар қисса тафовут дорад. Дар осори қисса андар қиссаи суннатӣ бозомадан ба сари қисса, махсусан, дар қиссаҳои дарун-андаруни чанддараҷагӣ монанди гузаштан аз қисса ба қисса раванди мураккаб аст. Дар ин осор хатти ривояти қиссаи меҳварӣ ба ҷое мерасад, ки қаҳрамоне қиссаеро нақл мекунад. Хатти ривояти қиссаи нақлшудаистода ҳам ба ҷое мерасад, ки қаҳрамони онро лозим аст, қиссаеро нақл кунад. Чун нақли ӯ ба итмом мерасад, хатти ривояти қиссаи қаблӣ, ки аз ҷониби қаҳрамони қиссаи меҳварӣ нақл шуда истодааст, идома меёбад ва чун ба итмом мерасад, хатти ривояти қиссаи меҳварӣ давом мекунад. Ин равандро метавон ба тариқи ангорачунин нишон дод:

- гузаштан аз қисса ба қисса: қиссаи А>қиссаи Б>қиссаи В;
- бозгаштан ба қиссаи А: қиссаи В>қиссаи Б>қиссаи А.

Ин раванд дар «Маснавӣ» нисбатан содда буда, онро метавон чунин нишон дод:

- гузаштан аз қисса ба қисса: қиссаи А>қиссаи Б>қиссаи В;
- бозгаштан ба қисса А: қиссаи В>қиссаи А.

Маълум аст, ки чунин тарзи бозгашт миёни қиссаҳои В ва А фосила эҷод хоҳад кард, ки дар мавридҳое ин дар «Маснавӣ» эҳсос мешавад. Дар ин гуна мавридҳо идомаи қиссаи раҳошуда бо унвони «Руҷӯъ ба ҳикояти…», ё «Бақияи достони…», ё «Махласи моҷарои…», ё «Дар тамомии ҳикояти …» зикр мешавад, ки бо байте, ки дар он бозгаштан ба қисса таъкид мешавад, ҳамроҳ аст.

Ин сухан поён надорад, Зайд ку?
То диҳам пандаш, ки расвоӣ маҷӯ [1,109].
Ин ҳадис охир надорад, бозрон,
Ҷониби Ҳоруту Морут, эй ҷавон[1,101].
Ин сухан поён надорад, бозгард,
То чӣ шуд аҳволи гург андар набард [1,95].

Аммо дар мавридҳои дигар бозгашт ба қисса ҳамчунон моҳирона сурат гирифтааст, ки ҳеҷ фосилаи мавзӯӣ эҳсос намешавад. Намунаи онро метавон дар ҳикояти «Илтимос кардани ҳамроҳи Исо алайҳиссалом зинда кардани устухонҳо аз Исо алайҳиссалом» [1, 123-132] дид, ки ҳамчун далели байти зер оварда шудааст:

Бас дуоҳо, к-он зиён асту ҳалок,
В-аз карам менашнавад Яздони пок [1,123].

Ин қисса фарогири се ҳикоят ва як тамсил аст. Дар қисмати аввали ин қисса шахсе аз Исо (а) мехоҳад, ки ба ӯ номеро, ки ба он устухонҳои мурда зинда шаванд, омӯзад. Исо(а) рад мекунад, аммо ӯ исрор мекунад. Мавлавӣ он шахсро шақие медонад, ки «гар сӯи ёре равад, море шавад» ва барои шарҳи ин қиссаи «Андарз кардани сӯфӣ ходимро дар тимордошти баҳима ва лоҳавли ходим» [1, 123-126]-ро меоварад, чун дар ин ҳикоят сӯфӣ бо исрор варзидан ва ходим ба зоҳири ёрнамову ботини морнамо ба ин мисраъ мувофиқат дорад. Зимни шарҳи ин ҳикоят Мавлоно ҳикматро ба товус ташбеҳ мекунад:

Гарчи ҳикматро ба такрор оварӣ,
Чун ту ноаҳлӣ, шавад аз ту барӣ…
Ӯ напояд пеши ҳар ноусто,
Ҳамчу товусе ба хона(й) русто [1,127].

Ин абёт ба заминаи нақли ҳикояти «Ёфтани бозро шоҳ дар хонаи кампирзан» [1, 127-128] мешаванд. Мавлоно аз ин ҳикоят чунин натиҷа мегирад:

Ҳар каромоте, ки меҷӯӣ ба ҷон,
Ӯ намудат, то тамаъ кардӣ дар он [1,128].

Ва гиряро ғояти тамаъ медонад ва ин андеша ба ёди ӯ қиссаи «Ҳалво харидани Шайх Аҳмади Хизрувия ҷиҳати ғаримон ба илҳоми Ҳақ таъоло»[1, 129-130]-ро меорад, ки мазмуни он бо натиҷаи қиссаи қаблӣ мувофиқат дорад. Зимни таъвили ин қисса тамсили зоҳиде, ки ӯро гуфтанд «кам гирйӣ, то кӯр нашавӣ»[1, 130-131]-ро меорад. Дар ин тамсил зоҳид чунин ҷавоб медиҳад:

Гуфт зоҳид: аз ду берун нест ҳол,
Чашм бинад ё набинад он ҷамол.
Гар бубинад нури Ҳақ, худ чӣ ғам аст,

Дар висоли Ҳақ ду дида чӣ кам аст.
В-ар нахоҳад дид Ҳақро, гӯ, бирав,
Инчунин чашми шақӣ, гӯ, кӯр шав [1,131].

Мавлоно аз ин тамсил чунин натиҷа мегирад:

Ғам махӯр аз дида, к-он Исо турост,
Чап марав, то бахшадат ду чашми рост.
Исии рӯҳи ту бо ту ҳозир аст,
Нусрат аз вай хоҳ, к-ӯ хуш носир аст [1,131].

Чун номи Исо ба миён омад, Мавлоно моҳирона ин тамсилро ба қиссаи ҳамроҳи Исо пайванд мезанад:

Лек бегори тани пурустухон,
Бар дили Исо манеҳ ту ҳар замон.
Ҳамчу он аблаҳ ки андар достон,
Зикри ӯ кардем баҳри ростон.
Зиндагии тан маҷӯ аз Исиат,
Коми фиръавнӣ махоҳ аз Мӯсиат [1,131].

Ва қисмати дувуми қиссаи ҳамроҳи Исо (а) барои тақвияти натиҷае, ки Мавлоно аз тамсил гирифтааст, оварда мешавад.

Бозгашт ба қиссаи раҳошуда ба соиқаи тасаввур ҳам аз вижагиҳои корбасти сохтори қисса андар қисса дар «Маснавӣ» маҳсуб шуда, дар дигар осор ба чашм намерасад.

Хулоса, метавон гуфт, ки тасаввури маонӣ воситаи асосии пайванди қиссаҳои «Маснавӣ» буда, дар ташаккули сужети қиссаҳо низ саҳм дорад. Чунин тарзи пайванд додани қиссаҳо ривояти Мавлоноро аз қолаби суъъӣ раҳонида, табиӣ ва зинда нишон додааст.

Тасаввури ноогоҳона дар ривояти "Маснавӣ" шабоҳате миёни баёни Мавлоно ва намояндагони мактаби сурреализми муосир эҷод кардааст. Ҷанбаи сурреалистии қиссаи "Маснавӣ" дар даврае, ки ҳанӯз мактаби сурреализм таъсис нашуда буд, нишон аз озодиву пӯёии зеҳни халлоқи Мавлоно дорад.

Адабиёт:

1. Балхӣ, Мавлоно Ҷалолиддин Муҳаммад. Маснавии маънавӣ / Мавлоно Ҷалолиддин Муҳаммади Балхӣ; бар асоси матни Р.Николсон ва муқобила бо нусхаҳои дигар.-Теҳрон: Нашри замон, 2001. – 728 с.

2. Ганҷавӣ, Низомӣ. Куллиёт. ҷилди 4. Шарафнома./Низомии Ганҷавӣ-Душанбе: Ирфон, 1984. – 496 с.

3. Зарринкӯб, Абдулҳусайн. Пилла-пилла то мулоқоти Худо. / Абдулҳусайн. Зарринкӯб. - Теҳрон: Интишороти илмӣ, - 398 с.

4. Мирсодиқӣ, Ҷамол. Адабиёти достонӣ/ Ҷамол Мирсодиқӣ -Теҳрон: Интишороти Моҳур, 1380. – 423 с.

5. Пурномдориён, Тақӣ. Тадоӣ ва фунуни бадеӣ/ Тақӣ Пурномдориён//Фунуни адабӣ. Давраи аввал, №1, поиз ва зимистони 1388. – С. 5-36.

6. Фурӯзонфар, Бадеуззамон. Аҳодис ва қисаси “Маснавӣ” (Тарҷумаи комил ва танзими муҷаддади Ҳусайн Довудӣ) / Бадеуззамон Фурӯзонфар – Теҳрон: Интишороти Амири Кабир, 1381. – 756 с.

7. Шаҳидӣ, Сайид Ҷаъфар. Шарҳи «Маснавӣ»-и шариф / Сайид Ҷаъфар Шаҳидӣ.Ҷилди 1. – Теҳрон, 1378. – 546 с.

Эзоҳ: Азбаски калимаи арабии “тадоӣ ”(тадоии маонӣ)дар забони муосири тоҷик ҳамчун тарҷумаи истилоҳи “ассосиатсия” маъмул нест, бинобар ин, муҳаррири матни мақола калимаи “тасаввур”-ро ба ҷойи он ба кор бурдааст , ки ба ҳамагон қобили фаҳм аст!

РАМАЗОНОВА РАҶАБГУЛ СУЛАЙМОНОВНА,

мудири кафедраи педагогикаи махсус ва таҳсилоти фарогири
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ,
н.и.п., дотсент
733740, ш. Душанбе, хиёбони Рудакӣ 121.
Телефон: 918230146.

РОҲҲОИ ТАШАККУЛ ДОДАНИ ҚОБИЛИЯТИ ЭҶОДИИ ХОНАНДАГОН ДАР ҶАРАЁНИ КОРҲОИ БЕРУНАЗСИНФИЮ БЕРУНААЗМАКТАБӢ

Аннотатсия

Муаллиф дар мақола паҳлуҳои гуногуни қобилияти эҷодии хонандагонро дар ҷараёни корҳои берунаазсинфию берунаазмактабӣ ҷамъ овардааст. Дар мақола дуруст қайд шудааст, ки шахси эҷодкор олами атрофро ба мисли ҳамагон дарк намояд ҳам, вале фикронии ӯ фарккунанда мебошад. Ин қабил ашхос доимо дар ҷустуҷӯи чизи нав ҳастанд ба воқеаҳои атроф чандон тафовут надошта, онҳо ҳамеша эҷодкорӣ машғул мебошанд.

Дар ҳақиқат қобилияти эҷодии ҳар як хонанда дар вақти корҳои берунаазсинфӣ ва берунаазмактабӣ гуногун аст.

Калидвожаҳо: *қобилият, доноӣ, ҳамкорӣ, хонанда, инсон, муаллим, фаъол, маслиҳатдиҳӣ*

РАМАЗОНОВА РАДЖАБГУЛ СУЛАЙМОНОВНА,

заведующая кафедрой специальной педагогики и инклюзивного обучения,
Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни,
кандидат педагогических наук, доцент
733740, г. Душанбе, проспект Рудаки 121,
Телефон: 918230146.

Способы формирования потенциала творчества школьников во время внеклассных и внешкольных работ

Аннотация

Автор в своей статье приводит различные аспекты творческих способностей школьников во внеклассной и внешкольной работе. В статье справедливо говорится, что творческий человек понимает окружающий мир вокруг нас как все, но его мышление

отличительно от других. Эти люди всегда в поисках чего-то нового, не всегда заинтересованы в том, что происходит вокруг них, они всегда занимаются творчеством.

Действительно, творческие способности каждого ученика различаются как во внеклассной, так и внеучебной деятельности.

Ключевые слова: *умение, знания, сотрудничество, учащиеся, человек, учитель, актив, консультирование*

RAMAZONOVA RAJABGUL SULAYMONOVNA,

Head of the Department of Special Pedagogy of Comprehensive Education,
Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini,
Candidate of Pedagogy,
733740, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 121, Rudaki Ave.
Phone: 918-23-01-46.

Ways of developing a students' creative capacity during extracurricular activities

Annotation

Author in her article summarizes all aspects of students' creative capacity in extracurricular activities. There is correctly point out in the article that the creative person understands the world around us as everybody, but his thinking differs from others. They are always in search of something new, not always interested what happens around them, and they always create. In fact, creative capacity of each student differs during extracurricular activities.

***Keywords**: Ability, knowledge, collaboration, pupils, human, teacher, active, consulting*

Масъалаи ташаккули қобилияти эҷодии хонандагон яке аз масъалаҳои баҳсҳалталаб ва замонавист, зеро яке аз сарчашмаҳои асосӣ ва нишондиҳандаи шукуфоии миллат маҳз ташаккули қобилияти эҷодии донишомӯзон дар корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ мебошад.

Эҷодиёт фаъолиятест, ки дар натиҷаи он чизи наву аҷиб ва нотакрор тавлид мегардад. Маҳз хонанда метавонад, дар корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ ба фаъолияти эҷодӣ машғул шавад, ки он маҳсули фаъолияти фикрӣ буда, маънии аз имкониятҳои мавҷуда фаро рафтанро ифода мекунад. Эҷодиёт дар худ муқовимати махсуси тафаккури эҷодиро таҷассум менамояд, яъне қобилияти доимо сари масъалаи нав андеша намудан, маҳорату малакаи ҷамъгаштаро ба таври бояду шояд истифода бурдан, ғояҳои навро пешниҳод сохтан аст.

Барои дар хонандагон ташаккул додани қобилияти эҷодӣ аз методҳои махсуси ташаккули тафаккури эҷодии пурмаҳсул истифода мебаранд. Оид ба раванди эҷодиёт дар корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ сухан ронда, муҳайё сохтани шароитеро, ки барои ташаккули тарбияи ақлонӣ мусоидат менамоянд, набояд фаромӯш кард. Агар оид ба эҷодиёт

дар корҳои беруназсинфӣ сухан ронем, дар ин ҷо бояд эҷодиёти ҳам омӯзгор ва ҳам хонанда ба инобат гирифта шавад, зеро зимни гузаронидани машғулиятҳо муаллим бояд ҳамеша аз равишҳои наву фаъоли таълим истифода барад ва шавқи хонандагонро ба таҳсилу эҷодиёт бедор намояд.

Қобилияти инсон ва эҷодкории шахсро як мафҳуми том меҳисобанд. Қобилиятҳои эҷодии махсус вуҷуд надоранд, шахсиятҳое ҳастанд, ки хусусият ва мақсадҳои муайянро соҳиб ҳастанд. Дар ҳақиқат истеъдоди фардӣ ба комёбиҳои эҷодии шахс таъсир мекунад бинобар ин, ба хулоса омадан мумкин аст, ки намунаи шахсияти махсус «шахсияти эҷодкор» вуҷуд дорад.

Равоншиносон донишҳои худро оид ба хусусиятҳои шахсияти эҷодкор дар корҳои беруназсинфию беруназмактабӣ на ба саъю кӯшишҳои худ, балки ба шарофати шахсони эҷодкори ҳар давру замон: адабиётшиносону таърихшиносон, санъаткорон, шоирону нависандагон, ки ҳар кадоме аз худ мероси эҷодии хешро боқӣ гузоштааст, дарёфт намудаанд. Чуноне, ки дар урфият мегӯянд: «эҷодиёт бе эҷодкор вуҷуд надорад».

Эҷодиёт - маҳсули фаъолияти фикрӣ ва ақлонӣ буда, маънии аз имкониятҳои вуҷуддошта, берун баромаданро дорад. Шахс эҷодкор ба дунё намеояд. Ҳамааш аз он вобастааст, ки барои истифодаи имкониятҳои дохилиии инсон муҳит чи гуна шароитро фароҳам меоварад. Барои фахмидани он, ки фаъолияти эҷодӣ чи гуна инкишоф ёфтааст, бояд на танҳо дараҷаи пойгоҳии фаъолияти фикриро арзёбӣ намоем, балки шахсияти инсон ва зинаҳои ташаккули онро низ мавриди омӯзиш қарор диҳем.

Аз таҳқиқоти солҳои охир чунин бармеояд, ки 2 намунаи шахсони соҳибистеъдод муайян карда шудааст. Пизишки рӯҳшинос В. Левин ба гурӯҳи аввал нобиғаҳои модарзод ва ба гурӯҳи дуюм истеъдодҳои худомӯзро дохил намудааст.

Истеъдодҳои модарзод ҳанӯз дар овони кӯдакӣ бо вижагиҳои худ фарқ мекунанд. Маҳорати шеър гуфтану суруд хондан, нақш офаридану асбоберо навохтан дар онҳо хеле барвақт мушоҳида мешавад. Масалан, шоирони маъруфи адабиёти классикии тоҷик Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавсӣ, Саъдии Шерозӣ, Абуалӣ ибни Синоро истеъдодҳои модарзод номидан мумкин аст. Дар дигар донишомӯзон тавоноӣ дар коре, қобилият, лаёқат дар корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ омӯзонида мешавад.

Нобиғаҳои «худ аз худ» аз ҷиҳати ақлонӣ суст инкишоф меёбанд. Табиатан, шармгинӣ, қавииродагӣ ва ҳисси ноил гаштан ба мақсадҳо дар онҳо истеъдодро тавлид месозад. Дар корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ аз болои худ кор карда, ин гуна ашхос камбудиҳои ҷисмонӣ ва психологии худро бартараф месозанд ва тамоми ҷидду ҷаҳдашонро барои худсозӣ равона мекунанд. Дар сиришти онҳо неруи бузурги дохилие вуҷуд дорад, ки онҳоро ба сӯйи муваффақиятҳо равона месозад. Ҳамаи ин аз иродаи мустаҳкам, серталабӣ, масъулиятшиносӣ ва эътимоду бovарӣ доштан ба неруи худ вобаста аст.

Хонандагон дар корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ ба корҳои эҷодӣ машғул шуда, бояд чунин хусусиятҳои шахсиро доро бошанд:

1. Мустақилӣ, фикри худро нисбат ба фикри гурӯҳ заруртар шуморидан, ба тасаввуроти худ ва дигарон бовар кардан, чизи наву беҳтарро ба зудӣ дарк намудан;

2. Дар мавридҳои баҳсу мунозира ҳозирҷавобӣ нишон додан. Маҳорати аз вазъиятҳои ногувор ва мушкилот баромада тавонистан. Доимо ба чизи наву ногаҳонӣ омода будан;

3. Ба қувваю қобилияти худ бовар кардан.

Эҷодиёт фаъолиятест, ки дар натиҷаи он чизи наву ҷолиб ва нотакрор тавлид меёбад. Эҷодиёт дар худ муқовимати махсуси тафаккури эҷодиро таҷассум менамояд, яъне қобилияти доимие, ки сари масъалаи нав андеша намудан, маҳорату малакаи ҷаъмгаштаро ба таври бояду шояд истифода бурдан лозим меояд. Дар корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ бо дастгирии омӯзгорон корҳои эҷодӣ ба зудӣ ба сомон мерасад.

Нишондиҳандаҳои асосии қобилиятҳо - фаҳмиши тез, равшании зеҳн, нотакрорӣ, кунҷковӣ, ҷасорат дар рохи расидан ба мақсад мебошад.

Хушзеҳниву тезфаҳмӣ- миқдори ақидаҳои нав, ки дар як сония ба вуҷуд омада метавонанд;

Чандирии ақл- қобилияти бо тезӣ аз як фикр ба фикри дигар гузаштан, муайян сохтани он, ки як иттилоъро дар дигар масъалаҳо низ истифода бурдан мумкин аст;

Фасоҳат-ин ба таври хуб ташаккулёфтаи кӯчонидани малака. Он барои ба осонӣ гузаштан аз як ақида ба ақидаи дигар мусоидат менамояд;

Нотакрорӣ- қобилияти тавлиди ғояҳои нав, ки аз мафкураҳои маъмул ва умумӣ ба куллӣ фарқ мекунанд;

Кунҷковӣ-қобилияти дар ҳайрат мондан, кушодагӣ барои падидаҳои нав;

Амиқӣ-қобилияти такмил додан ва ба анҷом расонидани маҳсули эҷодиёт;

Ҷасурат-қобилияти дар ҳолати номуайянӣ ба ақидаи қатъӣ омадан, аз хулосаҳои худ натарсидан ва корро то охир расонидан;

Муаммои эҷодиёт ва эҷодкорӣ дар замони мо ба андозае маъмул гаштааст, ки бисёрии олимон онро «муаммои аср» меноманд ва ҳалли он дар соҳаи маориф ба зиммаи корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ гузошта мешавад.

Муҳити ҷамъиятиву фарҳангӣ, ки танҳо одамонро дар бар мегирад, бо воситаи омӯзонидани дониш, дуруст истифода бурда тавонистани ашёҳои табиат, дар инсон қобилияти эҷодиро инкишоф медиҳад.

Ба ақидаи Теплов Б.М. қобилиятҳо танҳо дар мавриди истифода бурдан ва ё инкишоф додан ташаккул меёбанд.

Ба хусусиятҳои фарқкунандаи шахсони эҷодкор ба ин ё он соҳа навгониеро дохил кардан, мустақилона натиҷаи назаррасро соҳиб гардидан, тафаккури амиқ доштан ва ғайраро дохил кардан мумкин аст. Шахси эҷодкор олами атрофро чун ҳамаи одамон дарк месозад, вале фикрронии вай беҳтар ва фарқкунанда аст.

Ин гуна ашхос доимо дар ҷустуҷӯи наврғонӣ ҳастанд, ба ҳвр гуна рӯйдодҳои атроф кордор нестанд, онҳо ҳамеша эҷод мекунанд.

Тадқиқот нишон медиҳанд, ки машғулиятҳо барои бедор сохтани эҷодиёт дар хонандагон аз рӯйи 2 самт ба роҳ монда мешавад:

1. Ташкили фаъолияти эҷодӣ ва фикрии дастаҷамъӣ дар машғулиятҳои амалӣ.

2. Иҷрои мустақилонаи оғози эҷодкорӣ.

Усули фаъолияти эҷодии дастаҷамъӣ, пеш аз ҳама, мусобиқа дар эҷодиёт аст. Ин имкон медиҳад, ки дар хонанда малака ва маҳорати гӯш кардан, якдигарро фаҳмидан, ҳаммуаллифи якдигар будан тарбия карда шавад, ки дар натиҷа бепарвотарин хонандагон низ фикри худро иброз мекардагӣ мешаванд. Хонандагон на танҳо бояд фанни таълимиро

омӯзанд, балки дар зимни корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ сари мавзӯъ андеша кунад, ҷустуҷӯ намояд, таҳлилу хулосабарориро ёд гирад.

Вақте ки хонандагон ба синфи 1-ум қабул карда мешаванд, онҳо бо мақсади чизеро омӯхтан ба таҳсил оғоз менамоянд, аммо онҳо ҳанӯз ба эҷодиёт омода нестанд. Вазифаи муаллим дар он аст, ки дар корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ дар хонандагон оғози эҷодиётро бедор сохта тавонад.

Тадқиқот нишон додаанд, ки ҳамаи намудҳои қобилият-донишҳои ҳаётӣ маҳсуб ёфта, инкишофи онҳо дар раванди ҳаёт ба вуқӯъ мепайвандад ва муҳит, ҷомеа, тарбия онҳоро ташаккул медиҳанд. Қобилиятҳо бо фаъолияти фикрии инсон зич алоқаманд буда, дараҷаҳои зерини фаъолияти фикрӣ вуҷуд дорад:

1. Фаъолияти фикрии фазоӣ. Ин қобилият ба ташаккули мафҳумҳои фазоӣ ва мутобиқшавии фазоӣ дар олами атроф иртибот дорад. Масалан, шиноварони баҳри Каспий ҷойи худро аз рӯйи ситораҳо муайян карда метавонанд.

2. Фаъолияти фикрии мусиқавӣ. Қобилият ба дарки мусиқӣ ва офаридани он. Масалан, баъзе ашхос гарчанде дар мактаби миёна ба қатори хонандагони ақибмонда дохил мешуданд, бо як бор шунидан мусиқии навро навохта метавонанд, ё ин ки пионинонавози машҳур, аққалан 1 саҳифаи рӯзномаро хонда наметавонад.

3. Фаъолияти фикрии ҳаракатӣ. Қобилият ба ҳаракатҳои чобукона ва латиф. Масалан, духтури ҷарроҳ ё раққоса.

4. Фаъолияти фикрии байнишахсӣ. Қобилияти фаҳмидани атрофиён ва ба роҳ мондани муносибатҳои байнишахсӣ. Шахсоне ҳастанд, ки бо атрофиён тез унс мегиранд.

5. Фаъолияти фикрии дохилишахсӣ. Қобилияти шинохта тавонистани худ, ҳисси мутобиқати комил бо муҳит.

Хулоса, омӯзиш, эҷодкорӣ ва инкишофи маҳорати муаллим ҳеҷ гоҳ бозистода, канда шуда, ба охир расида наметавонад. Эҷодкорӣ - яке аз унсурҳои муҳимтарини фарҳанги инсон аст. Ҳар як муаллим ва ҳар як хонанда бавуҷудоранда ва давомдиҳандаи он фарҳанг ба ҳисоб меравад.

Адабиёт

1. Ашевская Л.А. Развитие творческих способностей и личности учащихся. Русский язык в школе. - 2001. - № 6. - С. 21-25.

2. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вохӯрӣ бо зиёиёни кишвар дар санаи 20.03.2013. Шабакаҳои интернетӣ

3. Венгер Л.А. Педагогика способностей. - М.: Знание, 1973.

4. Винокурова Н.К. Управление процессом развития творческих способностей школьников. Завуч. - 1998. - № 4. - С. 18-37.

5. Дружинин В.Н. Психология творчества. Психологический журнал. - 2005.- Том № 26.- № 5. - С.101-109.

6. Жукова Т.М. Развитие человека есть развитие его способностей. Одаренный ребенок.- 2006.- № 1.- С. 46-51.

7. Кан - Калик В., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество. - М.: Педагогика, 1990.

8. Левин В.А. Воспитание творчества. - Томск: Пеленг, 1992
9. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз санаи 20.04.2012. Шабакаҳои интерентӣ.

САЙДАХМАДЗОДА ДИЛОРОМ,

заведующая кафедрой философии и гуманитарных наук
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан,
к.п.н., доцент,
734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33,
Тел : (+992) 987-82-29-11, e-mail: sdl6868@mail.ru

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЭТИКА И ВОСПИТАНИЕ В ИСЛАМЕ

В этой статье представлена аналитическая информация об экологическом образовании, которое рассматривается как актуальная ветвь теории образования наряду с этическими, экологическими и другими областями образования.

Ислам совершенен и способен удовлетворить потребности всего человечества, религии, окружающей среды и экологического образования.

Ислам с его божественной идеологией и просвещением очень близок к этой важной проблеме. Кроме того, в Исламе существуют вполне определённые религиозные предписания, посвящённые этому вопросу.

Ключевые слова: *природа, законы природы, экологическое воспитание, экологическая этика, ислам, здоровая экология, Коран, загрязнение окружающей среды , религия, Земля.*

САЙДАҲМАДЗОДА ДИЛОРОМ,

Мудири кафедраи фалсафа ва илмҳои гуманитарии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти ҶумҳурииТоҷикистон,
н.и.п., дотсент,
734003, ш. Душанбе, кўчаи. Саид Носир 33,
Тел : (+992) 987-82-29-11, e-mail: sdl6868@mail.ru

Одоби экологӣ ва тарбия дар ислом

Дар мақолаи мазкур оид ба маърифати экологӣ, ки ҳамчун як бахши муҳими назарияи таълим дар баробари соҳаҳои ахлоқ, экология ва дигар соҳаҳои таълим баррасӣ карда мешавад маълумот оварда шудааст. Дини ислом комил ва қодир аст, ки ниёзҳои тамоми башарият, дин, ҳифзи муҳити зист ва маърифати экологиро бароварда созад. Ислом бо идеология ва маърифати илоҳии худ ба ин мавзӯи муҳим хеле наздик аст. Илова бар ин, дар ислом фармонҳои дақиқи динӣ ҳастанд, ки ба ин масъала бахшида шудаанд.

Калидвожаҳо: *табиат, қонунҳои табиат, тарбияи экологӣ,этикаи экологӣ, ислом, экологияи солим, Қуръон, ифлосшавии муҳит, дин, Замин.*

SAIDAHMADZODA DILOROM,

Head of Department of Philosophy and Humanities of Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate of Phylosophy, Associate Professor, 734003, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,
Phone: (+992) 987-82-29-11, E-mail: sdl6868@mail.ru

Environmental ethics and education in Islam

Annotation

The article presents analytical information on environmental education which is considered as appropriate part of the theory of education on the same level as moral, environmental and other areas of education. Islam is perfect and capable to meet the needs of all humanity, religion, environment and environmental education. Islam with its divine ideology and education is very close to this important theme. Besides, here are definite religious precepts dedicated to this issue in Islam.

Key words: *Nature, the law of nature, ecological education, ecological ethics, Islam, a healthy ecology, Quran, Environmental pollution, Religion, Earth*

Человек и природа это – уравнение с одним правильным и вечным для всех времен ответом. Доказать же истинность решения помогает экологическое воспитание. Выясним, что это такое, почему загадочная дисциплина столь необходима миру.

«Экологическое воспитание – формирование у человека сознательного восприятия окружающей природной среды, убежденности в необходимости бережного отношения к природе», толкует экологический словарь. Иными, не отягченными научной терминологией словами: экологически образованный человек понимает, что природа – такое же живое существо, как и он сам. Силы ее велики, но не безграничны. [1]

Экологическое воспитание в качестве педагогического процесса нацелен не только на экологические познания, но и на его ощущения, другими словами, психологическую сферу, его искреннюю подготовку к прививанию людям экологических ценностей. Экологическое воспитание – это неотъемлемая часть единой системы воспитания, и по этой причине к обсуждению сути могут быть применены единые подходы теории воспитания.

Важнейшие направления экологического воспитания существуют только на базе учета современности как единого целого, определении главных целей, сути и противоречий в нем, а также выводов педагогической науки насчет современного состояния, подходов и направлений к воспитанию в наши дни. В настоящее время суть экологической воспитанности не может быть рассмотрена в качестве только одной из частей природоохранной системы. Такое воспитание является необходимым компонентом становления и развития личности, который может способствовать решению задач следующих этапов развития цивилизации. Именно по этой причине экологическому воспитанию придают настолько важное общественное значение.

Сегодня экологическое воспитание рассматривается как соответствующий раздел теории воспитания наравне с нравственным, экологическим и другими направлениями воспитания.

Как известно окружающая среда влияет на настроение и психологию человека. Здоровая экология радует и красит человеческую жизнь. Каждый человек, любуясь красивыми пейзажами природы, чувствует успокоение и радость. Загрязнение экологии и уничтожение природы вредит человечеству. Ученые связывают депрессии и распространение психических заболеваний с загрязнением окружающей среды и нарушением экологического равновесия.

За последние годы в погоне за прибылью некоторые силы создали серьезную угрозу для мировой экологии. Нерациональное использование промышленных, военных технологий, химических и ядовитых веществ ведет к уничтожению природы. Неоспоримо, что загрязнение окружающей среды оказывает отрицательное влияние на действия, поведение и общественную жизнь человека. В современном мире, особенно начиная с 1970 года, одним из самых актуальных вопросов является защита окружающей среды. Так, в различных странах мира созданы организации и министерства по проблемам экологии и окружающей среды.

Вопросы экологии и охраны окружающей среды по своей значимости стали одной из главных проблем XXI в. Вступление человечества в эпоху научно-технической революции с ее бурным развитием различных отраслей знания, невиданным прогрессом в области технологии, открытием новых видов энергии, новых материалов и химических веществ, активным вмешательством в природу, при всей непредсказуемости и не исследованности вероятных последствий такого вмешательства в его современных глобальных масштабах – все это и привело к нынешнему крайне тревожному положению в области охраны окружающей среды. [2]

На данный момент угроза, с которой столкнулась планета, вынудила ученых забить тревогу. Потому что если портится окружающая среда, в которой мы с вами живём, вместе с ней портится и наше здоровье. Если же окружающая нас среда становится здоровой и благоприятной для жизни, поправляется наше здоровье и укрепляются наши тела. Человек, пользуясь природой, должен учитывать количество и объем, и, что-то меняя, должен поступать так, чтобы не портить окружающую среду.

Ислам совершенен и способен удовлетворить потребности всего человечества, религии, окружающей среды и экологического образования.

Ислам со своей божественной идеологией и воспитание очень близок к этой весьма важной теме. Кроме того, в исламе существуют вполне определённые религиозные предписания, посвящённые этому вопросу. Например, в аяте 164 суры «Бакара» (Корова) Всевышний говорит: «Воистину, в сотворении небес и земли, в смене ночи и дня, в кораблях, которые плывут по морю с тем, что приносит пользу людям, в воде, которую Аллах ниспослал с неба и посредством которой Он оживил мертвую землю и расселил на ней всевозможных животных, в смене ветров, в облаке, подчиненном между небом и землей, заключены знамения для людей разумеющих. [3]

Ислам настолько уделяет внимание птицам, четвероногим и пресмыкающимся, что в своих книгах создал особые законы и положения о них. Таким образом, мы видим, что ислам придает огромное значение защите живых существ и окружающей среды.

В исламе запрещено убивать животных без причины и особой нужды. Пророк завещал своим сахабам не убивать животных, у которых дозволенное к еде мясо, без нужды, люди ответственны перед животными и всеми живыми существами. В одной из проповедей имам Али говорит: «Люди и жители городов, бойтесь Аллаха (не причиняйте никому мучения, не разрушайте города и селения), все вы в ответе за них и с вас будет спрошено за это. Вы будете отвечать за четвероногих и за земли (зачем вы поджигаете посевные земли и леса, разрушаете города и дома, мучаете животных - вас спросят об этом)».

Природа во вселенной создана в разнообразной и уравновешенной форме и человек не должен нарушать этот баланс. «Воистину, Мы сотворили каждую вещь согласно предопределению» («Камар» (Луна), аят 49). [4]

В Коране приводится, что все сотворенное Аллахом, является необходимостью, и они созданы не просто так. В аятах Корана говорится, что природа и чистый воздух оказывают благотворное влияние на развитие растений и людей. Какие растения произрастают на солончаковых территориях, такое же отрицательное влияние оказывает на воспитание человека загрязненная окружающая среда.

Вникнув в аяты, приведенные выше, мы увидим, что природа создана для людей и отдана в распоряжение человека. Человек, пользуясь своей силой и творческими способностями, которыми наделил его Аллах, может разумно и рационально использовать природу и превратить ее в цветник.

В преданиях пророков звучат призывы заботиться о деревьях, и указано, что сохранение деревьев удлиняет человеческую жизнь. В некоторых преданиях даже указано, что те, кто рубит фруктовые и другие полезные деревья, будут наказаны Аллахом.

Несомненно, запрет на вырубку деревьев и поощрение посадки новых деревьев значительно помогают с точки зрения защиты окружающей среды. Ислам – религия, которая учит защищать окружающую среду. Один из важных факторов защиты окружающей среды – это призыв ислама к чистоте. Пророк всегда призывал свою умму к чистоте.

Заботливое отношение к природной среде является частью человеческой культуры. Человек должен учиться любить и беречь природу, нужно бережливо относиться к воде и нельзя осквернять источники и водоёмы. Необходимость бережливого отношения к водным ресурсам в исламе объясняется тем, что существование всех живых существ на земле связано с водой. Наличие источников пресной воды в аятах Корана описывается как Божья милость: «Мы ниспосылаем с неба чистую и очищающую воду, чтобы оживить ею мертвую землю и напоить ею многочисленный скот и многих людей». [5]

Шариат призывает заботливо относиться к почве, запрещает засорять и осквернять землю. Любые усилия по очищению земли и предотвращению её загрязнения рассматриваются как богоугодный поступок. В одном из хадисов удаление с дороги того, что доставляет неприятность, помещено в один ряд с признанием единобожия и названо «ответвлением веры».

Во многих аятах Корана мы находим указания на одно из основных условий существования жизни на Земле – биологическое разнообразие: «Неужели они не видят, сколько Мы взрастили на земле благородных видов растений?». [6]

Все животные, растения и микроорганизмы, населяющие нашу планету, имеют право на существование – не потому что они могут быть использованы для блага человека, а потому что в совокупности они обеспечивают гармонию Божьего творения: «Мы простёрли землю, поместили на ней незыблемые горы и взрастили на ней в меру всякие вещи». [7]

Поэтому человеку, проживая на Земле, следует учитывать интересы всех остальных, ведь они равны в правах. Также будет неверным заботиться лишь о своем поколении, забывая о потомках. Извлекать пользу не означает истреблять или использовать блага природы как вздумается, не думая, что и в каком виде достанется будущим поколениям. Божественная забота, наполняющая Вселенную и гармоничность каждого творения указывают на Мудрого Творца. Из Священного Корана нам известно, что каждая вещь, существо, известное или неизвестное человеку, выполняют две основные функции: религиозную – по отношению к Всемогущему, Великому Создателю, и социальную – на пользу человека и других созданий. Знающий и Мудрый Господь создал всех для взаимопомощи друг другу. Божественное распределение всех элементов и творений (когда каждый имеет значение и неуклонно исполняет свою роль) способствует равновесию. Жестокое обращение, загрязнение, истребление, уничтожение природных ресурсов – все это идет вразрез с божественной схемой бытия. Часто близорукий эгоизм искушает человека нарушить динамическое равновесие, установленное Богом. Поэтому так важно оберегать все природные ресурсы.

Согласно исламу, этические принципы защиты природы можно сформулировать следующим образом:

«– окружающая среда – это Божье творение и защищать ее – значит сохранять ее ценности как проявление Божьего духа;

– все части природы существуют для восхваления своего Создателя;

– все законы природы сотворены Богом и основываются на концепции абсолютной продолжительности жизни. Попытки нарушить закон Бога должны пресекаться;

– человечество – это не единственное сообщество живых существ в мире. И, как считал пророк Мухаммед, все живые создания достойны защиты и доброго обращения;

– необходимо также сохранять баланс Вселенной, созданной Богом, так как «все им вымерено»;

– природа создана не только для нынешнего поколения;

– исламская экологическая этика отталкивается от той концепции, что все человеческие взаимоотношения основываются на справедливости и равенстве.» [2]

Золотое правило и основной принцип отношения к окружающей нас среде для всего человечества звучит так: «Не вреди, и вреда не будет». Этот девиз есть основа и фундамент взаимоотношений с окружающей средой. Таким образом, ислам предлагает уникальный набор моральных ценностей и эколого-этических правил для управления отношений между людьми и природой. Ислам также санкционирует и предлагает суровые наказания тем, кто не

обращается с Божьими созданиями должным образом. На наш взгляд, современный технократический мир нуждается в такой суровой, но справедливой этике и воспитании.

Список литературы:

1. Анна Белокопытова
2. Дидоренко В. С., Могдалева И. В. Экологическая этика ислама.
3. Коран, аят164 сура «Бакара»
4. Коран, аят 49 сура «Камар»
5. Сура 25 «Различение», аяты 48-49).
6. Сура 26 «Поэты», аят 7
7. Сура 15 «Хиджр», аят 19.

СИРОҶИДДИНИ ЭМОМАЛӢ,

декани факултети филологияи тоҷики Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
доктори илмҳои филологӣ,
Ҷумҳурии Тоҷикистон ш.Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17
тел.:907-65-38-38, E-mail: sirojiddin1975@ mail.ru

ИБРОҲИМОВА САОДАТ ЗУЛФОВНА,

декани факултети таҳсилоти хизматчиёни давлатии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш.Душанбе, кӯчаи С.Носир,33
тел.: 918-77-37-07, E-mail: ibraqimovasaodatmo @ mail.ru

ТАСВИРИ КАСБУ ҲУНАР ДАР «МАЪВОИ ДИЛ»-И РАҲИМ ҶАЛИЛ

Аннотатсия

Дар адабиёти классикии тоҷику форс дар як давраи тӯлонии таърихӣ дар ёддоштнависӣ ва истифодаи маводи тарҷумаиҳолӣ анъанаҳои муайяне муқаррар гардида буд. Бисёре аз шоирон ва насрнависони тоҷику форс бештар ба маводи тарҷумаи ҳоли худ мурочиат мекарданд. Вақте ки муҳимтарин асарҳои назми классисикиро аз назар мегузаронем, дидан мумкин аст, ки унсури биографӣ ба ин ё он андоза қариб дар ҳамаи онҳо вомехӯрад.

Калидвожаҳо: *таназзули сохти феодалӣ, муносибатҳои саодатбахшу фирӯзи сотсиалистӣ, ширкат, одамони соҳибистеъдод, давраи пурҳаводиси тараққиёти таърихии халқ, дасти пурҳунари писари ӯ, рӯзгори озоду осоишта, тӯппидӯзи ҳунарманд, ҳунару истеъдоди занони гулдасти тоҷик,*

СИРОДЖИДДИНИ ЭМОМАЛИ,

декан факультета таджикской филологии Национального университета Таджикистана,
доктор филологических наук,
г. Душанбе, проспект Рудаки 17
тел.: 907-65-38-38, E-mail: sirojiddin1975@ mail.ru

ИБРОХИМОВА САОДАТ ЗУЛФОВНА,

декан факультета обучения государственных служащих
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан,
г. Душанбе, ул.С.Носир 33

Тел.: 918-77-37-07, E-mail: ibraqimovasaodatmo@mail.ru

Описание умения и мастерства в «Пристанище сердца» Рахима Джалила

Аннотация

В таджикско-персидской классической литературе за длительный исторический период были установлены определенные традиции в области написания мемуаров и использования биографических материалов. Многие таджикско-персидские поэты и писатели прибегали к своим автобиографическим материалам. Когда просматриваешь произведения классической прозы, можно заметить, что в какой - то мере биографический элемент присутствует во всех этих произведениях.

Ключевые слова: *раскол феодального строя, благополучные социалистические отношения, компания, талантливые люди, период развития исторических явлений народа, умелые руки сына, мирная и спокойная жизнь, умелая швея, искусство умелых рук таджикских женщин,*

SIROJIDDINI EMOMALI,

Dean of the Tajik Philology Faculty of Tajik National University,
Doctor of Philology
Dushanbe, 17, Rudaki Avenue
Phone: 907-65-38-38, E-mail: sirojiddin1975@mail.ru

IBROHIMOVA SAODAT ZULFOVNA,

Dean of Faculty of State Officers Education
of the Academy of Public Administration under the President of Republic of Tajikistan,
Dushanbe, 33, Said Nosir str.
Phone: 918-77-37-07, E-mail: ibraqimovasaodatmo@mail.ru

Description of occupation in «Heart shelter» - of Rahim Jalil

Annotation

There was determined certain traditions in the field of writing memoirs and using biographic materials for a long historical period in Tajik-Persian classic literature. Many Tajik-Persian poets and writers had been used their own biographic materials. When we look through classical prose works, one may see that in some way there are biographical elements in all works.

Key words: *split of feudal system, prosperous socialistic relations, pre-revolutionary, partnership, talented people, a time of formation of nation historical phenomena, skilled hands of his son, peaceful, quiet life, skilled seamstress, art of skilled hands of Tajik women.*

Миллати тоҷик аз давраҳои дури таърих бо эҳёи ҳунарҳои писандидаи хеш мавҷудияташро дарак дода, дар олами фарҳангу адаб мақому манзалати чашмрас ба даст овардааст. Вобаста ба он, ки Сарвари давлат солҳои 2019-2021-ро Солҳои рушди деҳот ва ҳунарҳои мардумӣ эълон намудаанд, Тоҷикистон бо таърихи ҳунарҳои мардумии пурғановат ва ёдгориҳои таърихии худ шуҳрати хосса пайдо намуд.

Аз рӯйи асарҳои таърихӣ оид ба касбу ҳунар ва ҳунарҳои пешрафтаи замона ва инкишофи онҳо маълумотҳои саҳеҳ пайдо карда мешавад. Яке аз чунин асарҳои таърихӣ ин асари тарҷумаиҳолии нависандаи шӯравӣ Раҳим Ҷалил «Маъвои дил» мебошад. Ин асар натанҳо доир ба тарҷумаи ҳоли Раҳим Ҷалил, махсусан дар ибтидои роҳи эҷодии ӯ маълумоти пурқиматеро фарогир аст, инчунин дар он касбу ҳунарҳои пешрафтаи замони ҳаёти нависанда низ тасвири худро ёфтаанд. Ин аст, ки ин асарро ҳамчун манбаи муҳими таърихӣ оид ба маданияту фарҳанг ва адабиёти тоҷик номидан мумкин аст. Дар асар манзараҳои ҳаёти халқ, урфу одат, меҳнату маишат ва сатҳи инкишофи касбу ҳунарҳои замона тасвир гардидааст.

Раҳим Ҷалил низ дар ин пеша С.Айниро пайравӣ карда, фақат баъди он, ки асарҳои бадеию таърихии «Одамони ҷовид» ва романи сегонаи «Шӯроб» - ро эҷод намуда, дастраси хонандагон гардонд, ба таълифи «Маъвои дил» камар баст.

«Маъвои дил» дар бораи Хуҷанд- шаҳрест, ки дар пеши назари нависанда бо иштироки фаъолонаи ӯ, бо дастони одамони шӯравӣ нашъунамо кард ва ба яке аз калонтарин шаҳрҳои саноатии ҷумҳурӣ табдил ёфт.

«Маъвои дил» низ ба монанди романҳои «Одамони ҷовид» ва «Шӯроб» анвои иттилооти фаровони таърихӣ, ҷамъиятӣ ва ҳаётиро дар бар гирифтааст. «Маъвои дил» сар то по хотироти нависандаро аз нахустин қадамҳои ҳаёти нав дар Хуҷанди бостонӣ то барқароршавии ҳаёти осоишта дар бар кардааст.

Раҳим Ҷалил дар пайравӣ ба Садриддин Айнӣ кӯшиш намудааст, ки паҳлуҳои гуногуни ҳаёти шахсӣ, ҷамъиятӣ ва иҷтимоии мардумро дар як давраи пурҳаводиси тараққиёти таърихии халқ, давраи аз байн рафтани зиндагии кӯҳна, низоми пӯсидаи феодалӣ ва пойдору устувор гардидани муносибатҳои саодатбахшу фирӯзи сотсиалистӣ ҳарчӣ васеътар ва дилчасптар намудор созад.[1,59]

Раҳим Ҷалил аз тасвири маҳаллаи худ сар карда, баъд хонандаро ба дигар гузарҳо, кӯчаҳои шаҳр мебарад, бо одамони касбу корашон гуногун шинос менамояд, гузаштаи онҳоро бо имрӯз муқоиса мекунад. Нависанда нишон медиҳад, ки аз байни мардуми меҳнатӣ чӣ қадар одамони соҳибистеъдод ба воя расидаанд. Устоҳайдари «кафшҳояш аз даҳони мор кашидагӣ барин силиқ», Яъқубҷони фаранги «даҳ панҷааш ҳунар», Содирхони хушовоз, «олими уламо» - Ҳоҷӣ Юсуф, «Қутби замони шаҳр Муҳиддинхон» аз ҳамин қабиланд.[1,65]

Замони феодалӣ барои инкишофи қобилияти онҳо имкон намедод. Онҳо барои соҳибҳунарии худ азоб мекашиданд, зулм медиданд, лекин ба ин нигоҳ накарда, онҳо дилбастаи касбу ҳунари худ буданд, барои инкишофи ҳунарҳои худ талош менамуданд. Агар

Яъқубҷони фаранг дар гузашта хонаҳои шахсиро кандакорӣ карда, дар ивазаш музди ночиз мегирифта бошад, дасти пурҳунари писари ӯ Устоохундҷон бинои театри мусиқӣ-мазҳакавии ба номи Пушкинро (ҳоло ба номи Камоли Хуҷандӣ) оро додааст, ки аз кандакорию нақшу нигорҳои он ҳазорҳо одамон лаззат мебаранд ва онҳо «ҳамчун ёдгории қадимии Хоразм, одамонро шод мегардонад».[1,67]

Нависанда дар баробари нишон додани вазнинию мураккабии ҳаёти халқ, такопӯи мардум барои пайдо кардани ризқу рӯзӣ, аз тасвири образҳои гуногун бо маҳорат ва бамаврид истифода кардааст. Тасвири нақши Бобоамаки кафшдӯзе, ки дар синни калонсолиаш хонадор шуда, соҳиби фарзандони сершумор шудааст, бисёр диққатҷалбкунанда баромадааст. Аз тангии рӯзгор, гаронии парастории оилаи калони худ бечора Бобоамак чанд фарзанд доштану чӣ ном доштани онҳоро дар хотир надорад. Суҳбати Бобоамак бо шахсе, ки ӯлпонпулӣ меғундошт ниҳоят табиӣ буда, тасвири ҳақиқӣ дорад: «Ба шумо дурӯғу ба худо рост, мулло. Ман ба ҷои курта чанд сол боз ана ин хел гиребонҳоро ба гарданам овехта мегардам, - ӯ пешгирро аз сандуқи дил гирифт ва як гиребони аз курта боқимондаро, ки ба гарданаш овехта буд, нишон дод».[1,50]

Бачагони Бобоамак на хурдании серӣ доштанду на пӯшидании дуруст. Зимистон, ки расид, аз хона берун омада наметавонистанд. Бачагони кафшдӯз мисли бофандаи кафангадо ҳеҷ ақаллан, кафши кӯҳнае надоштанд. «Сарлучу танлуч ба зери курпаи лахлахаи рӯи сандалӣ медаромаданд. Махсусан дар зимистон нолаи модар аз бачагонаш зиёдтар мешуд».[1,49]

Раҳим Ҷалил бо тасвир намудани рӯзгори вазнини Бобоамаки кафшдӯз хонандаро бо зиндагии вазнини тоҷикони пешазинқилоб ошно намуда, хотиррасон менамояд, ки гузаштаи халқи мо то кадом андоза риққатовар ва зиндагӣ дилгиркунанда буд.

Дар Хуҷанди тоинқилобӣ касбу ҳунарҳои зиёде рӯ ба инкишоф оварда буданд. Дар қатори нонвойҳо, кафшдӯзон ва ошпазҳои нодир барои дарёфти ҳаққи ночизе аз сари субҳ то шом меҳнат мекарданд, вале музди меҳнаташон барои пешбурди рӯзгор кифоят намекард.

Нависанда дар баробари муаррифии шахсони ҳунарманду бофарҳанги замонаш, ки ба ҳунармандияшон нигоҳ накарда, зиндагии душвору вазнин доштанд, аз тасвири тимсолҳои манфӣ низ худдорӣ накардааст. Баққол Зоҳидзиқна дар тасвири нависанда симои манфӣ буда, ҳамчун шахси баддаҳон, фиребгар ва баднамуду бадқавора муаррифӣ шудааст: «Баққол Зоҳидзиқна ном марди каҷовашиками каҷпо, кӯтоҳгардану каллакалон ва хирриовозе буд, ки дар бадмуомилагӣ монанд надошт. Ӯ ҳамаро то метавонист фиреб медод. Вале ҳадди касе набуд, ки лому мим гӯяд...» [1,67]

Тасвири зиндагии пурмашаққати занону духтарони давраи тоинқилобӣ ва тасвири ҷонбозиҳои онҳо дар роҳи расидан ба мақсад, рӯзгори озоду осоиша, дар асар ҷойи намоёнро ишғол менамояд. Маҳз ба воситаи тасвири ҳунари тоқидӯзии Хайрӣ ном духтари чаққону ҳунарманд нависанда тавонистааст, ки ҳаёти душвори зани тоҷикро тасвир созад, ки ба мушкилоти зиёди замон ва рӯзгор нигоҳ накарда, барои зиндагӣ талошу мубориза дорад. Хайрӣ ҳамчун зани ҳунарманд ва қавиирода бо беадолатию беҳуқуқии худ фаъолона мубориза бурда, то охири ҳаёт ба муваффақияту хушбахтиҳо ноил мегардад. Дар анҷом хонанда шоҳиди хушбахтию хушрӯзии Хайрӣ мегардад.

«... зеро вай акнун тӯппидӯзи хеле ҳунарманд шуда буд ва нақши тӯппиҳояшро ман кашида медодам. Он вақт аксари хуҷандиҳо тӯппии тагдӯзӣ ва чамандагул, фақат олуфтаҳо тӯппии аждаҳорӣ мепӯшиданд. Тӯппии гули шафтолуи мақбули хосу ом аз зери сӯзан ва бахяҳои ӯ баромада шӯҳрат ёфт....»[1,59]

Ҳарчанд Хайрӣ дӯстдоштаи худро дошт, вале мувофиқи фармудаи шариат, ки аз тоифаи саидзодаҳо буд, падар розӣ набуд, ки ӯ ба Нурмуҳаммади ҳунарманд издивоҷ кунад. Роҳи халосиро аз ин мушкилот Хайрӣ ва Нурмуҳаммад дар гурехтан дида, якҷоя аз ҳавлии падар мегурезанд. Дар охир Хайрии чевар, шукуфону хандон ва боомубат, дар зиндагӣ зани хушбахт, соҳиби фарзандони доною соҳибмаълумот мегардад, ки аз ин ӯ ифтихор дорад. Ба воситаи тасвири нақши Хайрӣ, Раҳим Ҷалил тавонистааст, ки симои зани беҳуқуқи даврони феодалии тоҷикро бо тамоми ҷузъиёташ тасвир намояд ва тарғиб ба он намояд, ки одам аз ноомадиҳо ҳаргиз бояд ранҷидаҳол нагардад, балки барои хушбахтӣ ва расидан ба мақсад ҳамеша мубориза барад. Шахси ҳунарманд ҳаргиз шикаст намебинад, зеро, ҳунар воситаест, ки инсонро аз мушкилот мераҳонад, чуноне мегӯянд:

«Ҳунар омӯз к-аз ҳунармандӣ,

Даркушоӣ кунӣ, на дарбандӣ».

«__ Духтарам Озода ҳам, худо умрашро диҳад, ба ман рафта, чевар шуд».[1,55]мегӯяд, Хайрӣ.

Бале, Хайрии ҳунарманд завқи баланди чевариашро ба фарзандаш омӯзондааст. Ҳунари Хайрӣ ва духтараш Озода дар намоишгоҳҳои дохилию хориҷӣ ба маърази тамошо гузошта шуда, бо ин васила ҳунару истеъдоди занони гулдасти тоҷик муаррифӣ карда шудаанд.

Нависанда хонандаро ба сайри маҳалу кӯчаҳои шаҳри Хуҷанд бурда, аз гузаштаву ҳозираи шаҳр, аз ҳунару ҳунармандии мардуми шарифи ин сарзамин бо ҳисси ифтихор нақлҳои ҷолиб менамояд. Ӯ таъкид мекунад, ки ҳар як маҳалла, ҳар як кӯчаи шаҳри Хуҷанд таърихи ба худ хос дорад, ки ба таърихи куҳани мардуми тоҷик сахт алоқаманд аст. Мисол, Чорраҳа, ки маркази бозори Панҷшанбе мебошад ва Панҷшанбе маркази калони асосии савдо ва ҳунармандӣ буда, дар он панҷсаду даҳ дӯконҳои гуногуни мардумӣ ҷой кунонида шудаанд. Раҳим Ҷалил қайд менамояд, ки қисми шимолии бозорро растаи дӯконҳои қассобӣ, нонфурӯшӣ, қанду қандалот ва ҳафтмевафурӯшӣ, бозори биринҷ, чарм, шинӣ ишғол менамуд. Растаҳои заргарону мисгарон, оҳангару чӯянрезон, собунпазиву собунфурӯшӣ ва дӯкони нишоллосозиву ҳалвогарӣ,дӯконҳои баззозону шоҳифурӯшон, кулолӣ, кордсозу кордфурӯшон ва атторону вофурӯшон, кудунгарон ва ғайра, ҳар кадоми онҳо тим доштанд, ки аз сармо ва гармо одамонро эмин ингоҳ медоштанд. Бо тасвир намудани манзараи дохили бозор нависанада ба хонанда на танҳо дар бораи як худи бозори овозадор маълумот медиҳад, балки аз он ёд меоварад, ки маҳз соҳиби ҳамаи он ҳунарҳо худи сокинони шаҳр буданд, ки дар дӯконҳо маҳсули меҳнати худро ба харидорон пешкаш мекарданд ва ҳар яке дӯкони алоҳидаи худро доштанд. Қайд бояд кард, ки қисми зиёди ин хунарҳои мардумӣ то имрӯз идома ёфта, бо тарзу усулҳои нави замонавӣ рушду инкишоф ёфта, дар шаклҳои наву замонавӣ ривоҷ ёфтаанд.

Раънобегим ном дарздӯзи номӣ аз маҳаллаи Шайхислом дар дӯхтани дарзи мардум он чунон усто будааст, ки ҳамеша аз серкорӣ менолидааст. Бахусус, дар рӯзҳои пеш аз ид ин

зани боҳунар сарашро аз кор бароварда наметавонистааст. Бо пайдо шудани техникаи нав, яъне мошинаи дарздӯзӣ аз рӯйи нақли зани ҳамсоя, мушкилот дар зиндагии ин зани боҳунар боз ҳам бештар гардидааст.

«- Наход гӯед Раънобегимро шавҳараш се талоқ кунад! Гӯр ҳамун мошинаи чокдӯзӣ шавад. Касофат будааст. Чӣ кардаанду чӣ мондаанд, ҳоло намедонам. Аммо инаш аниқ, ки такасалтанги худо ноумед кардагӣ гул барин зани даҳ дасташ ҳунарро мошина мехарӣ гуфта, се талоқ кардааст».[1,55]

Бо пайдо шудани муъҷизаи аҷоиби техника, ки кори мушкили одамонро осон ва дар соли аввали пайдоиш гаронбаҳо, чокдӯзони камҳунар вале соҳиби ин мошина овозадор шуда, чокдӯзони чевар, ки мошина надоштанд, аз луқмаи даҳон мемонданд. Барои ҳамин чеварон кӯшиш мекарданд, ки аз ҳисоби пасандозашон як илоҷ карда, мошина харанд, ки маҳз хамин чиз сабаби талоқ гирифтани Раънобегими чевар шудааст.

Бо шарофати Инқилоби Октябр ҳаёту зиндагии мардум ранги дигар гирифт. Замона тағйир ёфт, илм тараққӣ карда, техникаҳои наву замонавӣ пайдо шудан гирифтанд. Дар баробари пайдоиши аввалин технология фаҳмиши мардум, низ нав гардид, мардум аз пайи омӯзиши илмҳои замона гардида, мушкилоти худро осон мекардагӣ шуданд.

Устои дуредгар, кандакор ва гаҷкори номӣ Яъқубҷон, ки пештар иморатҳои мардумро устоӣ мекард, бо шарофати намояндаи ширкати олмонии «Зингер» устои мошинаи навбаромад шуда, мушкилоти мардумро осон менамуд.

Дар баробари маълумот дар бораи косибону ҳунармандони шаҳри Хуҷанд, муаллиф хонандаро бо фаъолияти фабрика, комбинати абрешими шаҳри Хуҷанд, ки бо истеҳсоли шоҳию атлас, алочаю беқасаб дар ҷаҳон машҳур гардидааст, ошно намуда, маълумот медиҳад: «...ки ҳанӯз соли ҳазору нуҳсаду шашум дар Хуҷанд дусаду сӣ дукони шоҳибофӣ будааст, ки соле саду бист ҳазор сумина шоҳӣ мебофтаанд. Аз дусаду чил маҳаллоти шаҳр дар аввали асри мо дар саду бисту шаш маҳалла пиллакашон ва саду даҳ маҳалла бофандагон будаанд, ки шоҳиди авҷи ин касбу кор аст. Шоҳию атлас, карбосу алоча, қаламию хосса, фӯтаю саллаҳое, ки дар шаҳри мо бофта мешуданд, ин тараф то Қашқару он тараф то Афғонистону Ҳиндӯстон бурда мешуданд.» [1,184]

Бо ташкил шудани аввалин фабрикаи абрешим ҳамаи пиллакашон, бофандагон, абрбандҳо дар як ҷо, дар комбинат ҷамъ оварда шуда, ба воситаи технологияҳои замонавӣ истеҳсоли шоҳию атлас аз саду бист ҳазор сумина ба сию ҳашт миллион метр дар як сол расонида шуд. Ёдовар мешавад, ки комбинат зиёда аз шаст навъ матоъ мебарорад, ки қариб ду ҳазор намуд дорад.

Нависанда аз нақлу ривоятҳо истифода намуда, дарвоқеъ, шӯҳрати ҷаҳонӣ касб намудани атласҳои хушбофти аз абрешими соф омодашудаи Хуҷандро воқебинона тасвир менамояд;

«...бино ба қавли ровиёну воқеанависони Юнону араб, сарбозону сипаҳдорони Искандари македонӣ ва сонӣ Қутайба аз Хуҷанд ба Юнону Арабистон ба занону маъшуқаҳои мубталои дарди ҳиҷрон чун як навъ тасаллию таскин матоъҳои маҳину хушобуранги абрешимии Хуҷандро мефиристонидаанд. Аз рӯйи он ривоят ва нақлҳо пиллакашон ва бофандагони ин сарзамин ҳанӯз дар он замон дар ҳунар аз чиниён мондаӣ надоштанд. » [1,183]

Вобаста ба фоъолияти фабрика бо Қаҳрамони Меҳнати Сотсиалистӣ Ҳамроҳ Тоҳирова - зани меҳнатию мушкилнописанд, фурӯтану ҳалим шоҳибофи номӣ маълумот пайдо намудан аз асар басо гуворою фаромӯшношуданист. Зиндагию рӯзгори чунин ашхос боиси омӯзиш ва пайравӣ мебошад, чунки маҳз бо шарофати меҳнати ҳалолу кӯшишу ғайрати беандозаи ин гуна занону духтарони кордону қобил комбинат нақшаҳои панҷсоларо дар се сол иҷро намуда, обрӯю эътибори корхонаи худро дар арсаи меҳнат басо баланд бардошта, маҳсулоти беҳтаринро истеҳсол менамуданд, ки ҳам дар дохил ва ҳам дар хориҷи кишвар нуфузу эътибори хосса доштанд.

Хулоса, «Маъвои дил»-и Раҳим Ҷалил асарест, ки сар то по аз таъриху фарҳанги қисмати шимоли ҷумҳурии азизамон нақлу ҳикояҳо менамояд, ки шиносоӣ бо ин аср маълумоти аниқу дақиқро вобаста ба ҳунару ҳунармандони ин минтақа пешкаш менамояд.

Имрӯз ҳар як фарди калонсол вазифа ва қарзи инсонии худро дар он мебинад, ки ба ҷавонон ва наврасон саҳифаҳои дурахшону ибратомӯзи таърих, қаҳрамонию диловарии гузаштавгони худро омӯзонида, онҳоро дар руҳияи ватандориву ватандӯстӣ тарбия намоянд, зеро таърихи пурифтихори халқи тоҷик мактаби бузурги худшиносӣ мебошад.

Бахусус, дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ, ки воридшавии унсурҳои бегонаро ба фарҳанги миллӣ осон гардонидааст, рӯ овардан ба таърих ва огаҳ будан аз аслу насаби хеш барои ҳар як фарди миллат, хусусан, насли наврасу ҷавон зарур ва ҳатмӣ мебошад.

Адабиёт

1. А.Дониш. Порчаҳо аз «Наводир-ул-вақоеъ». Душанбе:1957
2. М.Шукуров. Анъанаи ёддоштнависӣ дар адабиёти тоҷик. Душанбе: Ирфон,1968
3. М.Шукуров. Хусусиятҳои ѓоявӣ ва услубии «Ёддоштҳо» - и С.Айнӣ. Душанбе: 1966
4. Р.Ҷалил. «Маъвои дил» ҷ.1-2.Душанбе : Ирфон, 1973.
5. С.Айнӣ. Намунаи адабиёти тоҷик. Москва, 1926
6. М.Шукуров. Анъана, халқият ва маҳорат. Душанбе: 1957.
7. Отахонова Х. Аз рӯи меҳр, меҳр. Душанбе : Ирфон, 1957.

ШАРИПОВ АМРИДДИН НУРИДДИНОВИЧ,

дотсенти кафедраи дипломатия ва сиёсати хориҷии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
н.и.т,
тел: 988-50-10-11, email-amrsharif@mail.ru

ФАЙЗОВ НЕКРӮЗ НАВРӮЗОВИЧ,

ҷонишини декани факултети муносибатҳои байналмилалии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
н.и.т.,
734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33,
тел.: (+992) 918-15-76-67

АФЗАЛИЯТИ МИНТАҚАВӢ ДАР СИЁСАТИ ХОРИҶИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Аннотатсия

Дар мақола зарурати дуруст муайян кардани сиёсати хориҷӣ, бахусус самти минтақавии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Қайд мегардад, ки афзалияти минтақавии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати рушди муваффақонаи ҳамкории байналхалқӣ ба шумор рафта, бо таърихи ташаккули давлатдории тоҷикон дар замони Шӯравӣ, вижагии ҷуғрофии минтақа, гузаштаи умумии таърихии халқҳои маскуни Осиёи Марказӣ ва фарҳанги хоссаи мардумони он вобастагӣ дорад.

Муаллифон ба аҳамияти стратегии минтақа ишора намуда, моҳият ва самтҳои асосии сиёсати хориҷии кишварро муайян кардаанд, ки инъикоси худро дар санадҳои оинномавии муайянкунандаи сиёсати хориҷӣ, ташаббусҳои минтақавии Тоҷикистон ва муроҷиатҳои Сарвари давлат ёфтааст.

Калидвожаҳо: *афзалият, минтақа, сиёсати хориҷӣ, ҳамкорӣ, ташаббус, пешниҳод, мавқеъ, муносибат, муқовимат, таҷриба, иқтисод, манфиат, амният.*

ШАРИПОВ АМРИДДИН НУРИДДИНОВИЧ,

доцент кафедры дипломатии и внешней политики
Таджикского национального университета,
к.и.н,
тел: 988-50-10-11, email-amrsharif@mail.ru

ФАЙЗОВ НЕКРУЗ НАВРУЗОВИЧ,

заместитель декана факультета международных отношений
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан,
к.и.н.,
734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел.: (+992) 918-15-76-67

Региональный приоритет внешней политики Республики Таджикистан

Аннотация

В статье проанализирована необходимость правильного определения регионального вектора внешней политики Республики Таджикистан.

В статье подчеркивается, что региональный приоритет внешней политики Республики Таджикистан, являясь необходимостью успешного развития международного сотрудничества, исходит из исторического формирования таджикской государственности в Советский период, особенностей географического расположения региона, общего исторического прошлого и особом культурном наследии народов заселяющих Центральную Азию.

Авторы, указав на стратегическую важность региона, определили суть и основные направления внешней политики страны, которые нашли своё отражение в уставных документах, определяющих внешнюю политику, региональных инициатив Таджикистана и обращениях главы государства.

Ключевые слова: *приоритет, регион, внешняя политика, сотрудничество, инициатива, предложение, позиция, отношение, сопротивление, опыт, экономика, интерес, безопасность.*

SHARIPOV AMRIDDIN NURIDDINOVICH,

Associate professor of the Department of Diplomacy and Foreign Policy
of Tajik National University, Candidate of History,
Phone: 988-50-10-11, E-mail: amrsharif@mail.ru

FAIZOV NEKRUZ NAVRUZOVICH,

Deputy Dean of the Faculty of International Relations
of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan,
Candidate of History,
734003, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,
Phone: (+992) 918-15-76-67

Regional priority of the foreign policy of the Republic of Tajikistan

Annotation

The article analyzes the need to correctly determine the regional vector of the foreign policy of the Republic of Tajikistan. The article emphasizes that the regional priority of the foreign policy of the Republic of Tajikistan is a necessity for the successful development of international cooperation proceeds from the historical formation of Tajik statehood in the Soviet period, the particular geographic location of the region, the general historical past and the special cultural heritage of the peoples inhabiting Central Asia.

The authors, pointing out the strategic importance of the region, determined the essence and main directions of the country's foreign policy, which were reflected in the charter documents defining foreign policy, regional initiatives of Tajikistan and the speeches of head of state.

Keywords: *priority, region, foreign politics, cooperation, initiative, proposal, position, relation, resistance, experience, economy, interest, safety.*

Бо дарёфти истиқлолият Ҷумҳурии Тоҷикистон ба арсаи байналмиллалӣ қадам ниҳод. Ба давлати ҷавон зарур буд, ки барои касби мақоми шоиста дар як даврони мураккаби таърихи башар ва таҳаввулоти бунёдӣ дар муносибатҳои байналхалқӣ талош намояд. Яке аз заруратҳои таъхирнопазири даврони истиқлолият ин ташаккул ва инкишофи муносибатҳо бо кишварҳои дигар, қабл аз ҳама, бо кишварҳои Осиёи Марказӣ буд. Зеро чун Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нигоҳи ҷуғрофӣ дар бунбасти комуникатсионӣ қарор дошт, ин омил тақозо мекард, то ҳамкорӣ ва муносибатҳо бо кишварҳои хориҷи дуру наздик, алалхусус, бо давлатҳои ҳамҷавор барқарор ва густариш ёбанд.

Кишварҳои Осиёи Марказӣ бо сабаби омилҳои ҷуғрофӣ, иқтисодӣ, таърихӣ, қавмӣ – этникӣ, фарҳангӣ ва мазҳабии худ соҳиби хусусиятҳои хоси геополитикӣ мебошанд:

1) Осиёи Марказӣ аз назари ҷуғрофӣ дар маҳалли гузаргоҳи Аврупо дар Ѓарб ва Осиё дар Шарқ воқеъ буда, дар шимол бо Россия ва дар ҷануб бо ҷаҳони ислом ҳаммарз аст, ки дар маҷмуъ аз мавқеи муносиби стратегӣ бархӯрдор аст.

2) Осиёи Марказӣ минтақаест, ки дар хушкӣ ҷойгир буда, ба баҳрҳо роҳи баромади бевосита надорад ва барои баромадан ба баҳр маҷбур аст, ки аз хоки ҳамсоягонаш убур намояд.

3) Дар Осиёи Марказӣ манобеи табиӣ, хусусан газ, нефт ва филизоти нодир фаровон буда, барилова минтақа дорои шароити муносиби парвариш ва истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ аст. [13,43].

4) Осиёи Марказӣ бо фарҳангҳои эронӣ, туркӣ ва исломӣ пайвандҳои дерина дорад ва таъсири фарҳангии Шарқу Ѓарб ба он асар намудааст.

5) Осиёи Марказӣ бо хусусиятҳои ҷуғрофии худ қисмати муҳимми Роҳи абрешимро фаро гирифта, дар мубодилаи фарҳангӣ ва иқтисодии Шарқу Ѓарб саҳми бузург дорад. Тавассути минтақа комёбиҳои илмӣ-фарҳангии Шарқ ба Аврупо роҳ ёфта, дастовардҳои тамаддуни аврупоӣ дар Машриқзамин ривоҷ пайдо намуд.

Осиёи Марказиро ҳанӯз соли 1904 ҷуғрофиёшинос ва сиёсатмадори англис Х. Маккиндер яке аз асосгузорони илми геополитика "Меҳвари ҷуғрофии таърих" номида буд. Ӯ чунин меҳисобид, ки ин минтақа ҳамеша дар сайёра муҳимтарин боқӣ монда, ҳар касе онро идора намояд, тамои фазои авруосиёиро соҳиб аст, ва ҳар ки Авруосиёро соҳиб аст, ҷаҳонро идора мекунад[2].

Осиёи Марказӣ – ин воҳиди хоси геополитикиест, ки ҳудуди он аз даштҳои ҷануби Сибир то водиҳои "Трансоксиана" – заминҳои шимоли Оксус (Ому), дарёи бузургтарини Осиёи Марказӣ тӯл кашидааст. Дар натиҷаи ҳуҷумҳои пайдарҳами форсҳо, юнониён, чиниҳо, арабҳо, муғулҳо ва русҳо халқҳои Осиёи Марказӣ маҷбур шуданд, ки аз ихтилофҳои дохилӣ даст кашида, аз маҳдудаи мафкураи танги қабилавӣ берун шаванд. Аз ин рӯ, онҳо соҳиби руҳияе гаштанд, ки ба рӯйи «инсонҳои маккор ва пинҳонкор бо симои далерона менигаранд»[15, . 21].

Дар шароити муосири байналхалқӣ – афзоиши нуфузи омили иқтисодӣ, болоравии нақши геополитикии минтақа ва масоили таъминот бо энергия, Осиёи Марказӣ бо 4 млн. км^2 ҳудуд ва 65 млн. нафар аҳолӣ иқтидори бузургеро соҳиб аст. Ҳамзамон ҳаёти 70 сола дар ҳайати давлати шӯравӣ равобити сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии ҷумҳуриҳои иттифоқиро мустаҳкам намуд. Зиёда аз он, вобаста ба низоми хоҷагидории ягонаи шӯравӣ вобастагии мутақобилаи соҳаҳои иқтисодӣ, энергетикӣ, саноат ва кишоварзӣ зарурати истиқрори равобити мутақобиларо бо кишварҳои ин минтақа пеш овард.

Додани авлавияти минтақавӣ дар сиёсати хориҷӣ яке аз заруратҳое буд, ки бо таърихи ташаккули давлатдории тоҷикон дар замони шӯравӣ, махсусияти ҷуғрофии минтақа, гузаштаи умумии таърихии халқҳои маскуни Осиёи Марказӣ ва фарҳанги вижаи мардумони он вобастагӣ дошт.

Барои инъикоси ҷанба дар низоми меъёрии ҳуқуқии сиёсати хориҷӣ қабули аснод ва изҳороти расмие зарур буд, ки афзалияти минтақавии онро таъкид намоянд. 4 – январи соли 1992 дар иҷлосияи XI даъвати 12 – уми Шӯрои Олии ҶТ «Муроҷиатнома ба кишварҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ» қабул гардид, ки дар он аз ҷумла омадааст: «Ҷумҳурии Тоҷикистон кӯшиши қатъии таъмини фазои демократии

кишвар, истифодаи фаъолонаи таҷрибаи пешқадами ҷаҳонӣ, таъсиси иқтисоди бозаргонӣ, таъмини реҷаи мусоиди ҳамкории иқтисодӣ бо кишварҳои ҷаҳон ва соҳиб гаштани узвияти комилҳуқуқи ҷомеаи ҷаҳониро дорад. Аз ин рӯ, ба кишварҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ мурочиат намуда, хоҳиш менамоем, ки истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистонро эътироф карда, бо кишвари мо равобити дипломатиро барқарор намоед»[7, 504].

Санади мазкур инъикоси ҳадафҳои сиёсати хориҷии кишвар ва омода будан ба истиқрори равобит бо кишварҳои ҷомеаи ҷаҳониро нишон медод. Аҳаммияти қабули Муроҷиатнома дар он зоҳир мегардид, ки он дар марҳилаи бухрони иқтисодӣ ва оғози ҷанги шаҳрвандӣ қабул гардид.

Қобили зикр аст, ки дар солҳои 1991-1992 Тоҷикистон ба таҳкими сохтори давлатӣ ва дарёфти мавқеи хеш дар арсаи байналмилалӣ машғул буд, вале ҷанги шаҳрвандӣ ин равандро амалан қатъ намуд. Танҳо Эмомалӣ Раҳмон дар низоми давлатдории тоҷикон давраи нави сифатӣ ба вуҷуд оварда, раванди мазкурро аз нав оғоз бахшид ва тавсеа дод. Ӯ дар муроҷиатномаи аввалини хеш ба халқи шарифи Тоҷикистон аз 12-уми декабри соли 1992 принсипҳои асосии сиёсати дохиливу хориҷиро изҳор намуд, ки дар он принсипи «мустаҳкам кардан ва боз ҳам инкишоф додани алоқаҳои неки ҳамсоягӣ ва ҳамкории ҳамаҷониба бо давлатҳои муштаракулманофеъ, пеш аз ҳама, бо Россия, Ӯзбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон ва Туркманистон» нақши муҳим дошт[8,6]. Яъне зарурати ба роҳ мондани равобити ҳусни ҳамҷаворӣ бо кишварҳои минтақа ва авлавияти минтақавии сиёсати хориҷиро Сардори давлат аз рӯзҳои аввали ба сари қудрат омадани худ таъкид намуда буд.

Ҳамзамон Сарвари давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмон дар суханронии хеш дар Иҷлосияи XVIII Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таърихи 28 декабри соли 1993 зимни зарурати танзими консепсияи сиёсати хориҷии кишвар таъкид намуда буд, ки «Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба ҷойгиршавии ҷуғрофӣ, мавқеи геополитикӣ ва манофеи иқтисодиаш ба 5 ҳавзаи сиёсӣ дохил шуда, Осиёи Марказӣ ҳавзаи дуюми сиёсӣ мебошад[8,79].

Аз ҷониби дигар, дар раванди баргузории музокироти тоҷикон мақоми хосса ба кишварҳои минтақа дода шуд. Ҳамзамон кишварҳои Осиёи Марказӣ аъзои Гурӯҳи робита ва кафилони сулҳи тоҷикон буданд[12,137], ки аз ҳамбастагии минтақавӣ, таърихӣ ва манфиатҳои мутақобилаи онҳо бо Тоҷикистон шаҳодат медиҳад.

Баъди воқаҳои маълуми 11-уми сентябри соли 2001 дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико вазъи сиёсӣ ва геополитикии ҷаҳон дигаргун гардид. Дар Осиёи Марказӣ низ вазъият тағйир ёфта, таҳаввули навъҳои нави равобити мутақобилаи байни кишварҳо мазмуни нав ва мураккабтар касб менамояд. Ҳамзамон нақши минтақа бо дарназардошти омилҳои фавқуззикр боло рафта, дастёбӣ ба манобеи табиии он рақобати нави геополитикиро дар Осиёи Марказӣ таҳти унвони «Бозии нави бузург» [4,4] ба бор овард. Бо дарназардошти ҳолати баамаломада ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон авлавиятҳои сиёсати минтақавии худро муайян намуд, ки инъикоси он дар паёмҳои солонаи Президенти кишвар ба Маҷлисӣ Олӣ таҷассум мегардад. Ба қавли Сарвари давлати тоҷикон – «имрӯз андешаву дидгоҳи мо оид ба вазъи ҷаҳону минтақа ва авлавиятҳои сиёсати хориҷиамон васеътару воқеитар ва дақиқтар гардидаанд» [10].

Аз ҷониби дигар, паёми Сарвари давлат ба Маҷлиси Олӣ яке аз асноди инъикоскунандаи самти минтақавии сиёсати хориҷӣ ва ташаббусу пешниҳодҳо вобаста ба Осиёи Марказӣ мебошад.

Дар марҳилаи кунунӣ мақсад аз таҷаммуи манфиати давлатҳои бузург дар атрофи Осиёи Марказӣ, аз лиҳози геополитикӣ ва геостратегӣ таҳти назорат қарор додани фазои марказии Авруосиё ва захираҳои табииву шабакаҳои коммуникатсионии минтақа мебошад. Аз ин рӯ, мо бояд таъсири сиёсати давлатҳои пешрафтаро ба раванди амалӣ гардонидани сиёсати кишварҳои минтақа ҳамеша дар назар дошта бошем» [9].

Авлавияти минтақавӣ дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар суханрониҳои Савари давлат ҳамчун муайянкунандаи самти сиёсати хориҷии кишвар ва асноди марбут ба он инъикос гаштааст.

Маҳз бо дарназардошти боло рафтани мақоми минтақа ва таваҷҷуҳи қудратҳои ҷаҳонӣ ба он Э.Раҳмон зимни ироаи паём ба Маҷлиси Олӣ дар соли 2000-ум вазифаи танзими консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистонро гузошт. Бо қарори ҳайати мушовираи Вазорати корҳои хориҷӣ аз 18 июни соли 2001 гурӯҳи корӣ таъсис ёфта, лоиҳаи санади мазкурро омода намуд, ки 24 сентябри соли 2002 аз ҷониби Президенти кишвар тасдиқ гардид. Дар ин санад оид ба бартарияти минтақавӣ дар бахши «Авлавиятҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» таъкид гардид. [6, 68].

Мавқеи муҳимми кишвар ва душвориҳои ташаккули давлатдорӣ ва сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва пайомадҳои он вобаста ба вазъи ҳассоси байналхалқӣ ҳамчун дастурамали фаъолияти сиёсатмадорон ва масъулони бахши сиёсати хориҷӣ таъкид мегардад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавқеи муҳими Авруосиё, ки Осиёи Марказиро бо нимҷазираи Ҳинду Чин мепайвандад, воқеъ аст ва дар равандҳои ҷаҳонии сатҳҳои минтақавию байналмилалӣ, алалхусус дар ду даҳаи охир, иштироки фаъол дорад.

Вале ин ширкати фаъолонаи мо ва ба арсаи ҷаҳонӣ баромадани Тоҷикистон ба осонӣ ба даст наомадааст. [9].

Тоҷикистон кишвари соҳиби мавқеи муҳимми стратегӣ ва геополитикӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ маҳсуб мешавад ва чигунагии чунин мақомро дар минтақа ва ҷаҳон касб намудани кишвар, пеш аз ҳама, ба он вобастааст, ки то кадом дараҷа сиёсати дурусти хориҷӣ пеш бурда мешавад. Баҳри татбиқи сиёсати хориҷӣ, пеш аз ҳама, муайян намудани самтҳои асосии он зарур мебошад.

Ҳамкорӣ бо кишварҳои минтақа яке аз самтҳои асосии сиёсати хориҷии кишвари мо маҳсуб мегардад[14, 93].

Сарвари давлати тоҷикон дар суханронии худ ҳангоми ифтитоҳи бинои нави Вазорати корҳои хориҷӣ дар самти муносибат бо кишварҳои минтақа чунин таъкид намуданд: «Дар низоми муносибатҳои байнидавлатии Тоҷикистон кишварҳои ҳамсоя ва минтақа мақоми авлавиятро ишғол менамоянд. Мо ҷонибдори минбаъд вусъат бахшидани таҷрибаи мусбат, бисёрасра ва созандаи ҳамзистии дӯстонаи мардумони Осиёи Марказӣ мебошем» [9].

Ҷолишҳои минтақавӣ дар солҳои 2013-14 ва зуҳури хатарҳои навини ғоявӣ-ифротӣ, миллатгароии иртиҷоӣ (неофашизм) ва таҳдиди бавосита ба кишварҳои миллӣ зарурати ба тасвиб расонидани консепсияи нави сиёсати хориҷиро возеҳ намуд, ки вокуниши кишварро ба ин зуҳуроти номатлуб нишон медод. Маҳз ин омилҳо ба таҳияи консепсияи нави сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷиистон мусоидат намуданд, ки дар он самти минтақавии сиёсати хориҷӣ чунин инъикос гаштааст: Сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муносибатҳои байнидавлатӣ бо кишварҳои ҳаммарз ва минтақа сиёсати дӯстӣ, некӯҳамсоягӣ ва мудохила накардан ба корҳои дохилии якдигар буда, ҳадафи эҷоди навори эътимоду амниятро дар тӯли марзи кишвар пайгирӣ мекунад. Ин сиёсат дар ҳалли масъалаҳои баҳснок, аз ҷумла масоили сарҳадӣ ва обу энергетика ба ҳалли осоиштаи онҳо ба воситаи музокироту гуфтушунидҳо, ҳусни тафоҳуми ҷонибҳои дахлдор ва эътирофи усули баробарӣ ва тақсимнопазирии амният дар минтақа такя мекунад. Дар низоми равобити байнидавлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон кишварҳои ҳамҷавор мақоми авло доранд. Тоҷикистон ҷонибдори густариши минбаъдаи таҷрибаи мусбат, бисёрасра ва созандаи ҳамзистии дӯстонаи халқҳои Осиёи Марказӣ мебошад[5].

Дар марҳилаи кунунӣ дар сиёсати хориҷии ҶТ доштани равобити ҳасанаи наздик ва собит бо кишварҳои ҳамсоя ба хотири эҷоди камарбанди боварӣ ва амниятӣ дар тӯли марзҳои кишвар ва таъмини сулҳу оромӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ аз ҷумлаи авлавиятҳо ба шумор меравад.

Барои ин Ҷумҳурии Тоҷикистонро зарур аст, ки дар муносибат бо кишварҳои ҳамсоя ва минтақа сиёсати дӯстӣ, ҳусни ҳамсоягӣ, ҳамзистии осоишта ва дахолат накардан ба корҳои дохилии

якдигарро пеша намуда, дар ҳалли мушкилоти мавҷуда ва масъалаҳои баҳсталаб, ба шумули масъалаҳои сарҳадӣ, аз ҳама гуна фишор худдорӣ намуда, бо роҳи ҳалҳои мусолиматомези сиёсӣ ва гуфтушунидҳо афзалият диҳад. Гузашта аз ин, вай бо истифода аз таҷрибаи нодире, ки дар сулҳофаринӣ ва ҳалли низоъҳо дорад, дар пешгирӣ ва ҳаллу фасли ҳолатҳои низоӣ иқдом мекунад ва саҳм мегирад [6, 110].

Албатта, дар тамоми минтақаҳои олам масъалаҳои муайяне мавҷуданд, ки метавонанд монеи густариши ҳамкориҳои минтақавӣ гарданд. Дар Осиёи Марказӣ масъалаи тақсимоти марзӣ ва дарёҳои фаромарзӣ, аз як ҷониб, эҳтимоли омили хушунат ва низоъ гардида, аз ҷониби дигар, дар сурати муносибати оқилона ба он боиси таҳкими ҳамкориҳо шуда метавонад. Дар робита ба масоили ҳалталаби обӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон изҳор дошт: “Тоҷикистон ҳамеша ҷонибдори ҳамкории мутақобилан судманд ва муносибатҳои неки ҳамсоягӣ буд, ҳаст ва хоҳад монд.

Мо хуб мефаҳмем, ки танҳо ҳамкории мутамаддин ва иродаи сиёсӣ метавонад ба ҳамаи мо пешрафту инкишофро дар ин ҷода таъмин намоянд. Тоҷикистон ба чунин ҳамкорӣ комилан омода аст”[1, 12].

Маҳз ин нуктаҳо дар сиёсати сулҳпарваронаи Пешвои миллат Э. Раҳмон инъикос мегардад, ки ба таҳкими равобити минтақавӣ, дӯстӣ, ҳусни ҳамҷаворӣ ва таъмини амният дар он даъват менамояд. «Тоҷикистон чунин мешуморад, ки минтақаи Осиёи Марказӣ барои ҳалли ҳамаи мушкилоти иқтисодиву иҷтимоӣ ва экологӣ, муқовимати муассир бо таҳдиду хатарҳои муосир ва таъмин кардани сатҳи рушди сифатан нав ҳамаи захираву имкониятҳоро дорад. Далели возеҳи афзалияти минтақавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ин сатҳи стратегии муносибати кишвар бо се ҷамоҳири Осиёи Марказӣ (ба ѓайр аз Қирѓизистон) мебошад.

Амалӣ намудани барномаҳои хислати минтақавидошта дар бахшҳои энергетикаву алоқа, нақлиёту коммуникатсия ва эҷоди технологияҳои нав барои афзоиши имкониятҳои мо, ба минтақаи амну субот ва рушд, майдони ҳамкориҳои созандаву мутақобилан судманд, мубаддал гаштани Осиёи Марказӣ, ки ба боло бурдани некӯаҳволии мардумони мо ва пешрафти минтақа нигаронида шудаанд, шароит фароҳам хоҳанд овард» [10].

Дар ин самт пешниҳоди ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба ҳалли масъалаи оқилонаи об ва ҳамгироии минтақавӣ, аз қабили Лоиҳаи энергетикии минтақавии “CASA-1000” (CASAREM) байни 4 давлати Осиёи Марказӣ ва Осиёи Ҷанубӣ - Қирғизистон, Тоҷикистон, Афғонистон ва Покистон қобили зикр мебошад. Бояд гуфт, ташаббусҳо дар соҳаи об, пеш аз ҳама, ба таҳкими ҳамкориҳо ва танзими муносибатҳо дар ин соҳаи ҳаётан муҳим нигаронида шуда, мавзӯи обро аз чаҳорчӯбаи фаҳмиши классикӣ ва куҳнашудаи он раҳо мекунанд ва назари навро дар истифодаи захираҳои обии минтақа талқин менамоянд, ҳадафи истифодаи таҷрибаи пешрафтаи якдигар ва ҷаҳонро дар ҳалли масъалаҳои баҳсноку низоъангез, аз ҷумла, идоракунии захираҳои оби дарёҳои сарҳадгузар пайгирӣ мекунанд[3].

Дар маҷмуъ, сиёсати минтақавии Ҷумуҳурии Тоҷикистон раванди пайгиронаи тавсеаи ҳамкориҳоро бо кишварҳои Осиёи Марказӣ таҷассум намуда, баҳри дар амал татбиқ гаштани он кушишу талош менамояд.

Адабиёт ва сарчашмаҳои истифодашуда

1. 25 қадам дар паҳнои олам. Душанбе: Ирфон, 2016, - 220 с.

2. «Географическая ось истории» Хэлфорда Макиндера. https://textbooks.studio/uchebnik-geopolitika/geograficheskaya-istorii-helforda18016.html

3. Дастовардҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон. https://mfa.tj/tg/main/sijosati-khoriji/dastovardhoi-sijosati-khorijii-tojikiston

4. Казанцев А.А. «Большая игра» с неизвестными правилами: Мировая политика и Центральная Азия. / Казанцев А.А. М., 2008

5. Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2015, №332 тасдиқ шудааст

6. Назаров Т., Сатторзода А. Дипломатияи муосири тоҷик. Душанбе: «Ирфон», 2006, 224 с.

7. Назриев Д., Сатаров И. Республика Таджикистан: история независимости. Год 1992-й. Душанбе, 2005, - С.

8. Раҳмонов Э. Тоҷикистон: чаҳор соли истиқлолият ва худшиносӣ. - Душанбе: «Ирфон» 1995,

9. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 30.04.2004 http://www.president.tj/

10. Суханронӣ дар вохӯрӣ бо кормандони дипломатии кишвар ба ифтихори ифтитоҳи бинои нави Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон 15.03.2013 http://www.president.tj/node/4113

11. Суханронӣ дар Конфронси байналмилалӣ вобаста ба 20-солагии бетарафии Туркманистон. 12.12.2015 http://www.president.tj/node/10464

12. Усмонов И. Сулҳнома. Душанбе, 2002.

13. Центральная Азия: геополитика, геоэкономика, безопасность. / Редколл.: Р. М. Алимов, Ш. Р. Арифханов и др. — Ташкент: «Шарк», 2002.

14. Шарипов А., Мирзоев Н. Асосҳои дипломатия. Душанбе, 2015, -С. 93.

15. Critchlow James,"Caravans And Conquests//Wilson Quarterly, Summer 1992, P. 21

ҚУРБОНОВ МАҲМАРАСУЛ АБДУҚОДИРОВИЧ,

мудири кафедраи системаҳои иттилоотӣ дар иқтисодиёти
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон,
номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент
734055, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч. Деҳотӣ 1/2,
тел: (+992) 93-600-01-86, E - mail: kmahmarasul@gmail.ru

ИСМАТУЛЛОИ ШЕРХОН,

унвонҷӯ, сармутахассиси шуъбаи магистратураи
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч. Саид Носир 33,
тел: (+992) 900-85-85-13, E - mail: ismatullo_0492@mail.ru

ТАЪСИРБАХШИИ ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИТТИЛООТӢ ДАР ШИРКАТҲОИ САЙЁҲӢ (ДАР МИСОЛИ МАВЗЕЪҲОИ ТАЪРИХӢ ВА САЙЁҲИИ МИНТАҚАИ СУҒД)

Аннотатсия

Дар мақолаи мазкур роҳҳои ҳалли мушкилоти сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ шудааст. Дар асоси пешниҳодҳо ва тавсияҳо муаллифон дар ин боваранд, ки рушди сайёҳӣ барои буҷети кишвар манфиатовар мебошад. Илова бар ин, ҳамзамон бо рушди сайёҳӣ ҷойҳои нави корӣ пайдо мешаванд, ки боиси коҳишёбии шумораи муҳоҷирони меҳнатӣ даркишварҳои хориҷӣ мегарданд. Инчунин таъсири технологияҳои иттилооти компютерӣ дар соҳаи рушди туризм мавриди омӯзиш қарор дода шудааст.

Калидвожаҳо: *сайёҳӣ, сайёҳи дохилӣ ва хориҷӣ, ширкати сайёҳӣ, технологияи иттилоотӣ, сомона, Интернет, мавзеъҳои таърихию сайёҳӣ, раводиди электронӣ.*

КУРБОНОВ МАХМАРАСУЛ АБДУКОДИРОВИЧ,

заведующий кафедрой информационных систем в экономике
Таджикского государственного университета коммерции,
к.э.н., доцент,
734055, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Дехоти 1/2,
тел: (+992) 93- 600-01-86, E - mail: kmahmarasul@gmail.ru

ИСМАТУЛЛОИ ШЕРХОН,

соискатель, главный специалист отдела магистратуры
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан.
734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Саид Носир 33,
тел: (+992) 900-85-85-13, E - mail: ismatullo_0492@mail.ru

Эффективность использования информационных технологий в туристических компаниях (на примере исторических и туристических объектов Согдийского региона)

Аннотация

В данной статье исследуются пути решения проблем туризма в Республике Таджикистан. Авторы, на основании предложений и рекомендаций уверены, что развитие туризма приносит прибыль бюджету страны. Кроме того, с развитием туризма появляются новые рабочие места, что намного сокращает выезд трудовых мигрантов из страны для

работы в других странах. Так же исследована эффективность информационных компьютерных технологий в развитии туризма.

Ключевые слова: *турист, местный и зарубежный турист, туристическая компания, информационные технологии, сайт, Интернет, исторические и туристические места, электронная виза.*

QURBONOV MAKHMARASUL ABDUQODIROVICH,

Head of Department of Information Systems in Economy of
Tajik State University of Commerce,
Candidate in Economics, Associate Professor
734055, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 1/2, Dehoti str.,
Phone: (+992) 93-600-01-86, E-mail kmahmarasul@gmail.ru

ISMATULLOI SHERKHON,

Aspirant, Chief Expert of Magisterial Division of the Academy of Public Administration under the President of **the Republic** of Tajikistan,
734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 33, Said Nosir str.
Phone: (+992) 900-85-85-13, E-mail: ismatullo_0492@mail.ru

Efficiency of information technologies usage in travel agencies (on the example of historical and tourist objects of Sughd region)

Annotation

The article discusses the ways of solving tourism problems in the Republic of Tajikistan. Based on proposals and recommendations the authors assured that tourism development is profitable for country's budget. Besides, tourism development reveals new workplace, which reduces work migration of citizens of the country abroad. In addition, there has been examined the efficiency of ICT in development of tourism.

Keywords: *tourists, local and foreign tourists, travel agencies, information technology, site, Internet, historical and tourist places, electronic visa.*

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба соҳаи сайёҳӣ диққати ҳамаҷониба дода, барои рушди минбаъдаи он заминаҳои заруриро фароҳам меоварад. Барои рушди соҳаи мазкур ҷорӣ намудани низоми раводиди электронӣ ва истифодабарии технологияи иттилоотию иртиботӣ барои сайёҳони дохилӣ ва хориҷӣ, таъсис додани минтақаҳои сайёҳӣ ва муҳайё намудани инфрасохтори зарурӣ бояд таъмин ва густариш дода шаванд.

Дар ин маврид раиси Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Нӯъмон Абдуғаффорзода дар вохӯрии худ бо хабарнигорон иттилоъ дод, ки дар соли 2018 ба Тоҷикистон 1 миллиону 155 ҳазор сайёҳони хориҷӣ омадаанд ва ӯ қайд намуд, ки рақами мазкур 2,6 маротиба нисбат ба нишондоди соли 2017 зиёд мебошад. Аз соҳаи сайёҳӣ ба кишвар 214 миллион сомонӣ фоида расидааст, ки ин 65,2 миллион сомонӣ нисбат ба соли 2017 бештар аст. Тавре роҳбари Кумита қайд намуд, сайёҳони хориҷӣ, асосан ба минтақаҳои дорои осори фарҳангию таърихӣ, истироҳатӣ ва сайёҳӣ сафар мекунанд, аз ин лиҳоз сайёҳии кӯҳистон низ дар ҳоли рушд мебошад. "Шумораи сайёҳони дохилӣ дар давраи ҳисоботӣ 751 ҳазор нафарро ташкил дод", - гуфт Нӯъмон Абдуғаффорзода [3].

«Сарзамини мо аз нигоҳи иқлим, обу ҳаво, манзараҳои табиат, кӯҳҳои осмонбӯс, пиряххои азим, обҳои шифобахш, кӯлҳо ва чашмаҳои оби мусаффо, ҳайвоноту наботот ва урфу анъанаҳои мардумӣ дар олам нотакрор ва макони беҳтарини сайру сайёҳат мебошад» [1].

Баъд аз омӯзиши паёми Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 26.12.2018 ба хулоса омадан муикин аст, ки босуръат тараққӣ додани соҳаи сайёҳӣ дар кишвар зарур мебошад. Аз ин рӯ, ҳар як фарди ҷомеаро зарур аст, ки барои пешрафти иқтисодиёти кишвари азизамон дар ин самт саҳмгузор бошад.

Имрӯз дар ҷомеаи мо дар самти технологияҳои иттилоотию иртибототии худкоршуда пешравиҳои назаррас ба чашм мерасанд. Аз ҷумла, пардохти маблағҳои хизматрасониҳои коммуналӣ (барқ, об ва ғайра), телефонҳои мобилӣ, гирифтани маош ва нафақа аз тариқи технологияҳои иттилоотии худкор ба роҳ монда шудаанд.

Технологияи иттилоотӣ маҷмӯи мушаххаси воситаҳои техникӣ ва таъминоти барномавӣ буда, барои гузаронидани амалиёти гуногуни коркарди иттилоот дар самтҳои мухталифи фаъолияти инсон пешбинӣ шудааст.

Технологияи иттилоотӣ яке аз соҳаҳои тафаккури илмӣ буда, ба воситаи системаи таҳлилии ҳодисаҳои муҳити атроф равандҳои иттилоотии бо суръати баланд вусъатёбандаро меомӯзад ва методу воситаҳои худкори ҷамъоварӣ, қабул, нигаҳдорӣ, табдилдиҳӣ, фиристодан, сабткунӣ ва истифодаи иттилоотро тавассути техникаи компютерӣ мавриди омӯзиш ва коркард қарор медиҳад. Технология аз калимаи юнонӣ гирифта шуда маънои санъат, маҳорат ва тавоноиро дорад [2, 35-38].

Ҳадафҳои худкорсозии ширкатҳои сайёҳӣ: бо талаботи замон, қабул ва коркарди иттилооти ширкатҳо ва операторҳои гуногуни сайёҳӣ, худкорсозии ҳуҷҷатгузориҳо ва муҳосиботи дохилии ширкатҳои сайёҳӣ, барқарорсозии муносибатҳои корӣ бо операторҳои сайёҳии дохилӣ ва хориҷӣ, таҳлил ва коркарди иттилоот дар таҳияи ҳисоботи омориро дар бар мегирад.

Равандҳои худкорсозии иттилоотии ширкатҳои сайёҳӣ: мавҷудияти техникаи муосири компютерӣ, таъмини компютерҳо бо барномаҳо, таъминоти барномавие, ки иртиботро бо системаҳои саросарии иттилоотрасониро ташкил карда метавонанд, сохтан ва истифода намудани Интернет-мағозаҳои хусусӣ барои маҳсулоти сайёҳӣ.

Рушди технологияи худкорсозӣ дар шабакаи интернети муосир дар соҳаи сайёҳӣ: сохтани сомонаҳои махсус ва шабакаҳои мустақили ширкатҳои сайёҳӣ, пешниҳодкунии

хизматрасониҳои технологии муосир ба ширкатҳои сайёҳӣ, васеъшавии ҳаҷми хизматрасониҳои ширкатҳои сайёҳӣ ва худкорсозии онҳо, коркарди системаи ягонаи табодули иттилоот дар байни иштирокчиёни бозори сайёҳӣ.

Роҳҳои худкорсозии фаъолияти идоракунии ширкатҳои сайёҳӣ: санҷиш ва муайянкунии вазъи бозор, худкорсозии ҳуҷҷатгузориҳои дохилӣ ва хориҷӣ, худкорсозии муҳосибот, таҳлили додаҳо ва омори расмӣ.

Марҳилаҳои асосии истифодабарии шабакаи Интернет дар тиҷорати сайёҳӣ: сохтани сомонаи ширкати сайёҳӣ, ба сомонаи ширкати сайёҳӣ илова намудани имкониятҳои интерактивӣ, дар сомонаи ширкат ҷой додани мағозаи электронӣ, пайвастшавии ширкати сайёҳӣ ба системаҳои тиҷоратӣ.

Дар минтақаи Суғд як қатор ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ ва бостоншиносие вуҷуд доранд, ки ташвиқу тарғиби онҳо ба ғанӣ гардонидани иқтисодиёти минтақа мусоидат хоҳад кард. Вилояти Суғд, ки таърихи қадима дошта, дар байни минтақаҳо мақоми фарҳангиро соҳиб гардидааст ва садҳо донишмандҳои забардаст, шахсиятҳои муътабару соҳибмаърифат дар ин сарзамин ба камол расидаанд.

Татбиқи технологияи иттилоотӣ дар рушди сайёҳии кишвар ва коркарди сомонаҳо дар мавзӯи сайёҳӣ бо истифода аз афзорҳои муосир вобаста ба имкониятҳои мавҷуда, тақозои замон мебошад. Рушди саноати сайёҳӣ ба тиҷорати электронӣ зич алоқаманд буда, масъалаҳои калидии ин соҳаро технологияи иттилоотии шабакавӣ, механизми ташкилии иртиботи иттилоот, шаклҳои мухталифи пардохтҳои электронӣ ташкил медиҳад.

Мавзеъҳои диданӣ ва сайёҳии вилояти Суғд [4]

- ✓ Қалъаи Хуҷанд (шаҳри Хуҷанд);
- ✓ Оромгоҳи Шайх Муслиҳиддин (шаҳри Хуҷанд);
- ✓ Саразм (шаҳри Панҷакент);
- ✓ Ҳафткӯл (шаҳри Панҷакент);
- ✓ Искандаркӯл (ноҳияи Айнӣ);
- ✓ Хоҷа Дарвешмуҳаммад (ноҳияи Куҳистони Мастчоҳ);
- ✓ Ҳазрати Шоҳ (шаҳри Исфара);
- ✓ Зумрад (шаҳри Исфара);
- ✓ Лангари Моҳиён (шаҳри Исфара);
- ✓ Қуммазор (шаҳри Исфара);
- ✓ Ҳоҷа Абдуллоҳи Сурхӣ (шаҳри Исфара);
- ✓ Қалъачаи Мазор (шаҳри Исфара);
- ✓ Чимурғонбобо (шаҳри Исфара);
- ✓ Ҳавотоғ (шаҳри Истаравшан);
- ✓ Панҷсенат (шаҳри Истаравшан);
- ✓ Авис сити (шаҳри Истаравшан);
- ✓ Ҳазрати Шоҳ (шаҳри Истаравшан);
- ✓ Муғ теппа (шаҳри Истаравшан);
- ✓ Лангар Ато (ноҳияи Спитамен);
- ✓ Мазору масчиди Ҳаштсаҳоба (ноҳияи Ашт);

- ✓ Чинорбобо (ноҳияи Ашт);
- ✓ Бобои Об (Абдураҳмони Авф) (ноҳияи Ашт);
- ✓ Қалъаи Афросиёб (ноҳияи Ашт);
- ✓ Ёдгориҳои бостоншиносии Тӯдаи хурд ва калон (ноҳияи Ашт);
- ✓ Мазор ва Масҷиди Шаҳидон (нохияи Ашт);
- ✓ Истироҳатгоҳи Баҳористон (шаҳри Гулистон);
- ✓ Шифо (шаҳри Гулистон);
- ✓ Охунбобо (ноҳияи Деваштич);
- ✓ Хуҷамрӯшноӣ (ноҳияи Деваштич);
- ✓ Тошмазорбобо (ноҳияи Деваштич);
- ✓ Санги Бобур (ноҳияи Деваштич);
- ✓ Кӯчкакмазор (ноҳияи Конибодом);
- ✓ Чилдухтарон (ноҳияи Шахристон);
- ✓ Ойдинкӯл (ноҳияи Шаҳристон);
- ✓ Қалъаи Қаҳ-қаҳа (ноҳияи Шаҳристон);
- ✓ Қалъаи Чилдухтарон (ноҳияи Шаҳристон);
- ✓ Дараи Охтангӣ (ноҳияи Шаҳристон);
- ✓ Мавзеи Ойкӯл (ноҳияи Шаҳристон);
- ✓ Осоишгоҳи Одил (ноҳияи Шаҳристон);

ва ғайра.

Бо итминин метавон гуфт, ки ин мавзеҳои диданӣ ва сайёҳӣ барои тарбияи ҷавонон, сиҳатмандии ҷомеа, эътиқод ба гузаштагон ва ҷалби сайёҳони дохил ва хориҷи кишвар хизмат хоҳад кард.

Метавон гуфт, ки имрӯз дар вилояти Суғд, алалхусус, шаҳру навоҳии гуногун тамоми имконот барои рушди соҳаи сайёҳӣ бо истифода аз ҳолати хуб қарор доштани ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ муҳайё гашта, мунтазири меҳмонон ва сайёҳон мебошанд.

Рушди соҳаи сайёҳӣ ва муҳайё сохтани маводи иттилоотӣ оид ба ин самт мушкилоти зеринро ҳал менамояд

Ҳар як ширкат барои амалӣ намудани паёми Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба рушди сайёҳӣ бояд корҳои зеринро ба анҷом расонад:

1.Рушди сомонасозӣ бо домени тоҷикӣ (tj);

2.Ҷалби ҷавонон ба мавзеъҳои таърихию фарҳангӣ ва сайёҳӣ (шинохти асолати гузаштагони худ, таъриху фарҳанг ва урфу одатҳои мардумӣ);

3.Ҷалби сайёҳони дохилӣ ва хориҷӣ (ғанӣ гардонидани иқтисодиёти минтақа);

4.Сохтани марказҳои хизматрасонӣ дар назди мавзеъҳои таърихию фарҳангӣ;

5.Аз байн бурдани одати бегонапарастӣ ва парастиши урфу одатҳои мардумони дигар.

Барои ҳарчи зудтар ҳаллу фасл намудани масъалаҳои дар боло зикрёфта вазифаҳои зеринро бояд ба иҷро расонид:

1.Ҷамоварии маълумоти мавзеъҳои таърихию фарҳангӣ ва сайёҳии минтақаи Суғд;

2.Сохтани сомона дар яке аз забонҳои муосири сомонасозӣ;
3.Иҷозат гирифтани домени тоҷикӣ (tj);
4.Ҷой кардани сомона дар шабакаи Интернет;
5.Мунтазам таҷдид намудани иттилооти сомонаи сайёҳӣ.

Имкониятҳои замони муосир дар шабакаи Интернет мусоидат менамоянд, ки табъу завқи муштариён омӯхта шуда, сомонаҳои мавриди алоқа ва вақтҳои фароҳамшавии онҳо муайян карда шаванд. Дар ин маврид хизматрасониҳои электронӣ, мағозаҳои электронии сайёҳӣ аз ҷумлаи намудҳои сомонаҳои ширкатҳои сайёҳӣ буда, дар асоси технологияи худкорсозии иттилоотӣ истифодабарии онҳо айни муддао мебошад. Вижагии асосии чунин сомонаҳо ин равшан ва аниқ кардани ҷузъиёти сайру сайёҳат барои сайёҳон буда, дар бобати муҳайё сохтани меҳмонхона, маҳсулоти сайёҳӣ, фармоишҳои сайёҳон тавассути системаи иттилоърасонии худкорсозӣ ба нақша гирифта мешавад.

Масъалаи асосии татбиқи технологияи иттилоотӣ худкорсозӣ дар тиҷорати сайёҳии кишвар ин зиёд намудани миқдори ширкатҳои сайёҳӣ бо сатҳи гуногуни худкории онҳо ба шумор меравад. Мавҷуд набудани низоми муайяни ҳисоббаробаркуниҳои фаврии муштариёни ширкатҳои сайёҳӣ тариқи шабакаи Интернет аз нокифоя будани низоми ягонаи пардохтҳои электронӣ шаҳодат медиҳад.

Рушди технологияи иттилоотӣ дар худкорсозии саноати сайёҳии кишвар пеш аз ҳама аз омилҳои зерин вобаста аст:

✓ таҳияи нармафзорҳои касбии идоравии ширкатҳо ва дастрасии онҳо ба шабакаи Интернет;

✓ дастрасӣ ба пойгоҳи додаҳои тарафи қабулкунанда барои тасдиқи хизматрасонӣ дар реҷаи вақти муайян;

✓ дастрасии муштариён ба пойгоҳи додаҳои идоравии ширкатҳои сайёҳӣ тавассути шабакаи Интернет;

✓ сохтани сомонаҳои сайёҳӣ ва пахши онҳо дар шабакаи Интернет;

✓ ҷойгир намудани мағозаҳои электронӣ ва пардохтҳои электронӣ дар сомонаҳои сайёҳӣ.

Адабиёт

1. Паёми Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26.12.2018 [Захираи электронӣ]. Реҷаи вуруд: http://president.tj/ (Санаи муроҷиат: 26.04.2019).
2. Қурбонов М.А., Буриев Б.М., Раджабов А.А., Тулиев М.С. Информатикаи иқтисодӣ/ Комплекси таълимӣ – методӣ. -Душанбе: Эрграф, 2017. -120саҳ.
3. Таджикистан в 2018 году посетили свыше 1,1 млн. иностранных туристов [Захираҳои электронӣ]. Реҷаи вуруд: http://avesta.tj/2019/02/08/tadzhikistan-v-2018-godu-posetili-svyshe-1-1-mln-inostrannyh-turistov/ (Санаи муроҷиат: 01.04.2019)
4. Ш. Қурбон. Сайёҳӣ. Рушди ин соҳаи муҳим дар минтақаҳо беҳбудиро тақозо менамояд/ Рӯзномаи «Ҷумҳурият» - Нашрияи расмии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи

электронӣ]. Реҷаи вуруд: http://www.jumhuriyat.tj/index.php?art_id=37751 (Санаи муроҷиат: 26.05.2019)

САРАБЕКОВА ИЗОЛАТ ЗАКРАТОВНА,

доцент кафедры менеджмента и маркетинга
Таджикского национального университета,
734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 17.
Тел. 2232303, 91111589, E-mail: Sarabekova56@mail.ru

МАХКАМОВ ФУРКАТ ФОЗИЛОВИЧ,

ассистент кафедры менеджмента и маркетинга
Таджикского национального университета,
734025, Таджикистан, г. Душанбе проспект Рудаки 17.
Тел. 2232303. E-mail: max.furkar@mail.ru,

МОДЕЛИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН НА ОСНОВЕ БАЛАНСОВОЙ МОДЕЛИ

Аннотация

В данной статье рассматриваются проблемы моделирования развития туристической отрасли Республики Таджикистан на основе применения балансовой модели. Макроэкономические основы туристической отрасли, как многоотраслевое хозяйство требует оптимального баланса между отдельными его секторами. Каждая отрасль, являясь производителем, также является потребителем продукции других отраслей экономики. Поэтому, следует решить задачу расчета связи между отраслями через выпуск и потребление различной продукции и услуг туристической отрасли.

Балансовая модель позволяет уточнить соотношение между заданными проблемами отрасли туризма, такими как: поток туристов, гостиницы и транспорт, а также балансовая модель позволяет сравнить параметры туристических отраслей разных городов и стран и обозначить целевые показатели развития для туристической отрасли Республики Таджикистан.

Ключевые слова: *балансовая модель, моделирование, туризм, туристическая отрасль, макроэкономические основы, поток туристов, показатели развития туризма, инфраструктура туристической отрасли.*

САРАБЕКОВА ИЗОЛАТ ЗАКРАТОВНА,

дотсенти кафедраи менеҷмент ва маркетинги
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
734025, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17.
Телефон 2232303, 91111589, E-mail: Sarabekova56@mail.ru

МАҲКАМОВ ФУРҚАТ ФОЗИЛОВИЧ,

ассистенти кафедраи менеджмент ва маркетинги
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
734025, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17.
Телефон 2232303, E-mail: max.furkar@mail.ru

Амсиласозии рушди соҳаи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси амсилаи тавозунӣ

Аннотатсия

Дар мақолаи мазкур проблемаҳои амсиласозии рушди соҳаи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси мураттабсозии амсилаи тавозунӣ баррасӣ мегардад. Асосҳои макроиқтисодии соҳаи сайёҳӣ ҳамчун хоҷагии бисёрсоҳа тавозуни беҳтарини байни шуъбаҳои алоҳидаи онро талаб менамояд. Ҳар як соҳа дар баробари истеҳсолкунанда

буданаш, инчунин истеъмолкунандаи соҳаҳои дигари иқтисодиёт мебошад. Аз ин рӯ, бояд баҳисобгирии робитаи байни соҳаҳоро ба воситаи истеҳсол ва истеъмоли молу хадамоти гуногуни соҳаи сайёҳӣ ҳаллу фасл намоем.

Методи тавозунӣ таносуби проблемаҳои соҳаи сайёҳиро ба монанди гурӯҳи сайёҳон, меҳмонхонаҳо ва нақлиёт, ки амсилаи тавозунӣ метавонад андозаҳои соҳаи сайёҳии шаҳру мамлакатҳои гуногунро мавриди муқоиса қарор дода, нишондиҳандаи рушди мақсадноки соҳаи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистонро асоснок намояд.

Калидвожаҳо: *амсилаи тавозунӣ, амсиласозӣ, сайёҳӣ, соҳаи сайёҳӣ, асосҳои макроиқтисодӣ, дастаи сайёҳон, нишондиҳандаҳои рушди сайёҳӣ, зерсохтори соҳаи сайёҳӣ.*

SARABEKOVA IZOLAT ZAKRATOVNA,

Associate Professor of Management and Marketing Department
of the Tajik National University,
734025, Dushanbe, 17, Rudaki Avenue
Phone: 2232303, 91111589, E-mail: Sarabekova56@mail.ru

MAKHKAMOV FURKAT FOZILOVICH,

Assistant of Management and Marketing Department
of the Tajik National University,
734025, Dushanbe, Rudaki Avenue 17.
Phone: 2232303, E-mail: max.furkar@mail.ru

Modeling of the tourism industry development in the Republic of Tajikistan on the basis of balance model

Annotation

The article discusses the problems of modeling the tourism industry development in the Republic of Tajikistan based on the use of the balance model. The macroeconomic fundamentals of the tourism industry as a diversified economy require an optimal balance between its individual sectors. Each sector, being a producer, is also a consumer of products from other sectors of the economy. Therefore, it is necessary to solve the problem of calculating the relationship between sectors through the production and consumption of various products and services of the tourism industry.

The balance model allows you to clarify the relationship between the given problems of the tourism industry, such as: the flow of tourists, hotels and transport, as well as allows you to compare the parameters of the tourism industries of different cities and countries and identify development targets for the tourism industry of the Republic of Tajikistan.

Key words: *balance model, modeling, tourism, tourism industry, macroeconomic fundamentals, tourist flow, tourism development indicators, tourism industry infrastructure*

Макроэкономические основы функционирования многоотраслевого хозяйства требует оптимального баланса между отдельными отраслями. Каждая отрасль, с одной стороны, является производителем, а с другой - потребителем продукции, выпускаемой другими отраслями. Возникает довольно непростая задача расчета связи между отраслями через выпуск и потребление продукции разного рода. Впервые эта проблема была сформулирована в 1936 г. в высшематематической модели в трудах известного экономиста В. Леонтьева, который попытался проанализировать причины экономической депрессии в США в 1929 - 1932 гг. Эта модель основана на использовании аппарата матричного анализа.

Балансовые соотношения. Для простоты будем полагать, что производственная сфера хозяйства представляет собой n отраслей, каждая из которых производит свои однородные продукты. Для обеспечения производства каждая отрасль нуждается в продукции других отраслей (производственное потребление). Обычно процесс производства рассматривается за некоторый определенный период времени; в ряде случаев такой единицей служит год.

Введем следующие обозначения:

X_i- общий объем продукции i -и отрасли (ее валовый выпуск);

X_{ij} - объем продукции -й отрасли, потребляемый j -й отраслью при производстве продукции Xj;

Y_i - объем продукции -й отрасли, предназначенный для реализации (потребления) в непроизводственной сфере, или так называемый продукт конечного потребления. К нему относятся личное потребление граждан, удовлетворение общественных потребностей, содержание государственных институтов и т.д. Балансовый принцип связи различных отраслей промышленности состоит в том, что валовой выпуск отрасли i должен быть равен сумме объемов потребления в производственной и непроизводственной сферах. В самой простой форме (гипотеза линейности или простого сложения) балансовые соотношения имеют вид

$$x_i = x_{i1} + x_{i2} + x_{i3} + \cdots + x_{in} + y_i, \qquad i = 1,2,3 \ldots n; (1)$$

Уравнение (1) называют соотношениями баланса.

Поскольку продукция разных отраслей имеет разные измерения, будем в дальнейшем иметь в виду стоимостной баланс.

Линейная модель многоотраслевой экономики В. Леонтьевым на основании анализа экономики США в период перед второй мировой войной был установлен важный факт: в течение длительного времени величины $a_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_j}$ меняются очень слабо и могут рассматриваться как постоянные числа. Это явление становится понятным в свете того, что технология производства остается на одном и том же уровне довольно длительное время и следовательно объем потребления $j - й$ отраслью продукции $i - й$ отрасли при производстве своей продукции объемом xj есть технологическая константа[5, 96].

В силу указанного факта можно сделать следующее допущение: для производства продукции $y' - й$ отрасли объемом x_j нужно использовать продукцию i -й отрасли объемом a_{ij} , x_j где a_{ij} - постоянное число. При таком допущении технология производства

принимается линейной, а само это допущение называется гипотезой линейности. При этом числа a_{ij} называются коэффициентами прямых затрат[4, 100].

Согласно гипотезе линейности, имеем

$$a_{ij} = \frac{X_{ij}}{X_j};\ X_j a_{ij} = X_{ij}\ i,j = 1,2,3,\dots n. (2)$$

Тогда уравнения (2) можно переписать в виде системы уравнений

$$\begin{cases} x_1 = a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + \cdots + a_{1n}x_n + y_{1,} \\ x_2 = a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + \cdots + a_{2n}x_n + y_{2,} \\ \dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots.. \\ x_n = a_{n1}x_1 + a_{n2}x_2 + \cdots + a_{nn}x_n + y_{n.} \end{cases} \quad (3)$$

Введем в рассмотрение векторы-столбцы объемов производственной продукции (вектор валового выпуска), объемов продукции конечного потребления (вектор конечного потребления) и матрицу коэффициентов прямых затрат:

$$X = \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \dots \\ x_n \end{pmatrix}, y = \begin{pmatrix} y_1 \\ y_2 \\ \dots \\ y_n \end{pmatrix}, A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{pmatrix}. \quad (4)$$

Тогда система уравнений (4) в матричной форме имеет вид

$$X = Ax + y. \quad (5)$$

Обычно это соотношение называют уравнением линейного межотраслевого баланса.

Балансовые модели предназначены для анализа и планирования производства и распределения продукции на различных уровнях – от отдельного предприятия до народного хозяйства в целом.

Рассмотрим применение модели Леонтьева на примерах туристической отрасли Республики Таджикистан. Чтобы создать балансовую модель туризма Республики Таджикистан на 2018г. нужно задать следующие параметры:

1. Посещение туристов –1155000; [1, 2]
2. Гостиницы – 4 230 число номеров;
3. Перевозка – 609,7 млн. пасс.; [2, 328]

Таблица 1 - Количество туристов, число номеров и перевозка пассажиров на кварталах (в нашем случае один квартал равен на 4 месяца)

Отрасль	Количество туристов, число номеров и перевозка пассажиров		
	1	2	3
Туристы	136 805	159 373	167 534
Гостиницы (чсл. номеров)	3 722	3 807	4018
Транспорт (перевозка пасс.)	154333699	157536802	158029499

Можно легко посчитать, из таблицы 1 следующие значения (в отличие от 1 квартала):
Таблица 2 - Количество туристов, число номеров и перевозка пассажиров (120*=1 квартал)

Отрасль	1 -1 (201 5г)	2-1	3-1

Туристы/90	204,1	250,7	341,4
Гостиницы	189	85	296
Транспорт/90	30396	35590	41064

Нам не обходимо найти следующее:

1) Убедиться, что модель продуктивна, т.е. найти матрицу коэффициентов прямых затрат;

2) Составить баланс производства и распределения продукции;

3) Найти конечный продукт (вектор конечного продукта $\bar{y}$) каждой отрасли для новых значений валовых продуктов отраслей (нового вектора валового выпуска): значения нового вектора валового выпуска больше соответствующих значений старого вектора валового выпуска в районе 10 единиц; так, в задаче 1 старые значения вектора валового выпуска $x_1 = 463712$ *человек*, $x_2 = 4230$ *число номеров*, $x_3 = 572{,}9$ *млн. пасс.* а новые значения вектора валового выпуска $x_1 = 664030$ *человек*, $x_2 = 6075$ *число номеров*, $x_3 = 685{,}5$ *млн. пасс*

Приступим к решению.

Для проведения анализа понадобятся следующие формулы:

1) $\boldsymbol{X_i = \sum_{j=1}^{n} x_{ij} + Y_i}$ - уравнение баланса между производством и потреблением. (*i=1,2,3…n);*

$\boldsymbol{X_i}$-общий объем произведенной продукции $\boldsymbol{i}$ -й отрасли;

$\boldsymbol{x_{ij}}$ - количество продукции *i*-й отрасли, предназначенной для целей конечного личного и общественного потребления (вне сферы материального производства) $\boldsymbol{j}$-й отраслью**;**

$\boldsymbol{Y_i}$ – конечный продукт.

$\boldsymbol{C_i = X_j - \sum_{i=1}^{n} x_{ij}}$ **;** $\boldsymbol{C_i -}$ ***чистый продукт***;

I задача.

1. Для упрощения работы делим $\boldsymbol{x_{ij}}$и X_j на тысячу и найдем *конечный продукт(Y):*

$$Y = \begin{pmatrix} 463{,}712 - (0{,}204 + 0{,}251 + 0{,}341) = 462{,}916 \\ 3{,}25 \\ 572747 \\ \end{pmatrix};$$

2. Найдем матрицу коэффициентов прямых затрат: Из (1) $a_{ij} = \frac{x_{ij}}{X_j}$;

Таблица 2 - Матрица прямых затрат

				Итого∑
	$a_{11} = 0{,}204/463{,}7$	$a_{12} = 0{,}059$	$\boldsymbol{a_{13}} = 0{,}341/572900$	0,0594
	$a_{21} = 0{,}189/463{,}7$	$a_{22} = 0{,}02$	$\boldsymbol{a_{23}} = 0{,}296/572900$	0,0196
	$a_{31} = 0{,}065$	$a_{32} = \mathbf{8{,}4}$	$\boldsymbol{a_{33}} = 41{,}1/572900$	**8,46**

				5
Ит ог∑	0,066	8,479	**2,83**	**8,54**

Проверка продуктивности матрицы прямых затрат. Для проверки используем второй критерий. Для этого вычисляем суммы элементов в строках и столбцах. Результаты приведены в таблице 2. Поскольку не все суммы элементов и в столбцах, и в строках меньше единицы, то матрица ***непродуктивна***.

3. Составим баланс производства и распределения продукции.

Модель баланса производства и распределения продукции отрасли можно представить следующей системой уравнений:

$$\begin{cases} x_1 = 0{,}0004x_1 + 0{,}059x_2 + 0{,}0000006x_3 + 462{,}9 \\ x_2 = 0{,}0004x_1 + 0{,}02x_2 + 0{,}0000005x_3 + 3{,}25 \\ x_3 = 0{,}065x_1 + 8{,}4x_2 + 0{,}00007x_3 + 572747 \end{cases}$$

4. Найдем матрицу полных затрат B = 1/(E - A)

$$E - A = \begin{pmatrix} 0{,}9996 & -0{,}059 & -0{,}0000006 \\ -0{,}0004 & 0{,}98 & -0{,}0000005 \\ -0{,}065 & -8{,}4 & 0{,}99993 \end{pmatrix}$$

Каждый элемент матрицы B рассчитывается по формуле $b_{ij} = \frac{A_{ij}}{D}$, $i = \overline{1,3}$; $j = \overline{1,3}$,

где A_{ij} - алгебраические дополнения элементов матрицы (E-A);

D – определитель матрицы (E-A).

$$|E - A| = \begin{vmatrix} 0{,}9996 & -0{,}059 & -0{,}0000006 \\ -0{,}0004 & 0{,}98 & -0{,}0000005 \\ -0{,}065 & -8{,}4 & 0{,}99993 \end{vmatrix} = 0{,}98$$

5. В итоге наша модель будет выглядеть, следующим образом:

Таблица 3 – Потребление отраслей

Отрасль	**Потребление отраслей x_{ij}**			**Конечный продукт Y_i**	**Валовый продукт X_i**
	1	2	3		
1	1 36 805	159 373	167 534	462,91 6	463,7
2	3 722	3 807	4018	3,25	4,23
3	1 5433369 9	1 5753680 2	1 5802949 9	572747	572900
∑	15447422 6	1 5769998 2	1 5820105 1	∑ 57321 3,166	∑ 573367,93

Представление результатов в графической форме (Рисунок 1)

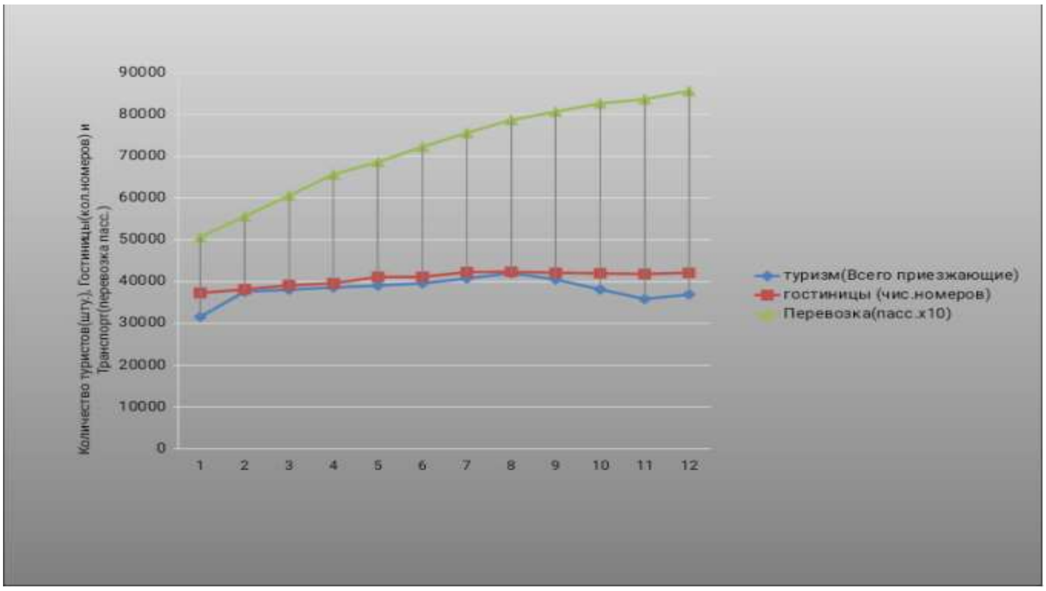

Рисунок 1 – Потребление отраслей

Из предыдущего рисунка и анализа видно, что баланс не наблюдается. Для того чтобы создать баланс между отраслями, поставим другую задачу:

<u>II задача</u>– расчет конечного продукта каждой отрасли на будущий период, если валовый продукт окажется равным $\bar{X}_{новый} = \begin{pmatrix} 607530 \\ 65846 \\ 685{,}3 млн. \end{pmatrix}$

Вычисление нового конечного продукта (вектора конечного продукта) при измененном валовом выпуске: $\overline{Y} = (E - A)\overline{X}$

$$\bar{Y} = \begin{pmatrix} 662994{,}8 \\ 5345{,}3 \\ 684{,}7 млн. \end{pmatrix}$$

Результаты анализа: если 43% первая отрасль, 43,6% вторая отрасль, 19% третья отрасль увеличиваем, график выглядеть следующей образом (рисунок 2 баланс наблюдается):

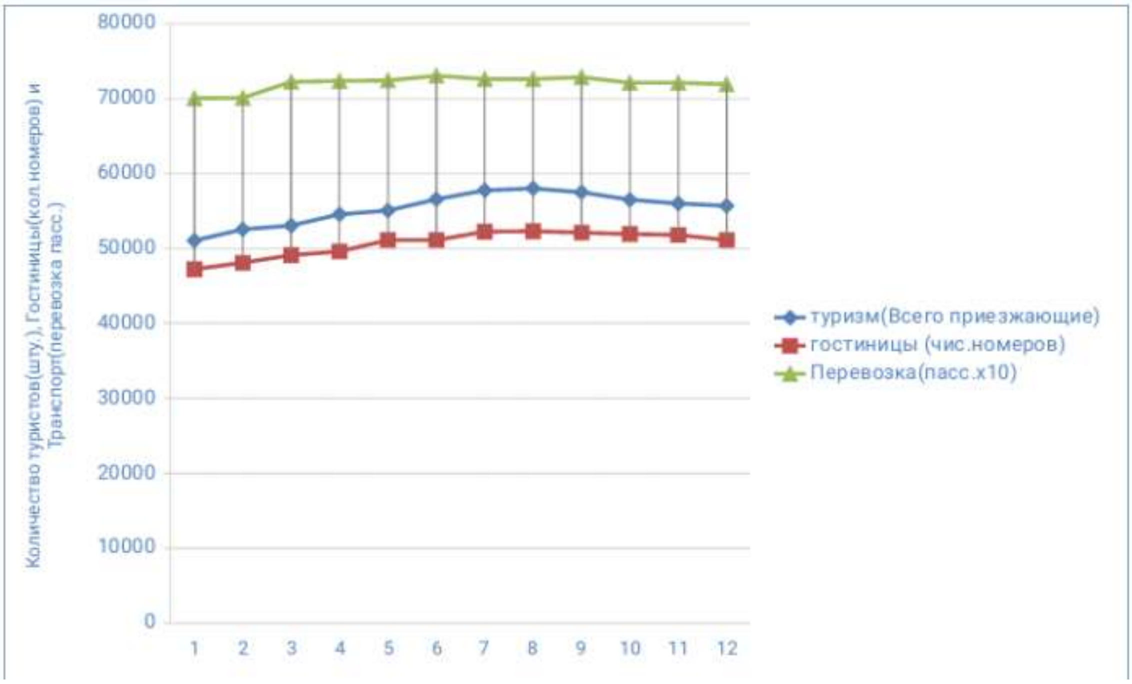

Рисунок 2 – Потребление отраслей на будущий период

I. Для достижения полученных результатов по увеличению потока туристов необходимо реализовать следующие стратегические мероприятия:

1. Увеличение прибыли от туризма:

- Мероприятия по увеличения туристического потока;
- Мероприятия по повышению качества туристических услуг;
- Мероприятия по формированию «портфеля» туристических услуг и его расширение;
- Мероприятия по сокращению постоянных издержек;

2. Увеличения объема регионального бюджета:

- Мероприятия по увеличению поступлений от туризма в региональный бюджет;
- Мероприятия по рациональному использованию бюджетных средств на развитие туризма;

3. Совершенствование инфраструктуры туризма;

- Мероприятия по увеличению гостиниц, предприятий торговли и общественного питания;
- Мероприятия по модернизации путей сообщения для туризма;

II. Для совершенствования гостиничного сектора существует ряд проблем требующих своего решения. К основным проблемам можно отнести:

- Слабое развитие критерии оценки уровня совершенствования системы гостиничного менеджмента;
- Недостаточная разработанность системы аналитических показателей, обеспечивающих возможность выбора эффективных методов управления гостиницами;
- Отсутствие классификации гостиниц по показателям, характеризующим уровень их развития и управления;

- Слабая изученность методов совершенствования механизма управления, соответствующий уровню развития управления гостиницами позволяющих принимать экономически обоснованные решения;

III. В краткосрочной перспективе для решения транспортных проблем можно предложить ряд мероприятий:

- Оптимизация размещения остановок общественного транспорта, изменение дорожной разметки, возможное изменение схемы кругового движения в городе, расшивка узких мест на перекрестках и путепроводах и др.;
- Использование транспорта с экскурсионными целями в местах, удаленных от дестинации на значительное расстояние;
- Перемещения туристов в дестинации и между прилегающими к ней местами туристического интереса на общественном или арендованном транспорте.

Список литературы:

1. https://www.trend.az/casia/tajikistan/3017059.html
2. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон 2018. Ҳисоботи Агентии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.
3. https://studfile.net/preview/6217738/ (дата см. 11.11.2019)
4. Математика для экономистов – Красе М.С. стр. 396
5. Математические методы и модели в экономике: учебник-2017, Кундышева Е.С. стр.286

УМАРОВ АШУР АВАЛОВИЧ,

заведующий кафедрой общей физики
Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни,
кандидат педагогических наук, доцент
733740, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 121,
e-mail: umarov.ashur@mail.ru,

САФАРАЛИ УМАРЗОДА,

соискатель кафедры социально гуманитарных наук
Академии Государственного управления при Президенте Республики Таджикистан,
734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Саид Носир 33,
e-mail: safarali1992@bk.ru,

МЕЖПРЕДМЕТНЫЕ СВЯЗИ – ДИДАКТИЧЕСКОЕ УСЛОВИЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЕСТЕСТВЕННО НАУЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Новое отношение ученых к предмету научного познания способствовало тому, что барьеры, разобщавшие науки, постепенно утрачивают свою прочность и непреодолимость. В средних общеобразовательных школах преподаются основы наук о природе, и, следовательно, необходимо эти учебные дисциплины скоординировать в единую систему естественнонаучных знаний не только по методам обучения и учения, но также по содержанию и по месту расположения в учебном плане школы.

Необходимо также отметить, что межпредметные связи обладают и структурным аспектом. Их использование дает возможность экономнее по времени определить структуру учебного плана, программ учебников, что естественно будет способствовать рационализации всего естественно научного образования.

Ключевые слова: *Качество образования, специалисты, преподаватели вуза, кредитная технология, инновационные методы обучения.*

УМАРОВ АШУР АВАЛОВИЧ,

мудири кафедраи физикаи умумии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон
ба номи С.Айнӣ, номзади илмҳои педагогӣ, дотсент,
733740, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рудакӣ 121.
ш.Душанбе e-mail: umarov.ashur@mail.ru,

САФАРАЛИ УМАРЗОДА,

унвонҷӯйи кафедраи илмҳои иҷтимоӣ-гуманитарии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч. Саид Носир 33,
e-mail: safarali1992@bk.ru,

Робитаҳои байнифаннӣ-шарти дидактикии такомули таҳсилоти табиатшиносӣ

Аннотатсия

Муносибати нави олимон ба мавзӯи маърифати илмӣ мусоидат намуд, ки монеаҳои мавҷудаи илмро аз ҳам ҷудосохта тадриҷан субот ва устувории худро аз даст доданд. Дар мактабҳои миёнаи таҳсилоти умумӣ асосҳои илмҳои табиатшиносӣ таълим дода мешаванд, бинобар ин, фанҳои таълимии мазкурро на танҳо бо методҳои таълим ва омӯзиш, балки аз рӯйи мухтаво ва мавқеи онҳо дар барномаи таълимии мактабҳо ба як системаи ягонаи илмҳои табиатшиносӣ ҳамоҳанг бояд намуд.

Истифодаи робитаҳои байнифаннӣ имкон медиҳад, ки бо сарфаи ками вақт сохтори барномаи таълимӣ, барномаи китобҳои дарсӣ муайян карда шаванд ва табиист, ки вай ба такмилдиҳии тамоми таҳсилоти илми табиатшиносӣ мусоидат хоҳад кард.

Калидвожаҳо: *сифати таҳсилот, мутахассисон, устодони донишгоҳҳо, технологияи қарзӣ, усулҳои инноватсионии таълим.*

ASHUR AVALOVICH UMAROV,

Head of the Department of General Physics of the Tajik State Pedagogical University
named after Sadriddin. Ayni,
Candidate of Pedagogy, Associate Professor
733740,Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 121
E-mail: umarov.ashur@mail.ru

SAFARALI UMARZODA,

Aspirant of the Humanities and social science Department of the Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Tajikistan
733740,Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue 121
E-mail: safarali1992@bk.ru

Interdisciplinary connections as a didactic condition of improvement of natural scientific education

Annotation

A new attitude of scientists to the subject of scientific knowledge contributed to the fact that barriers that divide science, gradually lost its strength and irresistibility. There are taught the basics of natural science in the secondary schools. Therefore, it is necessary to coordinate these training disciplines into a unified system of natural science knowledge not only by teaching methods, but also by content and position in the curriculum of the school.

It should also be note that interdisciplinary connections have a structural aspect. Their use gives a possibility save a time to determine the structure of the curriculum, textbooks programs, which will promote rationalization of whole natural science education.

Keywords: *Quality of education, experts, teachers of higher education institutions, credit technology, innovative teaching methods*

В истории научного естествознания многие годы продолжался период дифференциации наук, при котором предметы научных исследований были разграничены. Ограниченность предметов познания позволяла каждой науке исследовать их более или менее детально, но преимущественно с внешней стороны, не проникая во внутреннюю структуру и существенные закономерности, не замечая взаимного влияния друг на друга процессов и явлений природы, объективно существующего между телами и явлениями природы.

Длительное время, эта разобщенность создавала определенные барьеры, разъединившие науки о природе, задерживала их прогрессивное развитие, но вместе с тем порождала объективные предпосылки для сближения научных знаний о природе, для возникновения зачатков интеграции наук. Период господства дифференциации научного знания не был бесплодным. Он создал мощный фундамент для дальнейшего прогресса естественных наук, обеспечил накопление огромного количества фактического научного материала, что обусловило возможность и необходимость его углубленного исследования.

Со второй половине 19-го столетия направленность научных исследований природы существенно изменяется. Разобщенные предметы научного познания постепенно становятся общими объектами исследовательской работы ученых – специалистов в различных областях естествознания, стремящихся проникнуть во внутренние закономерности тел природы, выяснить процессы их изменения, развития, а также проявления взаимных связей.

Новое отношение ученых к предмету научного познания способствовало тому, что барьеры, разобщавшие науки, постепенно утрачивали свою прочность и непреодолимость. Оно свидетельствовало о том, что наряду с тенденцией дифференциации в естествознании стали проявляться начатки новой тенденции - интеграции наук.

Позже в интеграции наук о природе возникла еще одна, качественно новая и более сложная её разновидность, которая привела к возникновению плеяды наук, в их содержании вошли обобщенные на более высоком уровне понятия, законы, теории трех или четырех наук о природе, получивших название синтетических наук: биохимия, биофизика, молекулярная биология, кибернетика, информатика. Эти науки являют глубокую интеграцию знаний о

природе, что обеспечивает значительное проникновение ученых в единые закономерности природы.

Если мысленным взором окинуть современное состояние научного естествознания, то оно предстанет как сложнейшая система наук, в составе которой функционируют множество научных дисциплин. Большинство их непрерывно взаимодействуют, имея общие объекты научного познания.

Общеизвестно, что современные физические науки каждый свой шаг при движении вперед связывают с математикой и, наоборот, многие физические идеи и понятия включаются в содержание ряда математических наук. Следует подчеркнуть, что главной причиной породившей грандиозные успехи наук о природе, является все нарастающее их проникновение в диалектику природы, в раскрытии её многообразных связей и зависимостей, доказывающих, что природа в своей основе едина и одновременно многообразна.

Достижения современных наук о природе, имеющих общеобразовательное значение, не могут оставаться достоянием только ученых. Сущность и практическая роль этих достижений должны быть раскрыты на уровне, доступном учащимся и студентам и поняты ими.

В средних общеобразовательных школах преподаются основы наук о природе, и необходимо эти учебные дисциплины скоординировать в единую систему естественнонаучных знаний не только по методам обучения и учения, но также по содержанию и по месту расположения в учебном плане школы. Школьные курсы физики, математики, биологии, химии должны представлять новые основы современного естествознания. При наличии таких условий они могут содействовать познанию учащимися природы как целостного единства. Усвоение содержания учебных естественнонаучных дисциплин оказывает на школьников положительное влияние, если осуществлять эту задачу при реализации межпредметных связей как необходимого учебно-воспитательного, дидактического условия.

Под межпредметными связями мы понимаем отражение в содержании учебных дисциплин тех диалектических взаимосвязей, которые объективно действуют в природе и познаются современными науками. Межпредметные связи мы рассматриваем как эквивалент связей межнаучных.

Понятие «межпрежметные связи» в широком смысле слова является абстрактным, но оно может быть конкретизировано в виде обобщенных схем: графов, карт и других материализованных показателей, которые следует рассматривать как модели межпредметных связей.

По отношению к процессу обучения межпрежметные связи выступают как дидактическое условие, способствующее повышению научности и доступности обучения, значительному усилению познавательной деятельности учащихся, улучшению качества их знаний и позволяющие эффективно развивать научно-материалистические взгляды учащихся.

Межпрежметные связи также обладают и организационным аспектом. Их реализация дает возможность экономнее по времени определить структуру учебного материала, учебного процесса в целом.

Научный интерес к реализации межпрежметных связей проявляется весьма активно. Опубликованы сотни журнальных статей, защищены десятки кандидатских и даже докторские диссертации. Авторы этих трудов расходятся в принципиально важных подходах к трактовке как самой проблемы в целом, так и ее компонентов. Авторы некоторых публикаций и кандидатских диссертаций высказывают мнение, что межпредметные связи – это не дидактическое условие, а принцип дидактики. Следует отметить, что специального исследования этого вопроса никто не проводил. Однако экспериментальное изучение действия межпредметных связей курсов физики, химии, биологии, математики показывает, что по их сущности и функциям межпредметные связи нельзя отнести к принципам обучения, т.е. признать, что они представляют собой одно из главных руководящих положений педагогической теории, которые относятся ко всему процессу обучения в целом и распространяются на все учебные предметы.

Мы считаем, что, несмотря на разнообразие своих функций, межпредметные связи не обладают всеобщностью воздействия на педагогический процесс. По нашему мнению МПС входят как необходимый компонент в содержание дидактического принципа системности обучения. Обстоятельная характеристика межпредметных связей дана в «Педагогике» написанной ведущими учеными - Н.И. Болдыревым, Н.К. Бонгаревым, Б.П. Есиновым, Ф.Ф. Королевым. Более краткая трактовка межпредметных связей как компонента принципа системного обучения дана в «Педагогике», под редакцией Г.И. Щукиной и в «Педагогике», автором которой является Т.А. Ильина. Несмотря на краткость характеристики функций межпредметных связей, в этих трудах вполне убедительно сказано, что межпредметные связи принципом дидактики не являются.

Так как межпредметные связи имеют разный характер по своим функциям, их необходимо классифицировать. Мы придерживаемся классификации межпредметных связей по временному критерию, поскольку они отражают последовательность во времени, и в связи с этим различать связи сопутствующие, предшествующие и перспективные. Очевидно, эти три вида хронологических связей различаются сроками действия. Сопутствующие связи действуют кратковременно – 1-2 учебных года, предшествующие – 2-3 учебных года, перспективные – 4-6 лет.

Следует отметить, что такой сложный дидактический фактор, как межпредметные связи, не могут характеризоваться только реализацией во времени. Многие авторы различают межпредметные связи еще и в зависимости от информационного критерия, обусловленного содержанием учебных дисциплин. Известно, что в содержание учебных дисциплин входят научные факты, понятия и теории. Они составляют содержание учебного материала, который усваивается обучаемыми на занятиях. Факты не являются необходимой опорой для понятий; понятия определяют собой основу теоретических выводов и обобщений.

В соответствии с этим выделяют три вида межпредметных связей: фактические, понятийные и теоретические. Эти виды связей определяют: а) углубленное и расширенное восприятие обучаемыми фактических понятий; б) эффективное формирование научных понятий; в) осознанное усвоение теорий, входящих в содержание каждой изучаемой естественнонаучной дисциплины.

Следует также отметить, что межпредметные связи обладают и структурным аспектом. Их использование дает возможность экономнее во времени определить структуру учебного плана, программ учебников, что естественно способствует рационализации всего естественнонаучного образования.

Некоторые авторы утверждают, что межпредметные связи – это соответствие во времени элементов содержания учебного материала. Например, если в содержании программы по физике в 7 классе и программы по химии в 8 классе включено понятие о молекулярном и атомном строении вещества, то это и есть межпредметные связи. Такое мнение ошибочно, так как такие совпадения являются эпизодическими и не соответствуют последовательному развитию знаний понятийного теоретического характера.

Ряд межпредметных связей и при современном состоянии курсов физики, химии, биологии способствуют формированию ряда фундаментальных естественнонаучных понятий. Например, понятие о структуре и свойствах различных веществ развивается последовательно и полно, так как оно формируется на уроках физики (7 кл.), химии (8 кл.), биологии (9 кл.), и далее развивается в последующих классах на уроках по тем же дисциплинам.

Выбор метода моделирования для исследования функций и направленности межпредметных связей естественнонаучных дисциплин обуславливается – во первых, необходимостью учета современного прогресса научного естествознания – физических, химических, биологических наук, во –вторых, внимание должно быть уделено процессу интеграции научного знания, породившие новые науки – биофизику, биохимию и др. в – третьих – необходима реализация основных требований системного подхода к исследованию научных проблем, а также к современной трактовке понятия «система», без чего успешное решение проблемы межпредметных связей естественнонаучных дисциплин невозможна.

В настоящее время моделирование и системный подход к фундаментальным наукам достаточно широко используется учеными – педагогами. Они успешно применимы, если исследуемый объект представляет собой сложную систему, которая включает разные типы связей, взаимодействующих с внешней средой, и обеспечивающая междисциплинарный комплексный подход к её познанию. В педагогической действительности таких объектов немало, причем некоторые из них исследованы лишь частично.

Возможность установления межпредметных связей доказана многими физиологическими, психологическими и дидактическими исследованиями. (И.М. Сеченов, И.К. Павлов, Б.Г. Ананьев Д. и др.)

Методологической основой осуществления межпредметных связей в учебном процессе являются функции всесторонности изучения явления и процессов. Это вытекает из объективной взаимности явлений между собой, определяет многообразие свойств каждого предмета и явления. Следовательно, знания обучаемых получаемые по различным дисциплинам, должны быть взаимосвязаны в средней научной системе. Международные связи составляют фундамент формирования системы обобщенных профессиональных значений и умений, научного мировоззрения. Международные связи расширяют познавательные интересы обучаемых, возбуждают активность мысли в них и содействуют всестороннему глубокому усвоению изучаемого материала.

Литература

1. Максимова В.Н. Международные связи в процессе обучения /В.И. Максимова. – М.: Просвещения, 1988. – 192.с.

2. Смирнова А.Л. Теоретические основы международных связей. М.: 2006.

3. Иванов А.М. О взаимосвязи школьных курсов физики и материалы при изучении величин. 11. Физика в школе, 1977, №7. – с. 48.

Электронные ресурсы

1. http://www.tajfan.com
2. http://oftob.com
3. http://www.ishq.tj
4. http://online-maktab.ru/mavzu.php.id=481
5. https://maktab.tj
6. http://www.durahshon.tj
7. http://www.durahshon.tj/
8. http://tajprog.my1.ru/load/informatika/kitob_o/65
9. http://allbest.ru

ДАР БОРАИ МАҶАЛЛА

Маҷаллаи илмию сиёсии «Идоракунии давлатӣ» нашрияи расмии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, 3 июли соли 2017 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст. Маҷалла 30 майи соли 2019 ба Номгӯи маҷаллаҳо (нашрияҳо)-и тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии (КОА) назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид карда шуд.

Дар маҷалла рубрикаи «Президент» доимӣ буда, дар он муҳимтарин суханрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷой дода мешаванд. Инчунин, дар маҷалла маводҳои пешниҳоднамудаи муаллифон аз рӯйи мазмуну муҳтаво ба се бахш: 1. Идоракунии давлатӣ ва идоракунии захираҳои инсонӣ, илмҳои ҳуқуқшиносӣ ва иқтисодиёт; 2. Илмҳои иҷтимоӣ-гуманитарӣ ва масъалаҳои муносибатҳои байналмилалӣ; 3. Сиёсати иттилоотӣ, технологияҳои иттилоотӣ, илмҳои табиатшиносӣ ҷудо карда шудаанд.

16 майи соли 2019 маҷаллаи илмию сиёсии “Идоракунии давлатӣ” ба махзани маълумоти таҳлилии “Шохиси илмии тақризшавандаи Россия” (Российский индекс научного цитирования) таҳти № 197-05/2019 ворид карда шудааст.

Ҳамчунин, соли 2019 аз ҷониби Маркази байналмилалии бақайдгирии нашриёти даврӣ воқеъ дар шаҳри Париж ба маҷаллаи “Идоракунии давлатӣ” рақами ISSN 2664-0651 дода шудааст.

Маҷалла дар як сол чор маротиба дар ҳаҷми то 160 саҳифа чоп мешавад.

Суроға: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир, 33, тел.: +(992 37) 224-17-86, 224-31-58.

E-mail: info@apa.tj

ИНФОРМАЦИЯ О ЖУРНАЛЕ

Научно-политический журнал «Государственное управление» – официальное издание Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан зарегистрирован 3 июля 2017 года в Министерстве культуры Республики Таджикистан

30 мая 2019 года журнал был внесен в Перечень рецензируемых журналов (изданий) Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан.

Рубрика «Президент» в журнале является постоянной и в ней публикуются важнейшие выступления Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона.

Также в журнале публикуются статьи авторов в трех рубриках: 1. Государственное управление и управление человеческими ресурсами, юридические науки, экономические науки; 2. Социально-гуманитарные науки и вопросы международных отношений; 3. Информационная политика, информационные технологии, естественные науки.

16 мая 2019 года научно-политический журнал «Государственное управление» включен в информационно-аналитическую и библиографическую базу данных «Российский индекс научного цитирования (РИНЦ)» под № 197-05/2019.

В 2019 году Международный Центр регистрации сериальных изданий, расположенный в Париже, присвоил журналу «Государственное управление» номер: ISSN 2664-0651.

Периодичность выхода журнала – 4 раза в год.

Адрес: 734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Саида Носира, 33, тел.: +(992 37) 224-17-86, 224-31-58.

E-mail: info@apa.tj

ABOUT JOURNAL

The scientific and political journal "Public Administration" - the official publication of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan was registered on July 3, 2017 at the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan.

On May 30, 2019, the journal was included in the List of peer-reviewed journals (publications) of the Higher Attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan.

The “President” column in the journal is constant and it publishes the most important speeches of the Founder of Peace and National Unity - Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon.

The journal also publishes articles by authors in three sections: 1. State management and human resources management, legal sciences, economic sciences; 2. Social sciences and humanities and issues of international relations; 3. Information policy, information technology, natural sciences.

On May 16, 2019, the scientific and political journal “Public Administration” was included in the information-analytical and bibliographic database “Russian Science Citation Index (RSCI)” under No. 197-05 / 2019.

In 2019, the International Center for the Registration of Serial Publications, located in Paris, assigned the journal “Public Administration” the number ISSN 2664-0651.

The frequency of the journal is 4 times a year.

Address: 734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 33 Said Nosir Street, Phone: +(992 37) 224-17-86, 224-31-58.

E-mail: info@apa.tj

ТАЛАБОТ БАРОИ ЧОПИ МАҚОЛА

Дар ҳар як мақолаи илмии пешниҳодгардида бояд маълумоти зерин ҷой дошта бошад:

1. МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ/ МУАЛЛИФОН

- насаб, ном ва номи падари муаллиф/ муаллифон (бо забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ);
- номи пурраи мақомот – вазифа, рутба, унвони илмӣ, агар хориҷӣ бошад – шаҳр, давлат (бо се забон);
- почтаи электронии муаллиф/муаллифон (телефон барои тамоси муҳаррирон).

2. НОМИ МАҚОЛА

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешавад.

3. КАЛИДВОЖАҲО

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешаванд. Калидвожаҳо ё ибораҳо аз якдигар бо аломати вергул (,) ҷудо карда мешаванд.

4. АННОТАТСИЯ

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешавад.

5. ОРОИШИ МАТН

Ҳошияҳои саҳифа: 3 см - аз чап; 1 см - аз рост; 2 см - аз боло ва 2 см - аз поён.

Намуди ҳуруф: Times New Roman TJ анд.14; Times New Roman 14 кгл (барои матни русӣ).

Фосилаи камтарини миёни сатрҳо - аз 1.5.

Сархат: 1.25.

Талабот ба матн ва истинодҳои дохили матн: «навъи китобӣ»; бидуни саҳифагузорӣ; бе кӯчонидани калима аз сатр ба сатр; истиноди библиографӣ ба сарчашма дар дохили матн, бо ишораи рақамҳо дар дохили қавси кунҷӣ: «[1]»ишора карда мешавад. Агар саҳифа дошта бошад: «[1, 12]». Такрори истинод бо ишораи рақами истиноди қаблӣ ва рақами саҳифаи нав меояд.

Барномаи таҳрирӣ: бастаи барномаҳои Microsoft Office - Word 2003 ё Word 2007.

Номи мақола: дар маркази сатр; бе фосила; бо ҳарфҳои калон.

Матн: баробаркунӣ – «аз рӯйи паҳно».

Ҳаҷми мақола: на камтар аз 7 саҳифа (барои мақолаи илмӣ)

ШАКЛИ НАМУНАВИИ БАРАСМИЯТДАРОРИИ

ФЕҲРИСТҲОИ БИБЛИОГРАФӢ

МАҚОЛА АЗ МАҶАЛЛАҲО ВА МАҶМӮАҲО

Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2004, №12, қ.1, мод. 699.

Баҳриддинов С.Э. Доир ба баъзе масъалаҳои назарияи пешгирии ҷинояткорӣ // Идоракунии давлатӣ. 2011. №1. С. 68-72.

МОНОГРАФИЯҲО:

Тарасова В.И. Таърихи сиёсии Амрикои Лотинӣ: китоби дарсӣ барои мактаби олӣ. – нашри 2-юм. – М. : Проспект, 2006. С. 305-412.

АВТОРЕФЕРАТҲО

Глухов В.А.Таҳқиқот, коркард ва бунёд кардани низоми электронии санадрасонӣ дар китобхона: Автореф. дисс. … номз. илм.техн. наук. - Новосибирск, 2000. -18 с.

ДИССЕРТАТСИЯҲО

Фенухин В.И. Низоъҳои этносиёсии дар Россияи муосир: дар мисоли минтақаи Қафқози Шимолӣ: Дисс. … номз. илм. сиёсӣ. - М., 2002. С. 54-55.

ШАРҲҲОИ ТАҲЛИЛӢ

Иқтисодиёт ва сиёсати Россия ва давлатҳои хориҷаи наздик: шарҳи таҳлилӣ, апр. 2007 / Акад. Илм. Россия, Пажӯҳиш. иқтисоди ҷаҳонӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ. - М. : ПИҶМБ, 2007. - 39 с.

МАВОДИ КОНФЕРЕНСИЯҲО

Бостоншиносӣ: таърих ва дурнамо: маҷ.мақ. Конфр. якуми минтақавӣ, Ярославл, 2003. 350 с.

ҲУҶҶАТҲО АЗ ИНТЕРНЕТ

Смертина П. Бонкдории исломӣ ба Россия омад. [Манбаи электронӣ] //URL:http://www.banki.ru/news/bankpress/ (санаи муроҷиат: 12.09.2016).

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» аз 5 марти соли 2007 [Манбаи электронӣ] //URL:http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2007/ (санаи муроҷиат: 12.10.2016).

ТРЕБОВАНИЯ ДЛЯ ОПУБЛИКОВАНИЯ СТАТЕЙ

В каждой статье должны быть указаны следующие данные:

1. СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- фамилия, имя, отчество автора / авторов (на таджикском, русском и английском языках);

- полное название организации – должность, звание, ученая степень, если иностранец / иностранцы – указать страну, город (на трех языках);

- электронная почта автора / авторов;

– телефон автора / авторов для связи редакторов

2. НАЗВАНИЕ СТАТЬИ

Приводится на таджикском, русском и английском языках.

3. КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Приводятся на таджикском, русском и английском языках. Ключевые слова или словосочетания отделяются друг от друга знаком запятая (,).

4. АННОТАЦИЯ

Приводится на таджикском, русском и английском языках.

5. ОФОРМЛЕНИЕ ТЕКСТА

Поля: 3 см. слева; 1 см. справа; 2 см. сверху, 2 см. снизу.

Шрифт: Times New Roman 14 кгл; Times New Roman TJ 14 кгл (для таджикского текста).

Интервал: 1.5.

Абзацный отступ: 1.25.

Ориентация: книжная, без простановки страниц, без переносов, библиографическая ссылка на источник внутри текста обозначается цифрами внутри квадратных скобок: «[1]». Если имеется страница: «[1,12]». Повтор ссылки – с указанием номера прежней ссылки и новой цифровой страницы.

Редактор формул: пакет Microsoft Office - Word 2003 или Word 2007.

Название статьи: по центру, без отступа, прописными буквами.

Текст: выравнивание по ширине.

Объем страниц: не менее 7 страниц (для научной статьи).

ПРИМЕРНЫЙ ФОРМАТ ОФОРМЛЕНИЯ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ СПИСКОВ

СТАТЬИ ИЗ ЖУРНАЛОВ И СБОРНИКОВ

Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2004 г., № 12, ч. 1, ст. 699.

Мирзоев А.А. Доир ба баъзе масъалаҳои назарияи пешгирии ҷинояткорӣ // Законодательство. 2011. № 1. С. 68-72.

МОНОГРАФИИ

Тарасова В.И. Политическая история Латинской Америки : учебник для вузов. – 2-е изд. – М. : Проспект, 2006. – 412 с.

АВТОРЕФЕРАТЫ

Глухов В.А. Исследование, разработка и построение системы элек-тронной доставки документов в библиотеке : Автореф. дисс. … канд. техн. наук. – Новосибирск, 2000. –18 с.

ДИССЕРТАЦИИ

Фенухин В.И. Этнополитические конфликты в современной России: на примере Северо-Кавказского региона : Дисс. … канд. полит. наук. – М., 2002. – 215 с.

АНАЛИТИЧЕСКИЕ ОБЗОРЫ

Экономика и политика России и государств ближнего зарубежья : аналит. обзор, апр. 2007 / Рос. акад. наук, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – М. : ИМЭМО, 2007. – 39 с.

МАТЕРИАЛЫ КОНФЕРЕНЦИЙ

Археология: история и перспективы: сб. ст. Первой межрегион. конф. – Ярославль, 2003. – 350 с.

ИНТЕРНЕТ-ДОКУМЕНТЫ

Смертина П. Исламский банкинг пришел в Россию [Электронный ресурс] //URL:http://www.banki.ru/news/bankpress/ (дата обращения: 12.09.2016).

Закон Республики Таджикистан «О физической культуре и спорте» от 5 марта 2007 года [Электронный ресурс] //URL:http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2007/ (дата обращения: 12.10.2016).

REQUIREMENTS FOR PUBLISHING ARTICLES

Each article should contain the following data:

1. INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

- surname, name, middle name of the author / authors (in Tajik, Russian and English);
- full name of the organization - position, title, academic degree, if a foreigner / foreigners - indicate the country, city (in three languages);
- email of the author / authors;
- phone number of the author / authors for dealing by editors;

2. TITLE OF THE ARTICLE

In Tajik, Russian and English

3. KEYWORDS

Given in Tajik, Russian and English, keywords or phrases separated by a comma (,)

4. ANNOTATION

In Tajik, Russian and English.

5. TEXT DECORATION

Margins: 3 cm to the left; 1 cm to the right; 2 cm above, 2 cm below.

Font: Times New Roman 14 kg; Times New Roman TJ 14 kg (for Tajik text).

Interval: 1.5.

Indention: 1.25.

Orientation: portrait, without page layout, without hyphenation, bibliographic reference to the source inside the text is indicated by numbers inside square brackets: “[1]”. If there is a page: "[1,12]". Repeat link - indicating the number of the previous link and a new digital page.

Formula Editor: Microsoft Office Suite - Word 2003 or Word 2007.

Article title: in the center, without indentation, in capital letters.

Text: justified.

Page number: at least 7 pages (for scientific articles).

AN APPROXIMATE FORMAT FOR THE DESIGN OF BIBLIOGRAPHIC LISTS

ARTICLES FROM JOURNALS AND COLLECTIONS

Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2004, No. 12, part 1, Article 699.

Mirzoev A.A. Doir ba basze mas'alaҳoi nazariai peshgirii ҷinoyat-korӣ // Legislation. 2011. No 1. S. 68-72.

MONOGRAPHIES

Tarasova V.I. The Political History of Latin America: A Textbook for High Schools. - 2nd ed. - M.: Prospect, 2006 .-- 412 p.

ABSTRACTS

Glukhov V.A. Research, development and construction of an electronic doc-ument delivery system in a library: Abstract. diss. ... cand. tech. sciences. - Novo-sibirsk, 2000. –18 p.

THESES

Fenukhin V.I. Ethnopolitical conflicts in modern Russia: the example of the North Caucasus region: Diss. ... cand. watered sciences. - M., 2002 .-- 215 p.

ANALYTICAL REVIEWS

Economics and politics of Russia and neighboring countries: analit. Review, Apr 2007 / ROS. Acad. Sciences, Institute of World Economy and International relationship. - M.: IMEMO, 2007.- 39 p.

CONFERENCE MATERIALS

Archeology: History and Prospects: Sat. Art. The first interregion. conf. - Yaroslavl, 2003 .-- 350 p.

INTERNET DOCUMENTS

Smertina P. Islamic banking came to Russia [Electronic resource] //URL:http://www.banki.ru/news/bankpress/ (accessed: 09/12/2016).

The Law of the Republic of Tajikistan “On Physical Culture and Sport” dat-ed March 5, 2007 [Electronic resource] //URL:http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2007/ (accessed: October 12, 2016).

ОБУНА БА МАҶАЛЛА

Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таваҷҷуҳи олимони дохил ва хориҷи кишвар мерасонад, ки маҷаллаи илмию-сиёсии «Идоракунии давлатӣ» аз 30 майи соли 2019 ба Номгӯи маҷалла ва нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (КОА) ворид гардидааст.

Маҷаллаи мазкур бо мақсади нашр намудани мақолаҳои илмии олимони соҳаи идоракунии давлатӣ ва баланд бардоштани сатҳи дониши ҳуқуқии шаҳрвандон соле чор маротиба нашр мегардад.

Олимони ватанию хориҷӣ бо риояи талаботи муайяншуда метавонанд мақолаҳои илмӣ, таҳлилӣ ва оммавии худро дар соҳаҳои идоракунии давлатӣ ба маҷаллаи илмию сиёсии "Идоракунии давлатӣ" пешниҳод намоянд.

Ҳамзамон, Академияи идоракунии давлатӣ барои обуна шудан ба маҷаллаи "Идоракунии давлатӣ" аз мақомоти давлатӣ, ташкилоту муассисаҳо, новобаста аз шакли моликияташон ва шаҳрвандон даъват ба амал меорад.

Обуна ба маҷаллаи «Идоракунии давлатӣ» дар ҳамаи шуъбаҳои Хадамоти алоқаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода мешавад.

Индекси обуна: 77756

Нархи яксолаи обуна − 200 сомонӣ

Реквизитҳои бонкӣ:

Ташкилоти дастраскунанда: МУАССИСАИ "ПАРКИ ТЕХНОЛОГИИ АКАДЕМИЯИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТИИ НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН"

Бонк: БДАҶТ "АМОНАТБОНК" Филиал №077, шаҳри Душанбе н. Исмоили Сомонӣ, хиёбони Исмоили Сомонӣ, 14

Суратҳисоб 202972100103177000

Ҳисоби кор: 20402972316264

БИК: 350101626

РМА: 020052469

Суроға: ш.Душанбе, кучаи Саид Носир, 33;

Тел.: +(992 37) 224-17-86, 228-90-71, 907-15-95-85;

E-mail : amriddin.islomov.84@bk.ru

ПОДПИСКА НА ЖУРНАЛ

Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан информирует о том, что научно-политический журнал «Государственное управление» с 30 мая 2019 года включен в Перечень ведущих рецензируемых журналов и изданий Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан (ВАК).

Настоящий журнал издается четыре раза в год с целью опубликования научных статей ученых в сфере государственного управления и повышения уровня правовой грамотности граждан.

Отечественные и зарубежные авторы, с соблюдением установленных требований, могут опубликовывать свои научные, аналитические и популярные статьи в научно-политическом журнале «Государственное управление».

Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан также приглашает государственные органы, организации и учреждения, независимо от форм их собственности и граждан подписаться на журнал «Государственное управление».

Подписка на журнал «Государственное управление» осуществляется во всех отделениях Службы связи при Правительстве Республики Таджикистан.

Подписной индекс: 77756

Цена на годовую подписку – 200 сомони

Банковские реквизиты:

Получатель: ПРЕДПРИЯТИЕ “ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЙ ПАРК АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН”.

Банк: ГСБ РТ “Амонатбанк”, Филиал №77 г. Душанбе, р. Исмоили Сомони, пр. Исмоили Сомони, 14

Расчетный счет: 20202972100103177000

К/счет: 20402972316264

МФО: 350101626

ИНН: 020052469

Адрес: город Душанбе, улица Саида Носира 33;

телефоны: +(992 37) 224-17-86, 228-90-71, 907-15-95-85;

E-mail : amriddin.islomov.84@bk.ru

MAGAZINE SUBSCRIPTION

The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan informs that the scientific-political journal “Public Administration” has been included into the List of leading peer-reviewed journals and publications of the Higher Attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan (HAC) since May 30, 2019.

For the purpose of publishing scientific articles of scientists in the field of public administration and increasing the level of legal literacy the journal is publish four times a year.

Domestic and foreign authors, in compliance with the established requirements, can publish their scientific, analytical and popular articles in the journal scientific-political "Public Administration".

The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan invites state bodies, organizations and institutions, regardless of their form of ownership and citizens, to subscribe to the journal "Public Administration".

Subscription to the journal "Public Administration" is carry out in all branches of the Communications Service under the Government of the Republic of Tajikistan.

Subscription Index: 77756

Annual subscription fee - 200 somoni

Bank details:

Recipient: INSTITUTION “TECHNOLOGY PARK OF THE ACADEMY OF PUBLIC ADMINISTRATION UNDER THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN.

Bank: SSB RT “Amonatbonk”, Branch №077, 14, Ismoili Somoni ave., Dushanbe, Ismoili Somoni region

Bank account: 20202972100103177000

K / account: 20402972316264

MFI: 350101626

TIN: 020052469

Address: Dushanbe city, Said Nosir street 33;

Phones: +(992 37) 224-17-86, 228-90-71, 907-15-95-85;

E-mail : amriddin.islomov.84@bk.ru

ДАВЛАТӢ

МАҶАЛЛАИ ИЛМӢ-СИЁСИИ АКАДЕМИЯИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТИИ НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

№ 2(46), 2020

Мураттиб
Таиров С.С.

Тарҷумонҳо
Шарифов Ҷ.
Зуҳурова С.Р.

Маҷалла дар Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гардида, дар матбааи ……………………………ба табъ расидааст.
Ба матбаа 04. 08.2019 супурда шуд. Ба чоп ….08.2019 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/8. Чопи офсетӣ. Ҷузъи чопии шартӣ 19.
Супориши № .... Адади нашр 300 нусха.

Нишонӣ: 734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир, 33.Email: info@did.tj
Тел.: 224-83-93, 224-17-86 (факс)

Составитель
Таиров С.С.

Переводчики
Шарифов Дж.
Зухурова С.Р.

Журнал подготовлен к печати в Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан. Напечатан в типографии ……………………
Сдано в печать …….. Разрешен к печати ……. Бумага …… Формат …. Шрифт ….. Условный печатный лист ……. Тираж ……..

Адрес: 734003, г. Душанбе, ул. Саид Носир,, 33.Email: info@did.tj
Тел.: 224-83-93, 224-17-86 (факс)